

De iuris peritorum meritis 21.

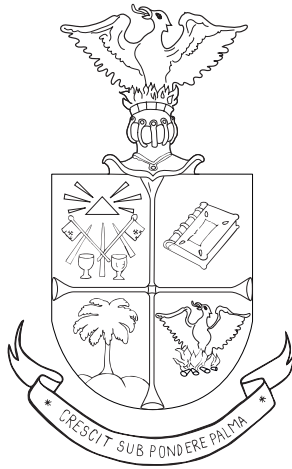
65

STUDIA IN HONOREM
TIBOR NOCHTA

DE IURIS PERITORUM MERITIS 2 I.

65

STUDIA IN HONOREM
TIBOR NOCHTA

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Budapest, 2024

Szerkesztették:

Prof. Dr. Boóc Ádám – Prof. Dr. Miskolczi Bodnár Péter

© Szerzők, 2024

ISSN 1789-0896

ISBN 978-615-6637-38-3

Kiadja

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara
Felelős kiadó: Prof. Dr. Tóth J. Zoltán dékán

A kiadvány nyomdai munkálatait előkészítette:

Patrocinium Kiadó
www.patrocinium.hu

TARTALOMJEGYZÉK

SZUCHY RÓBERT

Köszöntő Nochta Tibor Professzor Úr 65. születésnapjára9

SZERKESZTŐK

Lectori salutem11

NOCHTA TIBOR SZAKMAI ÉLETRAJZA13

PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK19

ARATÓ BALÁZS

A családi alkotmány a családi vállalkozás jellegmegóvásának szolgálatában43

BENCSIK ANDRÁS

Digitalizációs kísérletek a közigazgatásban57

BIRKÁS ANTAL

Állam és egyház kapcsolata Ausztriában – demográfiai viszonyok,
történelmi gyökerek és a vallási közösségek jogállása65

BÓNIS PÉTER

A megbízási szerződés a középkori jogtudományban73

BOÓC ÁDÁM

A kezesség egyes kérdéseiről a római jogban és a hatályos magyar
magánjogban83

FÁBIÁN FERENC

Jognyilatkozat - jogügylet93

GYÜRE ANNAMÁRIA CSILLA

A környezeti felelősségről és a fenntarthatóságról az éghajlatváltozás
tükrében111

HARSÁNYI GYÖNGYI

Gondolatok a kötvény múltjáról, jelenéről, jövőjéről123

KIRÁLY LILLA

A bíróság anyagi pervezetése (ügymenedzsment) az új Pp.-ben135

KOROM ÁGOSTON

Az EUB KOB SIA ügyben hozott ítéletének következményei153

MISKOLCZI BODNÁR PÉTER

A szerződő felek körén kívüli szerződéses kockázatok kezelése163

PÓKECZ KOVÁCS ATTILA

Jogász és katona. A praefectus vigilum tisztsége a principátus korában181

TÓTH J. ZOLTÁN

Az állatok jogi helyzete: jogtárgyak vagy jogalanyok? Elméleti megközelítési
lehetőségek195

VISONTAI-SZABÓ KATALIN

A szülői felügyelet rendezésének aktuális kérdései a gyermek jogainak
tükrében207

KÖSZÖNTŐ NOCHTA TIBOR PROFESSZOR ÚR

65. SZÜLETÉSNAPJÁRA

Nochta Tibor Professzor Úr 65. születésnapja különleges pillanat volt nemcsak számára, de mindannyiunk számára is, akik szerencsések voltunk, hogy életének és munkásságának részesei lehetünk. Ezzel a kötetünkkel tisztelgünk Nochta Professzor előtt, aki hosszú éveken átívelő pályafutásával és emberi példamutatásával gazdagította a jogtudomány világát és mindazokat, akik kollégáiként, tanítványaiként vagy barátaiként ismerték meg őt.

Munkássága, elhivatottsága és szakmai alázata mindannyiunk számára inspiráció. Szakmai életútja – mely Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán kezdődött és részben a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar falai között folytatódott – hűen tükrözi azt a töretlen érdeklődést és kíváncsiságot, amely egész életét végigkísérte. Mind a jogászképzésben, mind a jogtudományban végzett kiemelkedő tevékenységével nyomot hagyott az egyetemünkön és azon túl is, és olyan mély értékekre hívta fel figyelmünket, mint a tudás iránti tisztelet, a felelősségvállalás és az emberi méltóság megbecsülése.

Pályája során Professzor Úr nemcsak tanított, hanem valójában nevelt: értékeket közvetített és gondolkodásra késztetett. Tanítványai és kollégái mindvégig megtapasztalhatták azt a lelkiismeretes, átfogó tudást, amely minden tanóráját, szakmai megbeszélését és publikációját jellemezte. Olyan mester ő, aki nem csupán a szakmai ismeretek átadására törekedett, hanem arra is, hogy diákjait és kollégáit inspirálja a kritikus gondolkodásra, az igazság keresésére és a közösség iránti elkötelezettségre. Mindezt a legnagyobb tisztességgel és figyelemmel végezte, példaként állítva eléink azokat az értékeket, amelyek a jogász hivatás alapját képezik.

E kötet lapjain kollégái, tanítványai és tisztelői adóznak az ő munkássága előtt. Az egyes tanulmányok és visszaemlékezések egyrészt megörökítik jelentős tudományos hozzájárulásait, másrészt méltatják azt az emberi nagyságot és szeretetet, amellyel környezetére hatott.

Ez az ünnepi kötet nemcsak szakmai tiszteletadás, hanem egyúttal köszönet is: köszönet mindazért, amit Nochta Professzor Úr a jogásztársadalom és tanítványai számára tett. Őszintén reméljük, hogy a jövő is további lehetőségeket kínál számára arra, hogy folytassa ezt a példaértékű munkát, és gazdagítsa a jogtudomány világát.

Bízunk benne, hogy ez a kötet – amely Professzor Úr születésnapja alkalmából született – méltó módon tükrözi mindazt a szeretetet, nagyrabecsülést és tiszteletet, amelyet mi, kollégái és tanítványai, mindannyian érzünk iránta.

Tisztelettel és hálával:
Prof. Dr. Szuchy Róbert
egyetemi tanár
oktatási rektorhelyettes
Károli Gáspár Református Egyetem

LECTORI SALUTEM

Örömmel adjuk kezébe ezt az ünnepi kötetet Nochta Tibornak, és minden kedves Olvasónak, akikkel együtt ünnepeljük Professzor Úr születésnapját.

Azon az úton, amelyen minden embernek a saját módján, lehetőségei szerint végig kell menni, az a szerencsés, aki magát boldognak mondhatja és akit mások is boldognak látnak. Csak hát kevesen vannak az ilyenek. Nem véletlen, hogy egy-egy születésnapon „sok boldogságot” kívánunk egymásnak... Amikor a kiváló jogász professzorra, Nochta Tiborra tekintünk, mindenképpen szemünkbe ötlük, hogy Professzor Úr boldog életutat járt be. S ez nagyon jó dolog egy olyan időszakban, amikor sok-sok nehézséggel kell megküzdeni, az élet minden területén.

Azt is mondhatjuk mai kifejezéssel élve, hogy Nochta Tibor Professzor Úr valójában egy nagyon is kíváncsi, meritokratikus utat futott meg eddig és ezen halad most is. Professzor Úr nagy lelkesedéssel indult és végig tudta tartani ezt a lelkületet, ezt a lendületet a tudományos élet, a kutatás területén is. Ezért kapta meg az Arany Katedra díjat is.

A tudományos konferenciákon elhangzott előadásait áttekintve az emberköz-pontú előadások sora tárul elénk. Ez tükröződik közéleti tevékenységében is: a Pécsi Ügyvédi Kamara elnökségi tagja, országgyűlési választási bizottsági elnök stb. – igen hosszasan sorolhatnánk rangos közéleti státuszait.

Nochta Tibor elégedett és boldog jogtudós és boldog az emberi kapcsolatok tekintetében is. Kollégái, doktoranduszai is erről adnak számot. Azok a külföldi egyetemek pedig, amelyeken ösztöndíjjal képezte magát, megismerhették magas fokú jogi tudását és emberi nagyságát.

Igazi jogász tanár, a hazai polgári jog kiemelkedő alakja. Szenvedélyesen tanított és tanít ma is – amit sugároz minden emberi és oktatói megnyilvánulása – s így bizton hiheti a költő szavait: „... minden lépted után nyomok maradnak!”

Professzor Úr a hat és fél évtized alatt egy olyan gazdag életutat futott be, amelynek gyümölcseit tanítványai, oktató társai élvezik. Kívánjuk, hogy minél több ideje legyen ez után is végezni azt a szolgálatot, amely a jövő jogász nemzedékét gazdagítja.

Kedves Professzor Úr! *Ad multos annos!* Isten éltesse!

A szerkesztők

NOCHTA TIBOR SZAKMAI ÉLETRAJZA

Prof. Dr. Nocht Tibor

egyetemi tanár

Magánjogi Tudományok Intézete, Polgári Jogi Tanszék, KRE ÁJK

Tudományos minősítés:

egyetemi tanár (2014)

Habilitáció – „A gazdasági válság, mint szerződési kockázat” (2012)

Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Doktori Iskola PhD, értekezés címe: A magánjogi felelősség útjai a társasági jogban. Eredménye: „summa cum laude” (2005)

Felsőfokú tanulmányok és végzettség:

Jogi szakvizsga bírói tagozaton (1986)

Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar, Állam és jogtudományi diploma; Eredménye: „summa cum laude” (1983)

Egyetemi alapképzésben oktatott tárgyak, előadások és szemináriumok:

Polgári jog általános része

Kötelemi jog általános és különös része

Dologi jog

Személyek joga

Gazdasági-kereskedelmi jog

Társasági jog

Kötelezően és szabadon választható tárgyak: Felelősség a gazdaságban; Kártérítési és biztosítási jog; A polgári jogi felelősség elméleti és joggyakorlati alapproblémái; Modernisierung des ungarisches Zivilrecht (neue ZGB in Ungarn). Die Beziehungen der ungarischen, deutschen und österreichischen Zivilrecht
Egyetemi posztgraduális képzéseken Európai szakjogász, Társasági és cégjogi szakjogász; Gazdasági büntetőjogász; Családjogi szakjogász, Infokommunikációs szakjogász; Jogi szakokleveles közigazdász, adónyomozó; Jogi asszisztensképzés, Jogi szakokleveles Mediátorképzés.

Egyetemen kívüli képzés: Közjegyzők és ügyvédek felkészítése az Európai Unió társasági jogából és versenyjogából, Bírák, ügyvédek részére továbbképzés.

Korábbi munkahelyek, szakmai életút:

2019 január 1-től egyetemi tanár KRE ÁJK. Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék
2014 szeptember 1-től egyetemi tanár, tanszékvezető PTE Polgári Jogi Tanszék
2013 november 1-től egyetemi docens, tanszékvezető a PTE Polgári Jogi Tanszékén

2005. november 1-től tanszékvezető egyetemi docens a JPTE Gazdasági és Kereskedelmi Jogi Tanszéken

2003. július 1-től mb. csoportvezető a JPTE ÁJK Kereskedelmi Jogi Csoportján
1989-től Egyetemi adjunktus a JPTE ÁJK Polgári Jogi Tanszéken

1984-1989 Egyetemi tanársegéd a JPTE ÁJK Polgári Jogi Tanszéken

1983-1984 Bírósági fogalmazó a Székesfehérvári Városi Bíróságon

Nyelvismeret: német, angol, orosz

Egyéb szakmai tevékenység:

MKIK mellett működő Állandó Választottbírószágon választottbíró, ügyvéd, a Pécsi Ügyvédi Kamara Elnökségének tagja Jogi szakvizsga bizottsági tag (1998-tól)

A PTK Kodifikáció – Kártérítési és biztosítási jogi munkabizottság titkára (1998-2013)

AIDA Nemzetközi Biztosítási Jogi Egyesület magyar tagozatának tagja

Német-Magyar Jogászegylet tagja

A Gazdaság és Jog c. folyóirat szerkesztőbizottságának tagja

A Miskolci Jogi Szemle Társadalmi Szerkesztőbizottságának tagja

Magyar Sportjog Szerkesztőbizottságának tagja

MTA Civilisztikai Munkabizottság tagja

A Kúria Elnöke Tanácsadó Testületének Tagja a Ptk-val kapcsolatos kérdésekben (2015)

Doktori alprogram:

„Szerződési és felelősségi intézményrendszer szerepe a gazdaságban”.

Doktorandusz hallgatók:

Dr. Kecskés András 2010 PhD fokozat
Dr. Mohai Máté 2018 PhD fokozat
Lénárdné dr. Maletics Borbála (nappali)
Dr. Mészáros Pál (nappali)
Dr. Csécsei Henrietta (levelező)
Dr. Gyöngyösiné Antók Éva
Dr. Frigyer László (levelező)
Dr. Márky Gábor (levelező)
Yourt Enver (levelező)
Shakibapoor Amanda Petra (levelező)

Fontosabb konferenciaelőadások

2024: A tájékoztatási kötelezettség megsértése, mint szerződésszegés
2023: Korunk szerződési kockázatai és azok mérséklésének lehetőségei
2020 Az érvénytelenség és a szerződésszegés összefüggéseiről
2019 A szerződési jog megváltozott kockázatai (Budapest)
2019 Thesis about guarantees of a fair trial in arbitration proceedings (Budapest)
2019 A magánjogi felelősség társasági jogi útjairól az új Ptk után
2018 Fejezetek Lábady Tamás magánjogi szemlélete köréből
2018 Über das Vertragsrisiko(Budapest)
2018 A szerződésszegés Ptk-beli szabályairól-4 év után (Pécs)
2018 A közjog és magánjog találkozása a gazdasági társaságokra vonatkozó Ptk. rendelkezésekben (Budapest)
2018 A polgári jogi felelősség újabb útjairól a társasági jogban (Szeged)
2016 A szerződésszegés jogkövetkezményeinek egymáshoz való viszonyáról (Miskolc) 2016 A polgári jogi felelősség fejlődési tendenciái (Budapest)
2015 Die Erfüllung des Vertrages – Jagello Universität Krakow
2013 „Theoretische und praktische Fragen der Konzernhaftung im ungarischen Recht“ Wirtschaftsuniversität Wien
2011 Magyar Jogász Egylet Konferenciája, Sopron; A gazdasági válság, mint szerződési kockázat c. előadás
2011 Sportjogi Fórum, Pécs
2010 Business&Law Konferencia, Pécs
2010 Sportjogi Konferencia, Budapest

2009-2012 Miskolci Konferenciák POT
 2009 Konferencia a Gazdasági válságról, Pécs
 2009 A szerződések érvénytelensége az új Ptk. tükrében Konferencia, Miskolc
 2008 Quo vadis magyar társasági jog? Konferencia, Szeged
 2006 Sportjogi Konferencia, Pécs
 2005 Reklámjogi szimpozium, Pécs
 2004 Jubileumi Konferencia, Pécs
 2003 Viláida Insurance Colloquium, Budapest
 2002 Német-Magyar Jogászegylet Konferenciája, Győr (német nyelven)
 2001 Konferencia a holland és magyar biztosítási jog kapcsolatáról, Budapest
 2001 Mandulavirágzás tudományos napok, Pécs
 1994 AIDA Nemzetközi Biztosítási Egyesület Konferenciája, Budapest
 1994 I. Pécsi Polgári Jogi Konferencia
 1990 Tulajdonjogi Konferencia, Miskolc

Külföldi ösztöndíjak, utak:

2006, 2014	Bécsi Egyetem
2005	Leydeni Egyetem
1996, 1999	Regensburgi Egyetem
1995, 2007	Universität Bayreuth
1993, 1997, 2001, 2003, 2006, 2009	Grazi Egyetem
1990, 2010	Kölni Egyetem
1987, 2015	Krakkói Jagello Egyetem
1985, 2004	Újvidéki Egyetem
1985	Berlini Egyetem

Elismerések, díjak:

2017	Arany Katedra Díj
2014	IPA Arany Diploma
2010	Pécs Város Közbiztonsági Díja
2005	Belügyminiszteri kitüntetés (dísztőr)
1984	„Pro Universitatis” Egyetemi Emlékérem
1984	Rudolf Lóránd Alapítványi díj
1984	Tudományos diákköri konferencián első díj

Közéleti tevékenység:

2001-	Pécs-Baranya Közbiztonsági Alapítvány Kuratóriumának elnöke
1992-1995	PTE ÁJK Kari tanácsstag
2003-	Pécsi Ügyvédi Kamra elnökségi tagja
1990-	Bastei Ungarische-Österreichische Freundschaftsverein tagja
2014	Baranya Megyei II. számú Országgyűlési Választási Bizottság Elnöke
2014	Rotary Klub Pécs tagja
2015 -2018	PTE Oktatási és Kreditátvételi Bizottság tagja

PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK

2024

1. Benke, József (szerk.) - Nochta, Tibor (szerk.): Magyar polgári jog: kötelmi jog I. Budapest, Magyarország: Ludovika Egyetemi Kiadó (2024), 318 p.
2. Nochta, Tibor: A Közigazgatás jelenléte a polgári jogban In: Csefkó, Ferenc; Nemes, Krisztina (szerk.) Pécsi jogászok a helyi közéletben és közigazgatásban századnyi idő a mérlegen. 100 éves a Pécsi Jogászképzés 1923-2023 Pécs, Magyarország: Jövő Közigazgatásáért Alapítvány, Pécsi Tudományegyetem (2024) 326 p. pp. 238-278., 41 p.
3. Nochta, Tibor: Az új Ptk. megváltozott felelősségi jogi rendelkezéseinek joggyakorlati fogadtatása. In: Miskolczi-Bodnár, Péter (szerk.) 10 éves a Polgári Törvénykönyv Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Patrocinium Kiadó (2024) 237 p. pp. 171-178., 8 p.

2023

4. Benke, József - Nochta, Tibor: Az Ünnepelt pályafutása. In: Benke, József (szerk.) H TEXNH MAKPH: Ünnepi Tanulmányok Kecskés László 70. születésnapja tiszteletére. Pécs, Magyarország: Magánkiadás (hazai) (2023) 414 p. pp. 13-19., 7 p.
5. Nochta, Tibor: A biztosítási szerződések általános jellegzetességei. In: Benke, József (szerk.) Magyar magánjog: Kötelmi jog II Budapest, Magyarország: Ludovika Egyetemi Kiadó (2023) 391 p. pp. 290-300., 12 p.
6. Nochta, Tibor: A egészségbiztosítási szerződések. In: Benke, József (szerk.) Magyar magánjog: Kötelmi jog II Budapest, Magyarország: Ludovika Egyetemi Kiadó (2023) 391 p. pp. 311-312., 2 p.
7. Nochta, Tibor: A faktoring és a lízingszerződések. In: Benke, József (szerk.) Magyar magánjog: Kötelmi jog II. Budapest, Magyarország: Ludovika Egyetemi Kiadó (2023) 391 p. pp. 259-271., 13 p.

8. Nochta, Tibor: A szerződések mint hálózatok. In: Keserű, Barna Arnold; Szoboszlai-Kiss, Katalin; Németh, Richárd (szerk.) SALUS VOCALIS. Csegöldi indulás - Győri érkezés. Ünnepi tanulmányok Fazekas Judit tiszteletére. Győr, Magyarország: Universitas-Győr Nonprofit Kft. (2023) 840 p. pp. 547-555., 9 p.
9. Nochta, Tibor: A szerződési kockázatokról és azok mérséklésének magánjogi eszközeiről. ERDÉLYI JOGÉLET 2023: 3 pp. 41-54., 14 p. (2023)
10. Nochta, Tibor: A társasági részesedés, az üzletrész és a részvény átruházás joghatásairól. In: Auer, Ádám; Bankó, Zoltán; Békési, Gábor; Berke, Gyula; Hazafi, Zoltán; Ludányi, Dávid (szerk.) Ünnepi tanulmányok Kiss György 70. születésnapjára: Clara pacta, boni amici. Budapest, Magyarország: Wolters Kluwer Hungary (2023) 699 p. pp. 467-478., 12 p.
11. Nochta, Tibor: A vállalkozási típusú szerződések általános szabályai. In: Benke, József (szerk.) Magyar magánjog: Kötelmi jog II. Budapest, Magyarország: Ludovika Egyetemi Kiadó (2023) 391 p. pp. 79-91., 13 p.
12. Nochta, Tibor: Az esély elvesztése és az élmény elmaradása polgári jogi szankcionálásának nehézségeiről. In: Barcsi, Tamás; Csefkó, Ferenc; Diósi, Szabolcs (szerk.) HCS 70. Ünnepi írások Horváth Csaba ny. egyetemi docens születésnapjára. Pécs, Magyarország: Jövő Közigazgatásáért Alapítvány, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (PTE ÁJK) (2023) 200 p. pp. 138-148., 11 p.
13. Nochta, Tibor: Előszó az első kiadáshoz. In: Benke, József (szerk.) Magyar magánjog: Kötelmi jog II. Budapest, Magyarország: Ludovika Egyetemi Kiadó (2023) 391 p. pp. 15-15., 1 p.
14. Nochta, Tibor: Kártérítési jog (alaptanok és vázlatok). Budapest, Magyarország: Menedzser Praxis Kiadó (2023), 253 p.
15. Nochta, Tibor: Vázlatok a polgári jogi felelősségről. In: Benke, József (szerk.) H TEXNH MAKPH: Ünnepi Tanulmányok Kecskés László 70. születésnapja tiszteletére. Pécs, Magyarország: Magánkiadás (hazai) (2023) 414 p. pp. 267-276., 10 p.
16. Nochta, Tibor: What does a Fair Trial Mean in Arbitration Proceedings? In: Szabó, Imre (szerk.) Central European Legal Studies - Vol 2.: Selected essays on current legal issues from a comparative legal approach. Oradea, Románia: Partium Press (2023) 223 p. pp. 41-50., 10 p.

17. Tibor, Nochta: On the Responsibilities and Risks of the Activities of Senior Officials of Economic Companies ACTA UNIVERSITATIS CHRISTIANAE PARTIENSIS. STUDIA CULTURALE 2023: 1 pp. 25-35., 11 p. (2023)

2022

18. Lénárdné, Maletics Borbála - Nochta, Tibor: Az állatok magánjogi státusz-helyzetéről. MAGYAR JOG 69: 5 pp. 313-316., 4 p. (2022)

19. Nochta, Tibor: A kockázat sportjogi összefüggéseiről. SPORTJOG 3: 4 pp. 34-38., 5 p. (2022)

20. Nochta, Tibor: Gondolatok a kezes helytállási kötelezettségével összefüggő kockázatokról. In: Birher, Nándor; Miskolczi-Bodnár, Péter; Nagy, Péter; Tóth, J. Zoltán (szerk.) Studia In Honorem István Stipta 70. Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2022) 518 p. pp. 353-359., 7 p.

21. Nochta, Tibor: Private Liability in Hungarian Company Law - some current liability issues. KAROLI MUNDUS 2: 1 pp. 59-66., 8 p. (2022)

2021

22. Nochta, Tibor: 9. fejezet. Lengyelország. A közösségi média személyiségvédelemmel összefüggő kihívásai és szabályozása Lengyelországban. In: Barzó, Tímea; Czékmann, Zsolt; Csák, Csilla (szerk.) „Gondolatok közttere” A közösségi média személyiségvédelemmel összefüggő kihívásai és szabályozása az egyes államokban. Miskolc, Magyarország: Miskolci Egyetemi Kiadó (2021) 710 p. pp. 353-377., 25 p.

23. Nochta, Tibor: A részvényátruházás néhány fontos kérdéséről. GAZDASÁG ÉS JOG 29: 7-8 pp. 7-11., 5 p. (2021)

24. Nochta, Tibor: A veszély, kockázat és kárfelelősség sportjogi összefüggéseiről - különös tekintettel a COVID 19 hatásaira (Tamás Lajos professzor úr emlékére). SPORTJOG 2: 1 pp. 9-18., 10 p. (2021)

25. Nochta, Tibor: Az érvénytelenség és a szerződésszegés összefüggéseiről. MISKOLCI JOGI SZEMLE: A MISKOLCI EGYETEM ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK FOLYÓIRATA 16: 3/2 (Klnsz.) pp. 39-49., 11 p. (2021)

26. Nochta, Tibor: Sérelemdíj és kártérítés a személyiségi jogok szerződésszegéssel történő megsértéséért. FORUM: ACTA JURIDICA ET POLITICA 11: 3 pp. 293-301., 9 p. (2021) SZTE Egyetemi kiadványok

27. Nochta, Tibor: Über das Vertragsrisiko. In: Darázs, Lénárd; Herger, Cs. Eszter; Jakab, Éva; Karsai, Krisztina; Komlósi, László Imre (szerk.) Neue Grenzen: Humboldt-Kolleg Budapest 2018 = New Frontiers: Humboldt Kolleg Budapest 2018. Budapest, Magyarország: Gondolat Kiadó (2021) 372 p. pp. 200-208., 9 p.

2020

28. Nochta, Tibor: A biztosítási szerződések. In: Benke, József (szerk.) A magyar magánjog alapvetése. Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (2020) 159 p. pp. 130-132., 3 p.

29. Nochta, Tibor: A jogi személy joga. In: Benke, József (szerk.) A magyar magánjog alapvetése. Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (2020) 159 p. pp. 17-24., 8 p.

30. Nochta, Tibor: A kártérítési jog alapvetése. In: Benke, József (szerk.) A magyar magánjog alapvetése. Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (2020) 159 p. pp. 138-145., 8 p.

31. Nochta, Tibor: A magyar biztosítási jog fejlődése az Európai Unióhoz történő csatlakozást követően. In: Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) Az Európai Unióhoz történő csatlakozásunkat követő hazai és európai jogfejlődés. Budapest, Magyarország: Wolters Kluwer Hungary Kft. (2020) 453 p. pp. 357-382., 26 p.

32. Nochta, Tibor: A szerződésszegés. In: Benke, József (szerk.) A magyar magánjog alapvetése. Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (2020) 159 p. pp. 93-97., 5 p.

33. Nochta, Tibor: A társasági jogviszonyok sokszínűségéről - összefüggésekről és elhatárolásokról. GAZDASÁG ÉS JOG 28: 11-12 pp. 25-30., 6 p. (2020)

34. Nochta, Tibor: A társasági tagsági jogviszony megszüntetése kizárással. GAZDASÁG ÉS JOG 28: 3 pp. 1-4., 4 p. (2020)

35. Nochta, Tibor: A vállalkozási típusú szerződések. In: Benke, József (szerk.) A magyar magánjog alapvetése. Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (2020) 159 p. pp. 104-106., 3 p.

36. Nochta, Tibor: About the Effective Arbitration. In: Burai-Kovács, János (szerk.) A Kereskedelmi Választottbíróóság évkönyve 2019–2020. Budapest, Magyarország: HVG-ORAC (2020) 708 p. pp. 289-296., 8 p.
37. Nochta, Tibor: Breach of contract. In: Benke, József (szerk.) The Fundamentals of Hungarian Private Law. Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (2020) 177 p. pp. 104-108., 5 p.
38. Nochta, Tibor: Contracts for professional services. In: Benke, József (szerk.) The Fundamentals of Hungarian Private Law. Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (2020) 177 p. pp. 115-117., 3 p.
39. Nochta, Tibor: Fundamentals of the law of persons. In: Benke, József (szerk.) The Fundamentals of Hungarian Private Law. Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (2020) 177 p. pp. 18-27., 10 p.
40. Nochta, Tibor: Insurance contracts. In: Benke, József (szerk.) The Fundamentals of Hungarian Private Law. Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (2020) 177 p. pp. 142-144., 3 p.
41. Nochta, Tibor: IX. fejezet: Biztosítási szerződés. In: Boóc, Ádám; Sándor, István (szerk.) Előadásvázlatok a kötelmi jog különös részéből. Budapest, Magyarország: Patrocinium Kiadó (2020) 283 p. pp. 235-247., 13 p.
42. Nochta, Tibor: The Principles of law of torts. In: Benke, József (szerk.) The Fundamentals of Hungarian Private Law. Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (PTE ÁJK) (2020) 177 p. pp. 150-157., 8 p.
43. Nochta, Tibor: Üzleti kockázat a szerződésekben. In: Szakál, Róbert (szerk.) Jogi tájékoztató füzetek: elhangzott szakmai előadásokról: 325-330. Budapest, Magyarország: Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Jogi Szekció (2020) pp. 25-38., 14 p.

2019

44. Nochta, Tibor: A finn társasági jogról és állami vállalatokról. In: Szikora, Veronika (szerk.) Állami vállalatok nemzetközi összehasonlításban. Budapest, Magyarország: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó (2019) 520 p. pp. 159-185., 27 p.

45. Nochta, Tibor: A magánjogi és közjogi normák találkozása a Ptk. társasági jogi rendelkezéseiben. In: Gárdos-Orosz, Fruzsina; Menyhárd, Attila (szerk.) Az új Polgári Törvénykönyv első öt éve. Budapest, Magyarország: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet (2019) 276 p. pp. 163-170., 8 p.
46. Nochta, Tibor: A polgári jogi felelősség társasági jogi útjairól 15 év után. In: Lamm, Vanda; Sajó, András (szerk.) Studia in honorem Lajos Vékás. Budapest, Magyarország: HVG-ORAC (2019) 336 p. pp. 232-241., 10 p.
47. Nochta, Tibor: A polgári jogi felelősség változásairól a társasági jogban. GAZDASÁG ÉS JOG 27: 7-8 pp. 12-18., 7 p. (2019) Matarka
48. Nochta, Tibor: A szerződési jog megváltozott kockázatai. In: Miskolczi, Bodnár Péter; Kun, Attila; Boóc, Ádám (szerk.) Gazdaság és jog: húsz év jogalkotási fejleményei a civilisztika területén. Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2019) 274 p. pp. 39-46., 8 p.
49. Nochta, Tibor: Egyes szerződési intézmények kockázati természetéről. In: Boóc, Ádám; Csehi, Zoltán; Homicskó, Árpád Olivér; Szuchy, Róbert (szerk.) 70: Studia in Honorem Ferenc Fábián. Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2019) 546 p. pp. 349-358., 10 p.
50. Nochta, Tibor: Fejezetek Lábady Tamás magánjogi szemlélete köréből. In: Koltay, András; Landi, Balázs; Menyhárd, Attila (szerk.) Lábady Tamás emlékkönyv. Budapest, Magyarország: Wolters Kluwer (2019) 324 p. pp. 91-97., 7 p.
51. Nochta, Tibor: Thesis About Guarantees of a Fair Trial in Arbitration Proceedings. In: Burai-Kovács, János (szerk.) A kereskedelmi választottbíróság évkönyve, 2018. Budapest, Magyarország: HVG-ORAC (2019) 508 p. pp. 381-385., 5 p.
52. Nochta, Tibor - Papp, Tekla: Üzleti kockázat a szerződéses viszonyokban. Budapest, Magyarország: Menedzser Praxis Kiadó (2019), 200 p.

2018

53. Benke, József - Nochta, Tibor: A hitelszerződések és a számlaszerződések. In: Benke, József; Nochta, Tibor (szerk.) Magyar polgári jog: Kötelmi jog II. Budapest, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó (2018) 423 p. pp. 235-291., 57 p.

54. Benke, József (szerk.) - Nochta, Tibor (szerk.): Magyar polgári jog: Kötelmi jog II. Budapest, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó (2018), 423 p.
55. Nochta, Tibor: A biztosítási szerződés a fogyasztóvédelmi magánjog mérlegén. In: Kehl, Dániel; Rappai, Gábor (szerk.) PRIMUS INTER PARES: Tanulmánykötet Hoóz István 90. születésnapja tiszteletére. Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar (PTE KTK) (2018) 262 p. pp. 39-49., 13 p.
56. Nochta, Tibor: A biztosítási szerződések. In: Benke, József; Nochta, Tibor (szerk.) Magyar polgári jog: Kötelmi jog II. Budapest, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó (2018) 423 p. pp. 305-331., 27 p.
57. Nochta, Tibor: A forgalmazási szerződés és a jogbérleti (franchise) szerződés. In: Benke, József; Nochta, Tibor (szerk.) Magyar polgári jog: Kötelmi jog II. Budapest, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó (2018) 423 p. pp. 223-234., 12 p.
58. Nochta, Tibor: A személyiségi jogok magánjogi szankciós védeltségéről. MAGYAR JOG 65: 1 pp. 1-8., 8 p. (2018)
59. Nochta, Tibor: A szerződésszegés általános jogkövetkezményeiről. In: Pusztahelyi, Réka (szerk.) Miskolci konferenciák 2016-2018: A polgári jogot oktatók XXII. és XXIV. országos találkozásának válogatott tanulmányai. Miskolc, Magyarország: Novotni Alapítvány (2018) 255 p. pp. 97-121., 25 p.
60. Nochta, Tibor: A vállalkozási típusú szerződések. In: Benke, József; Nochta, Tibor (szerk.) Magyar polgári jog: Kötelmi jog II. Budapest, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó (2018) 423 p. pp. 81-109., 29 p.
61. Nochta, Tibor: Az alternatív vitarendezési eljárások egymáshoz való viszonyáról. In: Kecskés, László; Tilk, Péter (szerk.) A választottbíráskodás és más alternatív vitarendezési eljárások jogi szabályozásának alapjai. Pécs, Magyarország: PTE ÁJK (2018) 289 p. pp. 30-37., 8 p.
62. Nochta, Tibor - Benke, József - Bércesi, Zoltán - Harci-Kovács, Kolos - Mohai, Máté - Benke, József (szerk.); Nochta, Tibor (szerk.): Magyar polgári jog: Kötelmi jog I. Budapest, Magyarország, Pécs, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó, Nordex Kft. (2018), 318 p.
63. Nochta, Tibor: Velem maradó emlékek Lábady Tamásról. JURA 24: 2 pp. 573-574., 2 p. (2018).

2017

64. Nochta, Tibor: A jogi személy létesítésének magánjogi és közjogi feltételeiről. *GAZDASÁG ÉS JOG* 25: 10 pp. 3-6., 4 p. (2017)

65. Nochta, Tibor: A jóhiszeműség és tisztesség elvének érvényesüléséről a társasági jogviszonyokban. *GAZDASÁG ÉS JOG* 25: 2 pp. 3-8., 6 p. (2017)

66. Nochta, Tibor: A személyiségi jogok védelmére szolgáló magánjogi szankciók egymáshoz való viszonyáról. In: Homicskó, Árpád Olivér; Szuchy, Róbert (szerk.) *Studia in honorem Péter Miskolczi-Bodnár 60.* Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2017) 619 p. p. 409

67. Nochta, Tibor: Gondolatok a jogi személy létesítésének magánjogi és közjogi jellegzetességeiről. In: Görög, Márta; Hegedűs, Andrea (szerk.) *Lege duce, comite familia: Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábrián Eszter tiszteletére, jogász pályafutásának 60. évfordulójára.* Szeged, Magyarország: Iurisperitus Kiadó (2017) 536 p. pp. 379-386., 8 p.

68. Nochta, Tibor - Benke, József - Fabó, Tibor - Bércesi, Zoltán - Kovács, Kolos - Mohai, Máté - Benke, József (szerk.); Nochta, Tibor (szerk.): *Magyar polgári jog: Kötelmi jog I.* Budapest, Magyarország, Pécs, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó, Nordex Kft. (2017), 318 p.

2016

69. Nochta, Tibor: A gazdasági-pénzügyi krízis válságba sodorja-e a szerződés intézményét? In: Auer, Ádám; Papp, Tekla (szerk.) *A gazdasági világválság hatása egyes jogintézményekre Magyarországon és az Európai Unióban: Interdiszciplináris és jogösszehasonlító elemzés.* Budapest, Magyarország: Nemzeti Közszolgálati Egyetem (NKE) (2016) 272 p. pp. 179-199., 21 p.

70. Nochta, Tibor: A magánjog és a közjog viszonyáról az új Ptk. alapján is. *JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY* 71: 10 pp. 481-490., 10 p. (2016).

71. Nochta, Tibor - Fabó, Tibor: Az Európai Unió fogyasztói adásvételről és a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló irányelveinek tükröződése polgári jogunkban. In: Tilk, Péter (szerk.) *Az uniós jog és a magyar jogrendszer viszonya.* Pécs, Magyarország: PTE Állam- és Jogtudományi Kar (2016) 534 p. pp. 435-460., 26 p.

72. Nochta, Tibor: Kártérítési jog. Budapest, Magyarország: Menedzser Praxis Kiadó (2016), 187 p.

73. Nochta, Tibor: Landi Balázs - Felelősségben gondolkodva című PhD. értekezéséről. POLGÁRI JOG 1: 3 Paper: <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/193/id/A1600308.POJ/ts/10000101/>, 3 p. (2016)

2015

74. Mohai, Máté - Juhász, László - Nochta, Tibor - Nochta, Tibor (szerk.): A gazdaság jogi szabályozása II.: A/3 témakör: a jogi személyek jogával és a gazdasággal kapcsolatos joganyag. Budapest, Magyarország, Pécs, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó (2015), 363 p.

75. Nochta, Tibor: A gazdaság jogi szabályozása I.: A/3 témakör: a jogi személyek jogával és a gazdasággal kapcsolatos joganyag. Budapest, Magyarország, Pécs, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó (2015), 188 p.

76. Nochta, Tibor: A gazdasági magánjogról és a gazdasági közjogról. In: Barzó, Tímea; Juhász, Ágnes; Leszkoven, László; Pusztahelyi, Réka (szerk.) Ünnepi tanulmányok Bíró György professzor 60. születésnapjára. Miskolc, Magyarország: Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért (2015) 664 p. pp. 362-375., 14 p.

77. Nochta, Tibor: A magánjogi felelősség irányairól a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogában. In: Szabó, Sarolta (szerk.) Bonas iuris margaritas quærens: Emlékkötet a 85 éve született Bánrévy Gábor tiszteletére. Budapest, Magyarország: Pázmány Press (2015) 387 p. pp. 279-289., 11 p.

78. Nochta, Tibor: A polgári jogi felelősség jelenkori kihívásairól - különös figyelemmel a környezetvédelemre. In: Nochta, Tibor; Monori, Gábor (szerk.) IUS EST ARS: Ünnepi tanulmányok Visegrády Antal professzor 65. születésnapja tiszteletére. Pécs, Magyarország: PTE ÁJK (2015) 567 p. pp. 383-392., 10 p.

79. Nochta, Tibor: A velünk élő polgári jog: tanévnyitó beszéd 2015.szeptember 7. JURA 21: 2 pp. 292-294., 3 p. (2015)

80. Nochta, Tibor (szerk.); Monori, Gábor (szerk.): IUS EST ARS: Ünnepi tanulmányok Visegrády Antal professzor 65. születésnapja tiszteletére. Pécs, Magyarország: PTE ÁJK (2015), 567 p.

81. Benke, József - Csehi, Zoltán - Kemenes, István - Kenderes, Andrea - Landi, Balázs - Nochta, Tibor - Szilas, Péter - Csehi, Zoltán (szerk.): Kötelmi jog a 2013. évi V. törvény alapján: az új Polgári törvénykönyv szövegének rövid magyarázata: ideiglenes jegyzet. Budapest, Magyarország: Menedzser Praxis Kiadó (2014), 233 p.
82. Nochta, Tibor: 3:88.§-3:158.§. In: Osztovits, András (szerk.) A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. I. kötet. Budapest, Magyarország: OPTEN Informatikai Kft. (2014) 1,057 p. pp. 487-570., 84 p.
83. Nochta, Tibor: A betéti társaság. In: Osztovits, András (szerk.) A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. I. kötet. Budapest, Magyarország: OPTEN Informatikai Kft. (2014) 1,057 p. pp. 568-571., 4 p.
84. Nochta, Tibor: A gazdasági társaságok közös szabályai. In: Osztovits, András (szerk.) A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. I. kötet. Budapest, Magyarország: OPTEN Informatikai Kft. (2014) 1,057 p. pp. 487-552., 66 p.
85. Nochta, Tibor: A kártérítési felelősség alaptanai a 2013. évi V. törvény alapján. Budapest, Magyarország: Menedzser Praxis Kiadó (2014), 66 p.
86. Nochta, Tibor: A könyvvizsgálói felelősségről. In: Csehi, Zoltán; Koltay, András; Landi, Balázs; Pogácsás, Anett (szerk.) (L)ex Cathedra et Praxis: Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából. Budapest, Magyarország: Pázmány Press (2014) 634 p. pp. 339-350., 12 p.
87. Nochta, Tibor: A közkereseti társaság. In: Osztovits, András (szerk.) A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. I. kötet. Budapest, Magyarország: OPTEN Informatikai Kft. (2014) 1,057 p. pp. 552-568., 17 p.
88. Nochta, Tibor: Felelősség szerződésen kívüli károkozásért. In: Csehi, Zoltán (szerk.) Az új Polgári Törvénykönyv magyarázata: Kommentár a 2013. évi V. törvényhez. Budapest, Magyarország: Menedzser Praxis Kiadó (2014) 1,272 p. pp. 501-529., 29 p.

89. Nochta, Tibor: Néhány gondolat a konszernfelelősség magánjogi dogmatikájáról. In: Miskolczi, Bodnár Péter; Grad-Gyenge, Anikó (szerk.) „Megújulás a jogi személyek szabályozásában”: tanulmányok az új PTK köréből. Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2014) 258 p. pp. 237-242., 6 p.

2013

90. Nochta, Tibor: A gazdasági válság, mint szerződéses kockázat. JOGI TÁJÉKOZTATÓ FÜZETEK 248-253: 1 pp. 155-160., 6 p. (2013)

91. Nochta, Tibor - Kecskés, András: A kereskedelmi magánjog kutatása és oktatása a Pécsi Jogi Karon. In: Ádám, Antal (szerk.) A pécsi jogi kar 90 éve. Pécs, Magyarország: PTE ÁJK (2013) 352 p. pp. 227-234., 8 p.

92. Nochta, Tibor: A magánjogi menedzserfelelősségről. In: Nochta, Tibor; Fabó, Tibor; Márton, Mária (szerk.) Ünnepi tanulmányok Kecskés László professzor 60. születésnapja tiszteletére. Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (PTE ÁJK) (2013) 615 p. pp. 483-505., 23 p.

93. Nochta, Tibor: A polgári jogi felelősség jogi személyiség falán áthajló ága-iról. In: Gondosné, Pusztahelyi Réka (szerk.) Jogi személyek az új Polgári Törvénykönyvben: Tanulmánykötet. Miskolc, Magyarország: Novotni Alapítvány (2013) 252 p. pp. 151-167., 17 p.

94. Nochta, Tibor: A polgári jogi kártérítési felelősség szabályai az új Polgári Törvénykönyvben. In: Grad-Gyenge, Anikó (szerk.) Egy új korszak hajnalán: Konferencia-kötet az új Polgári Törvénykönyv tiszteletére. Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem (2013) 187 p. pp. 146-157., 12 p.

95. Nochta, Tibor: A vezető tisztségviselők magánjogi felelősségének mércéjéről és irányairól az új Ptk. alapján. GAZDASÁG ÉS JOG 21: 6 pp. 3-8., 6 p. (2013)

96. Nochta, Tibor: Előadás (2013). Nochta Tibor előadása 2013. 05. 09-én a MTA Civilisztikai Bizottsága rendezvényén hangzott el.

97. Nochta, Tibor: Köszöntő. In: Nochta, Tibor; Fabó, Tibor; Márton, Mária (szerk.) Ünnepi tanulmányok Kecskés László professzor 60. születésnapja tiszteletére. Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (PTE ÁJK) (2013) 615 p. pp. 7-8., 2 p.

98. Nochta, Tibor (szerk.); Fabó, Tibor (szerk.); Márton, Mária (szerk.): Ünnepi tanulmányok Kecskés László professzor 60. születésnapja tiszteletére. Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (PTE ÁJK) (2013), 615 p.

2012

99. Nochta, Tibor - AKŠAMOVIC, Dubravka: A letelepedés szabadsága az Európai Unióban különös tekintettel a magyar és a horvát jogi aspektusokra. In: Drinóczi, Tímea (szerk.) Korszakunk jogi kihívásai: EU – Magyarország – Horvátország. Pécs, Magyarország, Osijek, Horvátország: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (PTE ÁJK), Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni Fakultet (2012) 683 p. pp. 123-148., 26 p.

100. Nochta, Tibor: A polgári jogi felelősség néhány alapproblémájának tükröződése az új Polgári törvénykönyv 2011. decemberi Szerkesztőbizottsági Javaslátában. In: Gondosné, Pusztahelyi Réka; Juhász, Ágnes (szerk.) Javítandó és jobbítható elemek a PTK. kodifikációjában: Tanulmánykötet. Miskolc, Magyarország: Novotni Alapítvány (2012) 248 p. pp. 119-137., 19 p.

101. Nochta, Tibor: Das Verhältnis des Gesellschaftsrecht zu anderen Rechtsgebieten des Rechtssystems in Ungarn. ACTA UNIVERSITATIS SAPIENTIAE LEGAL STUDIES 1: 1 pp. 27-43., 17 p. (2012)

102. Nochta, Tibor - Dubravka, Akšamović: Freedom of establishment in EU Law with special respect to Croatian and Hungarian Law. In: Drinóczi, Tímea; Zupan, Mirela; Ercsey, Zsombor; Vinkovic, Mario (szerk.) Contemporary legal challenges: EU - Hungary - Croatia. Pécs, Magyarország, Osijek, Horvátország: University of Pécs Faculty of Law, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Law (2012) 792 p. pp. 177-202., 26 p.

103. Nochta, Tibor: Néhány problémafelvetés a felszámoló magánjogi felelősségről. CSŐD FELSZÁMOLÁS VÁLSÁG 2: 2 pp. 29-33., 5 p. (2012)

104. Nochta, Tibor - Dubrovka, Aksamovic: Sloboda poslovnog nastana u pravu i praksi EU s posebnim osvrtom na implikacije u hrvatskom i mađarskom pravu. In: Župan, Mirela; Vinković, Mario (szerk.) Suvremeni pravni izazovi: EU – Mađarska – Hrvatska. Pécs, Magyarország, Osijek, Horvátország: Sveučilište u Peču, Pravni fakultet, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni Fakultet (2012) 698 p. pp. 127-148., 22 p.

105. Nochta, Tibor: Az állandóan változó polgári jog és az új Polgári Törvénykönyv. In: Nochta, Tibor; Márton, Mária; Mátyás, Melinda (szerk.) Ünnepi tanulmánykötet Tamás Lajos tiszteletére. Pécs, Magyarország: PTE Állam- és Jogtudományi Kar (2011) 257 p. pp. 151-162., 12 p.
106. Nochta, Tibor: Az érvénytelenség jogkövetkezményeiről - joggyakorlati tükröben. In: Barta, Judit; Wopera, Zsuzsa (szerk.) Kodifikációs tanulmányok a polgári jog és a polgári eljárásjog témakörében: a Magánjogot Oktató Fiatal Jogászok és a Polgári Jogot Oktatók Országos Találkozóján, 2010. június 3-4-én elhangzott előadások alapján készült tanulmányok gyűjteménye. Miskolc, Magyarország: Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért (2011) 320 p.
107. Nochta, Tibor - Bencsik, András (szerk.); Fülöp, Péter (szerk.): Gondolatok a polgári jogunk jelenéről és jövőjéről pp. 44-46., 3 p. (2011).
108. Nochta, Tibor: Ist die Wirtschaftskrise ein Vertragsrisiko? ZBORNIK RADOVA PRAVNI FAKULTET (NOVI SAD) 45: 2 pp. 527-540., 14 p. (2011)
109. Nochta, Tibor: Köszöntő előszó. In: Nochta, Tibor; Márton, Mária; Mátyás, Melinda (szerk.) Ünnepi tanulmánykötet Tamás Lajos tiszteletére. Pécs, Magyarország: PTE Állam- és Jogtudományi Kar (2011) 257 p. pp. 7-7., 1 p.
110. Nochta, Tibor: Mennyiben szerződési kockázat a gazdasági válság? JOG ÁLLAM POLITIKA: JOG- ÉS POLITIKATUDOMÁNYI FOLYÓIRAT 3: 2 pp. 87-97., 11 p. (2011)
111. Nochta, Tibor: Mennyiben szerződési kockázat a gazdasági válság? In: Dr. Benisné, Dr Györfly Ilona (szerk.) Harmincadik jogász vándorgyűlés. Budapest, Magyarország: Magyar Jogász Egylet (2011) pp. 197-208., 12 p.
112. Nochta, Tibor: Társasági jog. Budapest, Magyarország, Pécs, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó (2011), 382 p.
113. Nochta, Tibor (szerk.); Márton, Mária (szerk.); Mátyás, Melinda (szerk.): Ünnepi tanulmánykötet Tamás Lajos tiszteletére. Pécs, Magyarország: PTE Állam- és Jogtudományi Kar (2011), 257 p.

2010

114. Koós, Gabriella - Kovács, Mariann; Bruhács, János (Az interjút adta); Nochta, Tibor (Az interjút adta): Iszapkatasztrófa jogi nagyító alatt. *EXPRESSIS VERBIS: A PÉCSI JOGI KAR LAPJA* 16: 2 pp. 6-7., 2 p. (2010)

115. Nochta, Tibor - Juhász, László - Szécsényi, László - Nochta, Tibor (szerk.): A gazdaság jogi szabályozása I. Pécs, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó (2010), 247 p.

116. Nochta, Tibor: A gazdasági válság, mint szerződési kockázat. In: Nótári, Tamás (szerk.) *Ünnepi tanulmányok Sárközy Tamás 70. születésnapjára*. Szeged, Magyarország: Lectum Kiadó (2010) 517 p. pp. 202-217., 16 p.

117. Nochta, Tibor: A társasági jog. Budapest, Magyarország, Pécs, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó (2010), 2,010 p.

118. Nochta, Tibor: A társasági jog egyes eljárásjogi aspektusairól. In: Kengyel, Miklós (szerk.) *Információ a polgári perben: Konferenciakötet Farkas József egyetemi tanár emlékére*. Pécs, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó (2010) pp. 90-102., 13 p.

119. Nochta, Tibor: Az érvénytelenség jogkövetkezményeiről - joggyakorlati tükröben. In: Pusztahelyi, Réka (szerk.) *A magánjogi kodifikáció eredményei. Miskolci konferenciák 2009. jún. 12.* Miskolc, Magyarország: Novotni Alapítvány (2010) 169 p. pp. 53-62., 10 p.

120. Nochta, Tibor: Előszó. In: Cserép, Attila (szerk.) *A kultúra biztonsága Pécs 2010: nemzetközi konferencia: szöveggyűjtemény*. Pécs, Magyarország: Pécs-Baranya Közbiztonsági Alapítvány (2010) 173 p. pp. 7-8., 2 p.

121. Nochta, Tibor - Kovács, Bálint - Nemessányi, Zoltán: Magyar polgári jog. Kötelmi jog. Különös rész.: Második, az új Polgári Törvénykönyv tervezetére tekintettel átdolgozott kiadás (Utánnyomás). Budapest, Magyarország, Pécs, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó (2010), 310 p.

2009

122. Nochta, Tibor: A banki szerződések megszegéséből eredő kárfelelősségről. In: Barta, Judit (szerk.) *Bank- és hitelviszonyok: Kodifikációs tanulmányok az új Ptk. születése kapcsán*. Miskolc, Magyarország: Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért (2009) 164 p. pp. 102-111., 10 p.

123. Nochta, Tibor: A modern magánjogi kodifikáció és annak hatásai az agrárjogra. In: Bobvos, Pál (szerk.) *Reformator iuris cooperandi: Tanulmányok Veres József 80. születésnapja tiszteletére*. Szeged, Magyarország: Pólay Elemér Alapítvány (2009) 756 p. pp. 411-418., 8 p.

124. Nochta, Tibor: A társasági törvényünk jogrendszerbeli környezetéről. *ACTA CONVENTUS DE IURE CIVILI* 10 pp. 101-119., 19 p. (2009)

125. Nochta, Tibor: A társasági törvényünk jogrendszerbeli környezetéről. In: Papp, Tekla (szerk.) *Quo Vadis Ius Societatis Hungaricum*. Szeged, Magyarország: Lectum Kiadó (2009)

126. Nochta, Tibor: Kárfelelősségi kérdések a bankügyletek körében. In: Barta, Judit (szerk.) *Bank- és hitelviszonyok: Kodifikációs tanulmányok az új Ptk. születése kapcsán*. Miskolc, Magyarország: Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért (2009) 164 p. pp. 102-110., 9 p.

127. Nochta, Tibor - Kecskés, András - Márton, Mária: *Kereskedelmi magánjog*. Pécs, Magyarország: PTE Állam- és Jogtudományi Kar (2009), 320 p.

2008

128. Juhász, László - Szécsényi, László - Nochta, Tibor (szerk.) - Nochta, Tibor: *A gazdaság jogi szabályozása I*. Budapest, Magyarország, Pécs, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó (2008), 247 p.

129. Juhász, László - Szécsényi, László - Nochta, Tibor (szerk.); Nochta, Tibor: *A gazdaság jogi szabályozása II*. Budapest, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó (2008), 280 p.

130. Nochta, Tibor: A gazdasági-kereskedelmi magánjog közigazgatási szerepéről. In: Veress, Emőd (szerk.) *Animus in consulendo liber: Sipos István emlékkötet*. Budapest, Magyarország, Pécs, Magyarország: ELTE ÁJK, PTE ÁJK (2008) 240 p. pp. 191-201., 11 p.

131. Nochta, Tibor: Kötelmi jog A Pécsi Ítéltábla Kollégiumi Vitája a Ptk. Tervezetéről. In: Juhász, László; Makai, Lajos; Winkler, Bernadett (szerk.) *A Pécsi Ítéltábla Kollégiumi Véleményeinek és Publikált Határozatainak Gyűjteménye 2003-2008*. Pécs, Magyarország: Pécsi Ítéltábla (2008) 498 p. pp. 93-95., 3 p.

132. Nochta, Tibor - Kovács, Bálint - Nemessányi, Zoltán: Magyar polgári jog. Kötelmi jog.: Különös rész. Második, az új Polgári Törvénykönyv tervezetére tekintettel átdolgozott kiadás. Budapest, Magyarország, Pécs, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó (2008), 310 p.

133. Nochta, Tibor: Reklám és reklámjog- 20 év elmúltával. In: Kiss, György; Berke, Gyula; Bankó, Zoltán; Kajtár, Edit (szerk.) Emlékkönyv Román László születésének 80. évfordulójára. Pécs, Magyarország: PTE Állam- és Jogtudományi Kar (2008) 434 p. pp. 323-335., 13 p.

2007

134. Nochta, Tibor: Recenzió Farkas Csaba-Papp Tekla-Strihó Krisztina: Társasági jog III/1. és Czene Klára-Farkas Csaba-Papp Tekla-Strihó Krisztina: Társasági jog III/2. Egyetemi jegyzetekről (2007)

135. Nochta, Tibor: Társasági jog. Budapest, Magyarország, Pécs, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó (2007), 366 p.

2006

136. Nochta, Tibor - Zóka, Ferenc - Zumbok, Ferenc: A gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény magyarázata. Budapest, Magyarország: Magyar Hivatalos Közlönykiadó (MHK) (2006), 574 p.

137. Nochta, Tibor: A jóhiszeműség és tisztesség mint társasági jogi irányeszme. In: Gál, István László; Hornyák, Szabolcs (szerk.) Tanulmányok dr. Földvári József professzor 80. születésnapja tiszteletére. Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (PTE ÁJK) (2006) 383 p. pp. 299-315., 17 p.

138. Nochta, Tibor: Gondolatok a magyar biztosítási szerződési jog jelenkori helyzetéről és fejlődési tendenciáiról: AIDA Nemzetközi Biztosítási Jogi Kollokvium (2006)

2005

139. Nochta, Tibor: A magánjog felelősség útjai a társasági jogban 244 p. Kecskés László Védés éve: 2005 Megjelenés/Fokozatszerzés éve: 2005

140. Nochta, Tibor: A magánjogi felelősség útjai a társasági jogban. Budapest, Magyarország, Pécs, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó (2005), 234 p.
141. Nochta, Tibor - Kovács, Bálint - Nemessányi, Zoltán: Polgári jog I. (átdolgozott kiadás). Pécs, Magyarország: PTE Állam- és Jogtudományi Kar (2005), 170 p.
142. Nochta, Tibor - Kovács, Bálint - Nemessányi, Zoltán: Polgári jog II.: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Igazságügyi Ügyintéző Szak Kaposvár. Pécs, Magyarország: PTE Állam- és Jogtudományi Kar (2005), 199 p.
143. Nochta, Tibor: Zur Betrachtung des Privatrechts im handelsrechtlichen Sinne. In: Balogh, Ágnes; Hornyák, Szabolcs (szerk.) Tanulmánykötet Erdősy Emil professzor 80. születésnapja tiszteletére. Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (PTE ÁJK) (2005) 520 p. pp. 389-405., 17 p.

2004

144. Nochta, Tibor: A magánjog kereskedelmi jogias szemléletéért. JURA 2 pp. 101-107., 7 p. (2004)
145. Nochta, Tibor: A magánjog kereskedelmi jogias szemléletének fontosságáról. JURA 10: 2 pp. 101-107., 7 p. (2004)
146. Nochta, Tibor: Adalékok a magyar biztosítási szerződési jog modernizálásához egyes holland variánsok figyelembe vételével. In: Nochta, Tibor; Bölcskei, János (szerk.) Emlékkönyv Lábady Tamás 60. születésnapjára tanítványaitól. Budapest, Magyarország: Szent István Társulat (2004) 515 p. pp. 369-381., 13 p.
147. Nochta, Tibor: Das ungarische Versicherungsvertragsrecht im Spiegel der Neukodifikation des ungarisches ZGB. In: Deutsch-Ungarische, Juristenvereinigung (szerk.) Gedankenaustausch zwischen deutschen und ungarischen Juristen: Konferenzbeiträge 1997-2003. Budapest, Magyarország: Deutsch-Ungarische Juristenvereinigung e.V. (2004) 605 p. pp. 452-460., 9 p.
148. Nochta, Tibor (szerk.); Bölcskei, János (szerk.): Emlékkönyv Lábady Tamás 60. születésnapjára tanítványaitól. Budapest, Magyarország: Szent István Társulat (2004), 515 p.

149. Nochta, Tibor - Kovács, Bálint - Nemessányi, Zoltán: Magyar polgári jog. Budapest, Magyarország, Pécs, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó (2004)
150. Nochta, Tibor - Kovács, Bálint - Nemessányi, Zoltán: Magyar polgári jog. Kötelmi jog.: Különös rész. Budapest, Magyarország, Pécs, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó (2004), 263 p.
151. Nochta, Tibor - Kovács, Bálint - Nemessányi, Zoltán: Polgári jog I.: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Igazságügyi Ügyintéző Szak Kaposvár. Pécs, Magyarország: PTE Állam- és Jogtudományi Kar (2004), 172 p.
152. Nochta, Tibor: Questions concerning the supervisory Approval of Insurance conditions in relation to public and private law. In: VII. AIDA INSURANCE COLLOQUIUM
153. Nochta, Tibor: Szerződési feltételek felügyeleti jóváhagyás nélkül közjogi és magánjogi metszetben. In: AIDA-Konferenciaelőadások. Budapest, Magyarország (2004) pp. 74-83., 10 p.

2003

154. Nochta, Tibor: „A gazdaság jogi szabályozása I-II.” című kötetek lektorálása (2003). LEKTORÁLÁS, Szerk.: Széchenyi László, ISBN: 9639310735 (I. kötet); 9639310913 (II. kötet), Budapest-Pécs, 2003, Dialóg Campus Kiadó, Jogi Szakvizsga Segédkönyvek (ISSN: 1587-6659),
155. Nochta, Tibor - Kovács, Bálint - Nemessányi, Zoltán: Polgári jog II. Pécs, Magyarország: PTE Állam- és Jogtudományi Kar (2003), 190 p.

2002

156. Nochta, Tibor: A gazdasági társaság ügyvezetése. In: Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) A gazdasági társaságokról szóló törvény magyarázata. Budapest, Magyarország: Közgazdasági és Jogi Kiadó (KJK) (2002) pp. 164-187., 24 p.
157. Nochta, Tibor: A gazdasági társaságok jogutódlással történő megszűnése (átalakulása): Az átalakulás közös szabályai. In: Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) A gazdasági társaságokról szóló törvény magyarázata. Budapest, Magyarország: Közgazdasági és Jogi Kiadó (KJK) (2002) pp. 262-278., 17 p.

158. Nochta, Tibor: A gazdasági társaságok jogutódlással történő megszűnése (átalakulása): Az egyes társasági formákra vonatkozó szabályok. In: Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) A gazdasági társaságokról szóló törvény magyarázata. Budapest, Magyarország: Közgazdasági és Jogi Kiadó (KJK) (2002) pp. 278-282., 5 p.

159. Nochta, Tibor: A gazdasági társaságok jogutódlással történő megszűnése (átalakulása): Gazdasági társaságok egyesülése. In: Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) A gazdasági társaságokról szóló törvény magyarázata. Budapest, Magyarország: Közgazdasági és Jogi Kiadó (KJK) (2002) pp. 282-287., 6 p.

160. Nochta, Tibor: A gazdasági társaságok jogutódlással történő megszűnése (átalakulása): A részvénytársaságok egyesülésére vonatkozó különleges szabályok. In: Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) A gazdasági társaságokról szóló törvény magyarázata. Budapest, Magyarország: Közgazdasági és Jogi Kiadó (KJK) (2002) pp. 288-293., 6 p.

161. Nochta, Tibor: A társaságok nemzetközi intézménytörténete. In: Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) A gazdasági társaságokról szóló törvény magyarázata. Budapest, Magyarország: Közgazdasági és Jogi Kiadó (KJK) (2002) pp. 35-43., 9 p.

162. Nochta, Tibor - Kovács, Bálint - Nemessányi, Zoltán: Polgári jog I.: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Igazságügyi Ügyintéző Szak Kaposvár. Pécs, Magyarország: PTE Állam- és Jogtudományi Kar (2002), 170 p.

2001

163. Dieszler, László - Nochta, Tibor (szerk.): Német szakmai társalgás. Pécs, Magyarország: Nemzeti Tankönyvkiadó (2001)

164. Nochta, Tibor: A holland és a magyar biztosítási szerződési jog egyes kapcsolódási pontjairól. Budapest, Magyarország: Igazságügyi Minisztérium (2001) pp. 56-63., 8 p.

165. Nochta, Tibor: Egyes közjogi és magánjogi intézmények mint a gazdaság fontos externáliái. In: Mandulavirágzás Tudományos Napok Pécs, Magyarország (2001) pp. 3-4., 2 p.

2000

166. Nochta, Tibor: Emlékeztető a Ptk. reformja kapcsán létrehozott Kártérítési és biztosítási jogi munkacsoport 2000 június 27.-én tartott üléséről. POLGÁRI JOGI KODIFIKÁCIÓ 1: 3 pp. 34-35., 2 p. (2000)

167. Nochta, Tibor: Kártérítési- és Biztosítási Jogi Munkacsoport alakuló üléséről. POLGÁRI JOGI KODIFIKÁCIÓ 2: 2 pp. 27-27., 1 p. (2000)

1999

168. Nochta, Tibor: A modern magánjogi kodifikáció és hatásai az agrárjogra. In: Tóth, Károly (szerk.) Tanulmányok Dr. Veres József egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szeged, Magyarország: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (1999) 473 p. pp. 411-419., 9 p.

169. Nochta, Tibor: Az új Gt. megalkotásának indokoltságával kapcsolatos kérdések. A Gt. és a Ptk. viszonya (1999)

170. Nochta, Tibor: Y2K a jogrendszerben? (1999)

1998

171. Nochta, Tibor: A gazdasági társaság ügyvezetése. In: Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) A gazdasági társaságok 1. kötet. Budapest, Magyarország: Közgazdasági és Jogi Kiadó (KJK) (1998) 388 p. pp. 143-162., 20 p.

172. Nochta, Tibor: A gazdasági társaságok jogutódlással történő megszűnése (átalakulása): Az átalakulás közös szabályai. In: Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) A gazdasági társaságok 1. kötet. Budapest, Magyarország: Közgazdasági és Jogi Kiadó (KJK) (1998) 388 p. pp. 220-234., 15 p.

173. Nochta, Tibor: A gazdasági társaságok jogutódlással történő megszűnése (átalakulása): Az egyes társasági formákra vonatkozó szabályok. In: Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) A gazdasági társaságok 1. kötet. Budapest, Magyarország: Közgazdasági és Jogi Kiadó (KJK) (1998) 388 p. pp. 234-237., 4 p.

174. Nochta, Tibor: A gazdasági társaságok jogutódlással történő megszűnése (átalakulása): Gazdasági társaságok egyesülése. In: Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) A gazdasági társaságok 1. kötet. Budapest, Magyarország: Közgazdasági és Jogi Kiadó (KJK) (1998) 388 p. pp. 238-242., 5 p.

175. Nochta, Tibor: A gazdasági társaságok jogutódlással történő megszűnése (átalakulása): A részvénytársaságok egyesülésére vonatkozó különleges szabályok. In: Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) A gazdasági társaságok 1. kötet. Budapest, Magyarország: Közgazdasági és Jogi Kiadó (KJK) (1998) 388 p. pp. 243-248., 6 p.

176. Nochta, Tibor: A társaságok nemzetközi intézménytörténete. In: Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) A gazdasági társaságok 1. kötet. Budapest, Magyarország: Közgazdasági és Jogi Kiadó (KJK) (1998) 388 p. pp. 34-41., 8 p.

177. Nochta, Tibor: Recenzió Lábady Tamás: A magyar magánjog (polgári jog) általános része c. tankönyvről. JURA 5: 1 pp. 38-40., 3 p. (1998)

1996

178. Nochta, Tibor: A jóhiszeműség és tisztesség mint társasági jogi irányeszme. In: Korinek, László (szerk.) Tanulmányok Földvári József tiszteletére. Pécs, Magyarország: Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (1996) 193 p. pp. 299-315., 17 p.

179. Nochta, Tibor: Franchise és franchise-szerződés. In: Hamza, Gábor; Kajtár, István; Zlinszky, János (szerk.) Tanulmányok Benedek Ferenc tiszteletére. Pécs, Magyarország: Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (1996) 323 p. pp. 222-236., 15 p.

180. Nochta, Tibor: Vázlatok a faktoringszerződés magánjogi alapkérdéseire. MAGYAR JOG 43: 12 pp. 715-799., 85 p. (1996)

1995

181. Nochta, Tibor: A lízingszerződés. JURA 2: 1 pp. 19-20., 2 p. (1995)

182. Nochta, Tibor: Biztosításjogunkról - fogyasztóvédelmi összefüggésekben. JURA 2: 2 pp. 1-5., 5 p. (1995)

1994

183. Nochta, Tibor: Certain consumer protection aspects of the Hungarian insurance law with consideration to the relative directives of the ECC. In: ALDA-Konferenciaelőadások. (1994) pp. 38-46., 9 p.

184. Nochta, Tibor: Társasági jogunk néhány aktuális kérdéséről. JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY 49: 3 pp. 122-125., 4 p. (1994)

1992

185. Nochta, Tibor - Ulbert, József: Privatizációs Fogalomtár. Budapest, Magyarország: Prodinform (1992), 34 p.

1991

186. Nochta, Tibor: Megjegyzések a társasági jogi felelősségkorlátozás kérdéséhez. MAGYAR JOG 38: 7 pp. 412-415., 4 p. (1991)

1990

187. Nochta, Tibor: A tulajdoni rendszer súlypontja és dinamikája. In: Ponicsánné, Kálmán Katalin (szerk.) Tulajdonviszonyok, tulajdonjog: A Szakszervezetek Gazdaság- és Társadalomkutató Intézetének és a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Állam- és Jogtudományi Intézetének tudományos tanácskozása Miskolcon 1989. december 7-én. Budapest, Magyarország: Szakszervezetek Gazdaság- és Társadalomkutató Intézete (1990) 144 p. pp. 36-39., 4 p.

188. Nochta, Tibor: Az elmaradt vagyoni előny megítélésének változásáról a kártérítési jogban. JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY 45: 12 pp. 271-275., 5 p. (1990)

1989

189. Nochta, Tibor: A kármegelőzés polgári jogi eszközeiről. JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY 44: 3 pp. 126-130., 5 p. (1989)

1988

190. Nochta, Tibor: A belföldi reklámtevékenység jogáról. JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY 43: 1 pp. 24-30., 7 p. (1988)

191. Nochta, Tibor: A beruházási tevékenység környezetvédelmi aspektusairól (1988)

192. Nochta, Tibor: Legislation on Publicity in Hungary. PROCEEDINGS OF THE HUNGARIAN GROUP 18: 15 (1988)

1987

193. Nochta, Tibor: Recenzió Sárközi Tamás: Egy gazdasági szervezeti reform sodrában c. könyvéről. JANUS (PÉCS) 4: 2 pp. 56-58., 3 p. (1987)

194. Nochta, Tibor: Reklám és reklámjog. In: Ádám, Antal (szerk.) Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből XVIII. Pécs, Magyarország: Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (1987) 289 p. pp. 200-218., 19 p.

1986

195. Nochta, Tibor - Varga, Csaba (Az interjút adta): »Él-e a római jog?« Tudományos ülés Pécsen Benedek Ferenc professzor 60. születésnapja tiszteletére: Dr. Benedek Ferenc 60. születésnapja alkalmából rendezett tudományos ülésről beszámoló. JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY 41: 11 pp. 582-584., 3 p. (1986)

196. Nochta, Tibor: A felelősség helye és szerepe a gazdaságban (1986)

197. Nochta, Tibor: Tisztességtelen gazdálkodás és reklámtevékenység (1986)

1985

198. Nochta, Tibor: A beruházási tevékenység és környezetvédelem néhány elméleti és gyakorlati kérdése (1985)

1984

199. Nochta, Tibor: Tulajdon és a tulajdonjog: A tulajdon közgazdasági értelmezése. In: Kengyel, Miklós (szerk.) Studia Juvenum: Seria juridica I. Pécs, Magyarország: Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (1984) 145 p. pp. 101-109., 9 p.

A CSALÁDI ALKOTMÁNY A CSALÁDI VÁLLALKOZÁS JELLEGMEGÓVÁSÁNAK SZOLGÁLATÁBAN

A Nyugat-Európában többszáz éve működő családi vállalkozásoknál alapdokumentum a családi alkotmány, amely jellemzően nem csupán a vállalkozás működtetésével kapcsolatos családi elvárásokat rögzíti, hanem az időről időre aktuálissá váló generációváltást, annak eljárásrendjét is átfogóan szabályozza.

1. A családi alkotmány célja

A családi alkotmány legfőbb célja a családi vállalkozás hosszú távú fennmaradásának biztosítása és az *affectio familiae* (családi kötelékek) erősítése közös értékek és magatartási irányelvek révén.² Ez úgy is megfogalmazható, hogy a családi alkotmány olyan alapokmány, amelynek legfőbb célja a család küldetésének és a vállalat meghatározó működési elvének deklarálása, valamint a közös alapértékek nemzedékről nemzedékre történő átadása. Emellett részletesen szabályoznia kell a jelenlegi családtagok és a családhoz később csatlakozó személyek közötti élethelyzeteket, valamint a családtagok és a vállalat egymáshoz fűződő kapcsolatát. Erre szolgál – Nyugat-Európában bevált megoldásként – a kétrétegű családi alkotmány, amelynek első rétege a családfő által a családtagok gyűlése elé terjesztett és ideális esetben a családtagok gyűlése által elfogadott, családdal és a családi vállalkozással kapcsolatos elveket és elvárásokat rögzítő dokumentum, második rétege pedig az ennek rendelkezéseit konkretizáló, a gyakorlatba átültető szindikátusi szerződés, melyet a családi vállalkozás tagjai írnak alá, és amelynek nem ritkán maga a családi vállalkozás is alanya.

A családi alkotmányt gyakran azzal a céllal alkotják meg, hogy útmutatóul szolgáljon a jövő nemzedékei számára az élet útvesztőiben azáltal, hogy deklarálja a családi értékeket, a vállalat működésének alapelveit, a közös küldetést és célokat,

1 habilitált egyetemi docens, Kereskedelmi Jogi Tanszék, Magánjogi Tudományok Intézete (KRE ÁJK)

2 Ez a megközelítés tükröződik például itt: RÜSEN Tom A. (szerk.): *Theorie und Praxis der Unternehmerfamilie und des Familienunternehmens*; Festschrift für Arist von Schlippe; kiadó: Vandenhoeck & Ruprecht Verlage; 2021.

valamint a családtagok szerepét. A családi alkotmány tehát nem statikus, nem pillanatképet rögzít, hanem eleve azzal a céllal születik meg, hogy nemzedékeken átívelő módon töltsse be fenti rendeltetését.

A családi alkotmány elsődleges célja, hogy megfogalmazza a közös jövőképet és a vállalkozás által elérendő célokat, tekintetbe véve ennek során mind a család, mind a vállalkozás egyedi jellemzőit. Tekinthető egyfajta vállalati küldetésnyilatkozatnak is.

2. A családi alkotmány fogalma

Célszerű megvizsgálni, hogy mit is tekint a nemzetközi szakirodalom családi alkotmánynak.

Annak ellenére, hogy a családi vállalkozások alapidokumentuma a családi alkotmány, még sincs egységes, általánosan elfogadott definíció. Különböző megközelítések léteznek és jelentős koncepcionális eltérések mutatkoznak attól függően, hogy közgazdasági, vagy jogtudományi oldalról közelítenek a kutatók a témához.

A családi alkotmány a bécsi szerzőpáros, Kalss és Probst szerint a család közös értékrendjét és jövőképét, valamint az elérendő közös célokat és a követendő elveket egységesen rögzítő dokumentum, identitásképletkeztető alap, egyesítő kötelék.³

Holger Fleischer szerint a családi alkotmány olyan átfogó szabályozási keret, amely összekapcsolja a családi vállalkozások három részterületét, a vállalkozást, a családot, valamint a részvényeseket (üzletrésztulajdonosokat), és összehangolja őket egymással.⁴

Álláspontom szerint a családi alkotmány egy olyan charta, amely a család, a családi vállalkozás értékeit és elveit rögzíti, egyfajta hivatkozási pont, világítótorony a tulajdonosi és irányítási döntések meghozatala során. Ezt a rendeltetését azonban leginkább akkor tölti be, ha tényleges jogi kötőerővel rendelkezik, ami a fentebb már érintett kétrétegű családi alkotmány esetében a legjellemzőbb.

Az iránymutatások az értékek mellett konkrét követelményeket, elvárásokat, eljárásokat és folyamatleírásokat is tartalmazhatnak egy vállalkozó családra vonatkozóan. Sok helyen találkozhatunk – főleg német nyelvterületen – a családi alkotmány szinonimájaként a családi charta, kódex, alapszabály, küldetésnyilatkozat stb. kifejezéssel is.

3 Lásd például: KALLS, Susanne [Univ. Prof., LL. M (Florenz)] – PROBST, Stephan (Univ.-Lektor, dr.): Familienunternehmen, Gesellschafts- und Zivilrechtliche Fragen; Wien (Österreich), Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2013, 47.

4 Lásd részletesen: FLEISCHER, Holger: Das Rätsel Familienverfassung: Realbefund – Regelungsnatur – Rechtswirkungen, ZIP – Zeitschrift für Wirtschaftsrecht; 2016; 1509–1519.

A családi alkotmány egyik legfőbb sajátossága, hogy az egyéni érdekekhez képest a családi vállalkozás fennmaradásának és továbbműködésének, a családi vagyon gyarapításának és megóvásának tulajdonít megkérdőjelezhetetlen elsőbbséget, minden egyéb szempontot ennek rendelve alá. Ez gyakran a családtagok szigorú korlátozásaként jelenik meg, nem ritkán saját egyéni érdekeik háttérbe szorítását várja el azokban a döntési szituációkban, amikor rövid, vagy hosszú távon ütközik az egyén saját érdeke a vállalkozás érdekeivel. Összefoglalóan megállapítható, hogy a családi alkotmány akkor tölti be rendeltetését, ha jogi kötőerővel bír, ez pedig úgy biztosítható, ha a családi alkotmány az érintettek által aláírt szindikátusi szerződés(ek) formájában ölt testet.

3. A családi vállalkozások jellegmegóvásának eszközei

A családi vállalkozásoknak alapvető érdekük fűződik az üzletrészek, illetőleg a részvénnyek, valamint jellemzően az irányítási jogosítványok családi kézben maradásához. Nyugat-Európában különféle tilalmak és korlátozások hivatottak elejét venni a családi vállalkozások felhígulásának, a családtól idegen elemek betüremkedésének.

A családi vállalkozások egyik legfőbb sajátossága abban áll, hogy igyekeznek megóvni ezt a jellegüket, és ennek érdekében különféle védelmi mechanizmusokat léptetnek életbe.⁵

Ezek jellemzően a családi alkotmány szerepét betöltő, vagy az általános megfogalmazású családi alkotmányt a gyakorlatba átültető szindikátusi szerződésben jelennek meg.

A családi vállalkozás legfontosabb célja üzemelő egységként történő fenntartása, a cég jövedelmezőségének folyamatos növelése, végső soron pedig a családról való gondoskodás. Emellett, különösen Nyugat-Európában, előfordul, hogy a családi vállalkozás működtetése és fenntartása meghatározott vagyontárgyak megóvásának, kezelésének szolgálatában áll.

Számos nyugat-európai családi vállalkozásnál a vezetői jogosítványok „családban maradását” is előírják, bár ennek jelentősége általában csekélyebb a részesedésekkel

5 A családi vállalkozás fogalmát érintően többféle meghatározás látott napvilágot, egyetlen, hivatalos definíció azonban mind a mai napig nem született. Nézetem szerint – kiindulásképpen – családi vállalkozásnak az a gazdasági társaság tekinthető, amelyben a részesedések és/vagy az irányítási jogosítványok meghatározó hányada (közvetlenül vagy közvetve) egyazon családhoz (egymással rokoni kapcsolatban álló személyekhez) kötődik, és amelynek célja e jelleg generációkon átívelő megóvása. Ezzel kapcsolatban lásd részletesen: ARATÓ Balázs: Családi vállalkozások nemzetközi kitekintésben; in: Glossa Iuridica VII. évfolyam 3-4. szám; 2020; pp. 263-285.

szemben támasztott ugyanilyen követelményhez képest. A tulajdonosoknak az üzletrészek (részvények) családi kézben maradása érdekében mindent meg kell tenniük, és ha részesedésüket – legális módon – másra ruházzák, akkor ezen új tagoknak is kötelezniük kell magukat az előírás betartására.

Mindebben az a megfontolás játszik szerepet, hogy a családi vállalkozás tartós működése akkor biztosított, ha az egyéni nyereségmaximalizálás kizárt, vagyis ha az üzletrészeket nem lehet kifelé, családon kívüli személyek részére értékesíteni.

A családi vállalkozás harmadik személyek irányában történő (nem kontrollált) megnyitását a család általában súlyos kudarcként, a cég identitásvesztéseként, végső soron pedig az alapító életművének megsemmisüléseként értékeli.⁶ Ebből a megfontolásból erednek azok a Nyugat-Európában elterjedt tilalmak és korlátozások, amelyek elejét kívánják venni annak, hogy a családi vállalkozásba idegen személyek szüremkedjenek be.⁷ Ha ez egyszer mégis bekövetkezik, az a családi vállalkozás végét is jelenti, hiszen a cégben maradó – de a céget egyben tartani nem képes – családtagok már maguk sem lesznek érdekeltek egyéni szempontjaik háttérbe szorításában, és üzletrészüket gyorsan értékesíteni fogják azért, hogy a lehető legmagasabb árat kapják érte.⁸ A befektetők ugyanis ebben a stádiumban még érdekeltek lehetnek abban, hogy a tagok között támadt viszály miatt megrendült családi vállalkozásokban többségi befolyásra tegyenek szert. Aligha szükséges hangsúlyozni, hogy ez az évtizedek, vagy akár évszázadok alatt felépített családi vállalkozás teljes és visszafordíthatatlan megsemmisülését, de legalábbis jellegvesztését fogja eredményezni. Éppen ezért a hosszútávú működésben érdekelt családi vállalkozások akár jelentős gazdasági hátrányok tűrését is elvárják az egyes részesedéstulajdonosoktól annak érdekében, hogy a cég minden körülmények között családi kézben maradhasson.

6 Lásd például: Kirchdörfer, Reiner – Braun, Harald: Der Verkauf eines Familienunternehmens und die langfristige Bindung des Erlöses; in: Zeitschrift für Familienunternehmen und Stiftungen (FuS); 2-2011; pp. 58-77.

7 Lásd részletesen: Kalss, Susanne [Univ. Prof., LL. M (Florenz)] – Probst, Stephan (Univ.-Lektor, dr.): Familienunternehmen, Gesellschafts- und Zivilrechtliche Fragen; Wien (Österreich), Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2013, pp. 125-157., lásd továbbá az OGH 5 Ob 103/65. számú osztrák legfelsőbb bírósági eseti döntést.

8 A családi alkotmány fogalmával kapcsolatban lásd részletesen: ARATÓ Balázs: A családi alkotmány fogalma, célja, lehetséges megjelenési formái; in: Glossa Iuridica; 2023, I. (megjelenés alatt). (A családi alkotmány a család közös értékrendjét és a családi vállalkozás működtetésével kapcsolatos elvárásokat rögzítő, jogi és/vagy erkölcsi kötőerővel rendelkező dokumentum.)

3.1. A jellegmegóvás egyes jogtechnikai eszközei itthon és német nyelvterületen

A német és az osztrák jogban többféle hatékony és a bíróságok által is elfogadott jogtechnikai megoldás kristályosodott ki a családi vállalkozások jellegmegóvása körében.⁹ Érdemes most ezek közül néhányat a magyar joggal való kompatibilitás szempontjából is görcső alá venni.

3.1.1. Elidegenítési és terhelési tilalom, illetőleg korlátozás

Érdemes először is az elidegenítési és terhelési tilalom harmadik személyekkel szembeni hatályosságának kérdését megvizsgálni, mellyel az osztrák felsőbíróságok is sokat foglalkoztak az elmúlt évtizedben. Megállapítható, hogy az osztrák jogban az elidegenítési és terhelési tilalom a hazainál valamivel szélesebb körben alkalmazható a családi vállalkozások jellegmegóvása érdekében. A hazai szabályozás lényege az alábbiak szerint ragadható meg.

„A Ptk. a korábbi szabályozással egyezően, a forgalomvédelmi igényekhez igazodva relativizálja az elidegenítési és terhelési tilalom dologi hatályát, amikor úgy rendelkezik, hogy a jóhiszeműen és ellenérték fejében szerző személyek jogszerzését a szerződéses elidegenítési és terhelési tilalom nem gátolja. A rendelkezés joga nemcsak az elidegenítés, illetve a terhelés jogának kizárásával, hanem bármely más módon is korlátozható. A fél kötelezettséget vállalhat arra, hogy a dolgot csak meghatározott jogcím(ek)en ruházhassa át, így például kizárhatják a felek az adásvételen kívüli egyéb jogcímeken való átruházást is. Ez elővásárlási jog biztosítására lehet jó megoldás, mert a tulajdonos nem tudja olyan jogcímen (ajándékozás, csere, tartási szerződés) átruházni a dolgot, amelynek esetében az elővásárlási jog nem gyakorolható. A rendelkezési jog körébe használati kötelek alapítása is beletartozik, így a rendelkezési jog korlátozása elvileg ezekre is kiterjedhet, de csak akkor, ha ez a tulajdonjog tárgyára vonatkozó jog biztosítása érdekében történik. Az elidegenítési és terhelési tilalom nem öncélú korlát, hanem meghatározott jog érvényesíthetőségének biztosítása érdekében köthető ki.”¹⁰

9 A családi vállalkozás fogalmát érintően többféle meghatározás látott napvilágot, egyetlen, hivatalos definíció azonban mind a mai napig nem született. Nézetem szerint – kiindulásképpen – családi vállalkozásnak az a gazdasági társaság tekinthető, amelyben a részesedések és/vagy az irányítási jogosítványok meghatározó hányada (közvetlenül vagy közvetve) egyazon családhoz (egymással rokoni kapcsolatban álló személyekhez) kötődik, és amelynek célja e jelleg generációkon átívelő megóvása. Ezzel kapcsolatban lásd részletesen: ARATÓ Balázs: Családi vállalkozások nemzetközi kitekintésben; in: Glossa Iuridica VII. évfolyam 3-4. szám; 2020; pp. 263-285.

10 Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz; szerk.: Vékás Lajos/Gárdos Péter; kiadó: Wolters Kluwer Kft.; második, átdolgozott kiadás; megjelenés éve: 2018.; benne: kommentár a Ptk. 5:32. §-ához.

Mindezek alapján tehát eldöntendő kérdés, hogy vajon Magyarországon a családi vállalkozásban meglévő részesedésekre lehetséges-e elidegenítési tilalmat alapítani, és alkalmas-e joghatás kiváltására az az ügylet, amelyet a felek a létesítő okiratban szereplő elidegenítési tilalom megsértésével kötnek meg. A Ptk. egyértelmű rendelkezése szerint elidegenítési tilalmat tulajdonjog tárgyára vonatkozó jog biztosítása érdekében lehet alapítani. Álláspontom szerint a hatályos szabályozás tükrében a családi vállalkozás jellegmegóvásához fűződő érdek tulajdonjog tárgyára vonatkozó jogként nem értékelhető, így önmagában ennek biztosítására társasági részesedésen elidegenítési tilalom nem alapítható.¹¹ Más a helyzet akkor, ha a családi vállalkozás egybentartása érdekében a részesedéseken meghatározott rend szerint vételi, elővásárlási vagy eladási jogok létesülnek, és az elidegenítési tilalom ezeket biztosítja. A harmadik személyekkel szembeni hatályosság érdekében az ilyen elidegenítési tilalmat fel kell venni a társaság létesítő okiratába, mert a vevőjelöltektől elvárható, hogy ügyletkötés előtt erre kiterjedően is tájékozódjanak. Ha ezt elmulasztják, az teljes egészében az ő kockázatuk, és megállapítható lesz az ügylet jogosultakkal szembeni relatív hatálytalansága. Azért sem valószínű, hogy az elidegenítési tilalom ellenében megkötött ügylet más jogi megítélés alá esne, mert maga a cégbíróság is minden esetben megköveteli, hogy az üzletrész vevője ismerje el magára nézve kötelezőnek a létesítő okirat rendelkezéseit. E nyilatkozat megtétele szükségképpen magában foglalja azt is, hogy a vevő tudomással bír a harmadik személy jogát biztosító elidegenítési tilalomról, így jóhiszeműsége a továbbiakban kizárt.

A részesedéstulajdonosok személyében azonban nem csupán elidegenítés útján következhet be változás, hanem például öröklés folytán is.¹² Ez utóbbi a korlátolt felelősségű társaság és a zártkörűen működő részvénytársaság esetében a hazai jog szerint kizárható, vagy legalábbis hatékonyan akadályozható.

Ezzel összefüggő kérdés az üzletrész harmadik személyek általi, egyéb jogcímenen történő megszerzése. A kft. létesítő okiratában lehet úgy rendelkezni, hogy az üzletrész a pénzellenérték fejében történő átruházáson kívüli jogcímen nem ruházható át, zártkörűen működő részvénytársaság esetében pedig a részvényátruházás korlátozható, illetőleg a részvénytársaság beleegyezéséhez köthető. A kft. esetében a Ptk. által lehetővé tett jogcím szerinti tilalom ugyanakkor nem

11 Lásd például a BH2007. 315. számú eseti döntést, amely szerint elidegenítési tilalom önállóan, terhelési tilalom nélkül is kiköthető, azonban az átruházónak vagy más személynek a dologra vonatkozó jogát kell biztosítania.

12 Az új Ptk. öröklési jogi szabályozásával kapcsolatban lásd részletesen: Boóc, Ádám: Comments on Some Important and Current Problems of the Law of Succession – Considering Historical Aspects; *Journal on European History of Law* 11:2 pp.104-110., 7 p. (2020).

terjedhet odáig, hogy a létesítő okirat általánosságban az üzletrész pénzellenérték fejében történő átruházását tiltja meg. A bírói gyakorlatnak kell megválaszolnia azt a kérdést, hogy van-e lehetőség csupán meghatározott személyi kör (pl. versenytársak) számára megtiltani az üzletrész pénzellenérték fejében történő megszerzését.¹³ Álláspontom szerint igen, de ehhez mindenképpen a cég működésével összefüggő nyomós érdek fennállása és valószínűsítése szükséges.

Ha a részvénytársaság alapszabálya a részvények átruházásához a részvénytársaság beleegyezését írja elő, akkor az alapszabályban meg kell határozni azokat az okokat is, amelyek a beleegyezés megtagadásához vezethetnek. A beleegyezésről való döntés az igazgatóság hatáskörébe tartozik. Ha az igazgatóság a részvényre vonatkozó átruházási szándék bejelentésétől számított harminc napon belül nem nyilatkozik, a beleegyezés megadottnak tekintendő.¹⁴

„A Ptk. számol azzal a lehetőséggel, hogy ha a részvénytársaság kontroll alatt kívánja tartani a részvények átruházását, akkor ezt megteheti olyan formában, hogy az átruházáshoz alapszabályi rendelkezéssel megköveteli a társaság beleegyezését. Bár ez tipikusan a személyjegyesítő jelleg megjelenését idézi elő a társaságban, a törvény mégsem korlátozza ezt a lehetőséget a zártkörűen működő részvénytársaságokra. Ennek ellenére nem valószínű, hogy hasonló kikötések nyilvánosan működő részvénytársaságok alapszabályában megjelenének, hiszen ez minden bizonnyal komoly akadálya lenne a tőzsdei kereskedésnek, és ezért feltehetően a tőzsdei bevezetési szabályok zárják ki ilyen típusú kikötések létét a tőzsdére bevezetni kívánt részvényekkel kapcsolatban. A zártkörűen működő részvénytársaságok esetén azonban ilyen korlátozásokkal nem kell számolni, ezeknél tehát a tagok döntése alapján bevezethető a hozzájáruláshoz kötött átruházás intézménye. A társaság hozzájárulásának szükségessége jelentősen korlátozza a részvényeseknek a részvénnel való rendelkezési jogát, ezért a Ptk. fontosnak tartja, hogy ez a korlátozás átláthatóan, előre kiszámítható módon érvényesüljön.”¹⁵

Ezt a célt szolgálja az a követelmény is, amely szerint a részvényátruházásnak a társaság beleegyezéséhez kötése esetén az alapszabályban rögzíteni kell azokat az okokat, amelyekre hivatkozással a hozzájárulás megtagadható. Maga a törvény még csak példálózóan sem nyújt semmilyen eligazítást, a bírói gyakorlat alapján ugyanakkor elmondható, hogy az átruházás megtagadásának alapos oka lehet például az, ha a társaság versenytársa kívánná megszerezni a részvényt. Ebben

13 Lásd ezzel kapcsolatban részletesen: Veress Emőd: Megjegyzések a korlátozott felelősségű társaságok üzletrészeinek forgalmáról; in: Jogtudományi Közlöny 2019/3., 119-125. oldal.

14 Lásd a Ptk. 3:219. és 3:220. §-ait.

15 Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz; szerk.: Vékás Lajos/Gárdos Péter; kiadó: Wolters Kluwer Kft.; második, átdolgozott kiadás; megjelenés éve: 2018.; benne: kommentár a Ptk. 3:220. §-ához.

az esetben ugyanis tartani kell attól, hogy a vevő valójában csupán bennfentes információkhoz kíván jutni, amelyeket a maga javára fog kamatoztatni, vagy pedig a részvénytársaságon belüli magatartásával juttatja önmagát versenyelőnyhöz. Érdekes módon a bírói gyakorlatban sem találunk példát arra, hogy családi vállalkozás igyekezett volna a hozzájárulás megtagadásával családi kézben tartani a részvényeket, ám nyugat-európai minták alapján feltételezhető, hogy ezt a hazai ítélkezés sem utasítaná el. Megjegyzendő, hogy Nyugat-Európában egyre több családi vállalkozás szindikátusi szerződésében találunk választottbíróági kikötést, ami azzal függhet össze, hogy az érintettek szkeptikusak a családi érdekek rendes bíróság általi méltánylásával kapcsolatban, és sokkal inkább számítanak erre az *arbiter* szemléletű (tehát speciális szempontokat is figyelembe vevő) választottbíróóság részéről.¹⁶

Alapvető kérdésként merül fel a jogszabályszöveg tükrében, hogy milyen részletességgel és egzaktsággal szükséges a hozzájárulás megtagadásához vezető okokat kimunkálni a létesítő okiratban. A kommentár szerint elegendő az általános megfogalmazás, hiszen a cél az, hogy az üzletrész megszerzésében érdekelt személy fel tudja mérni, hogy mekkora esélye van a tranzakció társaság általi „megvétózásának”. Ha a megfogalmazás túlzottan általános, például csupán a jelenlegi részvényesi kört adó család érdekeire utal, akkor a kockázat meglehetősen nagy, vagyis az adott részvény iránti kereslet, ebből következően pedig a részvény piaci értéke szükségképpen csökkenni fog, így a jellegmegóvást célzó védekező mechanizmus ténylegesen kifejti hatását. Nyilvánvalóan más a helyzet a nem családi vállalkozásnak minősülő részvénytársaságok esetében, hiszen számukra egyértelműen hátrányos, ha részvényeik piaci értéke akár kis mértékben is csökken. Éppen ezért ez utóbbi cégek abban érdekeltek, hogy létesítő okiratuk egzaktan és tételesen tartalmazza a beleegyezés megtagadásának lehetséges indokait. További érdekesség, hogy a Ptk. a hozzájárulás megadására vagy megtagadására nem a legfőbb szervet, hanem az igazgatóságot jogosítja fel. Ennek oka abban keresendő, hogy nagyszámú részvényes esetén a közgyűlés rugalmatlan, nehézkes szervvé válik, mely kevésbé alkalmas a gyors döntéshozatalra. A részvényekkel kapcsolatos tranzakciók viszont jellemzően nem tűrik a halogatást, így az üzleti élet biztonsága szenvedne csorbát, ha minden ilyen esetben közgyűlést kellene összehívni. Éppen ezért a Ptk. ezt a döntési jogkört az igazgatósághoz telepíti, de

16 E speciális szemlélettel kapcsolatban lásd részletesen: Boóc Ádám: Az arbiter fogalma a római jogban; Magyar Jog 67:4; pp. 221-226.; 6 p. (2020). Boóc Ádám megállapítása szerint „*az arbiter olyan szakértő bírót jelölhetett, aki egy adott területen speciális ismeretekkel rendelkezett, és jogosult volt a felek speciális vitájában dönteni, ahol a vita nem pusztán jogi jellegű volt, hanem más kérdéseket is érinthetett*”.

természetesen nincs jogi akadálya annak, hogy az alapítók a létesítő okiratban eltérő szabályokat állapítsanak meg, és a közgyűlést jelöljék ki erre a feladatra. Különösen családi vállalkozások esetében azért célszerű mégis a jogszabályra hagyatkozni, mert ezeknél a cégeknél jellemzően az igazgatóság az a szerv, amelyik képes a vállalatnál zajló folyamatokat mintegy felülről, a család érdekében szemlélni, így tőle a részvényátruházás kérdésében is megalapozottabb döntés várható, mint a különféle egyéni érdekek mentén széttöredezett közgyűléstől. Ugyancsak az üzleti élet biztonsága és kiszámíthatósága jegyében fogant az a jogszabályi rendelkezés, amely szerint a hozzájárulás a törvény erejénél fogva megadottnak tekintendő, ha a nyitva álló határidőt a döntésre jogosult szerv elmulasztja. Végül említést érdemel még, hogy milyen jogorvoslat áll rendelkezésre a részvényátruházást megtagadó döntéssel szemben. Amennyiben az érintett részvényes úgy véli, hogy nem lett volna helye az átruházás megtagadásának (mert például a létesítő okirat erről az okról nem rendelkezik), úgy kérheti a társasági határozat bírósági felülvizsgálatát. Ha a bíróság helyt ad keresetének, akkor a hozzájárulást megtagadó határozat hatályát veszti, pontosabban a bíróság a támadott határozatot hatályon kívül helyezi, ennek nyomán pedig előáll az a helyzet, hogy a társaság nem hozott határidőben határozatot, vagyis a beleegyezés a törvény erejénél fogva megadottnak tekintendő.

Kft. esetében a Ptk. egyértelműen és kőgens módon rögzíti, hogy a társasági szerződésben az üzletrész pénzszolgáltatás ellenében, kívülálló személyre történő átruházása érvényesen nem zárható ki. Leginkább ennek a rendelkezésnek a tükrében kell megvizsgálni az üzletrészek családi kézben maradását szolgáló korlátozás vagy tilalom létjogosultságát a magyar családi vállalkozások társasági jogi dokumentumaiban. Vajon érvénytelen-e a létesítő okirat azon rendelkezése, amely kifejezetten előírja, hogy a társaság tagjai kizárólag a családhoz tartozó személy részére értékesíthetik üzletrészeiket? Mindennek vizsgálata során arra is figyelemmel kell lenni, hogy a Ptk. megengedi a kívülálló személy részére történő üzletrészátruházás taggyűlési beleegyezéshez kötését.¹⁷

Álláspontom szerint a létesítő okiratnak az üzletrészátruházást kizárólag családi körben megengedő rendelkezése a Ptk. 3:167. § (7) bekezdésébe ütközik, mert olyan mértékben leszűkíti az üzletrész megszerzésére jogosult személyek körét, hogy joghatásánál, jogi természeténél fogva már inkább elidegenítési tilalommal esik egy tekintet alá. Analógia alkalmazásával is ugyanerre az eredményre juthatunk. Az ítélkezési gyakorlat tehát a Ptk.-ban rögzített társasági jogi tilalmakat jellemzően kiterjesztően, a jogalkotó feltehető szándékára tekintettel értelmezi.¹⁸

17 Lásd ezekkel kapcsolatban a Ptk. 3:167. § (6) és (7) bekezdését.

18 Lásd például a Ptk. 3:88. § (2) bekezdéséhez kapcsolódó bírói gyakorlatot, amely az olyan

3.1.2. A jellegmegóvás körében hasznosítható egyéb jogtechnikai eszközök

Az üzletész kívülálló személyre történő átruházásának tilalmát érvénytelennek nyilvánító jogszabályhely mögött meghúzódó jogalkotói megfontolás az lehet, hogy a tilalommal esetlegesen szem előtt tartott cél, nevezetesen az üzletrészeknek meghatározott körben maradása, a Ptk.-ban szabályozott egyéb jogtechnikai eszközökkel is elérhető, mégpedig olyanokkal, amelyek nem jelentik a tulajdonhoz fűződő alapjog (azon belül is a rendelkezési jog) lényeges korlátozását. Az üzletész kívülálló személyre, pénzszolgáltatás ellenében történő átruházása esetén ugyanis elővásárlási jogi illeti meg a tagot, a társaságot és a taggyűlés által kijelölt személyt. Ha tehát a családi vállalkozás üzletrésztulajdonosai abban érdekeltek, hogy kizárólag családtagok rendelkezhessenek társasági részesedéssel, akkor eladási szándék esetén gyakorolhatják elővásárlási jogukat, de maga a cég is megvásárolhatja az érintett üzletrészt, továbbá a taggyűlés is élhet kijelölési jogával. Ennél nagyobb mértékű korlátozás a magyar jogalkotó szerint nem megengedhető.

„Ha a tag pénz ellenszolgáltatás ellenében kívánja átruházni üzletrésztét kívülálló személyre, a törvény biztosítja azt a lehetőséget, hogy a nemkívánatos kívülállónak a társaságba való bekerülését meg lehessen akadályozni. Ennek a jogi eszköze az elővásárlási jog, amelyik tehát – szemben a tagok egymás közötti átruházásával – nemcsak a társasági szerződés ilyen rendelkezése esetén, hanem a jogszabály erejénél fogva illeti meg a társaság többi tagját, magát a társaságot, illetve a társaság által kijelölt harmadik személyt.”¹⁹

Természetesen a vállalkozásbeli részesedések családi kézben tartását célzó elővásárlási jog a felek megállapodásán is alapulhat, vagyis például olyan személyi kört is megillettehet, amelyik egyébként a társasági részesedés másokat megelőző megszerzésére jogszabály alapján nem lenne jogosult. Ilyen esetben természetesen szem előtt tartandó a publicitás, a harmadik személyekkel szembeni hatályosság kérdése. Az pedig, hogy a felek privátautonómiája meddig terjed, ugyancsak egyértelműbbé vált az elmúlt évtizedek bírói gyakorlatának köszönhetően, hiszen az ítélkezés választ adott számos olyan, a gyakorlatban felmerült kérdésre, amelyeket a Ptk. nem szabályoz tételesen. Példaként említhető, hogy a dolog (jelen esetben társasági részesedés, mint eszmei dolog) apportálása esetén lehet-e elővásárlási jogot gyakorolni, megengedhető-e a továbbértékesítés szándékával

rendelkezést is semmisnek tekinti, amely szerint valamely tagot csak a társaság által gyakorolt egyik tevékenységből képződött nyereség után illet meg osztalék.

19 Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz; szerk.: Vékás Lajos/Gárdos Péter; kiadó: Wolters Kluwer Kft.; második, átdolgozott kiadás; megjelenés éve: 2018.; benne: kommentár a Ptk. 3:167. §-ához.

gyakorolt elővásárlási jog, kell-e a jogosultnak igazolnia teljesítőképességét az elővásárlási jog gyakorlásával egyidejűleg, avagy mikor veszi kezdetét az elővásárlási jog gyakorlására nyitva álló határidő, ha a jogosult a vételi ajánlatról már azelőtt tudomást szerzett, hogy azt vele hivatalosan közölték volna.²⁰ A mindenkorl ítélezési gyakorlat ismerete azért is elengedhetetlenül fontos, mert ennek tükrében dönthető el, hogy a családi vállalkozás jellegmegóvásának főbb garanciái mellett szükség van-e további, kiegészítő biztosítékokra a kívánt cél maradéktalan elérése érdekében.

Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy az új Ptk. a magyar jogrendben is meghonosította az eladási jogot, amely a másik irányból szemlélve valójában vételi kötelezettség. Most már tehát nem csupán vételi jog létezik, hanem ellenpárja, az eladási jog is, vagyis az elővásárlási joggal együtt meglehetősen gazdag eszköztár áll a jellegmegóásban érdekelt családi vállalkozások rendelkezésére. Az osztrák társasági jogban kedvelt *Aufgriffsrecht* (magához vonási jog) például nem más, mint egy vételi jog, amikor pedig valaki jogosult az üzletrészt harmadik személynek vételi kötelezettséggel felkínálni, akkor jogi természetét tekintve eladási jogról beszélünk. A hatályos magyar Ptk. kifejezetten nem rendelkezik sem a vételre felajánlás kötelezettségéről (*Andienungspflicht*), sem az együttértékesítési jogról vagy kötelezettségről, ám ilyen természetű megállapodások a szerződési szabadság jegyében elvileg köthetők, a bírói gyakorlat alapvetően elfogadja őket, de elterjedtségük a családi vállalkozások körében még nem olyan mértékű, mint Nyugat-Európában. Látható tehát, hogy a német és osztrák jogban elterjedt jellegmegóvó eszközöket – némi kreativitással – a magyar családi vállalkozások is sikerrel alkalmazhatják. Nincs jogi akadály például annak, hogy a családi cég valamennyi üzletrészére nézve a többi tag javára olyan vételi jogot alapítsanak, amely akkor nyílik meg, ha az üzletrész tulajdonosa a társaság hozzájárulását kéri az üzletrész harmadik személy részére történő értékesítéséhez. A vételi jog

20 Lásd például a BH2007. 83. számú eseti döntést, amely szerint „nem ütközik jogszabályba és a jóerkölcsöt sem sérti, ha a jogosult a továbbértékesítés szándékával gyakorolja elővásárlási jogát. E jog gyakorlásának nem akadály a sem, ha a jogosult helyett a vételárat a későbbi vevő fizeti ki a jogosultnak. Az apportálás kapcsán lásd a BH1995. 589. számú eseti döntést, amely szerint az apport útján a társasági vagyonba bevitt ingatlanra kötött elővásárlási jog nem érvényesülhet. Az elővásárlási jog adásvételi szerződéshez kapcsolódó jogosultság, de mivel az apportőr a társaságba bevitt vagyonért nem ellenértéket, hanem tagsági jogot – ez jogok és kötelezettségek összessége – szerez, ezért az elővásárlási jog gyakorlásának feltételei nem valósulhatnak meg. Ez az eseti döntés ugyanakkor nem tartotta kizártnak a régi Ptk. 6. §-a alkalmazhatóságát ilyen esetekben. Az elővásárlási joghoz kapcsolódó további jogkérdésekben foglalnak állást – többek között – az alábbi bírósági döntések is: BH2009. 362., PJD2017. 21., PJD2016. 13. stb.

azért lehet a többi tag számára előnyösebb, mint a jogszabály alapján fennálló elővásárlási jog, mert míg ez utóbbinál a jogosultak kizárólag a harmadik személy által tett vételi ajánlatot tehetik magukévá, addig a vételi jog a vételi jogot alapító megállapodásban rögzített vételáron gyakorolható. Ha csupán elővásárlási jog illetné meg a többi tagot, akkor piaci áron kellene megvásárolniuk azt az üzletrészt, amelyre nézve tagtársuk harmadik személytől kapott vételi ajánlatot. Ha viszont a családi vállalkozás üzletrésztulajdonosai kellő időben gondoltak erre az eshetőségre, és alacsonyabb vételár ellenében gyakorolható vételi jogokat is alapítottak, akkor kevesebb pénzükbe fog kerülni a vállalkozás üzletrészeinek családi kézben tartása. Ráadásul a magyar bírói gyakorlat is elfogadja azt a megoldást, hogy a felek nem a vételi jog gyakorlásához kapcsolódó vételár konkrét összegét határozzák meg, hanem azt az árképző mechanizmust, amelynek segítségével a vételár a vételi jog gyakorlásakor egyértelműen meghatározható.²¹

Más kérdés, hogy míg Nyugat-Európában elfogadott ilyen esetben a piacinál lényegesen alacsonyabb, ún. családon belüli ár kikötése, addig nálunk ezzel kapcsolatban felvetődhetne a feltűnő értékaránytalanság problematikája.

Ha az üzletrész kívülálló személyre történő átruházását a létesítő okirat köti a társaság beleegyezéséhez, akkor ez a rendelkezés a vevőjelölttel szemben is hatályos, hiszen aki egy gazdasági társaságban részesedést vásárol, attól elvárható, hogy a létesítő okiratát tartalmát illetően is tájékozódjék. Ha tehát a felek anélkül kötik meg az üzletrészáttruházási szerződést, hogy ehhez a taggyűlés hozzájárulását kérnék, akkor az ügylet nem jön létre joghatályosan. A beleegyezés kérése azonban meg fogja nyitni a többiek fentebb említett vételi jogát, így sikerrel megakadályozható lesz a családhhoz nem tartozó személy cégbe való beszüremkedése. A saját üzletrészre vonatkozó szabályokra figyelemmel egyébként az sem kizárt, hogy ilyen esetben magát a társaságot illesse meg vételi jog. Az eladási jog egyik lehetséges funkciója a családi vállalkozások kapcsán a cégből való kilépés elősegítése. Adódhat olyan helyzet, hogy nem csupán valamelyik tag szeretne kilépni a cégből, hanem a cég érdekei is ezt kívánják. Ilyen esetben az érintett

21 Lásd ezzel kapcsolatban a BH2014. 254. számú eseti döntést, amely szerint a vételi jogot alapító szerződésben a vételár fix összegű meghatározása helyett a felek a vételárat az annak megállapítására szolgáló, kölcsönös együttműködést igénylő eljárási rend meghatározásával is rögzíthetik. A Kúria szerint sem jogszabályba ütközőnek, sem nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközőnek nem minősül az a szerződéses rendelkezés, mely szerint az opciós vételár összegszerű meghatározására csak a vételi jog gyakorlását követően, a szerződésben részletesen szabályozott szakértői eljárás lefolytatása eredményeként kerül sor. Lásd ezzel kapcsolatban részletesen: Polgári Jog I-IV. – új Ptk. – Kommentár a gyakorlat számára (időállapot: 2022. január 1.); szerk.: Wellmann György; HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.; 2022; ezen belül is a Ptk. 6:225. §-hoz fűzött magyarázat.

tag nyilvánvalóan piaci értékesítési lehetőséget keres, harmadik személyek, potenciális vevők irányába fordul. Ez természetesen hátrányos a családi vállalkozás szempontjából, hiszen megint csak az a veszély fenyeget, hogy a családhoz nem tartozó személy szerez részesedést a cégben. Nem biztos, hogy a vételi jog ebben az esetben minden szempontból alkalmas lenne a helyzet megnyugtató rendezésére, hiszen a hozzá kapcsolódó vételár alacsony volta miatt a kilépni szándékozó tag esetleg meggondolná magát, és mégsem hagyná el a céget. Kézenfekvő megoldás erre az esetre a kilépni szándékozó tagot megillető eladási jog, melynek kötelezettje egyaránt lehet a többi tag, de akár maga a cég is, feltéve, hogy a saját részvény vagy üzletrész megszerzésének feltételei fennállnak. Természetesen van lehetőség a többi tagot megillető vételi jog és a kilépni szándékozó tagot megillető eladási jog együttes alkalmazására is, hiszen míg az eladási jog a kilépni szándékozó tag számára jogosultság, addig az őt kötelező vételi jog hatékonyan alkalmas a harmadik személy részére történő értékesítés megakadályozására. A jogosultságként megjelenő eladási jog ellenben lehetőséget ad arra, hogy a cég elhagyásában érdekelt tag – e jogát gyakorolva – magasabb vételárhoz jusson a többiektől, mintha azok gyakorolnák vételi jogukat, vagyis a kilépő személy jobb közérzettel hagyja el a céget, még ha nem is piaci áron értékesíti üzletrészt. Ez tehát az a „win-win” szituáció, amely a két jogintézmény, a vételi és az eladási jog egymásra tekintettel történő alkalmazásával érhető el. Végül minden érintett fél megtalálja számítását és különféle jogtechnikai eszközökkel „finoman” rá is szorítják egymást a családi cég szempontjából legelőnyösebb magatartásra.

3.1.3. Meghatározott szavazatra vállalt kötelezettség

Ugyancsak kérdésként merül fel, hogy egy magyar családi vállalkozás szindikátusi szerződése rendelkezhet-e úgy, hogy a tagok minden olyan esetben, amikor valaki kívülálló személyre kívánja ruházni üzletrészt, nemmel kötelesek szavazni az átruházáshoz való hozzájárulásról döntő taggyűlésen. A szindikátusi szerződések tipikus klauzulája ugyanis egy konkrét döntéshozatal során tanúsítandó magatartás előírása. Jogi álláspontom szerint, ha az üzletrészáttruházás körében a nemmel szavazás kötelezettsége megengedhető lenne, akkor kiüresedne a Ptk. 3:167. § (7) bekezdésében foglalt tilalom, illetőleg a szindikátusi szerződés ilyen rendelkezése gyakorlatilag e tilalom kijátszását jelentené. A szindikátusi szerződés ugyanis érvényesen csak a társasági jog által megengedett (nem tiltott) körben, tehát például az elővásárlási jogok gyakorlásával összefüggésben fogalmazhat meg előírásokat, bár ez utóbbi kapcsán is célszerű a nagyfokú körültekintés. Mivel „a szindikátusi szerződés a társaságok működtetésének a társasági joghoz képest elkü-

lönült, sajátos érdekeket érvényesítő és összeegyeztető, a társasági jogot kiegészítő jellegű eszköze”, ezért várhatóan egyre több hazai családi vállalkozás alkot majd ilyen dokumentumot a jellegmegóvás körébe tartozó kérdések szabályozására.²²

Összegzés

Összefoglalóan megállapítható, hogy a vállalkozás családi jellegének megőrzésére Nyugat-Európában különféle jogintézmények és jogtechnikai megoldások léteznek, amelyek egymással hatékonyan kombinálhatók. Ezek egy része a magyar szabályozási környezetben is alkalmazható. A kötőerő és a harmadik személyekkel szembeni hatályosság érdekében a jellegmegóvás eszközeit jellemzően a családi alkotmány funkcióját betöltő, vagy az általános megfogalmazású családi alkotmány rendelkezéseit a gyakorlatba átültető (és így a kétrétegű családi alkotmány részét képező) szindikátusi szerződések tartalmazzák, vagyis olyan *omnilaterális* megállapodásokba foglalják őket, amelyek minden érintett aláír, és amelyek megfelelő publicitása is biztosított. Az általános elvet, miszerint alapvető érdek fűződik a családi vállalkozásbeli részesedések családi kézben tartásához, jellemzően a családtagok gyűlése által elfogadott, általánosabb megfogalmazású családi alkotmány tartalmazza, de az sem ritka, hogy a jellegmegóvás jogtechnikai eszközeit felsorakoztató szindikátusi szerződés preambulumban is helyet kapnak.

22 A szindikátusi szerződésekkel kapcsolatban lásd részletesen: Veress Emőd: A szindikátusi szerződések tartalmának néhány alapkérdéséről; in: Jogtudományi Közlöny 2018/11., 464-476. oldal). Az idézett rész ezen tanulmány „Összegzés” című, V. pontjában szerepel.

DIGITALIZÁCIÓS KÍSÉRLETEK A KÖZIGAZGATÁSBAN

Kivételes megtiszteltetés a Nochta Tibor professzor úr 65. születésnapja alkalmából megjelenő tanulmánykötetben publikálni. A feladat egyszerre megtisztelő, mivel magam is tanítványa voltam, ugyanakkor felelősségteljes penzum is, mivel nem könnyű megfelelni egy, az alkalomhoz méltó kötetben való megjelenéssel szemben megfogalmazódó elvárásoknak. Az Ünnepelthez több mint tíz éves szakmai-baráti kapcsolat fűz, amely ez idő alatt (és remélhetőleg még nagyon sokáig) számomra mindig rendkívül inspiráló volt. Kedves Tibor! Isten éltesse, kívánok még legalább ennyi boldog, tartalmas és eredményes évet. Arra jutottam, hogy egy kurrens témában írt tanulmánnyal köszöntelek, amely az általunk művelt két jogterület – így a magánjog és a közjog – kutatói számára egyaránt rejt kihívásokat, s talán nem éréktelen a civilista ünnepelt számára sem.

1. Kiindulópontok

A közigazgatás (ideértve annak szervezeti felépítését, működési mechanizmusait, valamint személyzeti kereteit egyaránt) nem marad(hat) változatlan, nem függetlenítheti magát korszakunk világának tendenciáitól, így megállapítható, hogy a közigazgatás folyamatosan mozgásban van. Korunk egyik legnagyobb kihívása a legtagabb értelemben megfogalmazott digitalizáció, amely mind a közigazgatás polgárokhoz kapcsolódó hozzáállásában, mind az infrastruktúra tekintetében újratervezést tett szükségessé a világ összes államában.

Indokolt kiemelni azt is, hogy akármennyire megkerülhetetlen a digitális robbanás megjelenése a közsférában, az eddigi tapasztalatok alapján – különösen a kelet-közép-európai térségben – nem feltétlenül beszélhetünk befejezett sikertörténetről. Ennek okai között említhető a szervezeti és eljárási szempontok egyidejű figyelembe vételének nehézsége, az infrastruktúra kiépítésének lassú és költséges folyamata, valamint a változásokkal (különösen a humán erőforrást érintően) szemben megjelenő általános ellenállás, amely szintén az innováció klasszikus akadályaként említhető.²

1 egyetemi docens, KRE ÁJK Pénzügyi Jogi Tanszék, ELTE ÁJK Közigazgatási Jogi Tanszék

2 Sajnálatos további fejlemény az is, hogy Magyarországon az utóbbi időben több olyan szakcikk is megjelent, amelyek – az elért eredmények bemutatása mellett – azt hangsúlyozzák, hogy

A teljesség kedvéért jelen munka szerzője azonban nem teheti meg azt, hogy ne emelje ki a közigazgatás optimális digitalizálásának vitathatatlan érényeit, amelyek a tanulmány szempontjából is relevanciával bírnak. Abban az irányadó külföldi szakirodalom egységesnek tekinthető, hogy a bevált digitális eszközök alkalmazásának egyrészt tulajdonítható egyfajta húzóhatás, amely újabb – korábban a digitalizáció által nem érintett – ágazatokban is legitimálhatja az új technológiai eszközök alkalmazását. Ezt a hatást erősíti az az adottság, hogy a versenyszférában működő standardizált platformok és más digitális megoldások – bizonyos körben és feltételek mellett – könnyen átültethetők a közigazgatásba. Voltaképpen arról van szó, hogy ez a közvetítő jellegű, interaktivitást biztosító online értékteremtő tevékenység a „tradicionális”, offline gazdaságban is ismert jelenség, amelyek főszabály szerint valamely vállalkozás technológiáján és infrastruktúráján működnek.³ Másrészt kiemelendő az is, hogy a nemzetállami és uniós közigazgatáspolitikai által elérendő célként deklarált célkitűzések (pl. ügyfélközpontúság, hatékonyság, szubszidiaritás stb.) megvalósítására és erősítésére fokozottan alkalmasakká tehetők a technológiai eszközök, különös tekintettel a közigazgatási hatósági tevékenységre és a közszolgáltatások szervezésére. Ezzel összefüggésben szeretnék utalni az ún. DESI-index (Digital Economy and Society Index) mutatóira, amely a közép-kelet európai uniós államokat a skála utolsó harmadába sorolja különösen a közszolgáltatások hatékonyságának mutatói alapján.⁴

2. A közigazgatás tevékenységfajtái és a mesterséges intelligencia alkalmazásának lehetőségei

A közigazgatás alaptevékenységeivel összefüggésben az irányadó szervezeti jogi dogmatika különbséget tesz a közhatalmi jellegű tevékenységfajták, a szervezeti vagy tulajdonosi hatalmi pozícióból fakadó tevékenységek, valamint az ún. nem hatalmi tevékenységek között.⁵ Jelen tanulmányban kizárólag a mesterséges intelli-

miért nincs szükség vagy lehetőség további digitalizációra a közigazgatásban. Ebben a körben említendő – egyebek mellett – Fejes Erzsébet és Futó Iván később hivatkozott tanulmánya.

3 Ennek versenyjogi aspektusairól ld. FIRNIKSZ Judit: RANGSOROLÁS – ÚJ SZABÁLYOZÁSI IGÉNY A PLATFORMOK ÉS AZ INFORMÁCIÓS TÚLTERHELTSÉG KORÁBAN. In: Valentiny Pál – Antal-Pomázi Krisztina – Nagy Csongor István – Berezvai Zombor (szerk.): *Verseny és szabályozás*, 2021. (165-199) https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2022/01/vesz2021_6-FirnikszJ.pdf (2022.07.31.)

4 <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi> (2022.07.31.) A hivatkozott index szerint Magyarország a 23., Szlovákia a 24., Lengyelország a 25., míg a 18. helyen álló Csehország mutat kissé jobb mutatókat.

5 Ennek részletes tárgyalásához ld. SZALAI Éva: A közigazgatás működése és tevékenységfajtái.

gencia szempontjából releváns alaptevékenységeket (így a stratégia-alkotást, a belső folyamatok szervezését, az ügyfeleknek nyújtott tájékoztatást, valamint az érdemi ügyintézés) említem, ezekkel kapcsolom össze az MI technológiák alkalmazási köreit.

Kiindulópontként rögzítendő, miszerint a stratégia-alkotás (policy-making) inkább a kormányzati tevékenység részeként értelmezhető annak ellenére, hogy önmagában a tervezésnek megvannak a tételes jogi alapjai a közigazgatási jogban, az ügyviteli tevékenység pedig szerven belül (így nem közhatalmi aspektusban) értelmezhető. Mindezek alapján megállapítható, hogy vannak olyan mesterséges intelligencián alapuló eszközök, amelyek alkalmasak e tevékenységek támogatására (pl. hatásvizsgálat digitalizálása, chatbot alkalmazása, gépi látás vagy beszédértés alkalmazása), ezekre nem fordítok hangsúlyt a tanulmányban, így a következőkben az ügyfelek (állampolgárok) és a közigazgatás közötti interakciókban bevethető technológiákra fogok kitérni.

Az érdemi ügyintézés tekintetében két kardinális kérdés fogalmazható meg, amelyek alapvetően determinálják a mesterséges intelligencia igénybevitelének realitását. Egyrészt el kell határolni egymástól a hivatalból induló, valamint az ügyféli kérelemre induló hatósági eljárásokat, mivel mind az észlelés (ld. az eljárás megindulása), mint a tényállás tisztázása (ld. a döntés előkészítése) szempontjából más logika alapján folytatja le ezeket a procedúrákat a közigazgatás. Ezen a ponton megállapítható, hogy Magyarországon – alapvetően a pénzügyi igazgatás területén – mindkét eljárástípus esetén léteznek működő technológiák, ezek azonban ágazat-specifikus megoldások, amelyek mind rendelkeznek valamely „gyermekbetegséggel”.

A Magyar Államkincstár használja a Téba alkalmazást⁶, amely egy OPA-alapú informatikai keretrendszer, s ennek keretében alkalmas egyes, kérelemre igénybe vehető normatív családtámogatási eljárások automatizálására, a program hiányossága azonban abban jelenik meg, hogy az alkalmazás magyarázatadási (indokolási) funkciója jelenleg kihasználatlan. A Nemzeti Adó-és Vámhivatal több mesterséges intelligencia-alapú programot is használ, ezek közül az Eskort⁷ alkalmazás a hivatalból induló ÁFA-ellenőrzéseket támogató szakértői rendszer, amelyet már 1999-ben bevezetett az adóhatóság. A fejlesztés erénye, hogy van érdemi magyarázatadási funkciója, hátrányaként emelhető ki azonban az a sajátosság, hogy csupán egylépcsős következtetések levonására alkalmas.⁸

In: Fazekas Marianna (szerk.): *Közigazgatási jog. Általános rész I.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015, (71-92)

6 <https://kifu.gov.hu/projekt/teba-csaladtamogatasi-ellatasok-folyositasanak-korszerusitese/> (2022.07.31.)

7 <https://itf.njszt.hu/324rtr4/uploads/2019/06/APEHlf.doc.pdf> 3. o. (2022.07.31.)

8 Vö. FEJES Erzsébet – FUTÓ Iván: Mesterséges intelligencia a közigazgatásban – az érdemi ügyintézés támogatása. *Pénzügyi Szemle*, 2021/1. (44)

A másik alapvető kérdés a hatósági tevékenységgel kapcsolatban a közigazgatás döntési mozgásterével kapcsolatos: ebben a tekintetben a normatív szabályozás mellett eldöntendő esetek és a mérlegelést igénylő esetek között célszerű differenciálni. Előbbi az ún. jogilag kötött aktusok kibocsátását jelenti, amikor a hatóság – adott tényállás és szabályozás mellett – csupán egyfajta jogszerű döntést hozhat, ezáltal ez a jogalkalmazási mód könnyedén modellezhető, s így támogatható mesterséges intelligenciával.⁹ A mérlegelés lényegében azt a jogalkalmazási attitűdöt jelenti, amikor – a jogi szabályozás kötetlenebb volta miatt – a hatóság belátására van bízva, hogy több jogszerű döntés közül melyiket alkalmazza (pl. bírság összegének pontos meghatározása a minimum és a maximum értékek között, végrehajtási mód kiválasztása stb.). A dolog természetéből fakadóan ennek modellezéséhez egyrészt a gépi tanulás és a szakértői rendszerek kombinációjára, másrészt kifejezetten sok adat feldolgozására és adatbányászati tevékenység alkalmazására egyaránt szükség van.

Ehhez a problémakörhöz kapcsolódik az érdemi határozatok „előállítás” mesterséges intelligencia segítségével, amely a magyar szabályozás tekintetében „gyerekcipőben” jár. Az okok mögött egyrészt a horizontális nézőpont hiánya és az infrastruktúra – jelen állapotában – alkalmatlansága is felhozható, a szakirodalom képviselői között azonban van olyan álláspont, miszerint éppen a közigazgatás indokolási kötelezettsége miatt nincs lehetőség az automatizálásra.¹⁰ Azon túl, hogy a jogalkotó megnyugtatóra ez a megközelítés alkalmas, jelen tanulmány szerzője két indok miatt vitába száll ezzel az elgondolással: egyrészt – ahogy a NAV Eskort-tal összefüggésben jeleztem – informatikailag megoldható a magyarázatadó funkció kialakítása, másrészt a közigazgatásban intenzíven alkalmazott formanyomtatványok felhasználásával könnyedén digitalizálható az indokolás is, így tehát emiatt nem indokolt elfordulni a további fejlesztések tervezésétől.

3. A közigazgatási digitalizáció „kis magyar fejlődéstörténete”

Az előzőekben áttekintettem a közigazgatás alapvető tevékenységfajtái tekintetében alkalmazható mesterséges intelligencia-alapú és egyéb olyan technológiai innovációkat, amelyek adaptációja által fokozható a közigazgatási feladat-ellátás hatékonysága, egyúttal a felhasználóbarát attitűd is erősíthető.

A tanulmány korábbi fejezeteiben utaltam arra, hogy a digitalizáció egyrészt megkerülhetetlen fejlesztési útként jelenik meg a közigazgatás-politika alakítói előtt, másrészt – tartalmilag – tágabb kategóriaként értelmezhető a mesterséges intelligencia alkalmazásához képest, a közigazgatás (i működés) digitalizálódása

9 Erre hozható példaként a fentebb említett Kincstár Téba alkalmazás.

10 Vö. FEJES Erzsébet – FURÓ Iván 2021. (44)

hosszabb múltra és gazdagabb eredményekre tekint vissza. A továbbiakban rövid áttekintést adok az e téren megvalósult fejlesztésekről, illetve azok értékeléséről.

Kilényi Géza professzor egyszer azt találta írni egyik tanulmányában, miszerint a közigazgatás története a sikertelen reformok történetével azonosítható, amely – bár nyilvánvalóan túlzó – fontos realitásra rámutató megfogalmazásnak tekinthető. Felmerül tehát a kérdés: vajon miért áll ellen következetesen a közigazgatás a mindenkori reformfolyamatoknak és miért maradt el eddig az áttörés a digitalizációval összefüggésben?

Az okok között első helyen szerepel az a „történelmi sajátosság, miszerint a rendszerváltozást követően gyakorlatilag megszűntek, illetve magánkézbe kerültek azok a nagy állami intézetek és állami vállalatok, ahol jelentős nemzetközi színvonalú MI K+F-tevékenység folyt.¹¹ A kutatók alkalmazottként helyezkedtek el és általában külföldi cégek termékeinek értékesítésével foglalkoztak, így mesterséges intelligencia egy ik alkotóelemét képező szakértői rendszerek fejlesztése gyakorlatilag leállt. Másrészt kiemelendő az is, hogy a digitális robbanás elmaradásának oka lehetett az is, hiányoztak (és bizonyos szempontból ma is hiányoznak) a hiteles „bajnokok”. Fejes Erzsébet és Futó Iván – hivatkozott művében – utal arra a jelenségre, amelynek értelmében általában az első kezdeményezés egy tudásbázisú alkalmazás megvalósítása érdekében egy szállítótól érkezik. „Amenyiben az ajánlattevő egy nagy multinacionális cég, akkor számos referenciával rendelkezett az adott területről. Az igazi kérdés azonban, hogy kit kell meggyőzni a jövőbeli alkalmazás hasznosságáról? A potenciális szállítónak kell találnia házon belül egy „bajnokot” („champion”) aki megérti – esetleg már ismeri a javasolt megoldásnak a lényeges működési elemeit, aki megfelelően hiteles személy és hajlandó a projekt mellé állni, akár „kampányolni” is érte.”¹²

A közigazgatás területén végbement digitalizációs kísérletekkel kapcsolatban két jogintézmény (tanulságos) bevezetését tekintem át: az elektronikus ügyintéztést és az elektronikus anyakönyvi rendszert. Az elektronikus anyakönyvi rendszert az anyakönyvi eljárásról szóló 2010. évi I. törvény intézményesítette, amely – az eredeti elképzelések szerint – 2011. január elején lépett volna hatályba. A folytatás mindenki számára ismert: a jogalkotó előbb egy, majd kettő, végül három és fél naptári évvel „halasztotta el” a hatályba léptetést, így a jogszabály végül 2014. július 1-jétől lett alkalmazandó. Attól jelen munka keretei között eltekintek, hogy milyen kezdeti nehézségek voltak érezhetők az első időkben, az viszont mindenképpen beszédes, hogy milyen körülmények vezettek a halasztott hatályba lépéshez. A hatályosulás elhúzódásához két ok vezetett. Az egyik körülmény a

11 Ez alól a tendencia alól üdítő kivételt képez az MTA SZTAKI.

12 Vö. FEJES Erzsébet – FUTÓ Iván 2021. (44)

bejegyzett élettársi kapcsolat intézményesítése volt, amelyben nem volt konszenzus a törvényt előterjesztő és a hatálybalépéskor regnáló Kormány koncepciója között, így ez a (szak)politikai konfliktus is hátráltatta a végleges normaszöveg kialakulását.¹³ A „csúszás” másik oka az infrastruktúra hiánya: egészen egyszerűen nem épült ki (megbízható rendszert alkotva) a jelzett határidőre az elektronikus anyakönyvi rendszer (és annak részként a biztonsági okmány-nyilvántartás), így tárgyi feltételek hiányában nem volt alkalmas a jogszabály hatályosulni.¹⁴

Nem volt ennél zökkenőmentesebb az elektronikus ügyintézés (?) bevezetése sem, itt azonban még markánsabban éreztette hatását a jogalkotói 'sollen' és a valóságban realizálódó 'sein' között feszülő szakadék. Az első ambiciózus jogalkotási produktum a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (a továbbiakban: Ket.) volt, amely külön címben rendelkezett az elektronikus ügyintézésről. Túl azon, hogy rengeteg technikai szabályt tartalmazott ebben a fejezetben (is) a törvény, ami miatt kritikusan „ügyintézői kézikönyvként” tekintettek rá, hamar megmutatkozott, hogy a bevezetett fejezet egész egyszerűen nem tud működni. Ehhez képest az első finomhangolásra a Ket. novella (ti. 2008. évi CXI. törvény) hatályba lépésével került sor: ekkor az eljárási kódex már csak elektronikus tájékoztatásról beszélt, a technikai jellegű rendelkezések pedig átkerültek az elektronikus közszolgáltatásról szóló 2009. évi LX. törvénybe. A végső finomítást az a módosítás jelentette, amikor már csak az alapelvek között nyert elhelyezést az ügyfél joga a hatósággal való kapcsolattartás szabad megválasztására és csupán a hatóságok közötti kapcsolattartás tekintetében érvényesült a kötelező elektronikus út. Lényegében ezt a modellt tartalmazza a mai szabályozás is, amelynek megfelelően az alapvető szintű rendelkezések az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvényben, míg a technikai és egyéb részletszabályok az Eüsztv.-ben nyertek elhelyezést.

4. Kihívások és reakciók a közigazgatás és a mesterséges intelligencia kapcsolatában

A mesterséges intelligencián alapuló közigazgatásban (is) alkalmazható informatikai megoldások eltérő eredményességet mutatnak a különböző fejlett államok

13 A történet korábban kezdődött: a 154/2008. (XII. 17.) AB határozat foglalkozott először a jogintézménnyel, de annak megnyugtató jogi rendezése akadályos volt az anyakönyvi törvény véglegesítésének.

14 Megjegyzendő, hogy a késlekedés mellett ezzel egy olyan alkotmányellenes helyzet is tovább konzerválódott, miszerint 2014-ig továbbra is törvényerejű rendelet és belügyminiszeri rendelet regulálta a tárgykört, dacára annak, hogy kizárólagos törvényhozási tárgykörrel volt szó.

gyakorlata alapján. A külföldi példákat vizsgálva kiemelhető, hogy mind a gépi tanulás, mind a szakértői rendszerek alkalmazása nem idegen a nemzetközi szinten, különösen az angolszász államok járnak élen ezen a területen.¹⁵

Amellett, hogy a technika vívmányaival kénytelen lépést tartani az állami működés, látható az is, hogy az elmúlt évek kihívásai (pl. pandémia, háború, alapvető jogok korlátozása stb.) arra készítetik a közigazgatást, hogy proaktív módon használja ki ezeket a létező infrastruktúrákat. Erre lehet példaként felhozni a magyar okmányügyi igazgatásban azt a törekvést, amely a járási hivatalokban ma is megtalálható ún. ügyfélhívó kioszkok mesterséges intelligenciával történő megerősítésére irányulnak, amelynek eredményeképpen – legalábbis a tervek szerint – a közeljövőben képessé válnak arra, hogy emberi tényező közreműködése nélkül megvalósulhasson a határozat jellegű okiratok (pl. személyi igazolvány, lakcímet igazoló okmány, vezetői engedély, útlevél stb.) online kezdeményezése és kiadása.

A másik törekvés, amely áthatja a hazai kapcsolódó jogalkotást, az ügyintézési határidő rövidítésének (egyik) eszközeként tekint a mesterséges intelligencia alkalmazására. Ennek illusztrálására a korábbi hatósági eljárási törvény által intézményesített, majd a hatályos 2016. évi CL. törvény által továbbfejlesztett automatikus döntéshozatalt lehet említeni. Az alapvető elgondolás szerint az eljárás megindulásától számítva 24 órán belül megtörténik a döntéshozatal, illetve annak közlése, amennyiben a tényállás tisztázott, a szükséges információk a hatóság rendelkezésére állnak.¹⁶ E tanulmány terjedelmi keretei nem teszik lehetővé a jogintézmény átfogó értékelését, így csupán annyi megjegyzést kívánok ehhez hozzáfűzni, miszerint – a GDPR rendelet fogalmi koordinátarendszere értelmében – ez nem tekinthető valódi automatizált döntésnek, ugyanis a jelenlegi szabályozás mellett szükség van az emberi tényező jóváhagyó beavatkozására a tényleges döntés megszületéséhez.¹⁷ Ennek megfelelően nem tekinthető a mes-

15 A gépi tanuláson alapul egyebek mellett a 2017 óta létező OPSI és a BIT technológiája is, míg a szakértői rendszerek eredményes alkalmazására találunk példát Angliában (ESI), Ausztráliában (IVAG), Új-Zélandon (CSLC), illetve az Amerikai Egyesült Államokban (e-HASP2).

16 Megjegyzendő, hogy az ágazati szabályozás eredetileg a hivatalból induló, egyes közlekedési szabályszegések esetén lefolytatásra kerülő eljárásokra modellezte a szabályozást, később azonban kérelemre induló eljárásokra és egyéb ágazatokra is kiterjesztette a jogalkotó (pl. bizonyos családtámogatások köre, nem hiteles tulajdoni lap kiállítása stb.).

17 A kérdéskör bővebb tárgyalásáról ld. Sandra Wächter – Brent Mittelstadt – Chris Russell: COUNTERFACTUAL EXPLANATIONS WITHOUT OPENING THE BLACK BOX: AUTOMATED DECISIONS AND THE GDPR. *Harvard Journal of Law & Technology*, 2018/2.. (461-464) <https://jolt.law.harvard.edu/assets/articlePDFs/v31/Counterfactual-Explanations-without-Opening-the-Black-Box-Sandra-Wachter-et-al.pdf> (2022.07.31.)

terséges intelligencia tiszta alkalmazásának a jogintézmény, holott az irányadó jogalkalmazó tevékenység jellege (ti. jogilag kötött aktus kibocsátása) lehetővé tenné a teljes automatizmus alkalmazását.

Végezetül utalok arra is, hogy – klasszikus hatásági tevékenység mellett – a közszolgáltatások szervezésével összefüggésben is kínálkozik lehetőség a mesterséges intelligencia alkalmazására (a garanciális keretek kiépítését követően). Csupán példálózva említhető a lehetséges ágazatok között a közösségi közlekedés megszervezése (itt lehetne alapozni az Uber létező platformjának működési mechanizmusaira), valamint az ún. alapnyilvántartások és a közigazgatási tervezés összekapcsolása (pl. a születési anyakönyvi nyilvántartás a településen született gyermekek számából automatizált következtetések levonására tehető alkalmassá a bölcsődei és óvodai férőhelyek számának tervezése tekintetében).

Konklúzióként annak megfogalmazására szorítkozok, hogy vitán felül állnak a közigazgatás digitalizálásának (ebben a körben a mesterséges intelligencia alkalmazásának) hatékonyság fokozásában vagy az adminisztratív költségek csökkentésében rejlő előnyei, kiemelendő azonban az is, hogy az ügyintézés helyének közelítése a polgárokhoz nem eredményezte a feladat-és hatáskörök decentralizálását. Épp ellenkezőleg: a közigazgatás digitalizálása a centralizáció elvének megerősítésével járt, így a mesterséges intelligencia óvatos térnyerése a központosítás folyamatával azonosítható Magyarországon.

ÁLLAM ÉS EGYHÁZ KAPCSOLATA AUSZTRIÁBAN – DEMOGRÁFIAI VISZONYOK, TÖRTÉNELMI GYÖKEREK ÉS A VALLÁSI KÖZÖSSÉGEK JOGÁLLÁSA

1. Bevezetés

Jelen tanulmány – amellyel Nochta tanár úr előtt is tisztelgek – a készülő könyvem ismertetője, néhány fejezettel. A készülő könyvemben – amely elsősorban a lelkész, jogász, valamint nemzetközi kapcsolatok és politológia szakos hallgatóknak a felkészülését hivatott segíteni – állam és egyház kapcsolatának viszonyait elemzem, illetve mutatom be. Állam és egyház kapcsolatát vizsgálom kilenc dimenzió mentén. A téma fontos – benne a vallásszabadság témája, amelyről keveset beszélünk. A könyv a vizsgált kilenc dimenzió bemutatása mellett ez utóbbi témát (vallásszabadság és annak megélése) is vizsgálja.

A kilenc dimenzió a korábbi kötetem (Állam és egyház kapcsolata az Európai Unió országaiban: modellek, alternatívák) 7 dimenziója, kettővel kiegészítve. Így a vizsgált szempontok, az egyes fejezetek a következők: demográfia, rövid történelmi áttekintés, egyházi (vallási) közösségek elismertetése, jogállása. Továbbá: érintkezési felületek állam és egyház között (házasságkötés, kórházi lelkészi szolgálat, tábori lelkészi szolgálat, temetkezés, hitoktatás stb.), egyházfinanszírozás, magyar közösségek Ausztriában, iszlám közösségek és az Iszlám törvény. Közben a vallásszabadság érvényesülésével kapcsolatos problémák, illetve külön fejezetként az aktualitások.

Néhány szó a könyv szerkezetéről. Könyvem három fő részből áll. Az első fejezetben rövid leírását adom az állam és egyház fogalmak jogi-politológiai, illetve teológiai mibenlétének, majd ezt követően állam és egyház kapcsolatának vonatkozásában a ma a kontinensünkön megfigyelhető főbb modelleket mutatom be, ezzel is segítve Ausztria elhelyezését a térképen. A könyv második nagy része a tulajdonképpeni elemzés, a kötet lényegi része. Az itt található főszöveg a fentebb is jelzett 9 dimenziót járja körbe. Zárásként – függelékként – az aprólékos munkát és időigényes odafigyelést megkövetelő összefoglaló ábrákat,

1 egyetemi docens, Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézete (KRE ÁJK)

táblázatokat talál az olvasó, melyek a főszövegben írtak jobb megértését, illetve azok illusztrálását szolgálják.

A készülő könyv részben az összehasonlítás „erejére” épít: arra a meggyőződésre, hogy az osztrák helyzet is jobban és sikeresebben érthető meg akkor, ha látjuk más országok példáit is – bár ez utóbbi főként terjedelmi korlátok miatt csak részben van jelen az írásban. Végezetül – a témához és a szerkezethez kapcsolódóan – két ok, ami miatt e könyv megírásába fogtam: a gyakorlati okain túl – oktatói hasznosíthatóság, illetve a korábbi munka folytatása – hiszem, hogy a téma – az állam és egyház viszonya, a vallásszabadság kérdése – önmagában is rendkívül fontos. Sajnos, a jelentőségéhez képest nem kap akkora figyelmet, amekkorát megérdemelne. Pedig a vallásszabadság megléte, illetve az állam jó értelemben vett semlegességének nem csak papíron létező valósága legalább annyira fontos, mint sok más egyéb téma.

Jelen tanulmányomban a készülő kötet első három fejezetének rövidre szabott témáit adom, érzékeltetve a kötet szerkezetét és a kutatás irányát.² Előtte azonban fontosnak tartom jelezni – röviden – állam és egyház kapcsolatának főbb fajtáit, azaz: modellek Európában – a főbb modellek megkülönböztetése, azok (e helyen csak a kapcsolódó modell) legfontosabb jellemzői.

2. Modellek és a vizsgált 9 dimenzióból három: demográfia, történelmi gyökerek, vallási közösségek

Az állam és egyház kapcsolatának vonatkozásában mindig a konkrétumok a döntők. Az egyes eseteket megvizsgálva, nemzeti sajátosságokat, nem egy esetben „egyedi” megoldásokat, történeti hátteret stb. találunk, mindazonáltal a modellalkotás hasznos lehet. Segít megkülönböztetni egy-egy látást, többé-kevésbé hasonló gyakorlatot, irányultságot, és segít abban is, hogy bizonyos tendenciákat figyeljünk meg, még akkor is, ha tudjuk jól, hogy nincsenek vegytiszta országok, állam és egyház „kapcsolati valóságok”.

Mielőtt a modellekre, illetve azok főbb jellemzőinek az ismertetésére térnék, meg kell említeni az állam és egyház kapcsolatának vonatkozásában, illetve a modellek kérdésében a legfontosabb választóvonalat: ez pedig az állam világnézeti semlegességhez való viszonya.³ Azaz, elsődlegesen meg kell különböztetnünk a

2 Állam és egyház fogalmával itt nem foglalkozom, viszont fentebb röviden lényegesnek tartom jelezni állam és egyház kapcsolatának főbb modelljeit.

3 Ez tipikusan a katolikus egyházjogász, Schanda Balázs megközelítése. A református Szathmáry Béla Schanda tipológiájától eltérő fogalmakkal operál (Szathmáry tipológiáját lásd SZATHMÁRY, Béla: *Magyar egyházjog*. Századvég Kiadó, Budapest, 2004, 92-97 oldalak), különösen is a konkrét modellek esetében. Schanda megközelítése azonban – témánk szempontjából – egyszerűbb és átláthatóbb. Én magam is ezt veszem alapul, e ponton nem

világnézetileg semleges és az „ideológiai elkötelezettségű” államokat. Ez utóbbiba tartoznak a volt és a jelenlegi kommunista államok, vagy éppen az iszlám fundamentalista országok. Ezek nem tekinthetők világnézetileg semlegesnek, így az esetükben vallásszabadságról sem beszélhetünk.

A fentiekén túl vannak azok az államok, ahol megvalósul állam és egyház valamilyen szintű elválasztása, illetve megkülönböztetése, és/vagy amelyek világnézetileg semlegesek – értve ez alatt sokkal inkább egyfajta technikát, sem mint valamiféle ideológiai értelemben vett világnézeti semlegességet.⁴

A „létező szocializmus” megszűnése után alapvetően Európa valamennyi állama semlegesnek tekinthető világnézetileg, még akkor is, ha van köztük néhány olyan ország, amelyeknek „államegyházisága” feszegeti e kereteket. Ezen államok (a mai európai államok) esetében három, illetve négyféle modellt különböztethetünk meg:⁵

- az államegyházi modellt;
- a radikális elválasztás modelljét;
- az ún. kapcsolódó modellt;
- és az együttműködő elválasztás modelljét.

Ezek közül itt és most csak a kapcsolódó modellt mutatom be röviden.

követve Szathmáry professzor egyébként árnyaltabb és részletesebb felosztását.

- 4 A világnézeti semlegesség véleményem szerint sokkal inkább egyfajta technikát jelent, méghozzá annak technikáját, hogy az állam nem tesz különbséget a polgárai között vallási, világnézeti alapon. Ezzel kapcsolatban lásd BIRKÁS, Antal: Az állam semlegességének „tévtanítása”. *Theológiai Szemle*. 2011. 2. szám, 173-174. oldalak.
- 5 A szakirodalom többsége a fentebbi négy modellt különbözteti meg, ugyanakkor vannak szerzők – köztük a készülő könyvemben többször is hivatkozott Gerhard Robbers –, akik a kettő utolsót egy csoportba sorolják, illetve vannak olyanok is, akik más névvel utalnak az általam használt kategóriákra; ez utóbbival kapcsolatban lásd Boleratzky Lóránd, Szathmáry Béla és W. Cole Durham készülő könyvem bibliográfiában feltüntetett munkáit. Én a fentebbi listát tartom követendőnek, elsősorban az ide tartozó országok „regionális” elhelyezkedése, illetve a felekezeti megosztottság sajátosságai miatt. (Schanda, Boleratzky és Szathmáry professzorok munkássága mellet érdemes megemlíteni Ádám Antal vonatkozó tanulmányait –, továbbá a külföldiek közül elsősorban Gerhard Robbers és Cole W. Durham írásait. Ez utóbbiakkal kapcsolatban lásd a felhasznált irodalmakat a lábjegyzetben. A vallási közösségekkel, azok jogállásával, az állam és az egyházak általános kapcsolatával és annak milyenségével, az állam semlegességének fokával, illetve mindennek a vallásszabadság értékéhez és megvalósulásához fűződő viszonyával kapcsolatban lásd a legmodernebb elemzéseket: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion an the Secular State. General Reporters. In: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: *Religion an the Secular State*. UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID, Madrid, 2015, 9-18. oldalak. (Lásd különösen is a szerzőpáros „cirkulációs” ábráját.)

Kapcsolódó modell

Ez a modell tulajdonképpen az államegyházi modell és a radikális elválasztás modellje között található sajátosságait, jellegzetességeit, az állam és egyház kapcsolatának „szorosságát” tekintve.

Bár ez a modell – az elválasztás modelljéhez hasonlóan – vallja az állam és az egyház különválasztását („megkülönböztetését”, „különvált” voltát), a hangsúlyt mégis a kettő együttműködésére helyezi, a „semleges közömbösség” helyett a „pozitív semlegességre” összpontosítva, úgy azonban, hogy közben tagadja az államegyháziság eszméjét. A két szféra viszonyát ebben az összefüggésben leginkább a kapcsolódó kifejezés fejezi ki. Mit is jelent ez a gyakorlatban?

Legelőször is azt, hogy ez a modell a fentebb jelzetteknek megfelelően tagadja az államegyháziságot, ugyanakkor az elválasztással szemben – és e modellben az egyházakra jellemző jogállást elvetve – az egyházakat sajátos helyzetbe hozza: nekik közjogi státust adva hisz a kettő (állam és egyház) hangsúlyos szerepében, e két szféra együttműködésében. Ez adott esetben, pl. a német Alaptörvény esetében nem is szükségszerűen jelenti az elválasztás jogi megfogalmazását, az „intézményesített” vallását azonban mindenféleképpen. Azaz, e rendszerben az állam számol az egyházak megtartó erejével, annak a társadalom hagyományaiban betöltött szerepével, több évszázados tevékenységével, és kész, illetve hajlandó meghatározott célok és érdekek mentén vele (velük) – elsősorban a „bevett” egyházakkal, felekezetekkel – együttműködni. Vagy ahogyan azt Schanda Balázs megfogalmazza: „Közép-Európa német nyelvű államai a népegyházakkal sok területen együttműködnek és számukra – „kulturális felelősségük” gyakorlása keretében – támogatást biztosítanak.”⁶ Ausztria egyértelműen a kapcsolódó modellbe tartozó ország. E kötet – és az osztrák megoldások – jól mutatják ezt a „besorolási helyességet”.

Állam és egyház kapcsolata Ausztriában. Demográfia, történelmi gyökerek, a vallási közösségek jogállása.

6 SCHANDA, Balázs: *Magyar Állami Egyházjog*. Szent István Társulat, Budapest, 2000, 200. oldal. Fontos hangsúlyozni, hogy a fenti modell konzervatív, tiszteletben tartja a múltat, a folytonosságot, a korábbi évtizedek (jogi) megoldásait, hagyományait. Ez nem egy esetben „államegyházi” sajátosságokat, jegyeket is jelenthet (pl. az egyházi tagság nyilvántartása, a teológiai karok állami egyetemekre/egyetemekbe való integrálása stb.). Ezt a német jogtörténet esetében kimondottan fontos megemlíteni, az állami egyházjoggal összefüggésben: a II. világháború utáni Németország a Weimári Birodalmi Alkotmány rendelkezéseit emelte át. Ennek természetesen nem „ideológiai” okai, hanem egészen egyszerűen jogszemléleti, „jogtörténeti” okai voltak, nem melleleg az a cél, hogy a német modellt ez alapján különböztessék meg a laicista modell egyházainak státusától, illetve az azt jellemző vonatkozó viszonyoktól. Ausztria esetében is találunk hasonló megoldásokat.

Az elemzői részben a bevezetőben is jelzett 9 dimenzió mentén vizsgálódom. Az egyes részekhez – terjedelmi korlátok miatt is – 10-12 oldal tartozik. Ez nagyjából a lehetőségeinket, a felhasznált irodalom mennyiségét, a hivatkozásokokat is keretek közé szorította, mindazonáltal a lehető legszélesebb irodalomra alapozva járjuk körül a témákat. Itt és most ezek közül hármat röviden, lényegre törően ismertetek.

2.1. Társadalmi előfeltételek: demográfia

A demográfiai viszonyokkal kapcsolatban a következőket rögzíthetjük. Az ezredfordulós népszámlálási statisztika (2001) mellett vannak friss statisztikáink is. Az amerikai külügy anyagai (International Religious Freedom Report évenkénti jelentései) és más statisztikák alapján (a felekezetek rendszerint nyilvánossá teszik tagjaik számát, és ebből lehet százalékos arányokat, felekezeti megoszlásokat megállapítani) nagyjából a következő vallási/felekezeti megoszlás rajzolódik ki: a lakosság kb. 55-56%-a (közel 5 millió fő) római katolikus. A lakosság kb. 8-9 %-a görög-keleti (ortodox), kb. 7,9%-a (700 000 fő) muzulmán. Továbbá a lakosság kb. 3 %-a evangélikus keresztény (magyar szóhasználattal református és evangélikus – együtt). A kisebb elismert vallások esetében: a lakosság kb. 0,7%-a (60 000 fő) alevita, kb. 0,33%-a (30-33 000 fő) buddhista, kb. 0,2% a Jehova tanúi követője, kb. 0,1% zsidó vallású. Élnek még szikhek és hinduk és más vallásúak is az országban.

Érdemes még egy statisztikát konkrétan is hozni. Egy kvázi hivatalos „politikai bevezető tankönyvben” – amelyre a Bécsi Egyetem nagykönyvtárában találtam –, „gelungener Beitrag zur politischen Bildung”, ahogy Dr. Heinz Fischer volt szövetségi elnök fogalmaz a könyve előszavában, a következőket találjuk.⁷ Eszerint a könyv szerint – és ez itt egy ezredfordulós visszatekintés ily módon az előbbi adatokhoz képest – a Katolische Kirche tagjainak száma 5.917.274 fő, az ún. Evangelische Kirche (benne az A.B. és a H.B. közösségek, azaz az evangélikus és református közösségek együtt) tagjainak a száma 376.150 fő, a muzulmánok száma (akkor Islamische Glaubensgemeinschaft) 338.988 fő, az ortodoxok száma (griechisch-orientalisch und altorientalisch zusammen) 179.472 fő, egyéb keresztény közösségekhez tartozók száma 69.227 fő, nem keresztények (a muzulmánokat és a zsidó híveket leszámítva) 19750 fő, a zsidó hívők száma 8140 fő, míg az „Ohne religiöses Bekenntnis” 963.263 fő és az „Ohne Angabe” kategória (bei Erhebung der Volkszählung) 160.662 fő.⁸ A változások jól érzékelhetők.

7 NEISSER, Heinrich – LOIBELSBERGER, Gerhard – STROBL, Helmut: *Unsere Republik auf einen Blick. Das Nachschlagewerk über Österreich*. Carl Ueberreuter Verlag, 2005, 219-228. oldalak.

8 A fentebbi adatokat természetesen jelentősen árnyalják a területi bontásban megmutatkozó

Időközben jött ki, jelent meg a tavalyi népszámlálási adatsor, a könyvemben már erre is hivatkozom majd, feldolgozását most végzem. Ebben a területi bontás további érdekességeket hoz, így például: Bécsen belül a katolikusok aránya 35 százalék alá csökkent. Óriási változás ez a korábbi évtizedekhez képest.

2.2. Társadalmi előfeltételek: történelmi gyökerek, összefüggések (rövid történelmi áttekintés)

Néhány szó a történelmi gyökerekről – csak azokat a mozzanatokat említem meg, amelyek a témánk szempontjából lényegesek. Ausztriában (a mai Ausztria területén) hagyományosan a katolikus egyház dominanciája érvényesült évszázadokon át. A reformáció időszakában csak a lutheránus (evangélikus) irányzat tudott kis mértékben teret nyerni. Ma is az Evangélikus Egyházon belül az „AB-közösségek” vannak többségben, a Heidelbergi-közösségek (HB-gyülekezetek) száma valóban elenyésző (9 közösség egész Ausztria területén).

A Habsburg-uralkodók alatt azonban a katolikus egyház államegyház jellege egyértelmű volt. Mindehhez részletesebb lásd a lent jelzett Fedor Tibor által írt tanulmányt.⁹

Meg kell említenünk – annál is inkább, mert ennek magyar vetületei voltak – az artikuláris időszakot: ez 100 éven keresztül zajlott 1681-től II. József Türelmi rendeletéig. E három-négy emberöltő alatt vármegyénként (nyugati területek) 2-3 helyen gyakorolhatták hitüket a protestánsok, így például Vas megyében Nemescsón vagy éppen Nemesdömölkön. E korszak a katolikus uralkodók ideje alatt akár el is sorvaszthatta volna a protestáns közösségeket, amely közösségekhez tartozó hívek sok esetben szombaton el kellett, hogy induljanak a távoli artikuláris helyre annak érdekében, hogy részt vegyenek a másnapi – nem egy esetben – többnyelvű istentiszteleti alkalmakon. Jól mutatják azonban a II. József alatti templomépítési kérelmek és felépített templomok, hogy e közösségek nem haltak el: néhány év leforgása alatt több tucat templom épült a Dunántúlon és másutt.

A mai osztrák területeken is a katolikus vallás dominált – az uralkodó politikájának megfelelően.

Az első jelentős módosulás a felvilágosodás időszakában következett be: a

érdekességek. Ezek közül csak egyet említek: a tavalyi népszámlálási adatok szerint (ez időközben jött ki, jelent meg a Statisztikai Hivatal kiadásában, a könyvemben már erre is hivatkozok majd, feldolgozását most végzem) Bécsen belül a katolikusok aránya 35 százalék alá csökkent. Óriási változás ez a korábbi évtizedekhez képest. Dobogós helyen továbbá az ortodoxok és a muszlimok. Bécsben a katolikus közösség helyzete valóban nagy kihívást jelent a katolikusok számára.

9 FEDOR, Tibor: Az állam és egyház kapcsolatai Ausztriában. *Acta Humana*, XI. évfolyam, 2000/39-40. szám. 52-63. oldalak

jozefnizmus ugyan nem számolta fel a katolikus vallás államegyházi jellegét, ám az állam és az egyház kapcsolatában az államot tekintette dominánsnak, a korábbi időszakokhoz képest pedig türelmet tanúsított más egyházak és vallási közösségek (protestánsok, ortodoxok, zsidók) iránt is.¹⁰

Az 1848-as forradalom ténylegesen átrendezte az állam-egyház viszonyrendszert. A forradalmi alkotmány deklarálta a teljes lelkiismereti és vallásszabadságot. Szabadságot adott minden államilag elismert egyháznak (alapvetően a különböző keresztény felekezeteknek, illetve az izraelitáknak).¹¹ Mindezt részletesen mutatja be Richard Pötz, akinek a munkáit a kötetben több helyen felhasználom – itt csupán a szerző nevét jelzem, említem meg.

1874-ben újraszabályozták az állam-egyház viszonyt: meghatározták a törvényileg elismert egyházak és vallásfelekezetek fogalmát, és meghatározták az elismerés feltételeit.

A szabályozás „hullámozó” volt, de a katolikus egyházat az állam végig támogatta. Az Osztrák-Magyar Monarchia szétesése után egy 90 %-ban (vagy tán annál is magasabb arányban) római katolikus ország jött létre a korábbi területek szívében, a mai Ausztria területén. Innét érthető a közösség mai viszonylagos dominanciája az új közösségek (keresztény és más vallási hagyományú kisebb közösségek) mellett – bár masszív mozgások vannak, főként Bécsben csökkent hihetetlen mértékben a katolikus egyházhoz tartozók aránya.¹² Az utóbbiak (más vallási hagyományú közösségek) viszonylagos megerősödése részben az elmúlt évtizedek migrációjának az eredménye – igaz ez különösen is a muzulmán közösségek esetében. Nem véletlen, hogy más európai országokhoz hasonlóan – vagy talán erősebben is – Ausztria is jogilag kellett, hogy szabályozza e közösség, az iszlám közösség helyzetét.¹³

2.3. A vallási közösségek jogállása

E fejezethez kapcsolódóan az állami egyházjog azon szeletét vizsgálom, amely a közösségek szabályozását írja le – azaz, a közösségek elismertetése a jogorvoslattal együtt, a tényleges közösségek számbavétele elsődlegesen a célom. Itt most csak a főbb kategóriákat és a hozzájuk tartozó közösségeket említem meg.

10 FEDOR, Tibor: Az állam és egyház kapcsolatai Ausztriában. *Acta Humana*, XI. évfolyam (2000)/39-40. szám. 52-63. oldalak

11 A forradalom leverését követő abszolutizmus viszont újra a katolikus egyházra támaszkodott politikájában.

12 Ebben az aránymódosulásban benne van a katolikus közösségből kilépők nagy száma, a gyarapodó muszlim közösség és az általános „vallásvesztés”, az erőteljes szekularizáció.

13 Ezért is szenteltem külön fejezetet a muszlim közösségnek – és hozzájuk kapcsolódóan az ún. Iszlám törvénynek.

Ma Ausztriában a vallási közösségek három csoportjáról beszélhetünk. Az első csoportba az ún. jogilag elismert egyházak és vallási közösségek tartoznak. Léteznek továbbá az ún. *állami nyilvántartásba vett vallási közösségek*; továbbá a vallási közösségek egyesületi formában is működhetnek.

Az első csoportba az ún. jogilag elismert egyházak és vallási közösségek tartoznak. Jelenleg 16 ilyen közösség működik Ausztriában. Ezek a következők: Iszlám Alevita Hitközösség, Ókatolikus Egyház, Örmény Apostoli Egyház, Evangélikus/Protestáns Egyház (református és evangélikus), Evangélikus Metodista Egyház Ausztriában, Szabadegyházak Ausztriában, Görög-keleti (Ortodox) Egyház Ausztriában, Iszlám Hitközösség Ausztriában, Izraelita Vallási Közösség, Jehova Tanúi, Római Katolikus Egyház, az Utolsó Napok Szentjeinek Egyháza, Kopt Ortodox Egyház Ausztriában, Új Apostoli Egyház, Osztrák Buddhista Vallási Közösség és Szír Ortodox Egyház Ausztriában.¹⁴

A fentiekén túl létezik tíz ún. *állami nyilvántartásba vett vallási közösség*,¹⁵ továbbá a vallási közösségek egyesületi formában is működhetnek a 2002. évi egyesületekről szóló törvény alapján. Ilyen egyesületként működik például a Szcintológia Egyház Ausztriában.¹⁶

3. Befejezés

A szomszédos országot ismerni kötelességünk – benne e sajátos vetületét is a valóságnak. Állam és egyház kapcsolata fontos, a vallásszabadság érvényesülésének kérdése lényeges. A jövőre megjelenő könyv ezt szem előtt tartva készül, ebben a fontos témában lehet egy jó, hasznos és könnyen forgatható kézikönyv.

14 Forrás: *Religion in Austria. Overview of the religious societies recognised in Austria*. Federal Chancellery, Vienna, 2001, 10-58. oldalak. A fenti közösségek közjogi jogi személyiséggel (*öffentlich-rechtliche Rechtspersönlichkeit*) rendelkeznek: az elismert egyházak vallási, szociális, kulturális közfeladatokat látnak el. Az állami nyilvántartásba vett vallási közösségekhez képest „többletjogok” illetik meg őket (pl. az iskolákban történő hitoktatás terén). Ez utóbbiban egyes közösségek együtt működnek, így például a két protestáns felekezet, melyek hitvallási közösséget nem alkotnak, de több dologban egyként (együtt) dolgoznak.

15 E közösségek a következők: Régi Alevita Hitközösség, Bahái Vallási Közösség Ausztriában, Keresztény Közösség – Vallási Megújulás Mozgalma Ausztriában, Hindu Vallási Közösség, Iszlám-Síita Vallási Közösség Ausztriában, Hetednapi Adventisták Egyháza Ausztriában, Egyesítési Egyház, Ausztriai Szikh Vallási Közösség, Egyesült Pünkösdi Egyház és az Isten Pünkösdi Egyháza Ausztriában. Lásd: *Religion in Austria. Overview of the religious societies recognised in Austria*. Federal Chancellery, Vienna, 2001 62-63. oldalak.

16 Lásd az amerikai külügy 2019 Report on International Religious Freedom Ausztriával kapcsolatos jelentését: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/06/AUSTRIA-2019-INTERNATIONAL-RELIGIOUS-FREEDOM-REPORT.pdf> (Letöltés 2022.06.01.)

A MEGBÍZÁSI SZERZŐDÉS A KÖZÉPKORI JOGTUDOMÁNYBAN

Lábady Tamás A magánjog általános tana című munkájában azt írja, hogy a *ius commune* „a posztglossátorok által a gyakorlat szolgálatába állított keverékjog” volt.²

A meghatározás helytálló, mivel a *ius commune* nem a római jog „továbbélése” volt, hanem a középkori itáliai egyetemeken művelt jogtudomány, a kánonjog és a hűbéri jog sajátos keveréke, amelyre sokszor hatott a középkori olasz városok joggyakorlata is. A római jogrendszer az ókori Római Birodalommal együtt megsemmisült. A középkorban sem forgathatták vissza az idő kerekét több száz évvel. Pusztán arról volt szó, hogy a középkori jogtudósok gyakorlati igényeik szerint válogattak az ókori római jog szabályaiból, és azokat is saját gazdasági igényeik szerint magyarázták vagy eredeti értelmükből egyenesen kiforgatták, vagy a gyakorlati igények szerint újra rendszerezték és újraértelmezték. Ez azonban már más jogrendszer volt.

A fentiek illusztrálására a jelen tanulmányban arra teszünk kísérletet, hogy a megbízási szerződés³ középkori szabályrendszerét ismertessük nem a római jog, hanem a középkori források és szerzők alapján.

A korábban tévesen Irneriusnak tulajdonított, de a kutatás mai állása szerint tanítványa, magister Geraudus nevéhez fűződő *Summa Trecensis* és az itáliai születésű, de dél-francia egyetemeken működő Rogerius meghatározása szerint a megbízási más ügyének elvállalás alapján való ellátása.⁴ A neves bolognai jogtanár, Azó némileg eltérően határozta meg a megbízást, de az eltérés igazából csak a honorárium vonatkozásában jelentős.⁵

Megbízónak (*mandator*) nevezzük azt, aki az ügy ura, akinek az utasításai és érdekei szerint a megbízott köteles eljárni. A megbízott (*mandatarius*) az, aki a

1 habilitált egyetemi docens

2 LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*, 4. kiadás, Budapest, 2017, 49.

3 A megbízási szerződés hatályos szabályaihoz ld. BOÓC ÁDÁM-SÁNDOR István: *Előadásvázlatok a kötelmi jog különös részéből*, Budapest, 2021, 91-123.; BOÓC ÁDÁM-SÁNDOR István (szerk.): *Polgári Jog II.: A kötelmi jog, A Ptk.-ban foglalt egyes szerződések*, Budapest, 2015.

4 PALMIERI, Giovanni Battista (ed.): Rogerii Summa Codicis, *Bibliotheca Iuridica Medii Aevi*, Bononiae, 1914, vol. I, 121.

5 Azo, *Summa* in C. 4. 35., *mandati*, n.1 (Lugduni 1599, 523)

rábízott ügyet ellátja. A glosszátorok korában a megbízás legjelentősebb alkalmazási területe a perbeli képviselet volt. A *Lo Codi* (II.6) a képviseleti joggal felruházott megbízottat *procurator*nak nevezi, akár perben, akár peren kívül jár el.⁶ A jogi személyek (*universitas*) képviselőit a középkorban *syndicus*nak nevezték.

A középkori jog szerint nem mindenki lehetett megbízási szerződés alanya akár megbízóként, akár megbízottként. A *ius commune* szerint a 14 éven aluli férfi és a 12 éven aluli nő csak gyámi hozzájárulással bízhatott meg valakit a képviseletének az ellátásával. A gondnokság alatt álló személy ilyen ügyletéhez a gondnok hozzájárulása volt szükséges. 25 év alatti személy nem lehetett peres képviselő. Rolandinus Passagerius kommentárja szerint a nők nem lehettek *procurator*ok (*mulier non potest esse procuratrix ad causas aut negotia*).⁷ A süketek, némák, hitehagyottak, eretnekek, infámiával vagy kiközösítéssel büntetettek, a tékozlók, a klerikusok és szerzetesek szintén nem lehettek peres képviselők, és ők sem bízhattak meg senkit perbeli képviseletükkel, hiszen valamilyen okból, akár cselekvőképességük, akár jogképességük hiánya vagy korlátozottsága miatt nem is állhattak perben.

A megbízási szerződést elsősorban kifejezett akaratnyilvánítással lehetett megkötni, akár írásban, akár szóban, ezt nevezték a glosszátorok kifejezett megbízásnak (*mandatum expressum*). A megbízási szerződés a glosszátorok szerint azonban nemcsak kifejezett akaratnyilvánítással, hanem hallgatólagosan is létrejöhetett. Ha az ügy ura tudott arról, hogy valaki az ő érdekében eljár, és ezt eltűrte, vagy a másik fél köreműködéséből származó előnyöket elfogadta, akkor a *ius commune* ezt hallgatólagos megbízásnak (*mandatum tacitum*) tekintette.⁸ Rainerius Perusinus híres *Ars notariā*ja szerint a hallgatólagos eltérés vagy az előnyök elfogadása ráutaló magatartásnak minősült és megbízási jogviszonyt hozott létre (*taciturnitas comparatur mandato*).⁹

A megbízás tárgya: bármilyen ügy ellátása, jogilag megengedett cél megvalósítása lehet. Megbízhatunk valakit egyetlen feladattal, vagy hosszabb időre, általános jelleggel. A *mandatum generale* általános jellegű, és nem jogosítja fel a megbízottat a jogról való lemondásra, elidegenítésre, eladásra, egyezségkötésre és általában

6 FITTING, Hermann-SUCHIER, Hermann (ed.): *Lo Codi. Eine Summa Codicis provenzalischer Sprache aus der Mitte des XII. Jahrhunderts*. Erster Teil: *Lo Codi* in der lateinischer Übersetzung des Riccardus Pisanus, Halle 1906, 17.: „procurator, id est ille qui suscipit mandatum vel ad faciendum placitum vel aliud, sicut ad vendendum aliquid.”

7 Rolandinus Passagerius, *Summa totius artis notariae*, Venetiis, 1546, vol. II, fol. 49v

8 Azo, *Summa* in C. 4. 35., *de mandato*, n. 26 (Lugduni 1599, 528): „Item contrahitur mandatum non solum expressis verbis, sed et tacite.”

9 WAHRMUND, Ludwig (ed.): *Die Ars Notariae des Rainerius Perusinus*. In: *Quellen zur Geschichte des römisch-kanonischen Processes im Mittelalter*, Innsbruck 1917, vol. III.2., 13.

nem biztosít rendelkezési jogot. Ehhez *mandatum specialé*ra van szükség, amely tételesen tartalmazza azokat a rendelkező ügyleteket, amelyre a megbízott fel van jogosítva.¹⁰ Ezt a megkülönböztetést a francia Code civil is tartalmazza, és mindazok a törvénykönyvek, amelyek a francia kódex alapján készültek.

Ha valaki olyan általános meghatalmazást szeretett volna adni, amely még a rendelkező ügyletekre is kiterjed (jogról való lemondás, elidegenítés, eladás, egyezségkötés), erre is volt mód, ez úgy hívták, hogy *mandatum generale cum libera administratione*.¹¹ Csak ennek alapján vagy *mandatum speciale* alapján volt lehetőség arra, hogy valakit mindenféle jogügyletre felhatalmazzanak. Ez azonban nem jelenthette azt, hogy a megbízott büntetlenül elherdálhatta vagy áron alul eladhatta a megbízó vagyonát, hiszen felelnie kellett nemcsak a *dolus*ért, hanem a *culpa levissimáért* is. Az ilyen széles körű meghatalmazással való visszaélés veszélye miatt a jog nagyobb felelősséget követelt meg.¹²

Placentinus és Azo szerint fogalmi eleme a megbízásnak *a cél tisztességes volta* (*res honesta*). A jogellenes célra irányuló vagy a jóerkölcsbe ütköző megbízás semmis, a megbízó és a megbízott között nem jön létre jogviszony, viszont mindketten felelnek harmadik személyekkel és az állammal szemben az okozott károk megtérítésével. A kérdésnek nem a magánjog, hanem főleg a büntetőjog szempontjából van jelentősége. A glosszátorok ugyanis a bűncselekményre való felbujtást is *mandatum*nak tekintették. Ennek a magánjogi szerződésnek a büntetőjogi alkalmazása ugyan sok elméleti nehézséget is okozott, ugyanakkor azonban a büntetőjog fejlesztéséhez jelentősen hozzájárult. A felbujtót manapság is mandansnak nevezik sok nyelvben (ol. mandante).

Az ókori rómaiak a megbízás ingyenességéhez elméletileg ragaszkodtak, mert idegenkedtek attól, hogy a szabad emberhez egyedül méltó szellemi munkáért pénzt fogadjanak el. A klasszikus jog e merev álláspontja a császárkorra már megváltozott. A jusztiniánuszi jog szerint a megbízás teljesítéséért a felek ellenértéket (*honorarium, salarium*) is kiköthettek, amely peresíthetővé is vált.

10 Gl. *generalis* ad X. 1.38.11., *de procuratoribus*, c. *dilectus* (Lugduni 1584, coll. 470.): „Potest ergo quis constituere generalem procuratorem ad omnia, tam ad iudicia, quam ad negotia, ut hic dicit et supra eo. c. petitione, tamen talis procurator transigere non potest, nec alienare.”; Gl. *generale mandatum* ad X.1.43.9., *de arbitris*, c. *per tuas litteras* (Lugduni 1584, coll. 513.)

11 PALMIERI, 1914, vol. I, 72.: „sive habeat speciale mandatum, sive generale et liberam amministrationem, potest vendere, alienare et cetera facere: si autem generale nec liberam amministrationem, nec vendere, nec alienare, nec transigere potest.”

12 Azo, *Summa* in C. 4. 35., *de mandato*, n. 26 (Lugduni 1599, 528): „Et non tantum venit dolus in actionem istam, sed etiam culpa lata et levissima.”

A glossátorok vitatták a *mandatum* ingyenességét tekintettel arra, hogy a középkori gyakorlatban az ügyvédek már nem ingyen, hanem pénzért vállalták a pereskedők képviseletét. Egyesek („quidam”, akik alatt leginkább Martinus tanítványait szokás érteni) úgy vélekedtek, hogy *a mandatumnak nem fogalmi eleme az ingyenesség*.¹³

A D.17.1.6.pr. szerint „*si remunerandi causa honor intervenerit, erit mandati actio.*” Ezt a szakaszt azután a középkorban nagyon sokféleképpen lehetett értelmezni.

Minthogy a szöveg viszonzásnak, jutalmazásnak tekinti a honoráriumot, a középkori glossátorok között vitatott kérdésként felmerült, hogy a honorárium előre vagy csak utólag adható-e, illetőleg előre vagy csak utólag követelhető-e.

Accursius szerint a honorárium különbözött a munkabérleti szerződések munkadíjától (*merces*), mert nem előre fizették ki, hanem utólag, mint egy viszonzásul, jutalmul, mivel viszonzni vagy jutalmazni csak egy már létező jótéteményt utólag lehet.

Azo szerint a megbízás ingyenes, mert ha valamilyen feladat ellátásáért ellenértéket kötöttek ki, akkor az ilyen szerződés pénzfizetés esetén *locatio-conductio*-nak, egyéb ellenszolgáltatás esetén pedig innominát reálszerződésnek minősült. Kivételként azonban Azo a perbeli képviselet díjazás ellenében való ellátását *mandatum*nak tekintette, és elismerte a kikötött honorárium peresíthetőségét is.¹⁴

13 HAENEL, Gustav: *Dissensiones dominorum sive controversiae veterum iuris romani interpretum qui glossatores vocantur*, Lipsiae, 1834, 505.: „Variant in L. l. de procurat. (D. 3.3.1), ubi: ‘qui aliena negotia domini’. Subaudivit enim dominus Azo ‘gratuito’. Nam numquam dicit eum procuratorem esse, nisi gratuito faciat; nam *mandatum nullum est et nec mandatum dicitur, nisi sit gratuitum*. Porro interveniente mercede est *locatio*, ut infra *mandati* (17, 1.) l. 1, § fin. et C. eod. (2, 13.) l. litem (15.); sic ergo, quum procurator dicitur, qui aliena negotia gerit domini mandato, et nullus sit alius procurator, nisi qui *mandatum habeat*, alioquin diceretur procurans sine mandato, et *mandatum nullum sit*, quum *merces* interveniat, nec ille, qui mercedem accepit, procurator dici poterit. Item et alia ratione. Nam quum mercede interveniente sit *locatio et conductio*, quis dicit, conductorem esse procuratorem? Nam sic omnis conductor esset procurator et sic omnis conductor et omnis locator *mandati teneretur*, quum procuratori contra mandatorem et mandatori contra procuratorem *actio datur mandati*. Quidam tamen subtilius distinguentes dicunt, eum procuratorem esse, qui mandato alicuius, licet non gratuito, negotia gessit. Unde tantum dicunt, non competere *mandati iudicium vel actionem*, et ita simpliciter videtur sonare L. l. de procurat. (D. 3.3.1.). Nam dicit: ‘procurator est, qui aliena etc.’, nec dicit: ‘gratuito vel non.’ Nec ergo distinguere debemus, arg. infra de pu. (6, 2.) L. de pretio (8.). Verum eos confundit ratio praedicta, scilicet quod nullum *mandatum est*; sic ergo nulla est procuratio vel nullus est procurator. Item infra C. eod. (2, 13.) l. litem (15.); nam et ibi expressim loquitur in procuratore et tamen dicitur, quod officium gratuitum esse debet. Secundum Azonem.”

14 Azo, *Summa* in C.4.35, *mandati*, nr. 1-2, (Lugduni 1599, 523.): „*Mandatum est officium*

Mások szerint nem tekinthető honoráriumnak, ha a megbízott a megbízást munkadíj nélkül nem végezte volna el, mert ez már munkabérlet, ahol a munkabérben előre meg kell állapodni, vagy esetleg *innominát* reálszerződés, ha az ellenérték nem pénz.

A *Glossa Ordinaria* bonyolultabb felosztást alakított ki. Ha a megbízott ingyenesen is ellátta volna az ügyet, de a megbízó jutalmul bizonyos összeget ajánlott fel, akkor ez *actio mandati contrariá*val volt peresíthető, ha egyidejűleg; extra ordinem volt peresíthető, ha utólag ajánlotta fel. Ha viszont a megbízott csak ellenérték fejében vállalta el az ügyet, akkor ez pénzbeli ellenérték esetén vállalkozási szerződés (*locatio-conductio*), nem pénzbeli ellenérték esetén innominát reálszerződés volt (pl. ha az ellenérték egy dolog tulajdonának megszerzése volt).¹⁵

Mint látjuk, a mesterkélt megoldásoknak se szeri, se száma nem volt, és a glosszátorok ahelyett, hogy megtagadták volna a *mandatum* ingyenességét, amely a középkori gyakorlatban már úgysem érvényesült, mindenféle túlbonyolított *distinctiót* alkottak, amely teljesen felesleges lett volna, ha elismerték volna, hogy a megbízásért díjazás jár.

A kommentátorok már jobban figyelembe vették a gyakorlatot. Cinus szerint¹⁶ Jacobus de Ravanis már egyértelműen azt a véleményt képviselte, hogy *a megbízás ellátásáért főszabály szerint díjazás jár*, sőt Jacobus de Ravanis szerint a díjazás még akkor is jár, ha a megbízott és a megbízó között nem volt kifejezett megállapodás

honestum, gratis susceptum exhibendum ab amico. Quae definitio non placet, quia de inhonesta re fit mandatum, licet non sit obligatorium. Item etiam quia is qui non est amicus, mandatum suscipere et implere potest et tenetur, ut si absenti et ignoto scribam et mandatum suscipiat, nec enim ob hoc ipsum est amicus, ut Digesto, de verborum significatione, lege Late, § Amicos [D.50.16.223.1]. Ego itaque ita definio: mandatum est officium ab eo qui gratuito suscepit exhibendum. (...) Si tamen mandatum suscipiatur gratis, dominus postea honoravit procuratorem remunerando eum, nihilominus locum habet actio mandati, ut ff. eo l. remunerandi. Idemque est et si procurator conveniat dominum de certo salario praestando remunerationis causa.”

- 15 Gl. *praebebatur* ad C. 4.35.1., *mandati vel contra*, l. *adversus cum* (Lugduni 1627, coll. 979.): „Aut erat alias facturus, et tunc pro eo incontinenti promisso agitur mandati contraria informata, ut hic. Si ex intervallo, tunc agitur extraordinaria, ut ff. eo. l. salarium. Si autem non erat alias facturus, aut tale factum consuevit locari, et tunc est locatio, ut ff. eod. l.j., aut non, et tunc est contractus innominatus, et agitur praescriptis verbis, ut ff. de pr. verb. l. naturalis, et hoc quando est licitum. Si autem mediam vel quotam partem litis paciscatur, tunc non valet, et punitur. (...) Sed quaero, an hoc salarium procuratoris possit excedere centum aureos, ut dicitur de advocatis? Responde non, nam advocati procuratores dici possunt, ut ff. de var. cog. l.j.”
- 16 Cinus Pistoriensis, *Lectura* in C. 4.35.17., *mandati*, l. *salarium* (Francofurti ad Moenum 1579, fol. 254r): „Jacobus de Ravanis videtur sentire, quod etiam ubi gratis erat facturus, potest peti salarium per officium iudicis.”

a megbízási díjról. Ez utóbbi esetben a bíróság határozta meg annak mértékét.

Az ügyvédek nem köthették ki a perérték egy bizonyos hányadát tiszteletdíjként. Az ilyen megállapodást a középkorban *pactum de quota litis*nek nevezték. A *pactum de quota litis* szerint az ügyvéd az ügyben elért eredményből egy bizonyos részt kap, sikertelenség esetén azonban nem kap semmiféle díjazást. A *pactum de quota litis* a középkorban érvénytelennek tekintették.

A glosszátorok közül azonban egyesek vitatták ennek érvénytelenségét. Martinus például úgy gondolta, hogy ha a kikötött tiszteletdíj nem éri el a perérték felét, az ilyen megállapodás érvényes. A glosszátorok többsége azonban Hugolinus, Azó és Odofredus véleményét követte, akik szerint a perérték bármekkora hányadának kikötése tiszteletdíjként érvénytelen.¹⁷

Az viszont nem volt tilos, hogy az ügyvédek jutalmul egy ingatlan tulajdonjogát elfogadják, ha ennek értéke legfeljebb száz arany volt, és nem képezte a per tárgyát.

Egy nagy értékű ingatlan ellenértékként való elfogadása azonban feltehetően visszaélésekre adott alkalmat, aminek megakadályozására egyes glosszátorok előírták azt, hogy az ilyen fizetség kikötése csak közokiratban érvényes, sőt a nagyobb biztonság kedvéért két okiratot követeltek meg, egyet a tiszteletdíj kikötéséről, egy másikat pedig az ingatlan birtokának átruházásáról, és ha ezek hiányoztak, az ingatlan átruházása érvénytelen volt, és az ügyvéd semmilyen követeléssel nem léphetett fel. Ha az ügyfél ilyen okirat nélkül adta át az ingatlanát az ügyvédnek, ez érvénytelen volt, és az ingatlan egyesek szerint visszakövetelhető volt.¹⁸

Az ügyvédi tiszteletdíjat a glosszátorok szerint *nudum pactum* keretében is kiköthették, ami a római jogra jellemző formakényszer oldódását bizonyítja, bár egyes glosszátorok ellentétesen gondolkodtak.¹⁹ Mivel a középkori jogtudósok

17 Gl. *immensa* ad C. 2.6.5., *de postulando*, l. *si quis advocatorum* (Parisiis, 1559, coll. 271.): „Ex hoc verbo dixit Martinus quod liceat ei pacisci de dimidia parte litis, et ad hoc facit illud verbum, partis. Nam appellatione partis, si nulla adiiciatur quota, dimidia continetur, quod non placet Hugolino et Azoni.”

18 HAENEL, 1834, 221.: „Differunt. Dicunt quidam, si advocatus conventionem fecerit de praedio urbano vel rustico habendo, gemina debet intervenire scriptura, scilicet publica, quae contineat rem ita gestam, et alia quae contineat rei immobilis traditam esse possessionem. Alii dicunt unam sufficere, et dicunt, quod si res pervenit ad advocatum nulla interposita scriptura, quod dominium non transfertur in advocatum, sicut si emptio in scriptis fieri debet, non valet, antequam mundum fuerit completum, ut C. de fide instrum. l. contractus (4.21.17). Unde datur clientulo suo rei repetitio. Alii dicunt dominium non esse translatum, antequam hoc in scriptis manifestetur, sed repetitio minime dabitur, quum sit hoc petiturus, et statim cogatur ea restituere. Albericus.”

19 HAENEL, 221.: „Differunt. Quidam dicunt, quod si advocatus convenerit cum clientulo suo de praestando salario qui convenit et per nudum pactum, quod poterit petere. Alii dicunt quod non petet, nisi sit stipulatus.”

nemcsak az elmélet szakemberei voltak, hanem a gyakorlatban is kamatoztatták jogi tudásukat, számukra nem volt közömbös, hogy mikor követelhetik az ügyvédi tiszteletdíjat. Egyesek szerint a tiszteletdíj csak a per lezárásakor követelhető, a mohóbbak viszont úgy vélekedtek, hogy már a *litis contestatio* előtt, vagyis eléggé a per elején.²⁰

A megbízásból kétoldalú, *bonae fidei* kötelem keletkezik.

A megbízott rendszerint a megbízó kizárólagos érdekében jár el, kivételesen eljárhat egy harmadik személy javára, sőt esetleg részben a saját javára is, de kizárólag a maga egyéni hasznára soha. Ha a megbízás csak a megbízott érdekét szolgálja, akkor az nem megbízás, hanem csak jogilag nem kötelező „jótanács” (*consilium*).²¹

A megbízás (eltérően a római jogtól) főszabály szerint csak peres képviselő esetén személyhez kötött, vagyis a megbízott maga helyett más személy közreműködését is igénybe veheti, kivéve ha peres képvisellel bízták meg.²² A Liber Sextus (VI. 1.19.1) külön is kifejezetten rögzíti ezt. A megbízó korlátozás nélkül visszavonhatja a megbízást, a megbízott azonban alkalmatlan időben nem léphet vissza, és a megbízás megszűnéséről a másik felet haladéktalanul értesítenie kell.

A megbízó mint érdekelt adós felelőssége *culpa levis*. A megbízó kötelessége, hogy a megbízási díjat kifizesse. A megbízottnak az ügy ellátása folytán felmerült kiadásait és kárát a megbízó köteles megtéríteni az *actio mandati contraria* alapján. A szerződés megszűnésekor a megbízó köteles a megbízottal elszámolni, valamint szükséges és hasznos költségeit megtéríteni.

A megbízott felelősségéről a glosszátorok tanítása különbözött. Martinus, Rogerius és a Summa Trecensis szerint a megbízott csak *culpa levis*ért felel, *culpa levissimáért* csak akkor, ha neki is volt haszna a szerződésből. Így vélekedett Accursius is. Bulgarus és Azo szerint azonban a megbízott mindig *culpa levissimáért* felel.²³

20 HAENEL, 221.: „Differunt. Dicunt quidam quod post definitivam sententiam poterit iste petere salarium et innuunt ex verbo illo quod dicit: ‘quum ea quae optaverint consequantur’ et ex eo quod postea dicitur: ‘integra fide ac ratione cumulat.’ Alii dicunt statim ante litem contestatam peti posse salarium, si modo per advocatum non steterit, ut D. Locati et conducti, l. qui operas (D.19.2.38) et exponunt quod dicitur: ‘quum ea quae optaverint consequantur,’ hoc est, ipsi optabant pactum inire cum avvocato, ut praestaret sibi patrocini-um. Quum enim hoc fuerint consequuti, scilicet quum pactum inierint, statim sacramento praestito patrocinio id est ante sententiam poterit petere, arg. C. de iudiciis, l. properandum (C.3.1.13.9). Ioannes Bassianus.”

21 BRÓSZ Róbert – PÓLAY Elemér: *Római jog*, Budapest 1974, 440-442

22 Gl. *mandatum dominus revocavit* ad X. 1.3.33., *de rescriptis*, c. *ex parte* (Lugduni 1584, coll. 75)

23 Azo, *Summa* in C. 4.35., *de mandato*, n. 26 (Lugduni 1599, 528): „Et non tantum venit dolus in actionem istam, sed etiam culpa lata et levissima.”

A procurator felelősségéről szintén különböztek a vélemények. Bulgarus, Johannes Bassianus és Azó szerint a procurator *culpa levissimáért* felel. Martinus és Albericus szerint azonban csak *culpa levis* a felelőssége.²⁴

Bartolus szerint a megbízott annak alapján felel *culpa latáért*, *culpa levisért* vagy *culpa levissimáért*, hogy a megbízás alapján kötendő szerződés milyen szigorú felelősséget kíván meg. Ha a megbízottnak adásvételi szerződést kell kötnie, akkor *culpa levisért* felel, mert az eladó felelőssége culpa levis. Ha perbeli képviselőre kap megbízást, akkor *culpa levissimáért* felel, mert a procurator felelőssége culpa levissima. Bartolus szerint tehát minél bonyolultabb az ügy, annál nagyobb a felelősség is.²⁵

A megbízott köteles a megbízási szerződést betartani, és feladatát a megbízás keretei között ellátni. A megbízás határainak túllépése (*excessus mandati*) tehát jogellenes, és mivel a jogtalanságból jog nem származhat, a megbízásának határait túllépő álképviselőt nem illetik meg a megbízott jogai. A megbízót az álképviselőként tett nyilatkozatok nem kötelezik.²⁶

Bizonyos esetekben azonban a megbízás határainak túllépésével kötött ügyletek a megbízónak is hasznot hozhatnak, így az *excessus mandati* kérdése már az ókori római jogban élénk vita tárgyát képezte a prokuliánusok és a szabiniánusok között. Bár Jusztiniánusz a prokuliánusok nézetét fogadta el, mely szerint a megbízás kereteit túllépő megbízott csak a többletköltségek megtérítését nem követelheti a megbízás keresetével,²⁷ a vita, úgy tűnik, a glosszátorok között is folytatódott.

Johannes Bassianus, Azo és Odofredus például úgy vélekedett, hogy ha megbíztam valakit, hogy vásároljon meg nekem egy 200 aranyat érő árut 100 aranyért, de a megbízott az árut 150 aranyért vásárolta meg, a megbízott nem követelheti tőlem a 150 arany megtérítését, mert túllépte a megbízása határait, és más ügyletet kötött, mint amire a megbízása szólt.²⁸

24 SCIALOJA, Vittorio: Di una nuova collezione delle dissensiones dominorum, *Studi e Documenti di Storia e Diritto* 12 (1891) 270.: „[D]icit Bulg[arus] a procuratore levissimam culpam praestandum esse. Quod non placet Al[berico]. Dicit et Ot[to] idem; nam voce culpae non continetur levissima, ut D. de lege Aquil. Sed etsi. et l. in lege Aquil. [D. 9, 2, 5 et 44]. Io[annes] dicit levissimam culpam esse praestandum, ut C. de procurat. [C. 2, 12, 10?] et C. de mandat. l. a procu. [C. 4, 35, 13]. M[artinus] contra, ut D. de reg. iuris. contractus [D. 50, 17, 23]. Al[bericus] levem praestandum dicit.”

25 Bartolus, *Comm.* in D. 16.3.32., *depositi*, l. *quod Nerva*, n. 27 (Lugduni 1552, fol. 119ra)

26 Gl. *finis mandati* ad X.1.43.9., *de arbitris*, c. *per tuas litteras* (Lugduni 1584, coll. 513.)

27 SIKLÓSI Iván: *Római magánjog*, Budapest, 2021, II 1555.

28 Odofredus, *Lectura* in D. 17.1.3., *mandati vel contra*, l. *praeterea*, n. 1 (Lugduni 1552, fol. 81va): „Or, signori, super legibus istis ponitur una quaestio per dominum Ioannem et Azonem, in qua rudes possunt capi. Mandavi tibi, ut rem illam quae valebat ducenti, emeris pro centum. Tu emisti pro centum et quinquaginta. Poterisne recuperare centum et

Martinus úgy vélekedett, hogy a megbízott követelheti a megbízótól a 150 arany megtérítését, mivel bár megszegte a megbízási szerződést, de a megbízó ügyleteit végülis kedvezően bonyolította le, mivel a árut annak piaci értéke alatt vásárolta meg.

Mivel a glosszátorok többsége Azo véleményét fogadta el, a középkorban az uralkodó vélemény az volt, hogy a megbízott köteles a feladatát a megbízás keretei között ellátni, és ha más ügyletet kötött, mint amire megbízása szolt, nem jogosult megtérítésre. Elvileg a megbízás kereteit túllépő megbízott megbízás nélküli ügyvivőnek minősülhetne, ha a megbízó érdekei szerint járt el, és követelhetné a többletköltségek megtérítését is, de az uralkodó vélemény ezt az érvelést nem fogadta el. Azo szerint a megbízása határait túllépő megbízott sem a megbízás alapján a megbízásban szereplő összeget, sem ezt meghaladóan megbízás nélküli ügyvivőként a többletköltséget nem követelhetette megtérítésként, mert szerinte²⁹ a megbízó ebbe nem egyezett bele.

Ha a megbízó utólag jóváhagyja (*ratihabitio*) a megbízott ilyen eljárását, akkor úgy kell tekinteni, mintha eredetileg is megbízás alapján járt volna el (*ratihabitio mandato aequiparatur*). A kánonjog a ratihabitioról a Liber Sextusban rendelkezett. A Liber Sextus (VI.5.12.9-10) szerint senki sem hagyhatja jóvá azt, amit nem az ő nevében intéztek, vagyis a jóváhagyás idegen ügyre vagy idegen tárgyra nem terjedhet ki.³⁰ Ez nyilvánvalóan magától értetődő, hiszen senki sem ruházhat át több jogot, mint amivel maga is rendelkezik. A jóváhagyásnak emellett visszaható hatálya van, vagyis úgy kell tekinteni, mintha a megbízott kezdettől fogva megbízással rendelkezett volna.³¹

A megbízott köteles a szerződés megszűnésekor elszámolni a megbízó irányában. A megbízott köteles a megbízójának mindazt kiadni, amihez a megbízás teljesítése céljából vagy eljárása eredményeképpen jutott, kivéve, amit abból költségként jogosan felhasznált. A megbízó ennek érvényesítésére szolgáló keresete az actio mandati directa. Ha a megbízott előnyösebben tudta ellátni a megbízást, a megtakarítást nem tarthatta meg.³²

quinquaginta ? Dixit dominus Martinus quod sic, quia utiliter gessisti negotium meum. Sed certe in quaestione ista secundum Ioannem et Azonem dicendum est aliter, scilicet ut non posses a me recuperare, quia videor tibi mandare ne ultra des, ut in l. ista diligenter, in prin., unde si emisti pro centum et quinquaginta, cum geris negotium meum me prohibente, cessat mandati et negotiorum gestorum. Item non videris utiliter negotium meum gerere, quia contra voluntatem meam facis.”

29 Azo, *Summa* in C. 4. 35., *de mandato*, n. 32 (Lugduni 1599, 529): „non ageres pro superfluo vel mandati vel negotiorum gestorum, etiamsi utiliter feceris, quia prohibuisse videor.”

30 VI. 5.12.9. Ratum quis habere non potest, quod ipsius nomine non est gestum.

31 VI.5.12.10. Ratihabitionem retrahere et mandato non est dubium comparare.

32 BRÓSZ – PÓLAY 1974, 440-442

A megbízás megszűnt a megbízott lemondásával és a megbízás visszavonásával. A visszavonó nyilatkozatnak legkésőbb a megbízás alapján kötendő ügylet megkötése előtt kellett a megbízotthoz (*mandatarius*) megérkeznie. A másik szerződő felet, akivel a megbízás alapján a megbízottnak szerződést kellett kötnie (*adversarius*), csak akkor kellett értesíteni a visszavonásról, ha annak kiléte a megbízásból kitűnt.³³ Ha a megbízó (meghatalmazó) nem foglalta a megbízásba (meghatalmazásba) annak a személynek a nevét, akivel a képviselőnek (*procurator*) szerződnie kellett, és emiatt nem tudott kit értesíteni a megbízás visszavonásáról, akkor a megbízás alapján kötött ügylet őt jogérvényesen kötelezi, és a megbízó (meghatalmazó) magára vessen – érveltek a kommentátorok.³⁴

Egyéb kívülállókkal a megbízás visszavonását és a képviseleti jog megszűnését nem kellett közölni, minthogy a megbízó nem is ismerhette ezek kilétét, a megbízások (meghatalmazások) visszavonásáról pedig nem vezettek nyilvános jegyzéket.

33 Gl. *ignorarent* ad VI.1.19.9., *de procuratoribus*, l. *procurator* (Lugduni 1591, 201.)

34 Cinus, *Lectura* in C. 4.35.15., *mandati*, l. *mandatum*, n. 4 (Francofurti ad Moenum 1579, fol. 253rb)

A KEZESSÉG EGYES KÉRDÉSEIRŐL A RÓMAI JOGBAN ÉS A HATÁLYOS MAGYAR MAGÁNJOGBAN

Nochta Professzor Urat, Tibor Barátomat hosszú évek óta ismerem, több konferencián, szakmai eseményen vehettünk részt közösen és 2019 óta kollégák vagyunk a KRE ÁJK Polgári Jogi Tanszékén, amely jelenleg a Magánjogi Tudományok Intézetéhez tartozik. Tibor álláspontom szerint a szó legjobb értelmében a klasszikus jogtanár archetípusát testesíti meg. Lelkiismeretessége, a tanítás iránti szenvedélye, szerénysége és szakmai alázata legendás. Nagy öröm és megtiszteltetés számomra, hogy Tibor barátjaként, kollégájaként ezen ünnepi kötet egyik szerzője és szerkesztője lehetek. Írásom a magánjog egy klasszikus jogintézményével, a kezességgel foglalkozik, ezért bízom benne, hogy Tibor érdeklődésére számot fog tartani. Alkotómunkával és sok örömmel teli éveket kívánok! Ad multos annos!

1.

A kezesség egyike a legősibb kötelmi viszonyoknak, ha nem éppen a kötelelem legősibb formája, archetípusa.² Amióta kölcsönügyletek léteztek, a hitelezők – érthető okokból – mindenkor hathatós biztosítékot követeltek az adóstól, adósoktól. A legkézenfekvőbb, és ennél fogva vélhetően a legősibb biztosíték a hitelezők számára a zálogba adás mint dologi biztosíték mellett bizonyára a kezesség mint a kötelelem teljesítésének személyi garanciája volt.³

1 intézetvezető egyetemi tanár, nemzetközi és tudományos dékánhelyettes (Magánjogi Tudományok Intézete, KRE ÁJK, Budapest)

2 Sokak szerint a kötelek eredete a más deliktumáért való felelősségvállalásra irányuló kezességben keresendő, lásd. J. P. LÉVY – A. CASTALDO: *Histoire du droit civil*. Paris, 2002. 1047. o. Lásd még: A. BURDESE: *Manuale di diritto privato romano*. Torino, 1993⁴, 412. o.

3 A kezességvállalás ősi, jóllehet mitológiai példájaként szoktak utalni Homéros Odyszeiája (8, 266sk.) alapján arra a jelenetre, amikor az Aphroditével házasságtörésen tetten ért Arés szabadon bocsátása fejében Hephaistos azt követeli Poseidontól, hogy Arés nem teljesítése esetén a tengeristen fizesse meg a váltásdíjat, vagyis vállaljon kezességet Arés tartozásáért. A kutatók véleménye megoszlik arról a kérdéstről, hogy az ókori görög jog(ok)ban, különösen a korai időkben milyen formában lehetett jogilag kikényszeríthető kezességet (*engyé*) vállalni, vitatott nevezetesen, hogy elegendő volt-e egy ilyen tartalmú megállapodás a hitelező és a kezes (*engyétés*) között, vagy szükség volt arra, hogy a hitelező fizikai értelemben vett hatalmat

Az, hogy a kezességet a rómaiak előnyben részesítették volna a zálogjoggal szemben, nem egyértelmű, mindenesetre a klasszikus római jogra nézve egyes források szerint ennek ellenkezője igaz.⁴ Az viszont kétségtelen, hogy a kezességnek a zálogjoghoz képest a római jogban konstatálni lehet a fejlődéstörténeti prioritását, hiszen kezességi formákkal már a római jog legősibb ismert korszakában is találkozunk, ugyanakkor a zálogjog intézménye csak nagyon lassan, egy több stádiumot felmutató és hosszú évszázadokon át tartó fejlődés eredményeként alakult ki (teljesen kifejlett állapotában csak a császárkorban).

A Pomponiustól származó forráshely szerint: „*Plus cautionis in re est quam in persona*” feltétlenül igaz a mai, hatályos jogok biztosítéki rendszerére, melyek mindenképpen a dologi biztosítékokat helyezik előtérbe a személyi jellegű biztosítékokhoz képest. Annak magyarázata, hogy a hatályos jogrendszerekhez képest a római jogban a kezesség mint személyi biztosíték miért is tekinthető sok szempontból jobban kedveltnek, gyakrabban alkalmazottnak, abban is kereshető, hogy a római társadalomban a barátság, az *amicitia* fogalma meghatározó volt, és ennek egyik jelentős megnyilvánulása volt az, ha valaki a barátjáért kezességet vállalt.⁵ Cicero maga is a barátságot az emberi élet egyik alapvető értékének nevezi.⁶ Emellett a kezesség mint személyi biztosíték lényeges szerepét húzza alá az is, hogy a római jogban igen hosszú ideig a személyi végrehajtás a vagyoni végrehajtáshoz képest domináns szerepet töltött be, és ezért is volt kézenfekvő a kezesség alkalmazása.

A szakirodalomban ritkán mutatnak rá arra, hogy a római jogban a kezesség és a zálogjog közötti átmeneti alakzatnak tekinthető a családtagok biztosítéki célból történő *mancipatio*ja, amely nemcsak fiduciárius zálogba adásként, hanem bizonyos értelemben kezességgként is felfogható, különös tekintettel arra, hogy a kezesség eredetileg, legalábbis részben, a hitelező fizikai hatalomszerzését jelentette a kezes személye, teste fölött, valamint tekintettel arra a körülményre,

szerezzen a kezes fölött. Biscardi az előbbi nézet elfogadása felé hajlik, rámutat továbbá arra, hogy a kötelelem legősibb formáját („*la figura primigenia dell'obbligazione*”) a görög jogban valószínűleg éppen a kezesség képezte. (Lásd: A. BISCARDI: *Diritto greco antico*. Milano, Giuffrè, 1982, 163skk. o.) Másként ítéli meg a kérdést Gernet, aki szerint a kezességvállalás a hellén jogban eredetileg szimbolikus aktussal történt, utóbb verbálkontraktus formájában volt létrehozható, majd a klasszikus hellén jogban már kialakult a formátlan kezességvállalás konstrukciója. (Lásd: L. GERNET: *Droit et institutions en Grèce antique*. Paris, 1982. 108. o.)

4 Lásd. e vonatkozásban Pomp. D. 50, 17, 25. és lásd: FÖLDI A. – HAMZA G.: *A római jog története és intézményei*. Budapest 2023²⁷ 1393. msz.

5 Ehhez lásd különösen: R. ZIMMERMANN: *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford, 1996. 115. o.

6 „... *sine amicitia vitam esse nullam, si modo velint aliqua ex parte liberaliter vivere*.” Lásd: Cicero: *Laelius de amicitia*. XXII, 86.

hogy a tartozást a hitelezőnél ledolgozó családtag mintegy kezes módjára az adós, a *pater familias* helyett teljesít egy, az utóbbit terhelő kötelezettséget.⁷ A hatalomalattiakkal kapcsolatos, a később tárgyalandó *fideiussio* formájában történt kezességvállalással Andreas Wacke foglalkozott részletesen egy tanulmányában.⁸

A kezesség fejlődéstörténeti prioritása, jelentősége nem csupán a zálogjoghoz képest emelendő ki, amennyiben a kezességi formák a kötelmek kialakulása szempontjából is eminens szerepet játszottak. A modern szakirodalomban igen elterjedt az a nézet, amely szerint az *obligatio* legősibb formája a másért való kötelezettségvállalás, vagyis lényegében a kezesség volt. Ezzel a sokak által feltételezett ténnyel áll összefüggésben – bár terminológiai szempontból éppenséggel inverz módon – az a modern irodalomban szintén gyakran hangoztatott elgondolás, miszerint a régi német jogra visszavezethető *Schuld* és a *Haftung* fogalmak kettőséhez hasonló jelenség az archaikus római jogban is konstatalható, amennyiben az adós csak „tartozott” (*Schuld*), míg a kötelem teljesítéséért nem ő, hanem a kezes „felelt” (*Haftung*).⁹

Az újabb szakirodalomban Földi András a felelősség fogalmának kialakulását vizsgálva ezzel összefüggésben rámutat arra, hogy a felelősség eredeti, kiváltképpeni formája, mondhatni a modern felelősségfogalom archetípusa sok jel szerint nem is annyira a saját magatartásért való felelősség, hanem sokkal inkább a másért való felelősség volt.¹⁰ Ebben a vonatkozásban kiemelkedő pozícióval rendelkeztek a különféle kezességi formák, jóllehet Földi a kezességet végül is kirekeszti a felelősségi jelenségek köréből.¹¹

Bármilyen mélyen is gyökerezett a kezesség intézménye a római jogban, sőt a rómaiak gondolkodásában, a kezesség *sui generis* formája, konstrukciója még a iustinianusi jogban sem alakult ki. Az nem meglepő, hogy az archaikus római jogban a kezességi alakzatok kazuisztikus jellegű formákban jelentkeztek: így pl. a dologi pereknél, valamint a közjogi kötelezettségek garantálásának körében

7 Lásd: F. SERRAO: *Diritto privato, economia e società nella storia di Roma*. Napoli, 2001. 355. o. Serrao a kezességet „heterogaranciának” (*eterogaranzia*) nevezi azon az alapon, hogy a biztosítékot ez esetben nem az adós, hanem egy harmadik személy nyújtja. A családtagok mancipálása, különösen pedig az adós önelzálogosítása (ha a *nexum* ősi formáját ennek tekinthetjük) ehhez képest „homogaranciá”-nak nevezhető. Mindenesetre a családtagok biztosítéki célból történő mancipálása a kezességhez képest a zálogba adáshoz áll közelebb.

8 Andreas Wacke többek között a *fideiussio* és a *iussum* kapcsolatát vizsgálja. Lásd: A. WACKE: «Fideiussio»= «iussum»? Bürgschaften für den eigenen Gewaltunterworfenen oder Gewalthaber. Index 27 (1999). 523 – 549. o.

9 Lásd: FÖLDI A.: *A másért való felelősség*. Budapest, 2004. 57. o.

10 Lásd: FÖLDI: *I.m.* 17¹¹ o., 44⁹⁵ o., 49¹²³ o., 50¹³⁴ o., 52sk. o. (a megfelelő magyar kifejezésekhez), 56¹⁶¹ o., 91³³⁰ o.

11 Lásd: FÖLDI: *I.m.* 91. o.

alkalmazott kezeseket *praedes*nek nevezték,¹² a kötelmi igények érvényesítésére szolgáló *legis actio per manus iniunctionem* kapcsán az adósért felelősséget vállaló kezesek pedig a *vindices* elnevezést viselték a források szerint. Találkozunk emellett továbbá a *vades* megjelöléssel¹³ pl. a *vadimonium*mal kapcsolatos kezességvállalás körében.¹⁴ Szintén itt említhetjük az *obsides* kifejezést, amely a *ius gentium* mint „nemzetközi közjog” szerinti kezesség megjelölésére szolgált.¹⁵

2.

A *sponsio* sok kutató, így pl. Serrao nézete szerint nem egyszerűen a *stipulatio* legősibb formája volt, hanem funkciója alapján eredetileg kimondottan kezességi forma volt.¹⁶ E hipotézis mellett szóló argumentumként szoktak hivatkozni arra, hogy a *sponsio* során a hitelezői kérdésben nem a „*dare spondesne*” hanem a „*dari spondesne*” kitétel szerepel. A *sponsio* eredeti funkcióját a kezességvállalásban látó nézet kapcsán Pugliese rámutat arra, hogy ha korábban talán nem is, de a XII

12 Lásd: Gai. 4, 16. SERRAO: *I. m.* 355. o. Serrao szerint a *praedes* eredeti funkciója a megfelelő források hiányában nem állapítható meg. Detlef Liebs szerint *praedes*nek az ingatlanokkal (*praedia*) kapcsolatos tartozásokért helytálló kezeseket nevezték. Pugliese ezt a magyarázatot nem vitatva egy epigráfiai forrás alapján a *prae-vades* etimológiára következtet. Lásd: G. PUGLIESE: *Istituzioni di diritto Romano*. Torino, , 1991. 146. o. Ezen etimológiai magyarázatot illetően erősen szkeptikus Talamanca. (Lásd: M. TALAMANCA: *Istituzioni di diritto Romano*. Milano, Giuffrè, 1990. 571. o. Pugliese a fent idézett helyen megállapítja, hogy a *praedes* a *vades*hoz képest jóval szélesebb körben voltak alkalmazhatók, erre utal Plaut. Menaechmi 593 szóhasználat, ahol a *prae*s általános jelleggel kezeset jelent. Közjogi alkalmazásokra Lásd: Liv. 5, 55, 3; 22, 60, 4; 38, 58, 1. Pugliese szerint elképzelhető, hogy a *praedes* a préklasszikus kor végéig tiszok voltak. (Lásd: PUGLIESE: *I. m.* 147. o.) Nagyon keveset lehet tudni róluk, s arról is, hogyan szűnt meg kezesi alávetettségük.

13 Lásd: Plaut. Persa 289; Liv. 3, 13, 8; 25, 4, 8-10; 39, 41, 7; Varro: De lingua Lat. 6, 74; Gai. 1, 184.

14 Halicarnassosi Dionysios (7, 17, 5) tudósít arról, hogy egy Kr. e. 492-ben keletkezett *lex sacrata* elrendelte, miszerint amennyiben valaki megzavarta a néptribunus beszédét, *vaso*-kat (*vades*, gör. *engyétés*) kellett adnia a tribunusoknak annak biztosítása céljából, hogy a kiszabandó bírság összegét meg fogja fizetni. Ha az elkövető nem adott kezeseket, akkor a törvény értelmében vele szemben halálbüntetés és vagyonelkobzás volt alkalmazható. A forrásszöveg alapján arra következtethetünk, hogy a büntető eljárás körében a kezesek adása már a XII táblás törvény meghozatala előtti időkben létező jogintézmény volt. A XII táblás törvényben a *vades* említést nyernek, amiről Aulus Gellius 16, 10, 8 tudósít. Szintén *vades* adásáról beszél Liv. 3, 13, 8; 25, 4, 7-10; 39, 41, 7. A *vast* a *vadimonium*mal összefüggésben definiálja: Varro, De lingua Lat. 6, 74. Lásd e forrásszövegekhez az újabb irodalomból: SERRAO: *I. m.* 353. o.

15 Lásd: Liv. 2, 13; 5, 16; 5, 27; 8, 24; 8, 27 stb.

16 Lásd: SERRAO: *I. m.* 355. o.

táblás törvény korában már bizonyosan alkalmazták a *sponsiót* nemcsak kezesi, hanem főadói kötelezettségvállalásra is.¹⁷ Más romanisták, pl. Guarino teljesen elvetik ezt a hipotézist.¹⁸ Az viszont kétségtelennek tűnik, hogy a *sponsio* kiváltképpen kezességvállalásra szolgált a klasszikus korban is.¹⁹ Triantaphyllopoulos álláspontja szerint mind a jogi, mind a szépirodalmi források egyértelműen arról tanúskodnak, hogy a *sponsor* kezest jelentett.²⁰

A *sponsio* szó eredete a görög *spendein* szóra vezethető vissza, melynek jelentése szakrális italfogyasztással egybekötött szerződéskötésként értelmezhető. Fritz Schulz szerint – Jacob Grimmre hivatkozva – a *sponsio* létrehozatalát a rómaiak is szakrális borfogyasztással kötötték össze, de ez már a köztársaság korára kiment a gyakorlatból.²¹

A *sponsor* szó továbbélése során kiemelést érdemel, hogy angol közvetítéssel ma anyagi támogatókat jelent. Miként arra Földi András rámutat, a *sponsor* szó alapvetően az angol nyelvben is kezest jelentett, és a mai, a köznyelv által is használt jelentését csak a későbbiekben nyerte el. Földi András megemlíti azt is, hogy a rómaiak az eljegyzéskor is használták a *spondeo* szót, melyből kialakult a latin *sponsa* (jegyes), de ebből származik az angol *spouse* vagy a francia *époux* kifejezés is.²²

A *sponsió*val kapcsolatban Gernet rámutat arra, hogy annak három kiváltképpen alkalmazása volt ismert, a házasságkötéssel kapcsolatos, a kezességvállalásra irányuló, valamint a nemzetközi közjogban alkalmazott *sponsio*. Gernet szerint mindezekben az esetekben különböző csoportokhoz, közösségekhez tartozó személyek között jön létre szoros kapcsolat, aminek meglepően hasonló görög párhuzamára is rámutat.²³

17 Lásd: erre (és az előbbiekre nézve is) összefoglalóan PUGLIESE: *I. m.* 614. o. Lásd hasonlóan: BURDESE: *I. m.* 553. o.

18 Lásd: A. GUARINO: *Diritto privato romano*. Napoli, 2001., 845. o.; TALAMANCA: *I. m.* 572. o. E szerzők álláspontja nem tűnik egyértelműnek.

19 Lásd: BURDESE: *I. m.* 553. o.

20 „Dans tous ces textes, sponsor signifie sans exception la caution. Ce sens se trouve tant dans les textes juridiques que dans les textes philologiques.” Lásd: J. TRIANTAPHYLLOPOULOS: *Sponsor*. RIDA 8 (1961). 383. o.

21 Lásd: F. SCHULZ: *Classical Roman Law*. Oxford, 1951. 494. o.

22 Lásd: FÖLDI A.: Római jogi hagyományok az európai kultúrában. In: Huszti Vilmos Emlékkönyv. Budapest, 2000. 19 skk. o. Földi András utal arra, hogy a francia nyelvben a latinnal egybevetve eredetileg kezességet jelentő *caution* jelent kezességet, míg a kezességvállalást jelentő *cautionnement* egy voltaképpen túlképzett alaknak tekinthető. Földi megemlíti azt is, hogy a magyar kezes kifejezés pedig azzal az ősi jogszokással függ össze, hogy a kezességvállalást kézfogással tették nyomatékosabbá.

23 Lásd GERNET: *I. m.* 111sk. o.

A *sponsio* lényeges sajátossága volt – miként erre a fentebb idézett *dari spondesne* kifejezés is utal –, hogy eredetileg kizárólag a főkötelmet képező *stipulatio*-val egyidejűleg lehetett kötni, azaz *unitas actus*-ról beszélhetünk. Vélhetőleg a prokulianusok tették lehetővé azt, hogy a *sponsio* megkötése időben elváljon a főkötelelem létesítésétől, vagyis időben kövesse azt. Kiemelést érdemel, hogy Peter Apathy ebben a körben – többek között Levy, Albertario és Riccobono nézetére hivatkozva – arra a megállapításra jutott, hogy a fenti tény miatt (vagyis amiatt, hogy a *sponsio* megkötése nem esik egybe a főkötelelem megkötésével, hanem azt időben követi) még nem kell feltétlenül *novatio*-ról beszélnünk.²⁴

A préklasszikus kor elején (a Kr. e. III. szd. derekától) jött alkalmazásba a stipulációs kezességnek a latinjogúak és a peregrinusok számára is hozzáférhető formája, a *fidepromissio*, majd mintegy két évszázaddal később, a Kr. e. I. században alakult ki a legfejlettebbnek tekinthető stipulációs kezességi forma, a *fideiussio*.²⁵ E formák a *stipulatio* speciális, kifejezetten kezesség alapítására használt válfajainak nevezhetők,²⁶ bár a vonatkozó elnevezések nyelvtani jelentésük szerint nem a kezességre, hanem az archaikus római *fides*en,²⁷ vagyis a szótartáson, az ügylethűségen alapuló ígéretre utalnak.

3.

A római jog óta ismert, a legfontosabb személyi biztosítéknak számító kezesség a hatályos Ptk-ban – helyeselhető módon – az eddigiekhez képest részletesebb szabályozást nyert.²⁸ Az alábbiakban – a teljesség igénye nélkül – a kezesség némely

24 „Bei dieser Abgrenzung gehe ich davon aus, dass Novation, Sponsionsbürgschaft und Korrealobligation ursprünglich unterscheidbar gewesen sein müssen.” Lásd: P. APATHY: *Zur Abgrenzung von Novation und Bürgschaft*. RIDA 18 (1971). 399. o.

25 Figyelmet érdemlő ténykörülmeny a *fideiussio* meglehetősen kései kialakulására nézve, hogy a *corpus Ciceronianum*ban még nem található utalás a *fideiussióra*, Lásd: ezzel kapcsolatban TALAMANCA: *I. m.* 572. o.

26 Lásd: TALAMANCA: *I. m.* 573. o. Talamanca szerint a *fidepromissio* főadós kötelezettségvállalás formájaként is bizonyosan alkalmazásban volt, azt azonban ő is elismeri, hogy a *fideiussio* kizárólag kezességi formaként szolgált.

27 Lásd erre nézve FÖLDI A.: *A jóhiszeműség és tisztesség elve*. Budapest, 2001.

28 A kezességről a római jogban lásd: BOÓC Á.: *A kezesség egyes kérdései a római jogban*. Állam- és Jogtudomány 51 (2010) 357 – 382. o. A kezességről egyébként lásd: LESZKOVEN L.: *A kezességi szerződés*. Budapest, 2009. LESZKOVEN L.: *A készfizető kezességi jog jellegéről. Egy jogegységi határozat kapcsán* Gazdaság és Jog, 2010. 11. szám, 14-19 o. A 2009. évi – hatályba nem lépett – Ptk-nak a kezességre vonatkozó szabályaihoz lásd: BODZÁSI B.: *A kezesség szabályozása az új Polgári Törvénykönyvben*. Themis, 2009. 4 – 22. o.; BODZÁSI B.: *A kezesség szabályozása a polgári jogi kodifikáció tükrében*. Jogtudományi Közlöny, 2010/10. 493 – 503. o

fontos sajátosságára mutatunk rá a hatályos magyar magánjogban.

Értelemszerűen a kezesi konstrukció alapja az, hogy a kezesség egy *járulékos kötelelem*, ami egy főkötelelem biztosítékául jön létre, és annak nemteljesítésekor áll be a kezesi felelősség. A legújabb választottbírósági joggyakorlat is rámutat a kezesség járulékos jellegére. A 2/12/2019. sz. választottbírósági ítélet szerint ugyanis a kezesség járulékos kötelezettség, főkötelezettség létét tételezi fel, és mindenben osztja annak jogi sorsát. A kezesség járulékoságának egyik legfőbb következménye pedig az, hogy a főkövetelés megszűnésével a kezessel szembeni járulékos követelés is megszűnik.

A kezesség eme jellegzetességére figyelemmel a régi Ptk a kezesi nyilatkozat megtételét írásos formához kötötte. Ez a hatályos Ptk vonatkozásában akként változott, hogy itt immár a kezesi szerződést szükséges írásba foglalni, vagyis vélhetőleg nem lesz elegendő a kezesi kötelezettségvállaló nyilatkozatot leírni, hanem a másik fél jognyilatkozatának írásos rögzítése is elengedhetetlenné válik.

A gazdasági élet lényeges kérdésére ad például választ a 6:417. § (4) bekezdése, mely szerint:

(4) A kötelezett ellen indult csődeljárásban biztosított fizetési haladék a kezes kötelezettségét nem érinti. A kötelezett ellen indult felszámolási vagy csődeljárásban kötött egyezség a kezes kötelezettségét nem érinti, ha a jogosult a kezest az egyezség megkötését megelőzően annak feltételeiről tájékoztatta. A tájékoztatás elmaradása esetén a kezes szabadul a kötelemből. A tájékoztatást követően a kezes jogosult a kötelezett tartozásának a teljesítésére. Teljesítés esetén a kezes a felszámolási vagy a csődeljárásban a jogosult helyébe lép.

Ennek megfelelően amennyiben a főadós ellen csődeljárás indul, úgy a fizetési moratórium a kezesi kötelezettséget nem érinti. Érdekes, hogy itt, ennél a mondatnál a felszámolási eljárás még külön nem kerül említésre.²⁹

Abban az esetben, amennyiben akár csődeljárás, akár felszámolási eljárás esetén egyezség kerül megkötésre, a kezesi kötelezettség nem változik, amennyiben a jogosult a kezest az egyezség megkötését megelőzően az egyezség feltételeiről tájékoztatta. Amennyiben ez elmarad, az a kezes számára a kötelemből való szabadulás egy speciális esetét jelenti, mivel ekkor a kezesi kötelelem megszűnik. Ha a tájékoztatás után a kezes teljesíti a kötelezettségét, akkor a jogosult helyére lép.

Arra figyelemmel, hogy egy felszámolási vagy csődeljárás során viszonylag nagy mozgástér van arra, hogy a felek, az adós és a hitelező milyen egyezséget kössenek egymással, ez a szabály akár ellentmondásban is állhat a kezesi felelősség azon alapvető szabályával, mely szerint a kezes kötelezettsége nem válhat terhesebbé,

29 A felszámolási eljárás és a biztosítékokkal ellátott követelésekre összefüggően lásd: Boóc Á. – SÁNDOR I. – TÓTH M. – TÖRÖK G. – ÚJLAKI T.: *Csődjog*. Budapest, 2007. 333 skk .o.

mint amilyen elvállalásakor volt, ezt egyébként a Ptk 6:417. § (1) bekezdése is tartalmazza.

Megítélésünk szerint az itt elemzett szabály bölcs alkalmazása fontos feladata lesz a judikatúrának, hiszen a kezesi felelősség gyors érvényesítését lehet a hitelező és az adós esetleges összejátszásával elérni olyan módon, hogy egy, az adós – és ekként a kezes – számára viszonylag előnytelen egyezségben megállapodnak a felek, ennek feltételeiről pedig tájékoztatják a kezest. Ilyen esetben a kezes annak érdekében, hogy az egyezségnek esetleges, előre ki nem számítható kockázatait mérsékelje, vélhetőleg mérlegelni fogja annak lehetőségét, hogy nem szerencsésebb-e a kezesi kötelezettségének azonnal eleget téve jogosulti pozícióba helyeznie magát. A kezesség vonatkozásában is kifejezetten helytállónak tekinthető Leszkoven Lászlónak a szerződési biztosítékokra vonatkozó – általános jellegű – megállapítása, mely szerint: *„A magam részéről a szerződési biztosítékok jogának változása kapcsán finoman, de határozottan arra kívánom a figyelmet felhívni, hogy a jogkeresők és a jogalkalmazók a konkrét szabályok megváltozását vagy akár változatlanul maradását (mert a kódexben erre is van példa) soha ne a jogtételeket önmagukban, vagyis egyenként szemlélve értékeljék, hanem minden esetben az egészszel egybevetve végezzék el a megszokott intézmények korszerűségi vizsgálatát.”*³⁰

Szintén a felszámolási és csődeljárás, illetve a kezesség összefüggésére mutat rá a Ptk 6:420. § c) pontja, amely azt mondja ki, hogy a kezesi felelősség mindenképpen készfizető kezesség lesz – azaz a kezest nem illeti meg a sortartás kifogása – amennyiben a kötelezett a csődeljárásban fizetési haladékot kapott vagy ellene felszámolási eljárás indult.³¹

A Ptk – átvéve az Mtj. régi szabályait – visszavezeti jogunkba a *kártalanító kezesség* fogalmát a 6:421. §-ával. Ennek lényege, hogy a kezes ebben az esetben kifejezetten a követelésnek a kötelezettől be nem hajtható részéért vállal kezes-séget, és ekkor a jogosult abban az esetben követelheti a kezestől a biztosított követelés kielégítését, amennyiben a kötelezett vagyona végrehajtást vezetett, és a végrehajtás során a követelés nem nyert kielégítést. Bodzási Balázs a kártalanító és a sortartó kezesség közötti különbséget elsődlegesen abban látja, hogy hogy kártalanító kezességnél a bíróság hivatalból vizsgálja a követelés behajthatatlanságát, míg sortartásos kezesség esetén erre a kezesnek a perben kifogás formájában hivatkoznia kell. Bodzási álláspontja szerint a kártalanító kezes ezért erősebb

30 Lásd: LESZKOVEN L.: *Szerződéses biztosítékok változása az új Ptk.-ban*. Gazdaság és Jog, 2014. 2. sz. 7. o.

31 Lásd ezzel kapcsolatban: CSÖKE A.: *Az új Ptk. szerinti kezesség a csőd- és felszámolási eljárásokban*. Gazdaság és Jog, 2014. 5. sz. 9 – 13. o.

pozícióban van a sortartó kezestél.³² Ez a vélemény egyezik György Ernőnek a régi magyar magánjog által szabályozott kártalanító kezességgel kapcsolatban elfoglalt nézőpontjával, mely az alábbiak szerint foglalható össze: „A kezességvállalás ezen módja [ti. a kártalanító kezesség] az egyszerű kezestélnél is erősebben feltételhez kötött, mert itt a főadós összes vagyonából s minden lehetőség kimerítésével, a behajtási eljárás végleges lefolytatása s az itt elért eredmény kivárása és számbavétele után, tehát például csőd esetében annak lebonyolítása után végrehajtás esetén, még ha nyilvánvaló, hogy az eljárás lefolytatásával sem fog teljes kielégítéshez jutni, ennek végigvezetése után kell a főadóstól való előzetes kielégítést megkísérelni, s csak mind-ezen lehetőségek teljes kimerítése után áll be a kezesre nézve a teljesítési kötelezettség a kötelezettség azon részére nézve, amely a főadóstól behajthatatlannak bizonyult.”³³

Fentiek alapján tehát a kártalanító kezesség a sortartó kezestélnél is enyhébb alakzat, ugyanis érvényesítéséhez az szükséges, hogy a jogosult a főadósön végrehajtást vezessen, és az eredménytelennek bizonyuljon, és csak ekkor fordulhat a kártalanító kezessel szemben, hiszen az ő kezesi kötelezettségvállalása *expressis verbis* a követelésnek a kötelezettől be nem hajtható részére vonatkozik.

A kezesség mint a garanciaszervezet által adott személyi biztosíték és a garanciaszervezet garanciavállaló nyilatkozata közötti dogmatikai különbségre mutat rá a Kúria a Pfv. 20.706/2023/10. sz. határozatában. A kérdéses jogviszony, mely a garanciaszervezet kötelezettségvállalását is megalapozta a 2014–2020 programozási időszakban az egyes európai uniós alapokból származó támogatások felhasználásának rendjéről szóló 272/2014. (XI. 5.) Korm. rendelet alapján jött létre. A Kúria álláspontja szerint a garanciaszervezet kezességvállalásának tartalma megegyezik a garanciavállaló nyilatkozat tartalmával, az általa vállalt személyi biztosíték mégis a kezesség, amelyre a speciális jogszabályok és a kezességi szerződés által nem szabályozott kérdésekben a Ptk.-nak a kezességre vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni.

Leszkoven László – aki a kezességet a többszemélyes kötelmi helyzetek állatorvosi lovának nevezi – kiemeli, hogy a hatályos Ptk. megalkotása során fontos kérdésként merült fel a fizető kezest megillető igény szabályozása. Utal arra, hogy a kezes kötelemből történő szabadulását kimondó szabályt (Ptk. 6:426. §) a magánjog a hitelezőt terhelő jogmegóvási kötelezettség megnyilvánulásaként fogja fel.³⁴ Leszkoven ezzel kapcsolatban hivatkozik a BH 2022.1.13 sz. alatt közzétett határozatra, mely szerint abban az esetben, ha a jogosult hibájából a

32 Lásd: BODZÁSI: *A kezesség szabályozása...* 500. o.

33 Lásd: György E.: *Kezesség*. Budapest, 1927. 14. o.

34 Lásd: LESZKOVEN L.: *Becsülettel, emberséggel... A jóhiszeműség és tisztesség elve és annak „elágazásai” a kötelemszerű magatartás körében*. Gazdaság és Jog 2022/9-10. 9. o.

követelés a kötelezettel szemben behajthatatlanná válik, vagy a behajtás jelentősen megnehezül, a kezes szabadul az őt terhelő helytállási kötelezettség alól annyiban, amennyiben a követelést biztosító jog alapján kielégítést kaphatott volna.

A Ptk önálló alakzatként tartalmazza a *fogyasztó által vállalt kezességet*. Ennek különleges szabályai a jogosult különös tájékoztatási kötelezettsége, a keretösszeg meghatározása (vagyis a fogyasztó csak keretbiztosítéki kezesség formájában vállalhat általános kezességet), illetve a fogyasztó tájékoztatása a kötelezett késedelméről. Lényeges szabály, hogy a fogyasztói kezességi szerződés szabályait nem lehet alkalmazni, amennyiben a kezes jogi személy, ha a kezes a jogi személy kötelezett vezető tisztségviselője vagy többségi befolyással rendelkező tagja.³⁵

Fentiek alapján álláspontom szerint igazolást nyert, hogy a klasszikus római jogi előzményekig visszanyúló és a magyar magánjog történetében is komoly hagyományokkal bíró kezesség a hatályos jogi szerződéses biztosítékok között is kiemelt jelentőséggel bír, és ebben az értelemben a modern gazdasági – kereskedelmi ügyletek során is jelentős és meghatározó szerepet játszik.

35 A fogyasztói kezességről a német jogban lásd: FUGLINSZKY Á.: *A kezesség jogintézménye a hálózó kereskedelem, illetve a fogyasztói kölcsön szemszögéből a vonatkozó EU irányelvek és a német jog tükrében*. Polgári Jogi Kodifikáció 2000/4., 32 – 34. o. Azzal kapcsolatban, hogy mikor minősül fogyasztónak a kezes, érdemes utalni az Európai Unió Bíróságának végzésére a C-74/15. sz., *Dumitru Tarcău kontra Banca Comercială Intesa Sanpaolo România SA és társai* ügyben.

JOGNYILATKOZAT - JOGÜGYLET

A 2013-as „új” Ptk. a korábbiakhoz képest jelentős mértékben változtatott a kötelmi jog általános szabályainak struktúráján. Az 1959-es Ptk. tudatosan választotta azt a szabályozási megoldást, hogy a szerződések általános rendelkezései mellett nem állapított meg szabályokat a jogügyletekre. Ennek az lett a – szükségképpen – következménye, hogy a nem szerződéses jogügyleteket egy utaló szabállyal a szerződések általános szabályai alá rendelte, ellentétben a BGB (pandektista) rendszerével, amely az egész szerződési jogot a jogügyletek szabályaira építette fel. A Ptk. a kötelek közös szabályai között foglalja össze azokat a szabályokat, amelyek nem csak a szerződéses viszonyokra, hanem a többi kötelekre is alkalmazás nyerhetnek.² Mivel a Ptk. jogügyletekre vonatkozó közös szabályokat nem tartalmaz, a kötelek közös szabályai nem utolsó sorban az ügyleti szabályok szerepét is be kívánják tölteni.³ Mindez a Ptk. szerkezetében úgy jelenik meg, hogy a kötelekre vonatkozó általános szabályok körében a kötelemkeletkeztető tények egyikeként említi ugyan a jognyilatkozatot [6:2. § (1) bekezdés], ezt követően azonban a jognyilatkozat címszótól kezdődően lényegében a tradicionális (pandektista) jogügylettan intézményeit szabályozza. (Ez alól kivételt az érvénytelenség szabályainak elhelyezése jelent, amelyeket a Ptk. a szerződések általános szabályai között tartalmaz, és hatályukat utaló szabállyal terjeszti ki az egyoldalú ügyletekre.) Mindezek alapján nem látszik haszontalannak – az új Ptk. szabályozásának fényében – áttekinteni az új életre kelt hagyományos jogügylettan alapintézményeit.

1. A jogügylet fogalmi elemei

A jogügylet jogi hatás elérésére irányuló akaratnyilatkozat [ld. a Ptk. 6:4. § (1) bekezdését, amely szerint a jognyilatkozat joghatás elérésére irányuló akaratnyilatkozat], az akarat olyan kinyilvánítása, amely meghatározott jogi hatás elérése céljából történik, és amelyhez a jog ezt a hatást éppen azért fűzi hozzá, mert a nyilatkozattevő éppen ennek elérését szándékozza.

1 címzetes egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

2 A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal. Szerk.: VÉKÁS Lajos, Complex, 2013. 507. o.

3 Szakértői javaslat az új Ptk. tervezetéhez. Szerk.: VÉKÁS Lajos, Complex, 2009. 737. o.

A jogügylet fogalmának kidolgozása a német pandektista jogtudomány képviselőinek (Windscheid,⁴ Puchta,⁵ Savigny,⁶ Jhering⁷) nevéhez fűződik. A római joggal szemben a szerződés általánosan kötelező erejének kialakulásával, az absztrakt szerződés vizsgálata során jutottak arra, hogy minden szerződés legalább két, egymással megegyező tartalmú akarat-kifejezés találkozása, és ilyen (egyoldalú) akarat-kijelentések a szerződések körén kívül eső jogviszonyok körében is előfordulnak. Az általánosítás, és a fogalomalkotást preferáló jogi gondolkodás eredményeként a szerződés elemeként jelentkező jognyilatkozatok, valamint a szerződések körén kívül előforduló, jogi hatást célzó akaratnyilatkozatok közös fogalommá sűrűsödtek. Az újonnan létrejött fogalom, amely alapjában a szerződés analíziséből született, szükségképpen felső fogalommá, általánosabb kategóriává változott. Egy sajátos fogalmi inverzió jött létre; ami a valóságban egy összetett jogi jelenség része, tehát ennek a jelenségnek következménye csupán, az általánosítás után e jelenség előzményének tűnik fel. Így lett az akaratnyilatkozatból is, mint a szerződés egyik eleméből a szerződésnek alárendelt fogalom, és mint ilyen, a szerződés előzménye.⁸

A jogügylet, mint joghatás elérésére irányuló akaratnyilatkozat⁹ – a definícióból is következően – három elemet foglal magában: az ügyleti akaratot, az akaratot megjelenítő nyilatkozatot és a jogügylet által célzott joghatást.

A jogügyleti akarat terjedelmére vonatkozóan két szélső megoldás képzelhető el, és mindkettő meg is jelent a jogügyletek elméletében. Egyik álláspont szerint a nyilatkozattevő akaratának át kell fognia a célzott joghatás egészét, annak jogi relevanciával bíró minden egyes elemét (pl. adásvétel esetén a szavatosságra vonatkozó szabályrendszer összességét). A másik felfogás szerint a jogügyleti akarat érvényesüléséhez nem szükséges az, hogy a célzott joghatás egészét átfogja, az akaratnak még csak célzatosnak sem kell lennie, és közömbös az is, hogy az akarat átfogta-e egyáltalán a hozzá kapcsolódó jogi hatást. Elegendőnek tartja ez az álláspont azt, hogy egy magatartás pusztán akaratlagos legyen, és a törvénynél fogva bizonyos joghatások beállanak még akkor is, ha a magatartás tanúsítójának akarata semmifajta különösebb jogi hatást elérni nem szándékozott (pl. uratlan dolog birtokbavételével történő tulajdonszerzés). A jogügyleti akarat ezen tág felfogásából értelemszerűen annak kell következnie, hogy az ilyen – célzat nél-

4 B. WINDSCHEID: Lehrbuch des Pandektenrechts. Stuttgart, 1879.

5 G. F. PUCHTA: Pandekten. Leipzig, 1877.

6 F. C. SAVIGNY: System des heutigen Römischen Rechts. Berlin, 1840.

7 R. v. JHERING: Geist des römischen Rechts III/1. Leipzig 1877.

8 VILÁGHY Miklós – EÖRSI Gyula: Magyar polgári jog. Tankönyvkiadó, 1962. 184. o.

9 SZLADITS Károly: A magyar magánjog. Budapest, 1941. I. 270.

küli – akarat-kifejezésekhez is minden esetben meg kellene követelni például a jogügyletek érvényességi kellékeit.

Mindezek alapján egyértelműnek tűnik, hogy a jogügyleti akarat terjedelmét illetően nem kell megkívánni az elérni szándékozott jogi hatás minden egyes elemének tudatát, de nem lehet elegendő hozzá a pusztán akaratlagos magatartás sem. Az akaratból fakadó magatartásnak célzatosnak kell lennie, méghozzá olyan célzattal, amely az adott ügylet általánosan vett gazdasági tartalmára irányul (adásvétel – tulajdonváltás).

A jogügylet másik elemét jelentő nyilatkozat valójában az akarat kifejezését, a nyilatkozattevő tudatában kialakult akaratnak a kívüljár számára történő kifejezésre juttatását, felfoghatóvá tételét jelenti. A jogügylet lényegét illetően kérdésként merül fel, hogy melyik elem tekinthető meghatározónak: az akarat, vagy pedig a nyilatkozat. Az akarati elv – kétség esetén – a nyilatkozattevő akaratát tekinti meghatározónak, míg a nyilatkozáti elv a kívüljár számára appericiálható és objektivizálható nyilatkozatot. A kérdésnek elsősorban a jognyilatkozatok értelmezése, illetve a jogügyletek érvénytelensége körében van jelentősége (tévedés).

Az alapvetően vagyoni viszonyokat szabályozó kötelmi jog körében nyilvánvalóan elsődlegesnek és meghatározónak a nyilatkozáti elvet, a nyilatkozaton alapuló megítélést kell tekinteni: a vagyoni forgalom biztonsága megköveteli azt, hogy a nyilatkozattevőnek a másik fél számára felfogható, és az ő magatartását meghatározó aktusa legyen a jogviszony alapja. Ebben a viszonyrendszerben az esetleg rejtve maradó motívumok meghatározó szerepet értelemszerűen nem kaphatnak. Mindez persze nem jelenti azt, hogy egyrészt a nyilatkozattevő akaratának semmiféle jelentősége ne lenne, és nem jelenti azt sem, hogy az ügyletek bizonyos csoportjainál ne lehetne meghatározó a jogügyleti akarat szerepe. Ez utóbbi körbe tartoznak az ingyenes ügyletek, és – az öröklési jog területéről – a végrendeletek. Az akarati elv érvényesülésének indoka ebben a körben az, hogy a nyilatkozattevővel kapcsolatban álló másik fél (kívüljár) a nyilatkozat alapján lényegében nem vállal kötelezettséget, a kapcsolat forgalmi jellege ezekben az esetekben háttérbe szorul.

A nyilatkozat elsődlegességét és az akarral való differenciált kapcsolatának figyelembevételét jól mutatja a Ptk.-nak a szerződési nyilatkozatok értelmezésére vonatkozó – a kódex egyik legcizelláltabban megfogalmazott – rendelkezése: eszerint a jognyilatkozatot vita esetén úgy kell értelmezni, ahogyan azt a másik félnek – a nyilatkozó feltehető akaratára és az eset körülményeire tekintettel – a szavak általánosan elfogadott jelentése szerint értenie kellett. [6:8. § (1) bekezdés, amely rendelkezés egyébként szó szerint megegyezik a korábbi Ptk. 207. § (1) bekezdésének szövegével] Az értelmezési „kasztkodó” tehát elsődlegesnek

azt tekinti, hogy a másik félnek a nyilatkozatot a szavak általánosan elfogadott jelentése szerint hogyan kellett értenie, vagyis a nyilatkozat elsődlegessége mellett a címzett részére is meghatároz bizonyosfajta (gondossági) követelményt. Ugyanakkor azonban mindezek mögé odateszi a nyilatkozattevő „feltehető” akaratát is, ami tehát az akarat – egyébként rejtve maradó – érvényesülésének is teret enged, a feltehetőség kritériuma mellett. A feltehető akarat sem lóg a levegőben: ennek mérlegelési szempontja az eset körülményeinek figyelembevétele, amely nyilvánvalóan a feltehető akarat objektivizálhatóságának alapvető szempontja.

A jogügylet harmadik eleme a jogi hatás, az a cél, amelynek elérésére a jogügyleti akarat irányul. Ez a jogi cél természetesen a jogügyletek egyes fajtái szerint a legkülönbözőbb lehet [adásvétel (tulajdonváltás), bérlet (használati jog átengedése/megszerzése), ajándékozás stb.]. A joghatás tekintetében azonban a jogügyletek mindegyikének közös vonása, hogy a nyilatkozattevőre nézve normatív kötöttséggel jár, vagyis a nyilatkozat folytán rá nézve érvényesülnek mindazok a szabályok, amelyek az adott nyilatkozathoz a törvény alapján kapcsolódnak.¹⁰

2. A jogügylet létrejötte

A jogügyletek érvényes létrejöttét (*A jognyilatkozat hatályosulása*, 6:5 §) alapvetően befolyásolja az a momentum, hogy adott esetben címzett, vagy nem címzett jogügyletről van éppen szó.

Címzett jogügyletekről beszélünk abban az esetben, ha a jognyilatkozat meghatározott személy irányába történik, méghozzá annak a személynek szól, akinek jogi helyzetére a jogügylet valamilyen jogi hatást kíván gyakorolni. Nem címzett jogügylet az a jognyilatkozat, amely nincs meghatározott személyhez intézve, a nyilatkozattevő célja pusztán a közlés (például a végrendelet esetében). Természetesen a közlés ténye is feltételez valamilyen „címzést”, csak éppen ez a „címzett” nem egy meghatározott személy, hanem „mindenki”, a címzett maga a nyilatkozattevőn kívül álló külvilág. (A szituáció megegyezik az abszolút szerkezetű jogviszonyokkal: jogosult – mindenki más.) E két nagy csoporton kívül léteznek olyan jogügyletnek minősülő akarat-kijelentések is, amelyek nem címzettek, de még csak közlésre sincsenek szánva, mint például a tulajdonnal való felhagyás, a *derelictio*. A kötelmi jog területén a jogügyletek tipikus formája természetesen a címzett jogügyletek csoportja.

A nem címzett jogügylet létrejön akkor, ha a jogi hatást célzó akarat-kijelentés a megfelelő alakban megtörténik, az ügylet perfektuáltságához semmiféle további körülményre szükség nincsen.

¹⁰ Moór Gyula: A magánjogi jogügylet mint jogforrás. Szladits-Emlékkönyv, Budapest, 1938.

Más a helyzet a címzett jogügyletek esetén, hiszen ebben az esetben – már csak a „címzett”-ségből következően is – általában kétoldalú ügyletről, tipikusan szerződésről van szó. Ebben az esetben különbséget kell tenni a múltó eszközzel (szóban) és maradandó eszközzel (reprodukálható módon) tett jognyilatkozat között.

A múltó eszközzel tett jognyilatkozat esetén az ügylet létrejöttéhez az szükséges, hogy az irányában tett nyilatkozat tartalmát a címzett tudomásul vegye. A tudomásulvétel, mint az ügylet létrejöttének feltétele azért szükséges, mivel a nyilatkozat tartalma – éppen annak eszköze, formája következtében – nem reprodukálható. Maradandó eszközzel tett nyilatkozat esetén a tudomásulvétel nem szükséges, elegendő, hogy a nyilatkozat (pontosabban a nyilatkozatot tartalmazó maradandó eszköz) a címzethez megérkezzen. Ebben az esetben – a maradandó eszköz folytán lehetséges reprodukálhatóság miatt – a címzettnek nem csak a nyilatkozat megtételekor, hanem azt követően, később is lehetősége van arra, hogy a nyilatkozat tartalmát tudomásul vegye, és arra megfelelőképpen reagáljon.

A címzett jogügyletek tekintetében további megkülönböztetési szempontot jelent az, hogy a nyilatkozat megtételekor a nyilatkozat-tevő és a címzett közvetlen kontaktusban áll-e egymással, a nyilatkozatról a másik fél annak megtételével egyidejűleg tudomást szerez-e (jelenlevők közötti címzett jognyilatkozatról van szó), vagy pedig a nyilatkozat egy távol lévő, tehát az azonnali reagálásra képtelen címzett felé irányul (távollevők közötti jogügylet). A megkülönböztetés jelentőségét az adja, hogy amíg a címzett jognyilatkozat két eleme, a kijelentés és annak a címzethez való megérkezése a jelenlevők esetében egybeesik, addig távollevők esetén ez a két momentum nem csak térben, hanem időben is elválíik egymástól. Az időben történő elválás jelentőségét az adja, hogy a jogügylet akarati és tudati, tehát szubjektív kellékeire vonatkozóan (cselekvőképesség, tévedés, jó- vagy rosszhiszem stb.) a jognyilatkozat megtételének időpontja az irányadó.¹¹

A jogügylet alakja tágabb értelemben azt a külsőleg érzékelhető megnyilvánulást, mozzanatot jelenti, amelynek útján a jogügyleti akarat kifejezésre jut, amelyből az akarat tartalma a kívüllág számára felfoghatóvá, megismerhetővé válik. Ez valójában az akarat-kijelentés módja, amely – főszabályként – bármilyen formában, szóban, írásban és ráutaló magatartásként is megtörténhet. A jogügyletekre vonatkozóan a főszabály tehát a formátlanság.

Bizonyos jogügyletekre nézve azonban a jogszabály különös alakszerűségi követelményeket is előírhat, ami általában az okirati forma megkövetelését jelenti. Az okirati forma, tehát a jogügylet írásba foglalása több célt is szolgálhat. Tanúsítja az írásba foglalás egyrészt az ügyletkötés komoly, megalapozott voltát

11 SZLADITS Károly: A magyar magánjog. Budapest, 1941. I. 282.

(*verba volent, scripta manent*), másrészt elválasztja egymástól az ügylet előkészítésének szakaszát (alku) annak véglegesítésétől. Az írásba foglalt egyértelmű szöveg visszatartó hatással lehet a megalapozatlan pereskedést illetően, végül a „legerősebb” írásbeli forma, a közokirat biztosítja az ügylet tartalmának szakmai megalapozottságát és okirat hitelességét is.¹²

A jogszabály által előírt okirati forma hiánya az ügylet érvénytelenségét, annak semmisségét eredményezi. Jogszabály előírhat egyszerű írásba foglalási kötelezettséget (biztosítás, tartási szerződés), tanúk közreműködését az okirat elkészítése során (végintézkedés), de előírhat közokirati formát is (házasfelek közötti adásvétel, apai elismerő nyilatkozat).

Tartalmát tekintve az okirati forma követelménye az ügylet lényeges tartalmi elemeire terjed ki (felek, szolgáltatás megnevezése), vagyis nem kell írásba foglalni az adott ügyletre vonatkozó diszpozitív jogszabályi rendelkezéseket. Ha az ügylet írásbeli alakját jogszabály rendeli el, a formai követelmények vonatkoznak az ügylet módosítására és megszüntetésére is. E vonatkozásban azonban a felek akaratának érvényesülésére tágabb lehetőség van. Amennyiben ugyanis a módosításra vagy megszüntetésre nem a jogszabály által előírt alakban került sor, és ez a felek egyező akaratából teljesezésbe is ment, a formai előírás megsértése ellenére a módosítás vagy megszüntetés érvényes lesz. Vita esetén azonban, vagyis, ha e vonatkozásban a felek egyező akarata hiányzik, az alakszerűségi előírást sértő megállapodáshoz joghatás nem fűződhet, az semmis lesz.

Az ügyletre vonatkozó alakszerűségi követelményt nem csak jogszabály, hanem a felek ilyen tartalmú megállapodása is előírhatja. Magától értetődik, hogy a felek megállapodása nem „enyhítheti” az alakszerűsége vonatkozó jogszabályi előírást, ahhoz képest csak többlet követelményt tartalmazhat. Ez a megállapodás tipikusan az írásbeli formát írja elő olyan jogügyletek esetére, amelyekre vonatkozóan nincs jogszabályba foglalt alakszerűségi előírás. A felek alakszerűsége vonatkozó megállapodása gyakran csak a bizonyítás megkönnyítését, az esetleges jogvita elintézésének egyszerűsítését szolgálja, de nincs akadálya annak sem, hogy a felek az ügylet érvényességét tegyék függővé az alakszerűség betartásától.

Ez utóbbi esetben, ha felek a megállapodásukon nyugvó alakszerűségi előírást megszegik, az ügylet érvénytelen lesz. Ez az érvénytelenség azonban – megint csak a felek akaratú autonómiájából kiindulva – orvosolható. Ha ugyanis az „érvénytelenség” ellenére az ügylet teljesezésbe megy, tehát a kötelezett teljesít, a

12 A jogszabály által előírt írásbeli alakszerűség követelménye alapvetően olyan jogviszonyok vonatkozásában jelenik meg, amikor szükségképpen elválík egymástól a jognyilatkozat érvényes megtétele és annak „aktuálissá” válása, mint például a kezesi szerződés, vagy az öröklésről való lemondás esetén.

jogosult pedig a teljesítést elfogadja, az elvállalt alakszerűség megsértése ellenére az ügylet érvényesnek lesz tekintendő. Ha a vállalt alakszerűségi követelményt csak az egyik fél nem tartja be, ez az ügylet egészének érvényességét nem érinti, azonban mivel a fél megsértette a megállapodás egyik elemét, erre vonatkozóan a szerződésszegés szabályait kell alkalmazni.

3. A jogügylet tartalma

A jogügylet tartalmát elsősorban a felek akarata határozza meg, de a jogügyleti tartalmat meghatározhatják jogszabályi előírások és bírósági határozat is. A jogügylet tartalmának kialakítása szempontjából legfontosabb a felek akarata; a jogügylet tartalmát a törvény korlátai között a felek szabadon állapítják meg.

A jogügylet tartalmát behatólag jogszabályi korlátok többféleképpen lehetnek.¹³ A szabályok egy része, a kógens rendelkezések megszabják a felek elhatározásának, akaratérvényesítésének a határait, amely határon belül az ügyleti akarat szabad ugyan, de a határon túlmenő rendelkezés már érvénytelen lesz, ahhoz joghatás nem fűződhet. Ilyen kógens, a felek eltérő döntését nem tűrő rendelkezés az uzsora tilalmát kimondó Ptk.-beli rendelkezés, amely szerint a másik fél helyzetének kihasználása révén feltűnően aránytalan előnyt tartalmazó szerződés semmis. Ebben az esetben az ügyleti akarat korlátja az egyik fél számára – a másik fél helyzetének kihasználásával elért – feltűnően aránytalan előny; ezen a határon belül a felek elhatározása szabad, a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti kisebb, nem feltűnő mértékű aránytalanság még nem eredményez semmisséget, nem ütközik a kógens rendelkezésbe.

A kógens szabály ilyen formában történő érvényesülése negatív korlátozást jelent, egyszerűen „megsemmisíti” az ügyleti akaratot, elzárja azt a lehetőséget, hogy az ügyleti akarathoz joghatás fűződhessen. A kógens jogszabályok más csoportja nem csak hogy lerontja az ügyleti akaratot, hanem maga lép az ügyleti akarat helyébe, maga határozza meg a jogviszony tartalmát. A polgári jog autonómia-szemléletétől kissé távol eső, a kötelmi jog rendszerében mintegy „idegen test” a kógens szabályok ezen formája. Alkalmazhatóságukat azonban maga a Ptk. teszi lehetővé, amikor kimondja azt, hogy jogszabály meghatározhatja a szerződés egyes tartalmi elemeit, és kimondhatja, hogy ezek a szerződésnek akkor is részei, ha a felek eltérően rendelkeznek.

A jogügyletek és kötelek legjelentősebb csoportját jelentő szerződések jogát túlnyomóan és elsősorban diszpozitív jogszabályi rendelkezések szabályozzák. A

13 GROSSHMID Béni: Magánjogi előadások. Jogszabálytan. Budapest, 1905. 64., sköv.; SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv: Parerga. Budapest, 1912. I. A jogszabály tana. 3., sköv.

jogszabály diszpozitivitásának alapvető jellemzője, hogy ezek a rendelkezések csak abban az esetben válnak a jogviszony tartalmi elemévé, ha a felek az adott kérdéstről eltérően nem rendelkeznek, arról hallgatnak. Olyan jogszabályi rendelkezésekről van tehát szó, amelyek lehetővé teszik egyrészt azt, hogy a felek – érdekeiknek, és jogviszonyuk jellegének megfelelően – minden további nélkül eltérjenek a jogalkotó által meghatározott magatartási normától, ugyanakkor azonban a diszpozitív szabályoknak van egy nem elhanyagolható segítő, tájékoztató szerepe is. A diszpozitív rendelkezések ugyanis a gazdasági kapcsolatokban az adott üzleti formákra hosszú idő óta kialakult, mondhatni évszázados gyakorlatot és tapasztalatot rögzítenek. Alapállásuk az, hogy amennyiben az érintettek jogviszonyára vonatkozóan ez az általános gyakorlat megfelelő és kielégítő, akkor nincs szükség arra, hogy ezt újra kigondolják, megfogalmazzák, és az ügyletük részévé tegyék, hanem hallgatásuk révén az a jogviszony tartalmává válik, és tudomásul veszik azt, hogy az esetleges jogvitájuk során a bíróság ezt a rendelkezést fogja alkalmazni. (Itt szükséges hangsúlyozni azt, hogy a jogszabályok diszpozitivitása csak és kizárólag a felek vonatkozásában értelmezhető; a bíróságnak – amennyiben a felek megállapodása ellentétes rendelkezést nem tartalmaz – a diszpozitív jogszabályt ugyanúgy kötelessége alkalmazni, mint a kógens rendelkezést, a diszpozitív szabálytól a bíróság el nem térhet.)

A diszpozitív szabályok tradíciót hordozó jellegét jól mutatja – ha nem is a kötelmi jog anyagából – a törvényes öröklésre vonatkozó rendelkezések rendszere, amely évszázados, az általános családi kapcsolatokat és kötelékeket szem előtt tartó, a családhoz kapcsolódó erkölcsi elveknek megfelelő vagyonszállási metódust rögzít. Ez a jogutódlási rendszer éppen erkölcsi megalapozottsága miatt mélyen beleivódott a társadalom tudatába, és alkalmas arra, hogy – éppen társadalmi elfogadottsága miatt – szükségtelenné tegye a halál esetére szóló, ettől eltérő kifejezett rendelkezést, a végintézkedést, noha az általánostól eltérő szituációk, vagy szándékok esetén ennek – a törvényi korlátok között – akadálya nincsen. Végso soron a kötelmi jog diszpozitív szabályainak elvi alapját és érvényesülési módját ugyanez a tradicionális és racionális beágyazottság jelenti.

A bíróságok döntései értelemszerűen szűkebb körben érvényesülnek a jogügyletek tartalmának meghatározása során; a bíróságok alapvető feladata az, hogy a már létrejött jogviszonyok során kialakult, és a felek által meg nem oldható, általuk rendezni nem tudott jogvitákat eldöntsék. Mégis bizonyos szűk körben a bíróságok is befolyásolhatják a jogügyletek tartalmát, és ez a befolyásolási lehetőség kettős irányú.

A bíróság egyrészt bizonyos feltételek fennállta esetén kiegészítheti a felek megállapodását, azonban ez a lehetőség csak a szerződéskötési kötelezettség esetén áll a

bíróság (és a felek) rendelkezésére. Amennyiben ugyanis a felek megállapodása valamely nem lényeges kérdésre nem terjed ki, és a kérdést jogszabály vagy más kötelező rendelkezés sem rendezi, a bíróság a szerződést – a szerződés céljának és tartalmának figyelembevételével – a forgalmi szokások alapján kiegészítheti. A bíróságnak a megállapodást kiegészítő lehetősége tehát meglehetősen behatárolt; szerződéskötési kötelezettségről lévén szó, a megállapodásnak már értelemszerűen létrejötnék kell lennie, és szükséges az is, hogy az ügylet lényeges tartalmi elemiben már a felek megállapodjanak. A jogszabályi rendelkezés a kiegészítés szempontjait is meghatározza a jogalkalmazó számára; a szerződés célját és tartalmát, valamint a forgalmi szokásokat.

Kivételesen, és szűk körben lehetőséget biztosít a jogszabály a bíróságnak arra is, hogy a felek jogviszonyát módosítsa, amely módosítási lehetőség lényegében a méltányosságon¹⁴ alapszik. A jogviszony bírói úton történő módosítására csak tartós jogviszony esetén van lehetőség, még hozzá abban az esetben, ha a jogviszony létrejöttét követően olyan körülmény állott be, melynek folytán a megállapodás eredeti tartalommal való fenntartása valamelyik fél jogos érdekének sérelmével járna. (A *clausula rebus sic stantibus* elve; a bíróság eljárása nyilvánvalóan az érdeksérelemmel veszélyeztetett fél kérelmére indul.) A jogszabályban meghatározott feltételek hiányában a bíróságnak nincs lehetősége arra, hogy a felek jogviszonyára vonatkozó rendelkezéseket, jogviszonyuk tartalmát módosíthassa.

4. A képviselet

A jogügyletek alapjául szolgáló akarat-kijelentés, a jognyilatkozat általában nem csak személyesen, hanem a nyilatkozat-tételben helyettesítő más személy, képviselő útján is megtörténhet. A képviselet tehát tartalmát tekintve a jognyilatkozat megtételében (vagy elfogadásában) való helyettesítést jelent. Képviselőnek minősül az a személy, aki fel van hatalmazva arra, hogy saját akaratával más nevében jognyilatkozatot tegyen úgy, hogy a jogügylet hatásai a képviselt személyében álljanak be. (A passzív képviselet a jognyilatkozat elfogadására való jogosultságot jelent, a passzív képviselőhöz intézett nyilatkozat úgy minősül, mintha az a képviselthez lenne intézve.) Képviseletnek elvileg mindenféle jognyilatkozat esetén helye lehet, kivéve azt a kört, ahol a törvény előírása alapján az adott jognyilatkozat csak személyesen tehető meg (végrendelet, házasságkötés).

¹⁴ Méltányosságról beszélünk akkor, ha maga a jogszabály lehetőséget biztosít a jogalkalmazónak arra, hogy az adott esetre irányadó jogszabályi rendelkezéstől eltérjen. KAUSER Lipót: A méltányosságról. Magyar Jogászegyleti értekezések, 1938.; MÁDL Ferenc: A méltányosság két oldala és a Polgári Törvénykönyv Tervezte, Jogtudományi Közlöny, 1958.; UJLAKI László: Méltányosság a polgári jogban Budapest, 1990.

A képviselet lényege tehát a más nevében való eljárás, amikor is a képviselő által tett jognyilatkozatok az ő jogviszonyait semmilyen tekintetben nem érintik, a képviselt nevében tett jognyilatkozatok a képviselőt saját személyében sem nem jogosítják, sem nem kötelezik. Ebből következik az a sajátos helyzet, hogy cselekvőképes személyt olyan nagykorú személy is képviselhet, akinek cselekvőképességét a képviselt ügytől eltérő, valamely más ügycsoportra vonatkozóan korlátozták, vagyis adott személy képviselői minőségben olyan jognyilatkozatokat is megtehet, amelyek megtételére saját nevében nem lenne jogosult.

A képviseleti jogosultság alapja lehet törvény, illetve bírósági vagy hatósági határozat, ebben az esetben beszélünk törvényes képviseletről. Jogi személyek esetében a képviselet szükségszerű, ebben az esetben a képviseleti minőséget – a törvény rendelkezése alapján – a jogi személy létesítő okirata alapozza meg, ami a szervezeti képviselet esete. (A képviselet ezen formái a személyek joga, illetve a társasági jog tárgyát képezik.) A képviseleti jogosultság alapulhat azonban a felek erre vonatkozó megállapodásán is, amikor is a képviselői minőséget egy jogügylet hozza létre, így ilyen esetben ügyleti képviseletről van szó. A képviseleti jogosultság terjedelmét minden esetben az a jogi aktus határozza meg, amely azt létrehozza.

Közvetett képviseletnek is nevezik azt a jogviszonyt, amikor valaki saját nevében, de más személy javára, más személy számlájára köt harmadik személlyel jogviszonyt. Ebben az esetben a harmadik személlyel szemben ő válik jogosítottá és kötelezetté, így ez a tényállás aligha tekinthető képviseletnek, annál is kevésbé, mivel ez a szituáció valójában egy nevesített szerződés, a bizomány tényállási elemeinek fele meg.

Az ügyleti képviselet alapjául szolgálhat egy nevesített szerződés, a megbízás,¹⁵ amikor is a képviseleti jogosultság mintegy feloldódik a szerződés tárgyát képező tevékenység kifejtésében (ügyvédi megbízás). Szorosan, és csakis a képviselet megalapozásául szolgáló jogügylet a meghatalmazás.

A meghatalmazás egyoldalú jogügylet, amellyel a képviselt feljogosítja a képviselőt a jognyilatkozat megtételére, azonban – mivel nem kétoldalú jogügyletről, nem szerződésről van szó – a meghatalmazás a képviselőt csak jogosítja, de nem kötelezi a megállapodás tartalmának teljesítésére.

A képviselői minőség joghatásainak beálltához szükséges, hogy a körülményekből kiderüljön az, hogy a képviselő az ügyletet más nevében köti, képviselői minőségben jár el. Ezt a minőséget a képviselt jognyilatkozata hozza létre, aki ezt a jognyilatkozatot (a meghatalmazást) intézheti a képviselőhöz, de intézheti a másik félhez, vagy az érdekelt hatósághoz is. A meghatalmazás általában alaksze-

15 CSANÁDI György: A megbízási szerződés. Budapest, 1959.; BÍRÓ György: A megbízási szerződés. Budapest, 1998.

rűséghez kötve nincsen (éppúgy, mint általában a jogügyletek), annak igazolása azonban szükségessé teheti az írásbeli formát. Abban az esetben azonban, ha a meghatalmazás olyan jognyilatkozat megtételére irányul, amelyre vonatkozóan különös alakszerűségi előírások vonatkoznak, a meghatalmazáshoz is olyan alakszerűségek szükségesek, amilyeneket jogszabály a meghatalmazás alapján kötendő szerződésre vagy a megtételre kerülő jognyilatkozatra előír.

A meghatalmazás lehet általános jellegű, tehát mindenfajta ügyletre kiterjedő, korlátozódhat az ügyletek meghatározott csoportjára, vagy akár egyetlen ügyletre, de nincs akadálya az időben korlátozott meghatalmazásnak sem (akár ezek kombinációja is lehetséges).

A jognyilatkozatot a képviselt jogviszonyait befolyásolóan a képviselő teszi meg, ezért a jognyilatkozat megtétele szempontjából jelentős alanyi (szubjektív) mozzanatokat a képviselő szempontjából kell megítélni. A jóhiszem-rosszhiszem, a tévedés vizsgálata során tehát a képviselőnek a nyilatkozat megtételekor fennálló tudatállapota a meghatározó. Kivételt képez ez alól az az eset, ha a képviselő a képviselt kifejezett utasítását teljesítette: ekkor az ügyletre vonatkozó és releváns szubjektív elemeket az utasítást adó képviselt személyéből kiindulva kell vizsgálni.

A képviselői minőséget vélelem is megalapozhatja. Az áru adásvételével vagy egyéb szolgáltatás nyújtásával rendszeresen foglalkozó jogi személynek az ügyfélforgalom számára nyitva álló helyiségeiben dolgozó alkalmazottat és tagot – amennyiben jogszabály eltérően nem rendelkezik, vagy a körülményekből más nem következik – az ott szokásos szerződések megkötésénél és lebonyolításánál a jogi személy képviselőjének kell tekinteni.

Ha valaki anélkül, hogy erre képviseleti jogköre lenne, vagy képviseleti jogkörének korlátait túllépve tesz, vagy fogad el jognyilatkozatot, álképviselőnek minősül. Dogmatikai szempontból az álképviselő által tett jognyilatkozatot érvénytelennek, vagy nem létezőnek kell tekinteni, mivel hiányzik mögüle a jogügylet egyik lényeges tartalmi eleme, a komoly és valódi ügyleti akarat (természetesen a képviselt vonatkozásában). A szabályozás azonban differenciál: abban az esetben, ha a képviselt az álképviselő által tett nyilatkozatot utólag jóváhagyja, azt úgy kell tekinteni, mintha eleve a képviseleti joggal rendelkező személytől származott volna, jóváhagyás esetén tehát az álképviselői nyilatkozat érvényessé válik.

Amennyiben a képviselt a nyilatkozatot nem hagyja jóvá, az álképviselő kártérítési felelősséggel tartozik a vele kapcsolatba került harmadik személlyel szemben. A jogkövetkezmények, vagyis a felelősség mértéke attól függően változik, hogy az álképviselő jóhiszemű volt-e vagy rosszhiszemű. (Jóhiszeműnek minősül akkor, ha képviseleti jogának hiányáról, vagy túllépéséről nem tudott, és kellő gondosság mellett nem is kellett volna tudnia.) A jóhiszemű álképviselő köteles megtéríteni a

harmadik személynek a szerződés megkötéséből eredő kárát (biztatási kár, *negatív interesse*), míg a rosszhiszemű álképviselő a teljes kár megtérítésre lesz köteles.

Dogmatikailag elképzelhető – és talán a harmadik személy érdekeit is jobban szolgálja – az a megoldás, amely a képviseleti jogosultság nélkül tett jognyilatkozatot az álképviselő saját jognyilatkozatának tekinti, és ezáltal maga az álképviselő válik a harmadik személlyel szerződő félle. Ebben az esetben vagy teljesíti az álképviselőként vállalt kötelezettségeket, és így a harmadik személyt elvileg semmiféle érdeksérelem nem éri, vagy pedig az álképviselő részéről történő teljesítés hiányában a harmadik fél vele szemben a szerződésszegés jogkövetkezményeit érvényesítheti.¹⁶

A képviseleti jog megszűnik azon jognyilatkozat megtételével, illetve elfogadásával, amelyre a meghatalmazás irányult, a képviseleti jogosultság visszavonásával, valamint bármelyik fél halálával. A meghatalmazás visszavonásának kockázata a képviselőt terheli; a megszűnés harmadik személlyel szemben csak akkor hatályos, ha arról tudott vagy kellő gondosság mellett tudnia kellett volna.

5. A jogügyletek érvénytelensége¹⁷

Noha az érvénytelenség szabályait a Ptk. – nem utolsó sorban az új szankciórendszer okán – a szerződések általános szabályai között helyezi el, mind az érvénytelenségi okok meghatározása során, mind pedig a semmisség és a megtámadhatóság megkülönböztetése tekintetében lényegében a jogügylettani dogmatika talaján áll.

Érvénytelenségről akkor beszélhetünk, ha valamely tényállásban megtalálható a jogügylet külső látszata, mégis valamely eleme hiányzik, vagy valamiféle hiányosságban szenved. Ebből következően érvénytelen a jogügylet, ha valamely fogyatékosága miatt nem alkalmas a célzott joghatás előidézésére. A fogyatékoság fennállhat mind a jogügyleti akarat, mind a nyilatkozat, mind a célzott joghatás tekintetében.

Az érvénytelenség okának a nyilatkozat megtételekor kell fennállnia, és az eredetileg érvénytelen jogügylet akkor sem válik érvényessé, ha az érvénytelenség oka később megszűnik (cselekvőképtelen személy által tett jognyilatkozat nem válik érvényessé cselekvőképessé válásával). Ugyancsak nem eredményezi az érvénytelenség megszűnését az a körülmény, hogy annak létrehozásától számítva már hosszú idő telt el.¹⁸

16 SZLADITS Károly: A magyar magánjog. Budapest, 1941. I. 337.

17 A kérdés dogmatikáját elemző monográfia WEISS Emilia: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban. Budapest, 1967.; KISS Gábor – SÁNDOR István: A szerződések érvénytelensége. Budapest. 2008.

18 Regula Catoniana: quod ab infinitiv vitiosum est, non potest tractu temporis convalescer.

Az érvénytelenség egy gyűjtőfogalom, amely két formát foglal magába, a semmisséget és a megtámadhatóságot.¹⁹ Következményét tekintve a két forma között különbség nincs. A semmisség és az eredményes megtámadás jogkövetkezménye egyaránt az, hogy az ügyletnek jogkövetkezmény nem fűződik. Különbséget jelentenek azonban közöttük egyrészt az érvénytelenség okai, másrészt pedig alapvetően különbözik egymástól az érvénytelenség két formájának a szerkezete.

A semmisség lényegében annyit jelent, hogy a jogügylet valamelyik eleme (akarat, nyilatkozat, vagy célzott joghatás) ténylegesen vagy jogi értelemben hiányzik. Az érvénytelenség másik formája – az elnevezéséből is megállapíthatóan – egy feltételes, a megtámadástól függő érvénytelenséget jelent. Ebben az esetben a jogügylet elemei nem hiányoznak ugyan, de azok valamilyen vonatkozásban problematikusak. Az érvénytelenné válás, az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazhatósága ilyenkor attól függ, hogy az arra jogosított személy az ügyletet megtámadja-e, vagy sem. Ebben az esetben tehát a megtámadásra jogosult személy – aki lehet a sérelmet szenvedett fél, illetve akinek a megtámadáshoz jogos érdeke fűződik – döntésétől függően állhatnak be az érvénytelenség jogkövetkezményei. Megtámadás hiányában az egyébként fennálló érvénytelenségi (megtámadhatósági) ok ellenére az ügyletet úgy kell tekinteni, mintha semmifajta hibája vagy hiányossága nem lenne, az ügylet teljes mértékben érvényesnek minősül.

A semmisség okai tehát minden esetben a jogügylet tartalmi elemeinek hiányához kapcsolódnak: a jogügyleti akarat hiánya (ideértve a cselekvőképesség hiányát, vagy korlátozott voltát), az akarat megfelelő kinyilvánításának hiánya, a célzott joghatás tekintetében pedig az ügylet jogszabályba ütköző, tehát tilos, vagy lehetetlen volta.

A cselekvőképesség hiánya, vagy korlátozott volta tartalmilag az érintettnek az ügyei viteléhez szükséges belátási képességéhez kapcsolódik. A komoly és valódi ügyleti akarat hiánya miatt semmis a fizikai kényszer hatása alatt tett jognyilatkozat, a tréfából, vagy tanítási szándékkal tett kijelentés és a színlelt jogügylet²⁰ is.

Semmisséget eredményez a megfelelő akaratnyilvánítás hiánya is, ami valójában az adott ügyletre előírt alakszerűségi előírások megsértését jelenti (okirati forma hiánya). Lényegét tekintve ebbe a körbe sorolható az álképviselő által tett jognyilatkozat is, amely a képviselt vonatkozásában – főszabályként – az „akaratnyilvánítás” hibája miatt joghatással nem jár, így ebben az összefüggésben semmis. (De ugyanilyen erővel értelmezhető az akarat hiányaként is.)

19 Az érvénytelenséget, mint „megelőző szankció”-t tételezi ASZTALOS László: A polgári jogi szankció. Budapest, 1966. 177.

20 NIZSALOVSKY Endre: A látszat a jogban. Debreceni Szemle, 1931.; GELLÉN Klára: A színlelt szerződés. Szeged 2008.

Az elérni kívánt joghatással összefüggésben semmis a nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütköző²¹ és a tilos jogügylet. Tilos ügyletnek, és ezáltal semmisnek tekintendő az adott ügylet, ha az jogszabályba ütközik, vagy azt a jogszabály megkerülésével kötötték, illetve semmisségét a jogszabály külön kimondja. Szintén a joghatás vonatkozásában semmis az ügylet, ha annak alapján a kötelezett fizikai vagy jogi okból lehetetlen szolgáltatás teljesítését vállalja.²²

A joghatás szempontjából sajátos, és semmisséget eredményező tényállás az uzsorás ügyletek kategóriája. Ebben az esetben a semmisség alapja az, hogy az egyik fél a másik helyzetének kihasználásával feltűnően aránytalan előnyt köt ki a maga számára. A semmisség megállapításához ebben az esetben nem elegendő a pusztán (vagy akár feltűnő) értékaránytalanság a felek szolgáltatásai között (ez megtámadási ok), hanem szükséges az is, hogy az aránytalan előny kikötésére a másik fél helyzetének a kihasználásával kerüljön sor.

A megtámadhatóság, mint láttuk, feltételes érvénytelenséget jelent, amikor is az ügylet érvénytelensége az arra jogosult döntésétől, jognyilatkozatától függ. Ennek okai, egyes esetei is a jogügylet tartalmi elemeihez, a elsősorban jogügyleti akarathoz, illetve a jogügylet tartalmához, a célzott joghatáshoz kapcsolódnak.

A jogügyleti akaratot érintő megtámadási ok a nyilatkozat-tevő tévedése, amely tévedés vonatkozhat magára a jogügyletre, az ügylet indokaira, de vonatkozhat az ügylettel kapcsolatos valamilyen jogi kérdésre, valamely jogszabály tartalmára is. Az ügylet alapjául szolgáló jognyilatkozat indokait illetően a helyzet egyértelmű: azok a körülmények, amelyek a felet jognyilatkozat tételére vagy elfogadására indítják vagy indították, az ügylet érvényessége szempontjából közömbösek. Az ügylet indokában való tévedés (téves feltevés, meghíúsult várakozás) az ügylet sorsát főszabályként nem befolyásolja. Kivételt jelent ez alól, ha a felek egy szerződés megkötésekor ugyanabban a téves feltevésben voltak; ebben az esetben a szerződést bármelyikük megtámadhatja. A tévedés címén való megtámadhatóságnak két feltétele van: egyrészt a tévedésnek lényeges körülményre kell vonatkoznia, másrészt pedig az, hogy a tévedést a másik fél okozza, vagy felismerhesse.

Lényeges körülménynek tekinthető ebben a vonatkozásban az ügylet mindazon tartalmi eleme, amelyekre vonatkozóan – a tévedés nélkül – a felek az ügyletet nem hozták volna létre. Ebbe a körbe beletartoznak azok az ügyleti

21 MENYHÁRD Attila: A jóerkölcsbe ütköző szerződések. Budapest, 2004. A jó erkölcsbe ütközés kategóriájának tartalmi kimunkálása értelemszerűen a bírói gyakorlatra tartozó kérdés.

22 A semmisséget eredményező lehetetlen szolgáltatástól meg kell különböztetni a szolgáltatás lehetetlenné válását; míg az első esetben a szolgáltatás eleve lehetetlen (fizikai vagy jogi értelemben), az utóbbi esetben az elvileg teljesíthető szolgáltatás az ügylet megkötését követően válik teljesíthetetlenné. Bizonyos feltételek mellett ez a szerződés megszűnését eredményezi.

elemek, amelyeket a közfelfogás lényeges tartalmi elemnek tart, de ugyanígy ilyen elemnek tekinthetők mindazon momentumok is, amelyet adott esetben a felek akár kifejezett nyilatkozatukból, akár pedig az eset kísérő körülményeiből megállapítható módon lényegesnek tekintenek.

A tévedés miatti megtámadhatóság másik feltétele az, hogy a nyilatkozat-tevő tévedését a másik fél okozza, vagy ha nem ő okozta, ezt a tévedést kellő gondosság mellett felismerhesse. Tévedés okozásáról akkor lehet szó, ha a másik fél olyan magatartást tanúsít, amelyből egyértelmű következtetésre lehet jutni, és ez a következtetés szolgál a téves nyilatkozat alapjául. Ha a tévedés alapjául harmadik személy magatartása szolgált (ami tartalmát tekintve a megtévesztést jelenti), akkor a megtámadásra csak abban az esetben van lehetőség, ha a nyilatkozat-tevő tévedését a másik fél nyilvánvalóan felismerte, vagy a körülmények mérlegelése alapján az annyira egyértelmű, hogy kellő gondosság mellett fel kellett volna ismernie. A tévedés kérdésében is alapvetően a nyilatkozási elv az irányadó.

Az ingyenes ügyletek esetén az akarati elv a meghatározó, tehát kivételt jelentenek a nyilatkozási elv alól. Ez a momentum megjelenik az ingyenes ügyletek megtámadhatósága tekintetében is. Az ingyenes ügyletek ugyanis megtámadhatóak akkor is, ha a tévedést a másik fél nem ismerhette fel, de természetesen a tévedésnek ekkor is lényeges körülményre kell vonatkoznia, és megtámadható az ingyenes ügylet akkor is, ha a tévedést a másik fél okozta.

Ugyancsak a jogügyleti akarattal kapcsolatos megtámadási ok a fenyegetés. A fenyegetés általában valamely hátrány kilátásba helyezését jelenti, méghozzá olyan hátrány lehetőségét, amely alkalmas arra, hogy a nyilatkozatot tevő személy akaratát befolyásolja, és a nyilatkozat az így befolyásolt akarat megjelenítése legyen. A fenyegetés akkor állapítható meg, ha az ügyletkötéshez szükséges nyilatkozat egészben vagy részben egy kilátásba helyezett személyi vagy vagyoni hátrány hatására keletkezett. A fenyegetés irányulhat a nyilatkozat megtevője, de bármely olyan személy ellen is (rokon, barát stb.), aki miatt a nyilatkozatot tevő a valós akaratától eltérő kijelentésre kényszerül.

A jogügylet tartalmához kapcsolódó, több szempontból is sajátos megtámadási okot jelent a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnő aránytalanságára alapítható érvénytelenség (*laesio enormis*), ami fogalmából következően csak a kétoldalú jogügyletek, a szerződések körében értelmezhető. Ezen megtámadási ok kiindulási alapja a visszterhesség vélelme, vagyis az, hogy a szerződéssel kikötött szolgáltatásért – ha a szerződésből vagy a körülményekből kifejezetten más nem következik – ellenszolgáltatás jár. Az ellenszolgáltatás mértékének meghatározása azonban a felek autonómiájának körébe tartozó kérdés, vagyis a szerződő felek a szerződéses értékviszonyokat is szabadon alakíthatják, és egyező akarattal eltérhetnek a szolgál-

tatás közgazdasági értéke alapján indokolt valós értéktől. A megtámadás lehetőségét, mint szankciót csak a szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékegyensúlyának feltűnő megbombolása esetére írja elő a jogszabály. A szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnő aránytalanság címén való megtámadásnak három feltétele van.

– A szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékbeli eltérése csak akkor ad alapot a megtámadásra, ha az eléri vagy meghaladja a feltűnő értékaránytalanság megállapításához szükséges mértéket. A törvény erre vonatkozóan konkrét meghatározást nem tartalmaz, ezért ennek kimunkálása a bírói gyakorlatra tartozó kérdés.

– A feltűnő aránytalanságnak a szerződés megkötése időpontjában kell fennállnia. A szerződéskötést követően bármely okból keletkezett feltűnő értékaránytalanság akkor sem ad alapot e jogcímen a szerződés megtámadására, ha az jelentős mértékű. Vannak azonban olyan szerződések, amelyeknek tartalmi elemei eleve kizárják, hogy a szerződés megkötés kori szolgáltatás-ellenszolgáltatás értéke meghatározható legyen. Ilyenek a tartási, az életjáradéki, és az öröklési szerződések, amelyek speciális kockázati eleme folytán az átruházott vagyon értéke ugyan megállapítható, az ellenszolgáltatásé – az átruházó haláláig teljesítendő tartás értéke – viszont nem. E szerződéseknek (szerencse-elemet tartalmazó szerződések) a feltűnő aránytalanságra alapított megtámadása ezért nem lehetséges.

– Feltűnő aránytalanság címén a szerződés csak akkor támadható meg, ha a sérelmet szenvedett felet nem vezette az ajándékozás szándéka. Ha a szolgáltatás értékétől eltérő ellenérték meghatározása az ingyenes juttatás (ajándékozás) szándékával, tudatosan történt, akkor a szerződést legfeljebb ajándékozással vegyes visszerthes szerződésnek lehet tekinteni, amikor is a feltűnő értékaránytalanság már értelmezhetetlenné válik.

Ugyancsak a szerződések jogában, azon belül is az úgynevezett általános szerződési feltételek körében létező megtámadási ok a tisztességtelen általános szerződési feltétel megtámadásának lehetősége. Eszerint az általános szerződési feltételként a szerződés részévé váló tisztességtelen kikötést a sérelmet szenvedett fél megtámadhatja. Tisztességtelennek minősül az az általános szerződési feltétel, illetve a fogyasztói szerződésben egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltétel, amely a feleknek a szerződésből eredő jogait és kötelezettségeit a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a szerződési feltétel támasztójával szerződést kötő fél hátrányára állapítja meg.

Az általános szabályok szerint bármely jogügylet megtámadására jogosult a sérelmet szenvedett fél, és az, akinek a megtámadáshoz törvényes érdeke fűződik. A megtámadási jog a szerződés megkötésétől számított egyéves határidőn belül a másik félhez intézett jognyilatkozattal, vagy közvetlenül bíróság előtti érvényesítéssel gyakorolható. Az egyéves megtámadási határidő elévülési természetű,

tehát vonatkoznak rá az elévülés nyugvásának szabályai. Így menthető ok esetén – amely tévedés esetén annak felismeréséig, jogellenes fenyegetés esetén a fenyegetettségi állapot megszűnéséig tart – a megtámadási határidő csak a menthető ok megszűnésével kezdődik. Ez az időtartam azonban – az elévülés nyugvására vonatkozó szabály szerint – csak három hónap lesz.

6. A jogügylet hatálytalansága (feltétel és időhatározás)

Az érvénytelenség minden esetben a jogügylet valamely hiányosságán, vagy hibáján alapszik, joghatás éppen emiatt nem függődik hozzá. Bizonyos esetekben azonban a jogügylet az általános és különös érvényességi feltételeknek mindenben megfelel ugyan, joghatás azonban vagy még, vagy már nem függődik hozzá. Ezt a tényállást nevezzük a jogügylet hatálytalanságának. (Tartalmilag és dogmatikailag hatálytalan a teljesezésbe ment, perfektuálódott ügylet is.)

Az ügylet hatályához kapcsolódó intézmény a feltétel és az időhatározás. Feltételről akkor beszélünk, ha a felek az ügylet hatályának beálltát, vagy megszüntét egy jövőbeni bizonytalan eseménytől tették függővé. Ha az ügyletnek kapcsolódó jogkövetkezmények bekövetkezése a jövőbeni bizonytalan eseménytől függ, akkor halasztó feltételről van szó, mivel a felek az ügylet hatályának beálltát a jövőbeni bizonytalan esemény bekövetkeztéig elhalasztották. Éppen fordított a helyzet a bontó feltétel esetén: az ügyletnek kapcsolódó joghatások beállnak az ügylet létrejöttkor, azonban ez csak a jövőbeni bizonytalan esemény bekövetkeztéig tart, a feltétel teljesülése az ügyletet megszünteti, felbontja. Amennyiben az ügylet érthetetlen, ellentmondó vagy jogellenes feltételt tartalmaz, a feltételt semmisnek kell tekinteni, a részleges érvénytelenség folytán az ügyletet úgy kell tekinteni, mintha az a feltételt nem is tartalmazta volna. A feltétel semmissége következtében tehát a halasztó feltétellel kötött ügylet létrejöttkor hatályba lép, míg bontó feltétel esetében az ügylet határozatlan idejűvé válik.

Amíg a feltétel bekövetkezése függőben van, egyik fél sem tanúsíthat semmiféle olyan magatartást, amely a másik fél jogát a feltétel bekövetkezése vagy meghíúsulása esetére csorbítja vagy meghíúsítja. Ez a tilalom nem jelenti a fél passzivitásra kötelezését, hiszen nem kizárt olyan feltétel meghatározása, amely a másik fél kifejezett aktivitását feltételezi (ajándék kilátásba helyezése a diploma megszerzésének feltételével). A rendelkezés lényege a másik fél jogait csorbító, vagy meghíúsító közreműködés tilalma a jövőbeni esemény bekövetkeztében, illetve meghíúsulásában. Kiegészíti ezt egy további korlátozás, amely szerint a feltétel bekövetkezésére vagy meghíúsulására nem alapíthat jogot az, aki azt felróhatóan maga idézte elő.

Amennyiben a feltétel bekövetkezése – egyik félnek sem felróhatóan – meg-
hiúsul, ugyanaz lesz a helyzet, mint az érthetetlen, ellentmondó vagy jogellenes
feltétel semmissége esetén: az ügyletet úgy kell tekinteni, mintha a feltétel nem is
létezett volna, vagyis a halasztó hatályú ügylet hatályba sem lép, a bontó feltétellel
kötött ügylet pedig határozatlan idejűvé válik.

Egyébiránt a feltételre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni
abban az esetben is, ha a felek az ügylet hatályának beálltát vagy megszűnését
valamely időponthoz kötötték (időhatározás). A „megfelelő” alkalmazást a két
intézmény közötti különbség indokolja, amely különbség a dolog természetéből
fakad. Feltétel esetén jövőbeni bizonytalan eseményről van szó, míg a (halasztó
vagy bontó) feltételként meghatározott időpont mindenféleképp bekövetkezik.
Ebből következően az időhatározás esetében elképzelhetetlen annak semmissége
vagy lehetetlenülése, és kizárt az annak bekövetkezésébe vagy elmaradásába való
bármiféle beavatkozás is.

Épp úgy, mint az érvénytelenség, a hatálytalanság sem csak abszolút jellegű,
tehát mindenki irányában fennálló, hanem relatív jellegű, csak meghatározott
személy irányában fennálló is lehet. Ez a helyzet az úgynevezett fedezetelvonó
szerződések esetében. Fedezetelvonónak az a szerződés minősül, amellyel har-
madik személy igényének kielégítési alapját részben vagy egészben elvonják. A
fedezetelvonó szerződés érvényes, de az ilyen szerződés viszonylagosan, azaz a
sérelmet szenvedett harmadik személlyel szemben hatálytalan.

A KÖRNYEZETI FELELŐSSÉGRŐL ÉS A FENNTARTHATÓSÁGRÓL AZ ÉGHAJLATVÁLTOZÁS TÜKRÉBEN

Nochta Tibor Professzor Úr a hazai polgári jog kiemelkedő képviselője és kedves Kollégám, akinek kutatási területei közé tartozik a polgári jogi felelősség vizsgálta. E tanulmánnyal egy kapcsolódó terület áttekintésével kívánom köszönteni Öt, születésnapja alkalmából. Öszinte tisztelettel és szívből kívánok jó egészséget és alkotómunkával teli, bőséges éveket!

1. Bevezető

A környezeti problémákról és az éghajlatváltozás kísérőjelenségeiről (úgy, mint a hidrológiai rendszerek változása, valamint a szélsőséges időjárási események, árvizek, aszály, gleccserek olvadása, ezek nyomán társadalmi és gazdasági nehézségek stb.)² már nem jövő időben beszélhetünk, hiszen mindennapjaink részévé vált. Az Éghajlatváltozási Kormányközi Testület (IPCC) előrejelzései alapján³ pedig a várható helyzet további eszkalálódásával számolhatunk. Egyes álláspontok szerint az idei kiemelkedően magas hőhullámok néhány éven belül általánossá fognak válni.⁴ Ennek már sajnos konkrét jelei vannak.⁵

-
- 1 egyetemi docens (KRE ÁJK), Magánjogi Tudományok Intézete, Polgári Jogi Tanszék
 - 2 Boóc Ádám, *Az online szerződéskötés magánjogi problémái*, In: HOMCSIKÓ Árpád Olivér (szerk.), *Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívása*, Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XXII., Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest 2018. 37- 48.
 - 3 IPCC, 2014: *Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [Core Writing Team, R.K. PACHAURI and L.A. MEYER (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland, pp. 1-31.
 - 4 Az erről szóló hír megjelent: <https://www.agrarszektor.hu/fold/20220827/ijeszto-ami-a-fol-don-tortenik-egyre-tobb-brutalis-hohullam-varhato-a-jovoben-40360> (2022. 08. 30.)
 - 5 Csak az elmúlt pár nap híreit olvasva: pl. erdőtűz Rodoszon, embereket evakuáltak Korfun, harmadfokú riasztás Magyarországon jelentős részére zivatar veszélye miatt (2023. 07. 25.).

Az IPCC jelentés az éghajlati rendszer megváltozása okának egyértelműen az emberi tevékenységet jelöli meg, ezek közül is a gazdasági növekedés és a népesség-növekedés okoz helyrehozhatatlan károkat.⁶ Ezeknek az okoknak a következtében „a szén-dioxid, a metán és a dinitrogén-oxid légköri koncentrációja oly mértékben emelkedett, amelyre az elmúlt legalább 800 000 évben még nem volt példa.” Emiatt „rendkívül valószínű, hogy a XX. század közepétől megfigyelt felmelegedésnek ezek voltak a legfőbb okozói”.⁷

A megváltozó ökológiai rendszer egyúttal igényli azt, hogy az átalakuló körülményekhez kezdjünk el alkalmazkodni (miközben törekszünk a változások minimalizálására). Ezzel kapcsolatosan már kedvező változásokról (zöld ellátási láncok,⁸ környezetbarát csomagolások,⁹ valamint a megújuló energiaforrások és a közlekedés innovatív megoldásai¹⁰) is olvashatunk. A kihívások apropóján ugyanakkor érdemes górcső alá venni a környezeti felelősség és a fenntarthatóság témaköreit, amelyek adekvát választ nyújthatnak a klímaalkalmazkodás módjára és formáira.

A környezeti felelősség kérdésével többen több helyütt foglalkoztak már.¹¹ Míg a fenntarthatóság témaköre is egyre szélesebb körben jelenik meg a társadalomtudományi kutatásokban.¹²

6 A vis maior fogalmában kapcsolatosan ld. Boóc Ádám, *Megjegyzések a Covid-19 vírus hatásairól a magyar szerződési jogban, külön figyelemmel a vis maior fogalmára*, Glossa Iuridica Különszám, 2020. 85-94.

7 IPCC 2014. (1-31)

8 ld. ehhez: BALOGH Antal, PÓNUSZ Mónika, KOZMA Tímea, *Inverz logika a kibocsátás visszacsorítása és újrahasznosítás érdekében*, Logisztikai trendek és legjobb gyakorlatok V. évfolyam 1. szám, 2019. július 56-60.

9 TISZAI Géza, PÓNUSZ Mónika, *Környezetbarát csomagolás a zöld ellátási lánc szemszögéből*, Logisztikai trendek és legjobb gyakorlatok, V. évfolyam 2. szám 2019. december, 40-46.

10 PÓNUSZ Mónika, KOZMA Tímea, *Zöld ellátási láncok és innovatív megoldások*, Logisztikai trendek és legjobb gyakorlatok, III. évfolyam, 2. szám 2017. 61-66.

11 A teljesség igénye nélkül megemlítendő CSÁK Csilla, *A környezetjogi felelősség magánjogi dogmatikája*, Miskolci Egyetem, Miskolc, 2012., KECSKÉS Gábor, *A környezeti károkért való felelősség a nemzetközi jogban*, Értekezés, 2012., CSAPÓ Orsolya, *A környezeti felelősség határai: Az uniós jog hatása a magyar szabályozásra*, Pázmány Press, Budapest, 2018., CSÁK Csilla, HORNYÁK Zsófia, *A környezeti kárfelelősség elméleti és gyakorlati megoldásai*, Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Iuridica et Politica, 2017. 236-247., BRUHÁCS János, *A környezeti károk miatti nemzetközi felelősség*, In: BALOGH Elemér, BLUTMAN László (szerk.), *Az államok nemzetközi jogi felelőssége tíz év után*. In memoriam Nagy Károly (1932-2001): A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományok emlékülése, Szeged, Állam- és Jogtudományi Kar, 2013. 57-66.

12 Szintén a teljesség igénye nélkül megemlítendő BARTUS Gábor, *A fenntartható fejlődés fogalom értelmezésének hatása az indikátorok kiválasztására*, Statisztikai Szemle, 91. évfolyam, 8-9.

Jelen tanulmányban vizsgálatom fókuszpontját arra helyeztem, hogy a fenntarthatóság alapelve miként kapcsolódik a környezeti felelősséggel (elsődlegesen polgári jogi, illetve közigazgatási jogi megközelítéssel) kapcsolatos jogi szabályozáshoz. Ehhez rövid áttekintést teszek a környezeti felelősség alapvető kérdéseiről, valamint a fenntarthatóságról, majd rögzítem eredményeimet.

2. A szennyező fizet elv és környezeti felelősség egyes kérdései

A környezeti felelősséggel kapcsolatosan a szennyező fizet elvet érdemes megvizsgálnunk. A *szennyező fizet elv* az EU egyik legrégebbi környezetvédelmi alapelve, amely már az EK Első Környezeti Akcióprogramjában is megjelent. A szennyező fizet elvet az Európai Gazdasági Közösség 1975-ben határozta meg ajánlásában¹³. Itt rögzítette a szennyező meghatározását is, amely szerint az a személy, aki közvetve vagy közvetlenül károsítja a környezetet, vagy aki olyan körülményeket hoz létre, melyek ilyen károkat okozhatnak.

Az elv alapján a környezetszennyezéssel járó károk és költségek (ideértve a megelőzés költségeit is) a szennyező fél kötelezettsége. Fontos eleme ennek az elvnek, hogy a szennyező fél tevékenységét annak tudatában végzi, hogy tevékenysége a környezetre káros hatást gyakorol(hat). Ezzel kapcsolatban jegyzi meg Kecskés Gábor, hogy „[e]z voltaképpen nagymértékben elősegíti a hatékony rendezést, hiszen a szennyezés okozójának ismernie kell a szennyezés elkerülésének vagy csökkentésének technológiai és jogi vetületeit, valamint ennek anyagi vonzatait már előre beépítheti a folyamatba”.¹⁴

Az elv tartalmának kezdeti megfogalmazása óta nagyobb mértékű metamorfózis ment át. Az elv értelmében többek közt a szennyezés során kivetett díjnak, valamint a kártérítésnek olyan mértékűnek kell lennie, amely fedezi a szennyező által előidézett helyreállítási költségeket, továbbá a különféle díjaknak és kártérítések összegének olyan elrettentő mértékűnek kell lennie, amely arra ösztönzi a szennyezőt, hogy megfelelő intézkedéseket tegyen a szennyezés csökkentése érdekében vagy kevesebb szennyező termék előállítására, technológia alkalmazására

szám, 842-869., BÁNDI Gyula, A fenntarthatóság értelmezésének egyes jogi szempontjai, MTA Doktori Értekezés, 2013., BÁNDI Gyula, A fenntartható fejlődés jogáról, Pro Futuro, 2013/1. 11-30., PÁLVÖLGYI Tamás et. al. (szerk.), *Az externáliáktól a fenntarthatóságig* – 30 éves a BME Környezetgazdaságtan Tanszék, BME, Budapest, 2020.

13 Council Recommendation 75/436/Euratom, ECSC, EEC of 3 March 1975 regarding the cost allocation and action by public authorities on environmental matters, OJ L 194, 1975. 07. 25. 1.

14 KECSKÉS GÁBOR, *A környezeti károkért viselt felelősség a nemzetközi jogban*, Doktori értekezés, Széchenyi István Egyetem, Győr, 2012. 9.

során. Az elv egyúttal megkívánja/megkívánná, hogy megvalósuljon a természeti erőforrások észszerűbb (hatékonyabb, takarékosabb) felhasználása.¹⁵

A szennyező fizet elve érvényesülésének uniós jogi dokumentuma a környezeti felelősségről szóló irányelv¹⁶. Az elv értelmében az a gazdasági szereplő, akinek tevékenysége a környezeti kárt, illetve az ilyen jellegű közvetlen kárveszélyt okozta, pénzügyi felelősséggel tartozik, a gazdasági szereplők arra való ösztönzése céljából, hogy olyan intézkedéseket fogadjanak el és olyan gyakorlatot építsenek ki, amelyek minimálisra csökkentik a környezeti károk kockázatát a rájuk háruló pénzügyi felelősség csökkentése érdekében.

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a környezeti károk nem mindegyike számolható fel a felelősségi normák alkalmazásával. Ennek alkalmazása ugyanis előfeltételezi, hogy a környezeti kár beazonosítható és mérhető. A környezeti kárfelelősség megállapítása azonban nehézkes az ún. diffúz környezetszennyezés esetén, ekkor ugyanis a kedvezőtlen környezeti hatások nem kapcsolhatók össze meghatározott gazdasági szereplő tevékenységével.

Az irányelv két területet különít el a felelősség alapján, egyfelől a fokozott veszéllyel járó tevékenységek körét, amelyik az objektív felelősség elve érvényesül, másfelől a fokozott veszéllyel nem járó tevékenységeket, amikor a vétkességi megközelítés érvényesül. Az irányelv a polgári jogi felelősség elvét alkalmazza és „az államtól *expressis verbis* nem vár el kártérítési-kártalanítási helytállást, amennyiben a gazdasági szereplő nem azonosítható, vagy nem képes az okozott környezeti kárt megtéríteni”. Mindez azt is jelenti, hogy ez nem minősül az államfelelősség elismerésének.¹⁷

Ezen túlmenően az irányelv¹⁸ nem biztosít magánszemélyek számára kártérítési lehetőséget a környezeti kárból, valamint az ilyen jellegű közvetlen kárveszélyből eredően. „[A]z irányelv címzettjei a tagállamok, annak hatálya a környezeti kárra terjed ki, amely inkább az államok, semmint a magánszemélyek szintjén értelmezhető.” A környezet sérelme esetén a joghatóságot gyakorló állam keretein belül lehetséges a jogi fellépés. És ebbe beletartozik az a lehetőség is, ahogy az irányelv a nemzeti joggal való kapcsolatára utaló rész is szól, hogy az irányelv „nem korlátozza a tagállamokat abban, hogy a környezeti károk megelőzésével és felszámolásával kapcsolatban

15 BÁNDI Gyula, *A „szennyező fizet” vagy a felelősség elve* In: BÁNDI Gyula (szerk.), *Környezetjog*, Szent István Társulat, Budapest, 2022. 93-102.

16 Az Európai Parlament és a Tanács 2004/35/EK irányelve (2004. április 21.) a környezeti károk megelőzése és felszámolása tekintetében a környezeti felelősségről (a továbbiakban: irányelv)

17 KECSKÉS GÁBOR, *A környezeti felelősségi irányelv hazai végrehajtásának tapasztalatai, felülvizsgálata, a jövőbeli változtatások iránya*, Pro Futuro 2020/2. 30-31.

18 az irányelv 3. cikkének (3) bekezdése

szigorúbb rendelkezéseket tartsanak hatályban vagy fogadjanak el, beleértve az ezen irányelvben meghatározott megelőzési és felszámolási követelmények mellett további tevékenységek meghatározását és további felelős felek meghatározását.”¹⁹ Az irányelv hatóköre azonban korlátozott, mivel nem vonatkozik a nukleáris kockázatra, valamint abból eredő környezeti kárra, továbbá az olajszennyezéssel kapcsolatos környezeti kárra vagy ilyen jellegű közvetlen kárveszély esetkörüire sem.²⁰

Az irányelv közigazgatási eszközei közé tartozik a gazdasági szereplőket ösztönző pénzügyi, biztosítéki rendszer kialakítása. Ezeknek az eszközöknek hatékony fedezetet kell biztosítaniuk az irányelv értelmében fennálló pénzügyi kötelezettségekre.

A hazai szabályozásban több ágazati jogszabály ír elő biztosítékadási kötelezettséget (pl. hulladékgazdálkodási, természetvédelmi, környezeti hatásvizsgálati és egységes környezethasználati engedélyezésről szóló normák). A környezetvédelem szempontjából egyes különösen kockázatos tevékenységek folytatása esetén (bányászat, atomenergia felhasználás, szén-dioxid geológiai tárolás) a környezeti kockázatért viselt helytállás körében írja elő jogszabály a felelősségbiztosítás kötését.²¹ Ezen túlmutatóan azonban „[a] környezetvédelmi biztosítékok egységes rendszerét szabályozó joganyag, amely meghatározná a tevékenységi köröket, valamint a biztosíték formáját és mértékét, felhasználásának feltételeit, elszámolásának és nyilvántartásának szabályait, továbbá a környezetvédelmi biztosítás szabályait, nincs.”²²

Megemlítenő a témakörrel szoros kapcsolatosban álló, az Európai Bíróságnak az ún. ERG-ügyben²³ született döntése, amelyben kifejtette a Bíróság, hogy amennyiben valamely környezeti szennyezés esetén az irányelv tárgyi és/vagy időbeli hatályának feltételei nem teljesülnek, akkor az adott helyzet a nemzeti jog hatálya alá tartozó normák alapján ítélandó meg.

A szennyező fizet elvére való visszatérésre megemlítenő, hogy az egyúttal nem csak a környezeti kár felmerülésekor történő helytállást jelenti, hanem azt is, amikor a gazdasági szereplő olyan tevékenységet folytat, amely közvetlen kárveszéllyel fenyeget, akkor viselnie kell a megelőző, valamint a felszámolási intézkedések költségeit is. Ez nem vonatkozik azokra az esetekre, amikor a kár vagy annak közvetlen veszélye általuk nem befolyásolható események következménye.

19 Az irányelv 16. § (1)

20 KECSKÉS Gábor 2020. (31-32)

21 CSÁK Csilla, *A jogi szabályozás aktualitásai a fenntarthatóság jegyében*, Műszaki Földtudományi Közlemények, 2013/1. 77.

22 CSÁK Csilla 2013. (77)

23 A Bíróság (nagytanács) 2010. március 9-i ítélete. Raffinerie Mediterranee (ERG) SpA, Polimeri Europa SpA és Syndial SpA kontra Ministero dello Sviluppo economico és társai. C-378/08, sz. ügy.

A kár a szennyező fizet elvének érvényesítésével, a valamely természeti erőforrásban közvetlenül vagy közvetve bekövetkező, mérhető, kedvezőtlen változás, illetve valamely természeti erőforrás által nyújtott szolgáltatás közvetlen vagy közvetett, mérhető romlása. Mint ahogy majd látni fogjuk, a Kvt.²⁴ ezt a fogalmat veszi át a környezetkárosodás meghatározásakor. A környezeti kár egyfelől jelenti védett fajokban és természetes élőhelyekben okozott károkat, vagyis minden olyan kárt, amely jelentős kedvezőtlen hatást gyakorol az ilyen élőhelyek és fajok kedvező védettségi állapotának elérésére vagy fenntartására. A kedvezőtlen hatás megállapításához figyelembe veszik a károsodással érintett egyedek számát, sűrűségét vagy az érintett területet, az egyedek vagy a károsodott terület szerepét a fajok, illetve az élőhelyek megőrzésében, azok ritkaságát, a faj szaporodási képességét, valamint a károk bekövetkezését követően a faj, illetve az élőhely azon képességét, hogy beavatkozás nélkül helyreálljon. Nem minősül azonban környezeti kárnak a kedvezőtlen változások azok köre, amelyek annak következtében állnak be, amelyekre a gazdasági szereplő kifejezetten engedélyt kapott a hatóságoktól.

A környezeti kár fogalmába tartozik továbbá a vizekben okozott károk, azaz minden olyan kár, amely jelentősen kedvezőtlen hatást gyakorol az érintett vizek ökológiai, kémiai és/vagy mennyiségi állapotára és/vagy ökológiai potenciáljára, valamint beletartoznak a területi károk is, amely a földterület minden olyan elszennyeződését jelenti, amikor az anyagok, készítmények, szervezetek vagy mikroorganizmusok talajba, talaj felszínére vagy a föld alatti térbe történő közvetlen vagy közvetett bevezetése következtében az emberi egészség károsodásának jelentős kockázatával jár.

A szakirodalomban elfogadott az az álláspont is, miszerint – az irányelvi megközelítésnél – a szennyező fizet elv átfogóbb, szélesebb körű, mint a felelősségi normák alkalmazása, ugyanis az magában foglalja a jogszerű tevékenységeket és az alkalmazandó gazdasági szabályozást is. Ekképp a szennyező fizet elv nem tekinthető a felelősség elvének szinonimájaként.²⁵

A felelősség a környezethasználó a környezetre gyakorolt hatásaiért való helytállását jelenti. A jogi értelemben vett felelősség mindig releváns magatartásokhoz, tényállásokhoz (pl. határérték túllépése, károsodás okozása, veszélyeztetés) kapcsolódik. A felelősségi normák megsértéséhez jogkövetkezmények, illetve szankciók kapcsolódnak.

A környezetvédelmi jogban az ún. komplex felelősség érvényesül. Ennek eredményeképp a környezeti kár keletkezése esetén a jogrendszer felelősségi szabályai

24 A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény

25 BÁNDI Gyula 2022. (95-97), valamint FODOR László, *Környezetjog*, DUPress, Debrecen, 2015. 89.

együttesen alkalmazandók, azaz a polgári jogi, a büntetőjogi, a közigazgatási vagy a szabálysértési felelősség előírásait egyaránt érvényesítik.²⁶ A közigazgatási felelősség érvényesítése körében környezetvédelmi bírság, a tevékenység megtiltása, korlátozása, felfüggesztése is szóba jöhet.

A környezetért viselt felelősség magánjogi vetülete a polgári jogi normák alkalmazását jelentik. A környezeti felelősség alapvető normái a Ptk. VI. könyvében találhatók. Ptk. kimondja, hogy a veszélyes üzemi felelősség szabályai szerint felel az is, aki az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységével másnak kárt okoz.²⁷ A Kvt. úgy fogalmaz, hogy a környezet igénybevételével vagy terhelésével járó tevékenységgel, vagy mulasztással másnak okozott kár környezetveszélyeztető tevékenységgel okozott kárnak minősül és arra a Polgári Törvénykönyvnek a fokozott veszéllyel járó tevékenységre vonatkozó szabályait kell alkalmazni.²⁸

A veszélyes üzemi felelősség a polgári jogi felelősség speciális alakzata, amely nem vétkességen alapul, hanem a objektív felelősségen. Ennek alapján a felelősség megállapításának alapja a jogellenesség, a kár, valamint az ok-okozati összefüggés fennállta e kettő között. A veszélyes üzemi felelősség alóli mentesülés köre szűk, és a károkozót terheli annak bizonyítása, hogy a kárt elháríthatatlan ok idézte-e elő, valamint, hogy ez az ok a veszélyes üzemi tevékenység körén kívül esik-e. A joggyakorlat alapján az minősül elháríthatatlannak, *„amely ellen a technika adott fejlettségi szintjére és a gazdaság teherbíró képességére is figyelemmel objektíve nem áll fenn a védekezés lehetősége”*.²⁹

A Ptk. a veszélyes üzemi meghatározását taxatív nem sorolja fel, ennek tartalommal megtöltését a joggyakorlat végzi el, amelynek elemei folyamatosan bővülnek a technológia folyamatos fejlődésére tekintettel. A környezeti felelősség megállapítása körében azonban kiemelendő, hogy *„nem a veszélyes üzemi minősítettség a meghatározó”*, hanem *„önmagában a környezetet veszélyeztető magatartás teremti meg a veszélyes üzemi jelleget”*.³⁰

A környezeti felelősség kérdésének vizsgálata, értelmezésének dimenziói kapcsán több megközelítés található a szakirodalomban.³¹ A Kvt. felelősségi normáinak

26 Kvt. 101. § (1)

27 Ptk. 6:535. § (2)

28 Kvt. 103. § (1)

29 CSÁK Csilla, HORNYÁK Zsófia, *A környezeti kárfelelősség elmélete és gyakorlati megoldásai*, Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXV (2017), 236-238.

30 CSÁK Csilla, HORNYÁK Zsófia, 2017. (236-238)

31 A környezeti felelősség értelmezésének különféle szakirodalmi megközelítéseit CSAPÓ Orsolya szedi egy csokorba, ld. ehhez: *A környezeti jogi felelősség határai, Az uniós jog hatása a magyar szabályozásra*, PhD értekezés, PPKE, Budapest, 2015. 110-133.

elégtelenségét Bándi Gyula fejezi ki, álláspontja szerint a komplex felelősség tágabb, mint amit a törvény az alá rendel, magában foglalja a környezeti érdekekért felelős hatóságok, valamint az állam polgáraiért viselt felelősséget is.³²

Fodor a felelősséggel kapcsolatosan megemlíti az állam kiemelt („fokozott”) felelősségét is, amely alapján *„[a]z államnak a környezetért és a polgáraiért való felelőssége több síkon merül fel: tulajdonosként, társadalmi-gazdasági folyamatok szabályozójaként, a másra nem hárítható, jelentős környezeti károsodások, illetve rendkívüli környezeti események felelőseként, illetve nemzetközi kötelezettségek alanyaként.”*³³

Hasonlóképp Csák Csilla is a környezeti felelősség kérdését holisztikusan közelíti meg és központi elemnek tekinti a környezetjog rendszerében, amelyet kiterjesztően értelmez a személyi kör, a károk, valamint a felelősségi formák tekintetében.³⁴ A környezetjogi felelősséggel foglalkozó kötetében³⁵ megállapítja, hogy a környezeti terheléssel járó tevékenységekkel együttjáró környezeti hatások jelentős részét a jelenlegi kárfelelősségi rendszerek nem tekintik megtérítendő kárnak, amelyet valamelyest a bírói gyakorlat tud kompenzálni.

Megemlíti az is, hogy a megosztott felelősség alapján a környezet megóvásáért való felelősség mindenkié, így az államé, a gazdálkodó szervezeteké, a társadalom szereplőié stb. Ez a felelősség úgy is értelmezhető, mint ahogy *„a gazdasági (termelési, fogyasztási) folyamatok valamennyi szereplőjének vannak kötelezettségei”*³⁶ a környezetből kivett társadalmi javak hasznélvezőiként.

A környezeti felelősség normái a jogrendszerben szétszórtan találhatók meg. Csapó úgy összegzi a környezeti felelősség normáinak lényegét, amelynek *„minden formája azt a védelmi funkciót szolgálja, hogy megóvja a védett jogi tárgy, a környezet érdekét”*. Ennek eszközei és módszerei azonban sokszínűséget mutatnak és megerősíti a környezeti felelősség komplex jellegét.³⁷

32 BÁNDI Gyula 2015. (91-92); BÁNDI Gyula, *A környezetjogi felelősségről*. Belügyi Szemle 2005/5. 21. citálja CSAPÓ Orsolya 2015. (111)

33 FODOR László 2015. (90)

34 CSÁK Csilla, *A környezeti kárfelelősségi rendszerek dogmatikai alapjai*. In: RAISZ Anikó (szerk.): *A nemzetközi környezetjog aktuális kihívásai*. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2012. 16. citálja CSAPÓ Orsolya 2015. (111)

35 CSÁK Csilla: *A környezetjogi felelősség magánjogi dogmatikája*, Miskolci Egyetem, Miskolc, 2013.

36 FODOR László 2015. (90)

37 CSAPÓ Orsolya 2015. (112)

3. Néhány gondolat a fenntarthatóságról

1983-ben került sor a Környezet és Fejlődés Világbizottság megalakulására, amely 1987-ben készítette el a Közös Jövőnk című jelentését, amely változást hozott el a környezeti problémákról való gondolkodás terén. A globális nemzetközi környezetvédelmi megállapodások kidolgozása azóta ugyanis tulajdonképpen a Brundtland-jelentés és az ezt elfogadó ENSZ-határozat végrehajtása jegyében telt el.

A fenntarthatóság Brundtland-bizottság szerinti definíciója alapján *fenntarthatóság* az, amely „*kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy csökkentené a jövőendő generációk képességét, hogy kielégítsék a saját szükségleteiket.*” Ez az alapelv egyre inkább teret nyer valamennyi jogi és nem jogi dokumentumban és a környezeti problémák megoldásának gyökereként tekintenek rá. Az alapelv tartalmának értelmezésének különféle megközelítésével találkozhatunk a szakirodalomban, így például a kapitalizmus kedvezőtlen hatásainak kezelésére mutató megoldásként, vagy az igazságosságot megteremtő keretrendszerként, a fogyasztó társadalommal szembeni kritikaként stb.³⁸

A fenntartható fejlődést a Brundtland-bizottság háromlábú székként képzelte el, aminek három tartópillére, így a társadalom, a gazdaság és környezet kölcsönösen feltételezik egymást, ezért a fenntarthatósági politikában is kiegyensúlyozottan kell megjeleníteni a környezet, a gazdasági és a társadalmi érdekeket.³⁹

Ehelyütt meg kell említenünk, hogy az Európai Unió Nyolcadik Környezeti Akcióprogramja is kiemelten foglalkozik a témával, miszerint a 2030-ig fennálló időszakra vonatkozóan célja közé tartozik, hogy „*a polgárok bolygónk tűrőképességének határain belül jól éljenek egy olyan regeneratív gazdaságban, ahol semmi nem megy veszendőbe, megszűnik a nettó üvegházhatásúgáz-kibocsátás, és ahol a gazdaság növekedése nem erőforrásfüggő és nem okoz környezetkárosodást.*”

Mindemellett egyik tematikus célkitűzése is a környezeti fenntarthatóság előmozdítását szorgalmazza. Ehhez pedig elvárásokat támaszt, amely alapján a környezettel és az éghajlattal kapcsolatos uniós jogszabályok eredményes és hatékony végrehajtására kerüljön sor. Továbbá rögzíti, hogy a megfelelő szakpolitikák kidolgozására és végrehajtására vonatkozó integrált megközelítés megerősítésére van szükség, valamint a környezeti és éghajlati fenntarthatóság hatékony integrálására a gazdasági kormányzás európai szemeszterébe, és az állami és magánforrásokból finanszírozott fenntartható beruházásokra. Mindemellett szükséges a káros (így például a fosszilis energiahordozók kitermelésére vonatkozó) támogatások fokozatos

38 Ld. ehhez BARTUS Gábor 2012. (843-869)

39 GYULAI Iván, *Fenntartható fejlődés és fenntartható növekedés*, Statisztikai Szemle, 2013/8-9, 797-798.

megszüntetése, valamint a piaci alapú eszközök és a zöld költségvetés-tervezési eszközök lehető legjobb kihasználása.

4. Záró gondolatok

Mindezek fényében érdemes azt a kérdést feltenni, hogy a jelenlegi jogi szabályozás alkalmas-e arra, hogy a társadalmakat a különféle (pl. energia-, élelmiszerellátási) kihívásokkal szemben reziliensebbekké tegye?

Az uniós és hazai jogi szabályozás áttekintése alapján, valamint a szakirodalmi forrásokalapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a környezeti károkozásokkal kapcsolatos felelősség témaköre szétszabdalt és érvényesülése nem nyeri el a kívánt hatékonyságot. A szabályozás ezen túl igényli a megfelelő dogmatikai alapok lefektetését. Megállapítható, hogy a jelenlegi uniós és hazai környezeti felelősséggel kapcsolatos jogi környezet hézagos. A jogi szabályozás széttöredezett.⁴⁰ Ennek következtében a jelenlegi környezeti kihívásokra nem nyújt(hat) adekvát választ.

A felelősség a környezethasználó környezetre gyakorolt hatásaiért való helytállását jelenti. A jogi értelemben vett felelősség mindig releváns magatartásokhoz, tényállásokhoz kapcsolódik. Ugyanakkor a klímaváltozáshoz kapcsolódó ökológiai, gazdasági és társadalmi következmények nincsenek jogi szabályozás által teljes mértékben lefedve. Másképpen fogalmazva, nem vagyunk felkészülve arra, ami ránk vár. Ehhez tartozik ugyanakkor az is, hogy a környezet általános állapotának megváltozásával járó jelenségek sok esetben nem jelennek meg jogszabályi tényállásként.

A környezet állapotának fokozatos romlásának megakadályozására nincsenek megfelelő jogi eszközeink. A jogi felelősség normái csak akkor nyerneek alkalmazást, amikor beazonosítható gazdasági szereplővel szemben szükséges fellépni, de ez sem garantálja a környezet állapotának megnyugtató helyreállítását (sok esetben ez a környezeti probléma jellegéből, pl. adott esetben a természetkárosítás mértékéből adódik). Miközben az éghajlatváltozás más országok nagy emissziójú és ugyan jogszabályi feltételeknek megfelelő tevékenységéből fakad mégis ez alapjaiban alakítja át a bolygónk hidrológiai, meteorológiai és más rendszereinek működését. Ez további, – jelen munka keretein túlmutató – kérdéseket vet fel (pl. államfelelősség, fejlődő országok joga a fejlődéshez, közös, de megkülönböztetett felelősség). A klímaadaptáció pedig távoli jövőbe veszőnek tűnik.

Mindezek mellett a környezeti felelősségi normák a környezetállapot helyreállítására, a kártétel meg nem történté tételére sem feltétlenül elegendőek, de a megelőzés elvének érvényesülését sem támogatják eléggé. Mindezek a fenntartha-

⁴⁰ Hasonló megállapításra jut CSAPÓ Orsolya 2015. (309)

tóság elvének nem felelnek meg. A fenntarthatóság elvének figyelembevételével az előzőek fényében a felelősség normáinak a környezet hosszútávú fennmaradását biztosítónak kell lennie. Ehhez valamennyi érintett ágazat – az életviszonyok minél szélesebb körének – fenntarthatósági szempontú felülvizsgálata lenne indokolt, ezen belül is különös tekintettel a környezeti felelősségre.

GONDOLATOK A KÖTVÉNY MÚLTJÁRÓL, JELENÉRŐL, JÖVŐJÉRŐL

Nochta Tiborral több évtizedes egyetemi oktatói pályafutásom elején Miskolcon ismerkedtem meg és az első perctől szívélyes, baráti kollegiális viszonyt ápolunk. Az újonnan alapított Miskolci Jogi Kar oktatójaként nagyon jól eső érzés volt, hogy bármilyen, a munkánkat érintő kérdésekben bizton számíthattunk a nagy múltú pécsi jogi kar oktatójának támogatására. Bár földrajzilag Pécs esett a legtávolabb a Miskolci Jogi Kartól, konferenciáinkat, rendezvényeinket mindig első kérésre jelenlétével és előadásaival támogatta. Nagy öröömre szolgált, hogy a Károli Gáspár Református Egyetem Jogi Karán már közvetlen oktatótársak lehettünk. Kedves Tibor kívánom, hogy még nagyon sokáig segítsd munkáddal a jövő jogász nemzedékének képzését, ehhez kívánok boldog születésnapot, nagyon jó egészséget, és szakmai sikereket!

A születésnap tisztelegő kötetbe választott témám, az egyik kedvenc értékpapírom. A kötvény jogi hátterének elemzése, számomra is az idő múlását szimbolizálja, hiszen több, mint három évtizeddel ezelőtt a kötvényről írtam az első értékpapírrégi cikemet. Az azóta eltelt időszakban sok változás tanúi lehettünk, amelyekből ehelyütt csak néhányat kívánok felidézni.

1. A kötvény múltjáról

1.1. A kötvény szabályozása a nyolcvanas évektől a Tőkepiaci törvényig

A kötvény a XIX. század közepén alakult ki hazánkban, azonban múltjának felidézése terén nem kívánok teljes történeti áttekintést nyújtani, kizárólag a negyven évvel ezelőtti „újraszabályozásig” visszanyúlni, amit nevezhetünk a magyar értékpapírok reneszánszának is. A kötvény múltidézésének alappontjaként mégis egy jóval régebben keletkezett megállapítással kezdenék Kuncz Ödön tollából. A kötvény „kialakulása a hitel tökéletesebbé válásával kapcsolatos. A hitelt a pénzgazdaság általános elterjedése emelte ki kezdetleges alakjából, főleg azért mert a pénzkölcsön olyan gazdasági hatalmat ad az adósnak, amelyet bármely célra korlátlanul felhasználhat és mert az adós tartozása szintén pénzben lévén

1 egyetemi docens, c. egyetemi tanár, Kereskedelmi Jogi Tanszék (KRE ÁJK)

meghatározva, a teljesítés (a kölcsön visszaadása) szerfelett egyszerűvé vált. A hitelnyújtás a hitelezőt követeléshez juttatja, amely lejáratára (esedékessége) előtt is a gazdasági életben értéket képviselve, az élet már régóta gondoskodott olyan alkalmas eszközről, amely ezt a követelést forgalomképessé teszi; a hitelező javára a követelés felett olyan rendelkező jogot biztosít, amilyen őt a javak felett illeti. És az értékpapír gazdasági szempontból nem is más, mint valamely követelés (általában jog) értékesítését (mobilizálását, átruházását, forgalomba hozását) megkönnyítő instrumentum.”²

Ezek a száz éve tett megállapítások még akkor is teljes mértékben helytállóak voltak, amikor éppen hatvan évvel később a kötvény újra megjelent a magyar gazdasági működés áramában. 1982-öt írtunk ekkor.³ A szocialista gazdasági berendezkedés az állami hitelmonopólium talaján állt, azaz a gazdaság alanyainak senki más nem adhatott hitelt, csak az állam. Ez a rendszer működik amíg az államnak van elég kihelyezésre alkalmas tőkéje, ennek hiányában azonban leáll minden fejlesztés, beruházás a gazdaságban. Ez történt 1982-ben hazánkban, amikor is szorítóan lépett fel az igény, hogy az állam helyett más hitelezőt kell találni. A szocializmusra nemcsak az állami hitelmonopólium, hanem az áruhiány is jellemző volt, ami azt jelentette, hogy az állampolgároknak, amennyiben volt egy ki megtakarításuk, azt bankbetétbe helyezték, mivel nem volt sem áru, sem szolgáltatás, amire szívesen elköltötték volna. Akkoriban a jegybank mellett egyetlen bank, az OTP működött, ahol milliárdos nagyságrendű lakossági megtakarítás gyűlt fel, az államnak viszont üres volt a kasszája, ezért a gazdaság alanyai hitel hiányában működni, fejlődni nem voltak képesek. Ekkor jött az a gazdaságpolitikai fordulat, mely arra irányult, hogy a lakossági megtakarításokat kell összekötni a megtakarítások felhasználóival, vagyis a lakossági megtakarításokat kell a gazdaság alanyaihoz eljuttatni, a gazdaságba áramoltatni, és ennek az eszköze lett a kötvény.⁴

A kötvény „feltámasztása” nemcsak azért volt forradalmi tett a szocializmus idején, mert a tőkepiac egyik legfontosabb instrumentumát vezette be a gazdaságba, hanem azért is, mert nem a szocialista gazdasági struktúra⁵, hanem

2 Kuncz Ödön: A magyar kereskedelmi és váltójog vázlata, Budapest, 1922. 29.old.

3 1982. évi 28. törvényerejű rendelet a kötvényről, és a végrehajtásáról szóló 65/1982.(XII.4.) MT. rendelet

4 Lásd bővebben Harsányi Gyöngyi: A kötvény gazdasági szerepe és jelentősége a piacgazdaság kialakításában In: Gáspárdy László, Prugberger Tamás, Bíró György (szerk.) Ünnepi Tanulmányok a Miskolci Jogi Kar fennállásának 10. évfordulója alkalmából, Miskolci Egyetem Kiadó, Miskolc, 1991. 135-143.p

5 Emlékeztetnék az 1950-es évek hírhedt békekölcsön kötvényére, amely nem volt valódi kötvény az elnevezése ellenére.

a kapitalista gazdaság működési törvényszerűségei szerint tette azt. A kötvény megalkotóinak további jó helyzetfelismerését dicséri, hogy kicsit módosítottak a klasszikus kötvény ismérvein. A kötvény hitelviszonyt megtestesítő értékpapír, ami azt jelenti, hogy a kötvény kibocsátója, mint adós hozzájut a kötvény névértékének megfelelő pénzhez, vagyis tőkéhez, amiért cserébe értékpapírt ad a kötvény megvásárlójának, azaz a hitelezőnek. Aztán lejáratkor az adós visszafizeti a tőkeösszeget és még kamatot is teljesít. Amennyiben 1982-ben olyan kötvényt indítottak volna útjára, amely „csak” ennyit tud, nem valószínű, hogy különösebb érdeklődésre tartott volna számot, hiszen a befizetett pénz visszafizetése és utána kamatfizetés, ez olyan tulajdonság, amit a bankbetét is biztosított a tulajdonosa számára. Ezért bővíteni kellett a kötvény által megtestesített alanyi jogot, olyan valamivel, amit vonzóvá tette ezt az értékpapírt a befektetők, vagyis ebben az időszakban a lakosság számára. Mint fentebb láthattuk, azért volt olyan nagy összegű lakossági megtakarítás a bankban, mert nem tudták árura, szolgáltatásra elkölteni. Ezért fontos volt a kötvényt olyan tulajdonsággal is felruházni, amely lehetővé tette valamely, a lakosság által kívánt áru vagy szolgáltatás megszerzését. Emiatt tették lehetővé, hogy a kötvény kibocsátója amellest, hogy a kapott pénz visszafizetését és kamatainak megfizetését vállalta, ezen túlmenően vállalhatott valamilyen egyéb szolgáltatás teljesítését is. Természetesen olyan szolgáltatást, amelyet hiába volt pénze valakinek, nem tudta megszerezni, csakis azáltal, hogy kötvényt vásárolt. „Tehát a hiánygazdaság törvényszerűségeiből adódóan kezdetben kizárólag azok a kötvények számíthattak sikerre, amelyek alkalmasak voltak bizonyos hiányhelyzetek megszüntetésére is.”⁶ Más megközelítésből az állapítható meg, hogy a nyolcvanas években a kötvényvásárlók egyáltalán nem befektetési szempontok alapján döntöttek a kötvény megszerzéséről, hanem annak a természetes kedvezménynek, azaz plusz szolgáltatásnak tulajdonítottak elsődleges jelentőséget, amit a kibocsátó az évi fix kamaton kívül nyújtani tudott. (A nyolcvanas években a legnépszerűbb kötvény a Magyar Posta által kibocsátott ún. telefonkötvény volt. Abban az időszakban „normál” esetben telefonhoz jutni csak oly módon lehetett, hogy igényelni kellett, amely alapján a Magyar Posta évtizedekkel későbbre igazolta vissza a telefon bekötését. Ezzel szemben a telefonkötvény alapján a kibocsátó nemcsak a névértéknek megfelelő pénz visszafizetését, és kamatai megfizetését vállalta, hanem két éven belül a telefon bekötését is.)

A későbbiekben aztán egyre inkább visszaszorult az egyéb szolgáltatást ígérő kötvénykibocsátások köre, és egyre inkább a „klasszikus kötvény” alakzata terjedt el, nevezetesen a kötvény, amely olyan hitelviszonyt megtestesítő értékpapír, amely a befizetett pénz visszafizetését és hozadékként kamatfizetést ígért.

⁶ idézett mű Harsányi Gyöngyi: 137.p.

A kötvény népszerűségét és ennek megfelelő kelendőségét nemcsak az biztosította, hogy így hozzá lehetett jutni egy áhított, ugyanakkor nehezen hozzáférhető szolgáltatáshoz, hanem az is, hogy abszolút biztonságos volt, hiszen az állam teljes garanciát vállalt a visszafizetésre bárki is bocsátotta ki az adott kötvényt. Végül szintén fokozta a kötvény forgalomképességét, hogy a benne foglalt alanyi jog nem évült el. (Ez praktikusán annyit jelentett és jelent ma is, hogy az 1990 előtt kibocsátott kötvényt még most is érvényesíteni lehet, bár annak kibocsátója már régen nem létezik. Az állam teljesíti a kötvény névértékének visszafizetését.) Ennyi pozitívum hatására a kötvénypiacot 1987 közepéig a túlkereslet jellemezte. A lakosság legnagyobb része szeretett volna kötvényhez jutni, ami növelte a likviditását és ebben az időszakban a befektetők kötvényeiket magas árfolyamon bármikor biztosan el tudták adni. Természetesen ez a kedvező időszak nem tartott sokáig, a kibocsátási dömping túlkínálatba csapott át, amely hamarosan lelohasztotta a kötvényszerzési kedvet.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a kötvény megjelenése a magyar gazdaságban nem a rendszerváltáshoz kapcsolódik, hiszen évekkel azelőtt jelent meg a forráshiányos gazdaságban, lehetővé téve a lakossági megtakarítások becsatornázását a beruházási szektorba. A rendszerváltást megelőző évtized volt az egyedi értékpapírokat, köztük a kötvényt megteremtő, illetve a gazdaságba bevezető jogszabályok évtizede.

A rendszerváltás természetesen nagyon sok változást hozott, amely a magyar értékpapírokra, így a kötvényre is kifejtette hatását, új tényezőkkel, ismérvekkel gazdagította azt.

A legalapvetőbb változás úgy a piacgazdaság kialakításában, mint a kötvényforgalmazásban az értéktőzsde felállításában érhető tetten.⁷ Az 1990. júniusában megnyitott Budapest Értéktőzsde működtetésében, kereskedelmi tevékenységében a kötvény központi, sőt kezdetben kizárólagos szerepet játszott. A tőzsdei kereskedés normáinak megfogalmazása mellett az I. Értékpapírtörvény jelentősége abban is megnyilvánul, hogy első ízben rögzítette az értékpapírforgalmazás alapvető normáit. Az egyes értékpapírokra vonatkozó jogszabályok ugyanis csak az adott értékpapír fogalmát, kellékeit, a kibocsátásukra jogosultak körét, futamidejét, elévülési idejét, és egyéb alapvető ismérvét rendezi. Annak szabályozása, hogy ezeket az értékpapírokat milyen előírások figyelembevételével, betartásával lehet forgalomba hozni, kibocsátani, miként lehet velük kereskedni, ügyleteket kötni, más jellegű jogszabályokat tettek szükségessé. A kilencvenes években ezeket a normákat először 1990-ben, majd 1996-ban határozta meg a jogalkotó⁸.

7 1990. évi VI. törvény

8 I. Értékpapírtörvény (1990. évi VI. számú törvény), II. Értékpapírtörvény (1996. évi CXI. számú törvény).

A másik jelentős változás szintén 1990-hez, az első önkormányzati választáshoz kapcsolódik. A jogalkotó ehhez az időponthoz kötötte a kötvényhez kapcsolódó állami garancia megszűnését. Nevezetesen az 1990. szeptember 30. előtt kibocsátott kötvény visszafizetését kibocsátóra tekintet nélkül garantálta az állam. Az ezen időpont után forgalomba hozott kötvények esetén azonban már nem, kivéve az államkötvényeket. Nyilvánvalóan az állam által kibocsátott kötvények visszafizetésére továbbra is fenn áll és fenn áll az állami garancia.

1.2. *A kötvény szabályozása a Tőkepiaci törvénytől a Polgári Törvénykönyvig*

A kilencvenes évek a kötvényre vonatkozó alapvető anyagi jogi szabályokban nem sok változást hoztak. A kötvény lényegi ismérveit rögzítő MT rendelet és végrehajtási rendelete betöltötték szerepüket. Csak az ezredfordulón született új jogszabály, a 285/2001. (XII. 26.) Kormányrendelet lépett a húsz évvel korábbi eredeti jogszabály helyébe. Emellett a 2001. évi CXX. számú Tőkepiaci törvény tartalmazott még a kötvényt is érintő rendelkezéseket a kibocsátással kapcsolatos eljárási normákkal összefüggésben. Két alapvető és egymással összefüggő – a megelőző évtizedek szabályozásához képest módosult – jellemzőt kell kiemelnünk ezzel kapcsolatban nevezetesen a kötvény átruházási módjában illetve az előállítási módjában bekövetkezett változást.

A bekövetkezett egyik módosulás nem egyedül a kötvény, hanem általában az értékpapírok átruházási módjához fűződik. Az értékpapírok az átruházás módja szerint bemutatóra szóló, névre szóló illetve recta papírok lehetnek. A birtokbaadással, azaz egyszerű átadással átruházható értékpapírok a bemutatóra szóló értékpapírok. (A bemutatóra szóló értékpapír azt jogosítja, akinek az értékpapír a birtokában van. Átruházása ingó dolog módjára, egyszerű átadással történik. Akire ily módon bemutatóra szóló értékpapírt ruháznak át, az értékpapír tulajdonosává lesz akkor is, ha az átruházó nem volt tulajdonos.) A névre szóló értékpapírok átruházása az értékpapír hátlapjára vezetett forgatmány (hátirat) útján történik.

A nyolcvanas és kilencvenes években valamennyi értékpapírra vonatkozó jogszabály engedte mindegyik átruházási mód alkalmazását, helyesebb volt olyan értékpapír (pl a kincstárjegy), amelyet csak bemutatóra szólóan lehetett kibocsátani. Ez a lehetőség a kétezres évek kezdetétől lényegében teljesen megszűnt. 2002. január 1-től értékpapírt nem lehet bemutatóra szólóan forgalomba hozni (kivéve, ha törvény másként rendelkezik)⁹ Ez két tényezőre vezethető vissza, a pénzmosás elleni európai uniós szintű küzdelemre (annak egyik eszközeként), illetve a dematerializált értékpapírok elterjedésére.

⁹ Napjainkban csak a csekk és a zálogjegy bocsátható ki bemutatóra szólóan

A bemutatóra szóló értékpapírok fontos sajátossága az anonimitás, mely az értékpapírok két sajátos ismervéből, a kifogáskorlátozásból és az alaki legitimitációból ered. Mivel az értékpapír által megtestesített alanyi jog az értékpapír kibocsátása után az alapjogviszonytól elszakad, függetlenedik, (absztrahálódik), az alapügyletből nem lehet többé kifogásokat támasztani, és a jogosultság igazolására az alaki legitimitáció is elég, az eredeti jogosult, illetve kötelezett mintegy névtelenné válik. Névtelen az értékpapír jelenlegi jogosultja is, mivel nem lehet tudni, hogy az értékpapír a gazdasági forgalomban éppen kinél van, ki jogosult az alanyi jogot gyakorolni. Ez az anonimitás teszi az értékpapírforgalmat igen nehezen ellenőrizhetővé, ami kiváló alkalmat ad/ott a kétes ügyletekből, bűncselekményekből származó bevétel és haszon szabályos befektetési ügyletté alakítására. Ennek vetett véget a bemutatóra szólóan történő értékpapírkibocsátás megszüntetése. Azonban nemcsak a pénzmosás elleni küzdelem jegyében született új jogszabályok hoztak változást az anonimitás tekintetében. Mivel az anonimitás, csak az okirat formájában megjelenített értékpapírokra jellemző, ezért a dematerializált értékpapírok elterjedése szintén az anonimitás megszűnése irányába hatott.

Az értékpapírok dematerializációjának lehetősége először a II. Értékpapírtörvényben került rögzítésre, majd a Tőkepiaci törvényben került részletes és széleskörű szabályozásra.

Dematerializált értékpapír esetén az értékpapír tartalmi kellékeit nem egy papírdarab, nem egy okirat foglalja magában, hanem egy elektronikus, számítógépes adat. A dematerializált értékpapír mindig névre szóló értékpapír. A tulajdonos nevét és azonosítási adatait ebben az esetben az értékpapírszámla tartalmazza. Napjainkban a sorozatban előállított értékpapírok túlnyomó többsége csak dematerializált formában állítható elő. A dematerializált értékpapírok esetén a szigorú nyilvántartási rendszer, az értékpapírszámláról vezetett számlanyilvántartás kizárja az anonimitást, az értékpapír tulajdonos névtelenségét. A névre szólóan kiállított értékpapírok esetében pedig anonimitásról értelemszerűen nem beszélhetünk.

2. A kötvény jelenéről

A kétezertizedes évek legfontosabb jogalkotási produktuma az új Polgári Törvénykönyv megalkotása, mely – a régihez képest – lényegesen nagyobb teret szentel az értékpapírok szabályozásának. A nyolcvanas éveken az egyedi értékpapírokra vonatkozó jogforrások megjelenésének sorozata után került sor az értékpapírok általános ismérveinek törvénybe foglalására, ugyanis az 1988. évi XXV. törvény alapján jelentek meg a Polgári Törvénykönyvben az értékpapír jogintézmé-

nyének általános szabályai. A Ptk. XVIII/A. fejezete három szakaszt szentel az értékpapíroknak. A 338/A. – 338/C. §-ok az értékpapír fogalmára, típusaira, az átruházás joghatásaira, az értékpapírok által megtestesíthető alanyi jogokra vonatkoztak. A régi kódex az értékpapírok egyedi minősítési rendjét deklarálja. Ezek szerint „értékpapírnak csak olyan okirat tekinthető, amely jogszabályban meghatározott kellékekkel rendelkezik, és kiállítását (kibocsátást) a jogszabály lehetővé teszi.”¹⁰ Etekintetben lényeges változást hozott az új Ptk., mely áttér a normatív szabályozásra, vagyis a jövőre nézve nem mondja ki, hogy értékpapírnak csak az minősül, amelynek kiállítását, ilyen formában történő megjelenését jogszabály lehetővé teszi. A jogalkotó tudomásul veszi és megerősíti, hogy vannak ilyen jogszabályok, és a negyedik bekezdésben deklarálja is, hogy ha jogszabály meghatározza az értékpapír kötelező tartalmi elemeit, akkor kizárólag az ezeknek megfelelő okirat (számítógépes jel) tekinthető az adott értékpapírfajtába tartozó értékpapírnak. A jövőben azonban nemcsak olyan értékpapírokat lehet kiállítani, kibocsátani, amelyeket a jogszabályok már megteremtettek, illetve a jogalkotó ezt követően létrehoz, hanem bárki kitalálhat új értékpapírokat.¹¹

Fentiekből következően kötvénynek továbbra is az az értékpapír minősül, amelyet 285/2001. (XII. 26.) Kormányrendelet, valamint a 2001. évi CXX. törvény rendelkezései alapján hoztak forgalomba, vagy másképpen kötvényt kibocsátani csak ezen jogszabályok alapján lehetséges.

A Ptk. a klasszikus kötvényt, mint értékpapírt nem szabályozza, csak a részvényhez kapcsolódó speciális kötvényeket, melyek körében újdonság volt az átváltozó kötvény típusának a létrehozása.

Ennek az új értékpapírnak a megjelenésével függ össze a klasszikus kötvény szabályainak egy lényeges módosítása, melyre a Tőkepiaci törvényben¹² került sor. A kötvénynek, mint hitelviszonyt megtestesítő értékpapírnak lényegi sajátossága a lejáratú időnek, vagyis a kötvény futamidejének a meghatározása a kötvény kellékei között. A kötvénytulajdonosnak tisztában kell lenni azzal, hogy mikor számíthat a befizetett pénz visszafizetésére, meddig számíthat a kamatfizetésre, a kibocsátónak pedig tisztában kell lennie azzal, hogy mikor áll be a teljesítési kötelezettsége. A kötvény bármilyen futamidőre (rövid, közép és hosszú lejáratra) kibocsátható.

10 338/A. § (2) bekezdés

11 HARSÁNYI Gyöngyi: Az értékpapír In: A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja (szerkesztő: Osztovits András) IV. kötet Opten Informatikai Kft. Kiadó, Budapest, 2014. 331.p.

12 2001. évi CXX. tv 12/B. §

Ez a 285/2001. (XII. 26.) Kormányrendeletben rögzített szabály¹³ lényegében fennmaradt a hatályos szabályozásban is azzal, hogy emellett lehetőség van lejárat nélküli kötvényt is kibocsátani.

Mint említésre került, ez a változás az átváltozó kötvény megjelenéséhez köthető¹⁴. Korábban is léteztek részvényhez kapcsolódó speciális kötvényszélek, melynek későbbi, részvényesi pozíciót keletkeztető hatása volt, vagy lehetett. Ezek nem a klasszikus értelemben vett kötvények, hanem olyan értékpapírok, amelyek megkönnyítették tulajdonosának a részvényszerzését. A törvény 2013-ig két olyan speciális kötvényszék tekintetében tartalmazott szabályokat, amelyeknek – a kötvény sajátosságain túlmenően – részvényjogi funkciói is voltak. Ezek voltak az átváltoztatható kötvény és a jegyzési jogot biztosító kötvény. Ezek a speciális kötvények továbbra is kibocsáthatók, kiegészülnek azonban egy harmadik féle kötvénnyel, nevezetesen az átváltozó kötvénnyel. Az átváltoztatható kötvénnyel szemben, amelyet az alapszabályban meghatározott feltételek szerint a kötvényes kérelmére kell részvénné átalakítani¹⁵, az átváltozó kötvény olyan értékpapír, amely a kötvényben (alapszabályban) meghatározott objektív feltétel bekövetkezése esetén alakul át részvénné. Ez olyan, eredetileg hitelviszonyt megtestesítő értékpapír, amelyből visszafizetési és kamatfizetési kötelezettség nem következik, és amely egy később mindenképpen bekövetkező objektív feltétel – nem pedig a részvényes akaratnyilatkozata – alapján társasági jogviszonnyá, tagsági részesedéssé alakul át.¹⁶ Miután a későbbi objektív feltétel bekövetkezése nem határozható meg előre, így lejárat idő meghatározása sem lehetséges.

A kötvény szabályozása napjainkban sok tekintetben megegyezik az eredeti jogszabályban foglaltakkal, tekintettel arra, hogy ennek az instrumentumnak a gazdasági természete, lényege, funkciója nem változott. Ez az értékpapír kötelmi jogi természetű követelést, mégpedig pénzkövetelést, azaz hitelviszonyt testesít meg, melyben a kibocsátó (az adós) meghatározott pénzüsszegnek a rendelkezésre bocsátását elismerve arra kötelezi magát, hogy a pénz összegét, és annak meghatározott módon számított kamatát vagy egyéb hozamát, illetőleg az általa vállalt egyéb szolgáltatásokat az értékpapír birtokosának (a hitelezőnek) a megjelölt időben és módon megfizeti, illetve teljesíti. Ez több, mint három évtizeddel ezelőtt is és

13 A kötvény eredeti 1982-es jogszabálya még csak öt éves illetve öt éven túli lejárat időt engedélyezett.

14 2013. évi CCLII. tv. 151. §

15 Az átváltoztatható kötvény tulajdonosa a kötvény futamidején belül, a közgyűlés által meghatározott időtartam alatt írásban – nyomdai úton előállított kötvények esetén a kötvényeknek az igazgatóság részére történő benyújtásával – kötvényei helyébe részvényt igényelhet.

16 BARTA Judit - HARSÁNYI Gyöngyi - MAJOROS Tünde - UJVÁRINÉ Antal Edit: Gazdasági társaságok a Polgári Törvénykönyvben Patrocínium Kiadó, Budapest, 2016., 210.p.

napjainkban is így van. E lényegi sajátosságok közül érdekességnek talán csak az számít, hogy a kötvényt megteremtő jogszabályban „újításnak” minősülő jellegzetesség, nevezetesen, hogy (bár ez az ismérv a klasszikus kötvénynek nem sajátja,) a kibocsátó egyéb szolgáltatás teljesítését is vállalhatja, a mai napig, a jelenleg hatályos rendelkezésben is megtalálható, annak ellenére, hogy ez a gyakorlatban lényegében már a kilencvenes évektől nem realitás. Ennek ellenére célszerűnek tartom a lehetőség fenntartását (különösen önkormányzati kötvénykibocsátás esetén), hogy a kötvénykibocsátó kötvénye kelendőségének fokozása érdekében valamilyen szolgáltatás teljesítését ígérje.

3. A kötvény jövőjéről

A kötvényt megjelenése óta Magyarországon, a nemzetgazdaságban rendelkezésre álló jövedelmek hatékonyabb felhasználása, illetve kiegészítése érdekében bocsátották ki. A nyolcvanas évekbeli végletes forráshiány idején mintegy „végszükségben” bevezetett értékpapír nagyon hasznos eszköznek bizonyult és az azóta eltelt időszakban is megbízható befektetési eszköznek számít. Napjainkban a globalizáció, a kontinentális, sőt világméretekben jelentkező gazdasági problémák túlmutatnak a nemzetgazdasági igények keretein. Egyre nagyobb kihívás a fenntartható gazdaságra való áttéréshez szükséges beruházások óriási tőkeigényének biztosítása. „Az éghajlatváltozás kockázatainak pénzügyi rendszerbe történő becsatornázására, a szennyező fizet elvének realizálására, valamint a zöld gazdasági átmenet finanszírozásához szükséges tőkebevonásra számos kezdeményezés született az utóbbi években.”¹⁷ Ebbe a körbe tartozik a zöldkötvény intézménye. „A zöld kötvény, mint új tőkepiaci eszköz elsődlegesen csak a bevont források felhasználásának céljában tér el bármely, az általános szabályok szerint kibocsátott kötvénytől.”¹⁸ A befektetői igényekre reagáló tőkepiaci gyakorlatban ugyanis fokozatosan jelentek meg olyan értékpapírok, amelyek értékesítéséből a bevételt csak meghatározott célra, azaz klíma – és környezetvédelmi beruházásokra lehet fordítani. Mivel a zöldkötvény sem uniós, sem nemzeti szinten nincs szabályozva, az egyes kibocsátók egyénileg alakították ki az adott pénzügyi eszközre vonatkozó szerződési feltételeiket az irányadó nemzeti szabályok szerint.¹⁹

17 MISKOLCZI-BODNÁR Éva: A zöldkötvény, mint a zöld gazdasági átmenet finanszírozási eszköze In: 65 Studia in Honorem Harsányi Gyöngyi (szerk.: Miskolczi-Bodnár Péter - Homicskó Árpád Olivér - Szuchy Róbert) Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2021., 161.p.

18 MISKOLCZI-BODNÁR Éva: id. mű 162.p.

19 MISKOLCZI-BODNÁR Éva: id. mű 162.p.

Zöldkötvényt Európában először 2007-ben bocsátottak ki, mely ezt követően kezdetben lassabb ütemben, majd az utóbbi éveken egyre szélesebb körben került kibocsátásra és vált a befektetési piac keresett és elterjedt szereplőjévé. Magyarországon először 2021-ben az Államadósság Kezelő Központ hozott forgalomba Zöld Magyar Államkötvényt.²⁰ E fix kamatozású, 30 éves futamidejű értékpapír értékesítéséből származó bevételt a kibocsátó olyan projektek finanszírozására használhatja fel, amelyek előmozdítják az alacsony szén-dioxid kibocsátású, az éghajlatváltozás hatásaival szemben ellenállóképes és környezetileg fenntartható gazdaságra való áttérést.

A zöldkötvényre vonatkozóan nemzeti illetve nemzetközi normatív szabályozás jelenleg nincs, azonban Miskolczi-Bodnár Éva korábban jelölt tanulmányában az eddig kialakult piaci gyakorlat alapján meghatároz olyan általános jellemzőket²¹, amelyek szabályozás nélkül is lényegi sajátosságát adják ennek az értékpapírnak.

A klasszikus kötvény esetében a kibocsátó dönti el, hogy a kötvénykibocsátásból befolyó kölcsöntőkét mire kívánja fordítani. Ezzel szemben a zöldkötvény esetén az értékesítésből befolyt tőke kizárólag *meghatározott célra*, mégpedig olyan beruházásra fordítható, amely közvetve vagy közvetlenül a környezet- és éghajlatvédelmi célok megvalósítására szolgál.

Az értékpapírkibocsátót törvény által előírt rendszeres és rendkívüli *tájékoztatási kötelezettség* terheli az *értékpapír forgalomba hozatalától a teljes futamidő lejártáig*. Ez a zöldkötvény esetén is fennáll, azonban kiegészül azzal, hogy a tervezett beruházás várható környezeti hatásairól is kell előzetesen a kibocsátáshoz kapcsolódóan, majd pedig a futamidő alatt rendszeresen *tájékoztatni* a befektetőket.

A klasszikus kötvény bármilyen lejáratra kibocsátható, ezzel szemben a zöldkötvény kizárólag *hosszú futamidőre* (5-30) évre bocsátható ki, tekintettel arra, hogy a zöld beruházások minden esetben lassú megtérülést jelentenek.

A zöldkötvény közös jellemzői körében kiemelten fontos a *kockázat* kérdése. Minden értékpapírba történő befektetés kockázatot rejt magában. Természetesen kötvényt vásárolni is kockázatos befektetés, azonban a klasszikus kötvényhez képest a zöldkötvény kétségtelenül fokozott kockázatot jelent a befektető számára. Megítélesem szerint a zöldkötvénybe történő befektetés a kockázati tőkebefektetéssel rokonítható, amennyiben a magas tőkeigény, a nagy kockázat, és a hosszú megtérülési idő az utóbbi paramétereinek számít. A magas kockázati szint miatt a *zöldkötvény kibocsátóját fokozottan terheli a széleskörű és átfogó projektellenőrzés és átláthatóság biztosításának a kényszere* a befektetők megnyerése

20 <https://www.allampapir.hu/allampapirok/MAK/>

21 MISKOLCZI-BODNÁR Éva: id.mű 164-165.p.

érdekében, amelynek megvalósítása és biztosítása egyelőre nagy nehézségek elé állítja a kibocsátót.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a kötvény, mint értékpapír nemcsak a múltban, hanem napjainkban is a befektetési piac és a tőkeáramlás fontos instrumentumának minősül. A zöldkötvény pedig azt bizonyítja, hogy a jövőben kiemelkedő szerepet fog betölteni a környezetvédelemre, a klíma-és éghajlatváltozás káros hatásainak csökkentésére irányuló beruházások finanszírozását felvállaló befektetési szektorban.

A BÍRÓSÁG ANYAGI PERVEZETÉSE (ÜGYMENEDZSMENT) AZ ÚJ Pp.-BEN

1. Bevezetés

Az új Pp. a bírói magatartást alapelvi szinten deklarálta a *bíróság közrehatási tevékenységének* (anyagi pervezetés) nevesítésével a Pp. 237. §-ban. Ez az egyetlen alapelv az új Pp.-ben, amely kizárólag csak a bíróságra vonatkozó, a tényállás és a jogkérdések tisztázására kiterjedő, a jogvita érdemi elbírálása tekintetében fontos értelmező tevékenységet jelent. A bíró ezt úgy érheti el, hogy a feleket (képviselőiket) az érvényesíteni kívánt jog szempontjából lényeges tények előadására és az ehhez kapcsolódó releváns jogi érvelésre szorítja. Ez az aktív „gondoskodó” szerepkör már az 1911. évi Pp.-ben is szabályozásra került a jogvita tárgyi kereteinek tisztázására vonatkozóan az első – és másodfokú eljárásokban.

A bíróság közrehatási tevékenységét elkülönítjük a perkoncentráció elvétől és a felek eljárástámogatási kötelezettségétől, azonban ezek elválaszthatatlan egységet képeznek a jogalkalmazásban. A perkoncentráció elve a felekre és a bíróságra egyaránt vonatkozik: az ítélet meghozatalához szükséges valamennyi tény és bizonyíték olyan időpontban való rendelkezésre állásáról gondoskodik, hogy a jogvita lehetőleg egy tárgyaláson elbírálható legyen. Ehhez a felek eljárástámogatási kötelezettségeikkel, a bíróság pedig közrehatási tevékenységének teljesítésével járul hozzá. Ennek gyakorlati megvalósulása azt jelenti, hogy a felek eljárástámogatási kötelezettségét a bíróság közrehatási tevékenysége kiegészíti, azaz csak annyiban van helye a bíróság közrehatási tevékenységének, amennyiben a felek nem tesznek eleget az eljárástámogatási kötelezettségeiknek, célja pedig a perkoncentráció megvalósítása a felek és a bíróság együttműködésével. A bírói aktivitás korlátja a féluralom: a felek rendelkezési jogának megvalósulása (a jogvita terjedelmének és tartalmának meghatározása), ezért a bírói aktivitás a felek és a jogi képviselők munkájának korrigálására és hiányosságaik pótlására irányulhat, gyakorlatilag a felek joggyakorlásának ellenőrzése útján, a kérdés, tájékoztatás és a nyilatkozattételre történő felhívás bírói eszközeivel.

¹ habilitált egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Eljárásjogi Tanszék

A Pp. 237. § (anyagi pervezetés)² szabályát kiegészíti a Pp. 6. §, amely a bíróság közrehatási tevékenységét a felek eljárásjogi kötelezettségére vonatkozóan nevesíti (alaki pervezetés)³, melynek egyik eljárásjogi eszköze a Pp. 115. § (1) bekezdés szerinti hiánypótlás elrendelése, ennek nemteljesítése esetében annak jogkövetkezménye pedig a Pp. 176. § (2) bekezdés e) pontja alapján történő érvényesítése pl. a keresetlevél esetében.⁴ A kétfajta pervezetés együttesen az eljárás céljának a törvényességen, a célszerűségen, az időszerűségen alapuló és lehetőség szerint az ügy végleges eldöntésére irányuló lefolytatására szolgál.

2. A bíróság közrehatási tevékenysége (anyagi pervezetés)

Az új Pp. alapján a bíróság tevékenységére vonatkozó alapkövetelmény a bíróság közrehatási kötelezettsége, amely – az eljárástámogatási kötelezettséghez hasonlóan – nem önmagában, hanem az új Pp. további részletszabályaiban nyeri el tényleges tartalmát. A tisztességes eljárás, az észszerű időn belüli határozathozatal, a rendelkezési, tárgyalási elv, a nyilvánosság (és annak kizárása), az anyanyelv-használat a felek oldalán jogként, a bíróság oldalán kötelezettségként azonosíthatók; a késedelemmentesség, jóhiszeműség, igazmondás a felek viszonylatában kölcsönös jog és kötelezettség, de egyben a bírósággal szemben kötelezettség is, amit a bíróságnak joga van kikényszeríteni.⁵

Számot kell vetni azzal a ténnyel, hogy a feleknek nem egyformán érdeke a per gyors, *ergonomikus* és szabályszerű lefolytatása, valós tények feltárása, de még az anyagi jogok érvényesülése sem.⁶ Ezért a bíróság közrehatási tevékenységének célja a perkoncentráció biztosítása, amely a felek oldaláról a fokozott eljárási felelősség előírásában ölt testet, melynek előmozdításához szükséges eszközöket ugyanakkor a bíróság számára is biztosítani kell az anyagi pervezetés formájában. Az anyagi

2 Az ügy kimerítő tárgyalása és szakszerű eldöntésének céljából kifejtett bírói tevékenység

3 Az eljárás menetét, lefolyását biztosító bírói intézkedések (pl. idézés, kézbesítés, határidő tűzése, tárgyalásvezetés, hiánypótlás stb.)

4 A bíróság által a keresetlevélben észlelt értelmezési probléma esetén a Pp. 237. §-a szerinti anyagi pervezetés nem gyakorolható. A bíróság azonban közrehatási kötelezettsége körében (Pp. 6. §) a Pp. 115. § (1) bekezdésében meghatározott esetekben hiánypótlást rendel el és a nemteljesítés jogkövetkezményét a Pp. 176. § (2) e) pontja alapján vonja le (CKOT 2018. 06:20–21. – 11. sz. állásfoglalás)

5 Éless Tamás – Döme Attila: Alapvetések a polgári per szerkezetéhez. In Németh János – Varga István (szerk.): Egy új Polgári Perrendtartás alapjai. HVG-ORAC, Budapest, 2014, 50–79., 59.o.

6 Döme Attila, 2014: A perkoncentráció kulcsa: a közbeszóló határozat In Németh János – Varga István (szerk.): Egy új Polgári Perrendtartás alapjai. HVG-ORAC, Budapest, 2014, 393–417. 395.o.

pervezetés jogintézményével az új Pp. aktív közreműködési kötelezettséget telepít a bíróságra.⁷ A bíróságnak tehát nem lehetősége a közrehatási tevékenység, hanem a törvényben előírt kötelezettsége, melynek módjait és eszközeit a törvény konkrét normákban jelöli meg.⁸ A kérdés tehát az, hogy hogyan osztja meg az új törvény a feladatokat a bíróság és a fél/felek között. A bíróság anyagi pervezetésének a célja az, hogy a fél tudomást szerezzen azokról a körülményekről, melyeket a törvény a pervezetés esetei között felsorol,⁹ annak érdekében, hogy ezen információ birtokában gyakorolhassa rendelkezési jogát, azzal, hogy követi a figyelemfelhívás tartalmát, illetve tudatosan figyelmen kívül hagyja azt.

Az anyagi pervezetés eltérő *intenzitással*, terjedelemben és tartalommal, de egyaránt szükséges a perfelvételi és érdemi tárgyalási szakban, valamint a másodfokú eljárásban is,¹⁰ mivel a bíróság közrehatási kötelezettségének tartalmát, a szerepvállalását főként a tényállás tisztázásában és a jogvita tárgyszerű kereteinek kialakításában összegezhetjük,¹¹ de igazán hangsúlyos szerepe az elsőfokú eljárásban van, a bíróságnak a *perkoncentráció* érdekében végzett tevékenysége keretében.

2.1. A bíróság közrehatási tevékenységének az érdemi határozat oldaláról történő megközelítése (*iura novit curia*)

A problémamegoldás a polgári jogvitákban négy fő mozzanatból áll:¹²

1. első lépés a probléma felismerése, amit a bíró nem magától ismer fel, azt ismertetik vele a keresetlevélben;
2. a második szakasz a *diagnózis*, a probléma meghatározása, ez szintén a felekre hárul a kereseti kérelemben és az ellenkérelemben az azt alátámasztó tényekkel;
3. ezt követi az *analízis*, amely során a problémát kisebb összetevőkre kell a bírónak bontani;
4. az utolsó fázis pedig a *szintézis*, amikor a bíró összegzi a döntéshozatal során felmerült információkat és olyan döntést hoz, amelyet a jogalkotó a jogszabályok alapján elvár tőle.

7 Lásd Pp. 245. §-hoz fűzött indokolás

8 Pl. perfelvétel tartalma (Pp. 183. §), az anyagi pervezetés (Pp. 237. §).

9 Pl. Pp. 317. § (1) bekezdés, 237. § (4) bekezdés.

10 A Pp. 237. §-hoz fűzött indokolás

11 Vö. Köblös Adél: A közvetlenség elve a polgári perben. In Gellén Klára – Görög Márta: *Leges et Fide*, Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára. Iurisperitus, Szeged, 2016, 347–356.

12 Szentés Barbara: A bírói döntéshozatali folyamat pszichológiai kitekintéssel, *De iurisprudentia et iure publico Jog- és Politikatudományi Folyóirat*, V. évfolyam, 2011/4. szám forrás: <http://www.jogiforum.hu/folyoiratok/29/1049> [letöltés: 2017. 11. 02.]

Ez összecseng Jerzy Wroblewski megállapításával, aki szerint a jogalkalmazás szintén négy szakaszra osztható, azaz a bírák valójában négy döntést hoznak:

1. tényállásdöntést,
2. bizonyításdöntést,
3. jogszabály-értelmező döntést, és
4. végső döntést.¹³

A döntéshozatal tekintetében pedig három módszert különböztetünk meg: a *deduktív (szillogizmus)*, az *argumentatív* és az *analógiai* módszert, az első a logika, a második az érvek, a harmadik pedig a *precedensek* alapján hoz döntést.

Baumgarten Izidor „A bíró” című művében¹⁴ a döntési tevékenységet így írja le: „a bíró tevékenysége hármass ritmusban folyik le:

1. megállapítja a tényállást,
2. alkalmazza a jogi tételt, és
3. kimondja az ítéletet.

A tényállást a törvény alá foglalván, e művelet gyakorlati következményeit a felekre nézve kijelenti és ily módon a polgári perben szubjektív jogokat és kötelelességeket ír körül. [...] A valóságban azonban megfordítva történik a dolog: a bíró először tisztába jön magával ítéletének gyakorlati következményei iránt és a szerint, amint lelkileg egyetért a végeredménnyel vagy attól idegenkedik, állapítja meg a tényállást és válogatja ki az elvont jogtételt. Valahányszor társas – bíróság tanácskozásában részt vett, eszébe jutott az öreg Gauss mondása: azt kérdezték tőle, mennyire van nagy munkájával? »Az eredményt már tudom – azt szokta mondani – de még nem ismerem az ahhoz vezető utat«. Ez azt jelenti, hogy a döntésben hamar megegyeznek a bírák, de az indokolás fölött sokat vitatkoznak.”¹⁵

Amennyiben az anyagi pervezetés szabályozását a felek elégedettségére szolgáló döntéshozatal felől közelítjük meg, akkor a bíróság közrehatási tevékenységének a feleket megillető rendelkezési jog érvényesülését kell hatékonyan elősegítenie.¹⁶ Ez egyrészt azt jelenti, hogy a bíróságnak *aktívan* elő kell segítenie, hogy a felek a percselekményeiket a szándékaiknak megfelelően teljesíthessék, másrészt nem vehet át a felektől olyan feladatokat, amelyek elvégzésére képesek, harmadrészt

¹³ Szentés Barbara, 2011.

¹⁴ Baumgarten Izidor, 1911: A bíró. In Meszlény Artúr (szerk.): Magyar jogászegyleti értekezések a Magyar Jogászegylet 1911. április 30. napján Aradon tartott teljes üléséről, 1911. július hó, III. kötet, 20. füzet, Budapest, Pfeifer Ferdinánd Nemzeti Könyvkereskedésének Bizománya, 1911, 3–23.

¹⁵ Baumgarten Izidor (1911) 3.o.

¹⁶ A Pp. 6. §.-hoz *fűzött indokolás*

nem avatkozhat olyan kérdésekbe, amelyek a felek kizárólagos uralma alatt álló magánszférájukba tartoznak.¹⁷ Ezt figyelembe véve kellene a bírónak fő feladatát teljesítenie egy tisztességes eljárásban: érdemben dönteni a felek jogvitájában, ügyelve a felek – jogszabályi keretek közé szorított – jogérvényesítésére és – a rendelkezésére álló perjogi eszközökkel történő – eljárási kontrollra.

A bíróság anyagi pervezetési tevékenységének korlátja a kereseti kérelem és ellenkérelem, valamint az érvényesített jog alapja. A bíróság anyagi pervezetése nem terjed(het) ki arra, hogy a felet arról tájékoztassa, ha az előadott tények a fél által kérelmében, ellenkérelmében nem hivatkozott jog alkalmazását vetik fel, különösen, ha az a kérelem, ellenkérelem, illetve érvényesített jog megváltoztatását kívánná meg,¹⁸ de arra igen, hogy a megjelölt jogalap alapján a kérelem nem teljesíthető. Ennek némileg ellentmond a Kúria Tanácselnöki Értekezletének álláspontja, amely nem támogatta, sőt elfogadhatatlannak tartotta azt, hogy „a ténybelileg megalapozott kereset elutasítására pusztán azon az alapon kerüljön sor, mert a fél kereseti kérelme alapjául rossz jogcímet jelölt meg, mivel ez nem egyeztethető össze a per társadalmi rendeltetésével. A jogcímhöz kötöttség gondolata a kereseti kérelemhez kötöttség félreértelmezésén alapul: a bíróságot ennek alapján a fél által felhozott tényállítások köre és a fél által előterjesztett kereseti kérelem köti, de nem az általa meghatározott jogcím. A felek által állított és bizonyított tényállítások alapján a jogviszony minősítése a bíróság feladata, az alapvető kérdés ugyanis a perben az, hogy az adott tényállás mellett a kereseti kérelem megalapozott-e, nem pedig az, hogy azt pontosan mely jogi indokok támasztják azt alá.”¹⁹

Az új Pp. akként igyekszik áthidalni a kérelemhez és a jogcímhöz kötöttség „dilemmáját”, hogy a perfelvételt lezáró percezés időpontjában a kérelem döntési kötöttséget eredményező tartalmának azt a véglegesített igényt tekinti, amely a felperes jogérvényesítési szándékának – szükség esetén bírósági közreműködéssel megvalósuló – következetes és egyértelmű kifejezése.²⁰ Eddig az időpontig tehát sor kerülhet kereset- (jogcím)változtatásra, de ezt követően – az érdemi tárgyalási szakaszban – már nem. Az új Pp.-ben a jogalkotó továbbra is megelégszik az alaki igazságossággal, nem cél az anyagi igazság érvényre juttatása. A bíróság anyagi pervezetése ezért nem terjed ki a fél kérelmének, ellenkérelmének „kiigazítására”

17 Éless Tamás – Döme Attila (2014) 64.

18 A Pp. 237. §-hoz fűzött indokolás

19 A Kúria polgári kollégium kollégiumvezetőjének levele az Országos Bírósági Hivatal elnökének, 2015.E1.I.G.21/2., Budapest, 2015. március 30. (kézirat) lásd részletesen In EBH2004. 1143.; BDT2013. 2866.; BDT2008. 1823.

20 Éless Tamás – Döme Attila (2014) 65.

(értvényesíteni kívánt jog – hivatkozott jog összhangba hozása²¹), illetve – az érvényesített jog és hivatkozott jog keretein belül – a tények és bizonyítékok hivatalból való felkutatására, beszerzésére vagy értékelésükről való érdemi állásfoglalásra.²²

A perfelvételi nyilatkozatok körében – a tény-és jogállítás hiányossága esetében (Pp. 237. § (1) Ha a fél perfelvételi nyilatkozata – e § alkalmazásában ideértve a keresetlevélben feltüntetett nyilatkozatokat is – hiányos, nem kellően részletezett vagy ellentmondó, a bíróság közrehat abban, hogy a fél a perfelvételi nyilatkozatát teljeskörűen előadja, illetve annak hibáit kijavítsa. (3) A bíróság hozzájárul a jogvita kereteinek tisztázásához azzal, hogy a felek tudomására hozza, ha a) az általuk hivatkozott jogszabályi rendelkezést eltérően értelmezi, b) a rendelkezésre álló adatok alapján olyan tényt észlel, amelyet hivatalból kell figyelembe venni, vagy c) jogszabály szerint a kérelemhez nincs kötve, és lehetőséget biztosít a feleknek nyilatkozataik megtételére. – az anyagi pervezetés egy gyakorlati példán levezetve akként valósul meg, hogy a bírónak a feleket a releváns tényállítások és a kereseti kérelem (igény) megfelelő előadásában kell segítenie, a felekkel azt meg kell vitatnia: 1.) a fél – utalásszerűen – előadja a tényállást, amire jogosultságát (kereseti kérelmét) alapítja, azonban annak megfogalmazása nem elég precíz, akkor a bíró erre vonatkozó tájékoztatással, illetve kérdések feltevésével segíti a felet a jogvita tárgyára vonatkozó, határozott előadás megfogalmazásában. Azonban, ha a fél még utalásszerűen sem adja elő a tényállást, a bíróság ennek ellenére – tájékoztatással vagy kérdések feltevésével – felhívja a korábban nem hivatkozott előadásai és a megfelelő peranyag előterjesztésére, ebben az esetben a bíróság megsérti az anyagi pervezetés szabályait. 2) az új Pp. az érvényesíteni kívánt jog tekintetében a jogalap megjelölését (fél jogállítása) írja elő. Az 1952. évi Pp.-vel ellentétben tehát már nem elegendő, ha a jogállítás a keresetlevél tartalmából kikövetkeztethető, annak egyértelműnek kell lennie: a félnek kell levezetnie az érvényesíteni kívánt jog, a tényállítás és a kereseti kérelem közötti összefüggéseket és a megjelölt jogalap köti a bíróságot. A félnek kell megjelölnie, hogy melyik anyagi jog (jogcím) alapján kér jogvédelmet, a bíróság ettől el nem térhet. A probléma akkor jelentkezik, ha a fél ténybeli előadása és a jogállítása eltér egymástól, vagyis a felhozott tények nem feleltethetők meg a megjelölt anyagi jogszabály rendelkezéseinek. Ilyen esetben a bíróságnak segítenie kell abban, hogy a fél a hiányos, kétértelmű, ellentmondó nyilatkozatait kiküszöbölve a tényálláshoz adekvát kereseti kérelmet terjesszen elő. Ekkor a bírónak tájékoztatni kell a felet, hogy a megadott jogcím alapján a jogvita nem bírálható el, de nem taníthatja ki a felet arra vonatkozóan, hogy melyik lenne a megfelelő anyagi jogszabály a

21 Éless Tamás – Döme Attila (2014) 66.

22 A Pp. 237. §-hoz fűzött indokolás

jogérvényesítéshez. Összegezve: pl. keresetváltoztatás, viszonzkereset változtatás előterjesztésére nem ösztönözheti a feleket, de amennyiben ez már előterjesztésre került, akkor annak helyes előadásához a feleket hozzá kell segítenie.

2.2. A bíróság közrehatási tevékenysége – az alaki és anyagi – pervezetésének szemszögéből

Amennyiben a bíró által irányított perbeli eljárási cselekményeket vesszük alapul, úgy meg kell egymástól különböztetni az anyagi és az alaki pervezetés fogalmait: az alaki pervezetés leginkább a per ütemezésére, folyamatosságára irányuló eljárási cselekményeket jelenti,²³ az anyagi pervezetés során elvégzendő, illetőleg elvégezhető bírói cselekmények pedig a jogvita érdemére irányulnak,²⁴ amelyek magára az érvényesíteni kívánt jogra vonatkoznak.²⁵ Az anyagi pervezetésnek ki kell terjednie az eljárás irányítására vonatkozó bírói cselekményekre (kitanítási, tájékoztatási kötelezettség), de a felek olyan nyilatkozataira, perbeli cselekményeire is, amelyek anyagi jogi értékelést igényelnek, például a felek perfelvételi nyilatkozataira²⁶ ellentmondásosságának, hiányosságának vagy következtelenségének bírói észlelésére és ennek tisztázására.

Az osztott perszerkezet bevezetésével az eljárási cselekmények elvégzésére sokkal pontosabb határidőket találunk az új Pp.-ben, így a feleknek is sokkal nyilvánvalóbb, hogy azokat melyik perszakaszban mikor lehet, illetőleg mikor kell elvégezni. Az alaki és az anyagi pervezetésre is igaz az, hogy a per gyorsabb lefolytatását szolgálják. Gáspárdy szerint alapvetően két törvényhozási technika lehetséges az alaki pervezetés körében a gyorsaság előmozdítására: a megelőző, részben *szankció*-jellegű jogintézmények (pl. bírósági meghagyás) és a hátrányos eredményt követő, a perelhúzást sújtó szankciók (pl. pénzbírság, többletköltségben marasztalás, az elővezetés).²⁷

23 Pl. tárgyalás kitűzése, elhalasztása, határidők megállapítása, eljárási akadályokhoz fűződő jogkövetkezmények megállapítása stb.

24 Pl. jogalap tisztázása, a tényállás feltárására vonatkozó percselekmények.

25 Pákozdi Zita: Új intézmények a Pp. koncepciójában – az anyagi pervezetés jog-összehasonlító megközelítésben. In Acta Universitatis Szegediensis, Forum, Acta Juridica et Politica, IV. évfolyam 2. szám, Szeged, 2014 (2015), 146.o.

26 Jogállítások, tényállítások, kérelmek, bizonyítékok és indítványok.

27 lásd részletesen Nyilas Anna, 2011: A polgári per egyszerűsítésének és gyorsításának eszközei az európai jogrendszerekben, különös tekintettel a kis értékű követelésekre vonatkozó eljárásokra, PhD-értekezés, Debreceni Tudományegyetem, 2011. (kézirat); Gáspárdy László, 1983: A polgári per elhúzásának szankciói de lege ferenda. Jogtudományi Közlöny 1983/1., 22–30.

Az 1952. évi Pp.-ben – a peres eljárásban – ritka volt a jogvesztő határidő, az eljárásjogi határidők elmulasztása pedig legfeljebb bírságolással járt. Az angol, a francia, a német és az osztrák perrendtartás ennél jóval szigorúbb szabályokat tartalmaz. Az anyagi pervezetésre vonatkozóan pedig a legfontosabb változás az, hogy a *perkoncentráció* alapelve – bizonyos feltételek mellett – lehetővé teszi a perfelvételi tárgyalási napon az érdemi tárgyalás megtartását is.

Az új Pp. a törvény elején, az „Általános rendelkezésekben” elhelyezett „értelmező rendelkezések” szakasszal bővült.²⁸ A Pp. 19 db új vagy újraértelmezett fogalmat nevesít az értelmező rendelkezések között. Ennek egyik nagy előnye, hogy egyértelműen elhatárolja a kötelezett – anyagi és alaki – védekezési eszközeit, így az anyagi jogi (igénykizáró kifogás,²⁹ jogszünetítő kifogás, joggátló kifogás)³⁰ és az alaki jogi védekezést (joghatósági, hatásköri, illetékességi kifogás), melyeknek mások a jogkövetkezményei. Az anyagi jogi kifogás jogkövetkezménye – a bírósági úton nem érvényesíthető követelésre hivatkozó kifogás kivételével – a keresettel érvényesített jog érdemi elutasítása, a bírósági út hiánya pedig a keresetlevél visszautasítását eredményezi,³¹ az alaki védekezés jogkövetkezménye a keresetlevél (vizontkereset-levél) visszautasítása,³² a per (eljárás) megszüntetése,³³ vagy a keresetlevél áttétele.³⁴

2.3. A bíróság közrehatási tevékenysége a tényállás megállapításának és a bizonyítékok összegyűjtésének szemszögéből

A polgári per eldöntéséhez szükséges peranyag összegyűjtésére két módon kerülhet sor: a „nyomozati (vizsgálati) elv” érvényesül a polgári perben, ha a bíróság veszi át – akár részben is – a peranyag összegyűjtésének feladatát a felektől, a „tárgyalási elv” lényege pedig az, hogy a peranyag szolgáltatása főszabály szerint a peres felek kötelezettsége, ettől eltérő rendelkezés az önrendelkezési jogukat korlátozná, ezért csak kivételesen, törvényi rendelkezés alapján kerülhet sor a hivatalbóli bizonyítás alkalmazására. Az anyagi pervezetés pedig nem más, mint a tárgyalási elv kiterjesztése, mivel a jogban

28 Amennyiben a jogszabály alkalmazásához egyes fogalmak bővebb kifejtése, magyarázata szükséges, az ilyen fogalmakat, a jogszabály egészére kiható azonos értelmezés végett, az általános rendelkezések között elhelyezett, ábécésorrendben, arab számmal megjelölt pontokba szedetten, „értelmező rendelkezésekben” kell értelmezni, a jogszabályszerkesztés elvei szerint. In 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 68–70. §.

29 pl. Ptk. 6:121. §.

30 pl. Ptk. 6:163. § (1) bekezdés.

31 Pp. 176. § (1) bekezdés f) pontja.

32 Pp. 176. §, 206. §.

33 Pp. 240. §.

34 Pp. 174. §.

járatlan, ügyetlenebb, nem megfelelően képviselt félnek az anyagi pervezetés legfontosabb eszközei³⁵ segítségével van módja a megfelelő jogérvényesítésre. Az anyagi pervezetés tehát az *abszolutizált tárgyalási elv veszélyeinek, hiányosságainak kiküszöbölésére szolgál a fél érdekében, védelme a félnek attól, hogy elsősorban jogban való járatlansága okán hiányos, homályos tényállításai, kérelmei miatt az őt egyébként az anyagi jogi szabályok alapján ténylegesen megillető jogvédelemtől elessen. Az anyagi pervezetés korlátját a tisztességes eljárás követelménye jelenti. A bíróság az anyagi pervezetést addig a határig gyakorolhatja, míg meg tudja őrizni a pártatlanság látszatát a felek előtt.*³⁶

Az anyagi pervezetés célja, hogy a döntéshez szükséges lényeges tények, nyilatkozatok rendelkezésre álljanak, elsősorban a félelőadások tisztázása révén, míg annak korlátja a felek rendelkezési joga, eszközei pedig a kérdezés, tájékoztatás és felhívás. Az új Pp. a felek rendelkezési jogának és a peranyag szolgáltatására irányuló kötelezettségének hangsúlyos érvényesítésére figyelemmel – az 1952. évi Pp. 3. § (3) bekezdésben megfogalmazott bizonyítással kapcsolatos bírói feladatkört átértelmezve – szakít azzal a szemlélettel, mely szerint a bíróság feladata minden ügyben és mindenre kiterjedő tájékoztatást adni mindegyik fél számára a bizonyítás tekintetében.³⁷ Az 1952. évi Pp. 3. § (3) bekezdése alapján elvárható volt az eljáró bírótól, hogy a felek számára tájékoztatást adjon a perbe vitt jogvita kereteiről, meghatározva a bizonyítással érintett tények körét, és az egyes tények tekintetében meghatározza a bizonyításra kötelezett felet.³⁸ Ezt a bírúk olyan kötelességnek tartották, amely szükségtelenül „nyomta a vállukat”, holott valójában akár egy „mankónak” is tekinthető lett volna, mely elősegíthette azt, hogy a perbe vitt igény által meghatározott *releváns* tényeket számba vegyék, és azokhoz a bizonyítás felelősségét telepítsék. Ha ez helyesen került meghatározásra, máris egy „sorvezető” lehetett a bíró és a felek számára is. Mégis inkább egy tehernek bizonyult, hiszen komoly intellektuális munkát igényelt, mivel tényállástól függően rendkívül bonyolult is lehetett.³⁹

35 Pl. bíróság kérdezési kötelezettsége, a felekhez intézett felhívás, a tájékoztatás, a felek közötti önkéntes vitarendezés elősegítése.

36 Vö. Varga István – Éless Tamás (szerk.), 2016: Szakértői javaslat az új polgári perrendtartás kodifikációjára. HVG-ORAC, Budapest, 2016.

37 A Pp. 237. §-hoz fűzött indokolás

38 Az 1952. évi Pp. 3. § (3) bekezdése absztrakt kötelezettséget fogalmazott meg: e szabály alapján a bíróságnak a keresettel érvényesített jog tartalmához igazodó tájékoztatást kell adnia annak érdekében, hogy az anyagi jogszabályokból fakadó igények érvényesítését az eljárási szabályok ismeretének hiánya ne gátolja. A tájékoztatás tartalma tehát ilyen módon mindig az érvényesíteni kívánt joghoz kapcsolódóan határozható meg. In EBH2011. 2351. (Legf. Bír. Mfv.III.11.163/2010.)

39 Vö. Szász Levente András: Bizonyosság az okozatosságban az orvosi műhibaperek sajátosságai szerint, 2017. (kézirat)

Az 1952. évi Pp. 3. § (3) bekezdésének szabályát tehát felváltotta az új Pp. 237. § (2) bekezdése.⁴⁰ A kettő között a terjedelem és időpont tekintetében van különbség: az új Pp. szabályozása alapján a bíróságnak már csak akkor van közvetlen közrehatási kötelezettsége, ha – a *perkoncentráció* érdekében – a bíróság beavatkozására van szükség.⁴¹ Ez a közrehatás magában kell, hogy foglalja a tájékoztatási kötelezettséget is, amely azonban sokkal szűkebb terjedelmű, mint az 1952. évi Pp.-ben szereplő, 3. § (3) bekezdése szerinti tájékoztatási kötelezettség, ami szinte mindenre kiterjedően, általános jelleggel, minden ügyre vonatkozóan terhelte a bírót. A közrehatási kötelezettség akkor lesz esedékes, amikor a rendelkezésre álló nyilatkozatoknak a peranyaggal történő összevetésével a bíróság arra a következtetésre jut, hogy a felek rendelkezési jogának hatékony érvényesülése nem biztosított, de az már a felek rendelkezési joga körébe tartozik, hogy a bíróságnak az anyagi pervezetés keretében tett cselekményeit a saját perbeli cselekményeikben, nyilatkozataikban felhasználják-e, követik-e vagy sem.⁴²

Bírói felhívás alapján, a bíró által tűzött határidőn belül kell a bizonyítási indítványokat a feleknek előterjeszteniük. Az önhibából később előterjesztett indítványokat a bíróság figyelmen kívül hagyja.⁴³ Az új Pp. alapján – a perfelvételt során – egy általános tájékoztatás keretében kell a bírónak megjelölni, hogy melyek azok a tények, amelyeket bizonyítani szükséges és hogy azokat melyik félnek kell bizonyítania. Az új Pp. a perfelvételi nyilatkozat fogalmába sorolja a bizonyítékok és bizonyítási indítványok előterjesztését, így a bíróságnak a bizonyítással kapcsolatban is csak szükség esetén, azaz akkor van közrehatási kötelezettsége, ha valamely releváns tény tekintetében a fél perfelvételi nyilatkozata hiányos, vagy esetleg vitatott a felek közt, hogy az adott tény bizonyítása kit terhel. Ilyenkor a bíróság felhívja a felek figyelmét arra, ha az előterjesztett bizonyítékok és indítványok nem terjednek ki valamennyi lényeges tényre, ha a tényelődás nem egyértelmű, túl általános, ellentmondásos, hiányos vagy szakértői bizonyítás indítványozása szükséges. A bíróság vita esetén közli, hogy valamely tény vonatkozásában melyik felet terheli a szükséges bizonyíték rendelkezésre bocsátása és tájékoztat a bizonyítás indítványozásának mulasztása, illetve siker-

40 „Ha a perfelvételi nyilatkozat nem terjed ki valamely lényeges tény vonatkozásában a bizonyításra vagy a felek között vita van abban, hogy valamely tény bizonyítása mely felet terheli, a bíróság (a perfelvételi nyilatkozatok kijavítására történő felszólításon túlmenően) tájékoztatja a feleket a bizonyíték rendelkezésre bocsátása, illetve a bizonyítás indítványozása elmulasztásának, valamint a bizonyítás esetleges sikertelenségének következményéről is.” In Pp. 237. § (2) bekezdés.

41 Pl. a felek magatartása, eljárási cselekményei, a jogvita keretek közé szorítása, az ütemezett és hatékony eljárás lefolytatása tekintetében.

42 Pp. 237. §-hoz fűzött indokolás

43 Vö. Pp. Szakértői javaslat, 2016.

telensége következményeiről.⁴⁴

A perfelvétel lezárásáig a fél a perfelvételi nyilatkozatait – e törvény keretei között – az ellenfél hozzájárulása nélkül megváltoztathatja (keresetváltoztatás – ellenkérelem-változtatás).⁴⁵ A perfelvétel lezárásából fakadó percezúra tehát alapvetően a keresetváltoztatási tilalmat jelenti. Keresetváltoztatásnak az minősül, ha a felperes a keresettel érvényesített jogot megváltoztatja, amely együtt jár a releváns tények körének megváltozásával is, nem feltétlenül jelenti azonban a kérelem megváltoztatását. A percezúrát követően az ilyen értelemben vett keresetváltoztatás nem megengedett, kivéve, ha az alperes ehhez – akár hallgatólagosan is – hozzájárulását adja. A meg nem engedett keresetváltoztatást elállásnak kell tekinteni.⁴⁶

A bíróság a perfelvétel körében bizonyítást csak törvényben meghatározott esetben folytat le. Ennek értelmezése a feleknek utólagos bizonyítására⁴⁷ vonatkozó szabályozással összhangban válik érthetővé, amely ezt lehetővé teszi a perfelvételt lezáró végzés meghozatalát követően, az elsőfokú ítélet meghozatalát megelőző tárgyalás berekesztéséig.

A Pp. 237. § (2) bekezdésének jogalkotói célja tehát az, hogy a felek még az ítélet meghozatala előtt tájékoztatást kapjanak a bíróságtól arra nézve, hogy mely tényeket tartja relevánsnak az ügy megítélése szempontjából, illetve ezek közül melyiket tekinti bizonyítatlannak a bíró. A Pp. 170. § (2) bekezdés e) pontja alapján a keresetlevél kötelező eleme a tényállításokat alátámasztó és rendelkezésre álló bizonyítékok megjelölése és a bizonyítási indítványok előterjesztése. Azonban általában az alperes ellenkérelmének előadása után válik egyértelművé, hogy mely (releváns) tények szorulnak bizonyításra, ennek alapján kerülhet sor – ugyanazon tényre vonatkozóan csak egy alkalommal – a fél tájékoztatására és egyúttal felhívására a ténnyel kapcsolatban új bizonyíték benyújtására vonatkozóan.

2.4. A bíróság közrehatási tevékenysége a felek kitanítása szemszögéből

A közrehatási kötelezettség elve egy kicsit más megközelítéssel, de jelen volt a bíróság feladatait részletező 1952. évi Pp. 3. § (3)-(6) bekezdés, a 7. § (2) bekezdés és a 8. § (1)-(2) bekezdés szabályozásában is. Az új Pp. e körben nevesített szabályai annyi eltérést jelentenek a korábbi szabályozáshoz képest, hogy a bíróság „beavatkozását” (közrehatását) akkor és annak érdekében kívánják meg,

⁴⁴ Pp. 237. §.

⁴⁵ Pp. 183. §-hoz fűzött indokolás

⁴⁶ Pp. 183. §-hoz fűzött indokolás

⁴⁷ Pp. 220. §-hoz fűzött indokolás

amikor a felek eljárási kötelezettségeiket nem vagy nem megfelelően teljesítik, de a bizonyítási teherrel kapcsolatos tájékoztatás körében az általános kitanítási kötelezettség továbbra is fennáll. A jogalkotó szándéka ezzel a szabályozással az lehetett, hogy megkönnyítse a bírák munkáját, főleg a professzionális permodell alapján kialakított törvényszéki és a jogorvoslati eljárásban, azzal, hogy „elen-gedi” a felek jogi képviselőinek a „kezét”, de a járásbíróági eljárásban továbbra is szükség van a bírák intenzívebb kitanítására a jogban járatlan felek segítése céljából, amit továbbra is a pártatlanság látszatával kell – amennyire ez egyáltalán lehetséges – gyakorolniuk.

Ezzel lényegesen nem változott a járásbíróági bírák munkaterhe az elsőfokú eljárásban, de még a törvényszék előtti eljárásban sem, mivel az 1952. évi Pp. alapján is csak akkor gyakorolta az anyagi pervezetést a bíróság, amennyiben ez szükségesnek mutatkozott, lényegében azokban az esetekben, amelyeket az új Pp. 237. §-a kimerítően felsorol, ráadásul még bonyolítja is a bírák munkáját az új szabályozás azzal, hogy a tájékoztatási kötelezettség korábban – az 1952. évi Pp. szerint – kizárólag csak az eljárási jogok tekintetében terhelte a bíróságot. Ez az új Pp. alapján kiterjed az anyagi jogokra is, abból a célból, hogy a felek nyilatkozatai anyagi jogi szempontból is egyértelműek legyenek, ráadásul a bíróság ezen kötelezettsége a jogi képviselőre is kiterjed.

Hogyan is működött ez – az 1952. évi Pp. szerint – a magyar gyakorlatban? „Az eljárás során a bíró kioktatta a jogi képviselő nélkül eljáró feleket eljárási jogaikról, majd tájékoztatta őket a bizonyítási teherről, a bizonyításra szoruló tényekről. Ez utóbbit akkor is meg kellett tennie, ha a felek jogi képviselővel jártak el. Amennyiben az alperes az ellenkérelmén kívül viszontkeresetet is előterjesztett, a bíróság őt is tájékoztatással látta el. Majd végül, a számos kereset- és viszontkereset-változtatást követően, ami újabb kioktatási kötelezettséggel járt, ítéletet hozott. Előfordult az is, hogy az ítéletben a bíróság a tévesen megjelölt jogcím helyett más jogcímen adott helyt a keresetnek, illetve viszontkeresetnek, tekintve, hogy a fellebbviteli bíróság gyakorlata szerint a kereseti kérelemhez kötöttség nem jelentett egyúttal jogcímhez kötöttséget is, ezért az elsőfokú bíróság köteles volt a fél helyett a helyes jogszabályt alkalmazni. Az elsőfokú bíróság ítéletével szemben benyújtott fellebbezés folytán a fellebbviteli bíróság előtt folytatódott az eljárás. Vajon mi lett a sorsa annak az ítéletnek, amely a bíróság *hipotézise* által meghatározott tartalmú kérelmen, kereseten alapult? Nagy volt az esélye annak, hogy a fellebbvitel másképp értelmezte a peres felek eredetileg értelmezhetetlen akaratát, ezért az elsőfokú bíróság ítéletét hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot újabb eljárás lefolytatására, illetve újabb határozat hozatalára

utasította.⁴⁸ Az első fokon eljáró bíró eközben egyszerre több szerepet is betöltött ítélkező tevékenysége során: *interpretálta* a jogszabályokat, értékelte a felek által prezentált bizonyítékokat és *kontrollálta* az eljárás menetét, legfontosabb feladata, az ítélethozatal – a tisztességes eljáráshoz és a jogvita pártatlan elbírálásához való jog egyidejű érvényesítése – mellett.⁴⁹

Hogyan működik ez az új Pp. alapján? Az új Pp. 6. § és a perfelvételi nyilatkozatok kiegészítésére, kijavítására vonatkozó 237. § valójában az eddiginél is aktívabb szerepvállalást kíván az eljáró bíró részéről, több és szélesebb körű jogosítványok biztosításával a tényállás tisztázásában, mivel a bíróság közrehatási tevékenységének a feleket megillető rendelkezési jog érvényesülését kell hatékonyan elősegítenie.⁵⁰

A kialakult joggyakorlaton – a beadványokra előírt szigorúbb formai és tartalmi követelmények kivételével – az új Pp. sem változtat lényegesen. A jogi képviselőnek formai szempontból rendkívül alapos előkészítés után kell benyújtania a keresetlevelet/ellenkérelmet a Pp. 170–171. § szerint, de ha anyagi jogi szempontból téves a megjelölt jogalap, azt továbbra is az eljáró bírónak kell „kiigazítania”. Az új Pp. 110. § (3) bekezdése – az 1952. évi Pp.-vel azonos szövegezéssel – kimondja,⁵¹ hogy „a bíróság a fél által előadott kérelmeket, nyilatkozatokat nem alakyszerű megjelölésük, hanem tartalmuk szerint veszi figyelembe”, ami a bírót továbbra is a felek ügyvédjévé teszi, ami a tisztességes eljáráshoz való jog sérelmét jelenti.

„A jogállítás és a tényállítások »komolyan vétele« ugyanakkor okszerűen vezet a kereset nyilvánvaló megalapozatlanságának (következetlenségének) vizsgálatához abban az esetben, ha a kereset alapja (tényállítások) és a kereset tárgya (az érvényesített jog) nem kompatibilisek, és ezért a kereset tartalma (a kérelem) semmiképp nem teljesíthető. A jogviták gyors (észszerű időn belül történő) elbírálásának követelményére figyelemmel, a kereset nyilvánvaló megalapozatlansága esetén erős érvek szólnak amellett, hogy az ilyen jogvita a lehető leghamarabb lezárásra kerüljön. Noha elképzelhető lenne olyan perrend, melyben rögtön visszautasításra kerül a nyilvánvalóan megalapozatlan keresetet tartalmazó keresetlevél, az ilyen megoldás sem a jogérvényesítés segítésének elvével nem állna összhangban, sem a perhatékonyságot nem növelné, hiszen az eljárás ugyan gyors lezárásra kerülne, de jogerőhatással bíró döntés hiányában a jogvita folytatását, annak újbóli kezde-

48 Az új Pp.-ben ez a terminológia megváltozott: a másodfokú bíróság és a Kúria új eljárásra és új határozat meghozatalára utasítja az alsóbb fokú bíróságot.

49 Rózsa Mária: *A magyar polgári eljárásjog amerikai szemmel*. Ügyvédek Lapja 2011/6., 24–28., 25.o.

50 Pp. 6. §-hoz fűzött indokolás

51 1952. évi Pp. 3. § (2) bekezdés.

ményezését semmi sem akadályozná meg. Ezért a nyilvánvalóan megalapozatlan keresetet tartalmazó keresetlevél alapján is célszerű a per megengedése és az ilyen keresetnek a tárgyaláson történő tisztázása. A nyilvánvalóan megalapozatlan kereset tárgyalásra bocsátása esetén egyensúlyt kell teremteni a jogvita mielőbbi lezárása mellett szóló érdek és a jogérvényesítés segítése mellett szóló érdek között. Ez az egyensúly a kereset tisztázása útján biztosítható, melynek során a bíróság kérdéseket intézhet a felpereshez.⁵²

A felek és jogi képviselőik a bizonyítási teher kapcsán – az új Pp. alapján – továbbra is „kényelmesen” várhatják az eljáró bíró tájékoztatását. A járásbíróági eljárásban⁵³ a korábbi joggyakorlat érvényesül, míg a törvényszéki eljárásban – a beadványokra előírt részletesebb és jóval szigorúbb szabályok miatt – talán kevesebb dolga van a bírónak a felek kitanításával kapcsolatosan. Az 1952. évi Pp. 3. §-a is a felekre bízta a bizonyítékok beszerzését, mégis – valójában – akkor is a bíróság végezte el a tényleges bizonyítási cselekményeket,⁵⁴ ami rendkívüli mértékben megterhelte a bírói állomány időbeli és energiaforrásait, erőteljesen hozzájárulva a perek észszerű időn túl történő befejezéséhez.⁵⁵

Az 1952. évi Pp. és az új Pp. alapján is igaz az a megállapítás, hogy „a tárgyaláson tulajdonképpen a bíróságok végzik el azokat a feladatokat, amiket a feleknek – ügyvédek útján – saját maguknak kellene elvégezniük. Az a felsőbb bíróságokon kialakult eljárásjogi gyakorlat pedig, miszerint a bíróság a keresetben megjelölt jogcímhez nincs kötve, így annak téves megjelölése esetén a bíróság – a felperes és ügyvédje helyett – a hatályos jogszabályi rendelkezésnek megfelelően minősíti az adott jogviszonyt, a pártatlanság elvébe ütközik, és óhatatlanul is az ügyvéd és ügyfél közti bizalmi, *stratégiai* viszonyba avatkozik. Az pedig, hogy a bíróság kioktatja a jogi képviselő nélkül eljáró feleket eljárási jogaikról, kötelességeikről, a jogi képviselőkkel és a jogi képviselők nélkül eljárókat egyaránt a bizonyításra szoruló tényekről azért érthetetlen, mert így a bíró szinte egyetemi professzorrá válik, holott egyetlen dolga a döntéshozatal kellene, hogy legyen.

52 Éless Tamás: A kereset nyilvánvaló megalapozatlansága. In VARGA István (szerk.): *Codificatio processualis civilis – Studia in Honorem Németh János II.* Budapest, 2013, 19–35., 33.o.

53 Pp. 253. § a)-b) pontok.

54 Az 1952. évi Pp. 163. § (1) bek. alapján a bizonyítást – a felek indítványára – a bíróság rendeli el, amely a Pp. 3. § (4) bek. alapján nem köti a bíróságot és a bizonyítás is a bíróság előtt zajlik le a közvetlenség elvének maximális figyelembevételével: a bíróság idézi meg és hallgatja meg a feleket, tanúkat, esetlegesen a szakértőt, intézkedik okiratok beszerzése iránt.

55 Szombati Róbert: Az amerikai és a magyar polgári perben a bizonyítás, valamint ezek különbözősége, XXVIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekció, 2007. (szerk. Kapa Mátyás); (rend. a.) Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. KGRE ÁJK, Budapest, 2007, 145–154.

Arról nem is beszélve, hogy rossz hatással van az ügyvédi megbízások számára is, hiszen a felek ügyvédre is lelnek a bíró személyében, és így – a járásbírói eljárásokban – inkább jogi képviselő nélkül járnak el.”⁵⁶

Kérdések merülnek fel a sok tekintetben változatlan „új” szabályozás kapcsán: Hogyan várhatjuk el a bírótól a részrehajlástól mentes, pártatlan pervezetést, amikor nem tudja függetleníteni magát a jogi képviselőt támogató/helyettesítő szerepkörétől? Vajon az új Pp. bizonyítással kapcsolatos szabályai kellő iránymutatást adnak a bírónak a keresetlevélben foglalt érvényesíteni kívánt jog és a keresettel érvényesített jog (a tárgyalás anyagává tett változatlanul fenntartott, esetleg módosított vagy megváltoztatott véglegesített igény) közötti különbségtételre? Az anyagi pervezetés új szabályrendszere hogyan viszonyul a jelenlegi bírói gyakorlathoz, mely szerint jogcímhez kötöttség nincs, de kereseti kérelemhez kötöttség van? A bírónak az 1952. évi Pp. előírásainál is aktívabb közreműködése mennyiben korlátozza a felek tárgyalási és rendelkezési elvét? Az új Pp. szerinti – anyagi jogra is kiterjedő – tájékoztatási kötelezettséget figyelembe véve képesek-e a magyar bírák a bizonyítási koncepció felekkel történő megosztására? Mit jelent pontosan a tárgyalási, azon belül a bizonyítási terv készítése, ez kire milyen kötelezettségeket ró? A bíró vajon vele egyenrangú félként tudja-e kezelni a felet/jogi képviselőt és ez egy „ügyfélbarát” eljárást eredményez-e? A felek anyagi igényérvényesítésére kiható eljárási jogvesztés (keresetváltoztatás tilalma) rá tudja kényszeríteni a feleket az együttműködésre? Milyen lehetőségei vannak a feleknek a per elhúzására az új szabályozás alapján?⁵⁷

Hogyan működik ez az angolszász országok gyakorlatában? „Egy angolszász jog keretében ítélkező bíró esetében annak feladata azonos egy kosármeccs, illetve egy focimeccs játékvezetőjének a funkciójával, akinek – tekintet nélkül arra, hogy ki az aktuálisan népszerű csapat – egyetlen teendője, hogy kontrollálja: a felek betartják-e a játékszabályokat, míg a magyar bírói rendszerünkben a bíró háttvéd, kapus, csatár, labdaszedő, partjelző és edző is egyben. Ez a társadalom számára rendkívül előnytelen, mert a bíró többfunkciós mivolta miatt képtelen a tisztességes, észszerű időn belüli eljárás lefolytatása és a jogvita pártatlan elbírálása iránti követelményeknek megfelelni. Nem tud semleges szemlélőként, *korrekt* döntéshozóként jelen lenni az eljárás során, hiszen aktív résztvevővé kell válnia, pl. Amerikában a bíró nemhogy nem köteles, de számára jogszabály tiltja meg, hogy a feleknek, illetve a jogi képviselőiknek bármilyen jogi tanácsot adjon. Ezzel ugyanis a bíró nemcsak a pártatlanság elvét sértené meg, hanem etikailag is

56 Rózsa Mária (2011) 25.

57 Álláspontom szerint ezek lehetnek a potenciális perelhúzó taktikák: pl. perfelvételi tárgyalás elhalasztása (Pp.192. §), perfelvétel lezárása előtti nyilatkozatok a felek részéről (Pp. 194. §).

elfogadhatatlan módon beavatkozna az ügyvéd–ügyfél közötti bizalmi, *stratégiai* viszonyba.”⁵⁸

3. Összefoglalás

Az anyagi pervezetést a bíróság az eljárás teljes időtartama alatt nem azonos céllal gyakorolja. Az egyes perszakaszokhoz eltérő bírói aktivitás kapcsolódik: (1) a perfelvétel lezárásáig az ügy érdemi tárgyalásra történő előkészítés a célja: a felek perbeli nyilatkozatainak, vitás kérdéseik tisztázására irányul, a bizonyítékok számbavételére, a bizonyítási eljárás tervezhetőségére irányul. A perfelvételi iratok (írásbeli ellenkérelem, válaszirat, viszontválasz, előkészítő irat, viszontkereset-levél, beszámítást tartalmazó irat) vizsgálata itt kiemelkedő jelentőségű. (2) Az érdemi tárgyalási szakban a bizonyítási eszközökre vonatkozó tájékoztatás vagy nyilatkozattétel formájában történő pervezetési jogosítványok (pl. a szakvélemény elkészítéséhez milyen adatok szükségesek; a magánszakértői vélemény vagy a ki-rendelt szakértő véleménye aggályos), (3) a fellebbviteli eljárásban a perfelvételi és bizonyítási kérdések tisztázása kérdésfeltevés, tájékoztatás és nyilatkozattételre történő felhívás útján.

Amennyiben a felek nyilatkozatai a kereset és az ellenkérelem és az érvényesíteni kívánt jog tekintetében egyeznek (egyértelműek, teljesek és nem önellentmondóak) és a felajánlott bizonyítékok a tényállás alátámasztására alkalmasak, akkor a bíróságnak nem kell az anyagi pervezetésre vonatkozó szabályokat alkalmaznia. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a perfelvételi tárgyalásra sincs szükség, erről pedig a bíró a felek tájékoztatja.

A perfelvételi nyilatkozatok lehetnek hiányosak, túl általánosak vagy ellentmondóak, illetve a nyilatkozatok és vonatkozó bizonyítékok összefüggéseinek hiányai is anyagi pervezetést tehetnek szükségessé. A bíróság anyagi pervezetése tehát kiterjed: (1) hiányos nyilatkozatok kiegészítése, homályos nyilatkozatok tisztázása; (2) jogállítások egyértelműsítése; (3) tájékoztatás a bizonyítandó tényekről, bizonyítási kötelezettségről és teherről, hivatalból figyelembe veendő tényekről, kérelemtől való eltérés lehetőségeiről. A felek számára ezáltal világossá válik az összes olyan körülmény, amely a jogvita eldöntése szempontjából jelentőséggel bír és a jognyilatkozataik megtétele során ezeket kell szem előtt tartaniuk. Ilyen lehet az az eset pl. a perfelvételi nyilatkozat valamely releváns tényre vonatkozóan nem tartalmaz bizonyíték/bizonyítási indítvány megjelölést.

Az új Pp. nem tesz lényegi különbséget az anyagi pervezetés alkalmazására a tekintetben is, hogy a járásbíró előtt vagy törvényszéki eljárásban kerül sor az

58 Rózsa Mária (2011) 25.

anyagi pervezetésre, ezért annak nincs jelentősége, hogy a fél jogi képviselővel jár vagy sem.

Ügyvédi tapasztalataim szerint a bírák nagyon körültekintően alkalmazzák az anyagi pervezetési kötelezettségüket, attól való félelmükben, hogy a pernyerteségi esélyt valamely fél tekintetében lényegesen megnövelik a jogi tanácsadással, illetve például a keresetlevél esetében a visszautasítást (Pp.170. § (2) bek. e) pontja, 176. § (1) bek. j) pontja) vagy anyagi pervezetés szükségességét válasz-
szák-e a keresetlevél befogadása mellett. A bíróság közrehatási tevékenységét a felek rendelkezési jogának korlátai között és a helyes joggyakorlás megvalósulása érdekében kell gyakorolnia.

AZ EUB KOB SIA ÜGYBEN² HOZOTT ÍTÉLETÉNEK³ KÖVETKEZMÉNYEI

Megváltozik-e a tagállamok birtokpolitikai mozgástere?

1. Bevezetés

A mezőgazdasági- és erdőterületek tulajdonával és használatával kapcsolatos tagállami szabályozási mozgástér a rendszerváltozás óta foglalkoztatja a témával foglalkozó szakembereket.

Tagállami birtokpolitikai mozgástéren, vagy szabályozási mozgástéren azt értem, hogy a tagállamok milyen célkitűzéseket érvényesíthetnek e területen, illetve e célkitűzéseket milyen eszközökkel juttathatják érvényre. E területen tagállamok ugyan rendelkeznek határárúkkal, ez azonban nem jelenti azt, hogy a bevezetett intézkedések mentesülnének az uniós kontrol alól.

Ha EUMSZ 345. cikkét vizsgáljuk a szerződés betűje alapján, könnyen arra a következtetésre juthatunk, hogy az kizárja az tulajdoni kérdésekben az Európai Unió beavatkozását. Az EUB gyakorlata alapján a gazdasági alapszabadságokkal, illetve versenyjogi rendelkezésekkel szemben nem lehet a EUMSZ 345. cikkre hivatkozni.

Az EUB gyakorlata értelmében bármely tagállami intézkedés, amely korlátozza a gazdasági alapszabadságok érvényesülését, uniós kontroll alá esik, és főszabály szerint nem egyeztethető össze az uniós joggal. Ezen intézkedések azonban – bizonyos körülmények között – igazolhatóak lehetnek.

Ilyen esetekben az EUB első vizsgálati kritériuma az, hogy a kérdéses szabályozás tartalmaz-e közvetlen, állampolgárság alapján történő hátrányos megkülönböztetést. Ezután kerülhet annak vizsgálatára, hogy a bevezetett tagállami intézkedések az uniós jog szempontjából közérdeknek minősíthetőek-e?

1 adjunktus, KRE ÁJK Magánjogi Tudományok Intézete

2 E témából a CEJ-ben angol nyelvű cikket írtam. Azonban fontosnak tartom magyar nyelvű tanulmányok megjelenését is e kétségtelenül fontos témában.

3 Európai Unió Bírósága, C-206/19

Ezt követően vizsgálni kell, hogy a szabályozás alkalmas-e, illetve szükséges-e a kívánt célok eléréséhez, valamint megfelel-e az arányosság elve által támasztott kritériumoknak.

Hangsúlyozni kell, hogy egy tagállam jogában akár évtizedekig is hatályban maradhatnak uniós joggal által támasztott kritériumoknak nem megfelelő tagállami jogszabályok, ha sem kötelezettségzegési eljárásban, illetve előzetes döntéshozatali eljárásban nem jut el az adott szabályozás az EUB elé.

2. Tagállami birtokpolitikai mozgástér a tőke szabad mozgása alapján

A tagállamok birtokpolitikai mozgásterére – a KOB Sia ügyet megelőzően – nem vonatkoztak másodlagos uniós jogi aktusok, azt az EUB gyakorlata alakította ki a vonatkozó elsődleges jogi rendelkezéseket alapul véve, mint a tagállamok tulajdoni autonómiája, a tőke, és letelepedés szabadsága.

Az Ospelt ügyben hozott ítéletben az Európai Unió Bírósága által vizsgált tagállami⁴ szabályozás előzetes hatósági engedélyezéshez kötötte a mezőgazdasági területek megszerzését. A Bíróság értelmezésében a tagállam által meghatározott célkitűzések az uniós jog szempontjából jogszerűnek minősültek: a vidéki népesség megtartása, spekuláció kiszűrése és az életképes méretű gazdaságok létrehozása.

Az EUB a Festersen ügyben hozott⁵ ítélet alapügyében a vizsgált dán szabályozás mezőgazdasági terület szerzését helybennlakáshoz kötötte. A kérdéses feltétel nem felelt meg az uniós jog által támasztott kritériumoknak.

A haszonélvezeti jog megszüntetésével kapcsolatos Segro,⁶ és Bizottság/Magyarország⁷ ügyben hozott EUB ítéletek álláspontunk szerint elsősorban a tagállami birtokpolitikai mozgástérrel kapcsolatos döntéseknek minősülnek, inkább a magyar földpiacra vonatkozó derogációs időszak lejártával mutatnak szorosabb összefüggést.

Az alábbiakban vizsgáljuk az EUB KOB Sia ügyben hozott ítéletét, amely első látásra is igen fontos változásokat hozott a birtokpolitikában.

3. KOB Sia ügy elemzése

Az ítélet alapügyének érintettje a KOB német illetőségű személyek tulajdonában lévő, Lettországon letelepedett mezőgazdasági tevékenységet folytató társaság.

⁴ Európai Unió Bírósága, C-452/01

⁵ Európai Unió Bírósága, C-370/05

⁶ Európai Unió Bírósága, C-52/16

⁷ Európai Unió Bírósága, C-235/17

Az érintettek 2018-ban mezőgazdasági terület vásárlására irányuló adásvételi szerződést kötöttek, majd az adásvételi szerződéshez a tagállami hatóságok hozzájárulását kérték.

A hatóságok elutasították a KOB kérését, amely ezt követően bíróságokhoz fordult arra hivatkozva, hogy a kérdéses tagállami szabályozás állampolgárság szerinti közvetlen hátrányos megkülönböztetést valósít meg, amely nem felel meg a tőke, és a letelepedés szabadsága által támasztott követelményeknek. A kérdéses szabályozás ugyanis megköveteli, hogy a más tagállamok állampolgárának uniós polgárként kell nyilvántartása vetetniük magukat az adott tagállamban, illetve rendelkezniük kell a lett nyelv bizonyos fokú ismeretével.

Az EUMSZ 345. cikkének értelmezése⁸ nem változott, azaz a tulajdoni autonómia nem igazolhatja a gazdasági alapszabadságok korlátozását. Az ítéletben vizsgálta az Európai Unió Bírósága, hogy a letelepedés szabadsága, vagy a tőke szabad mozgása nyer-e alkalmazást. Ez mindenképpen figyelemreméltó, ugyanis az EUB konzisztens ítélkezési gyakorlata alapján az ingatlanokkal kapcsolatos műveletek esetében a tőke szabad mozgását kellett alkalmazni.

Jacques Pertek szerint a tőke szabad mozgásának megerősödése a többi alapszabadsághoz képest az EUB gyakorlatával kezdődött az 1980-as évek elején,⁹ majd ezt a változást kodifikálta az uniós jogalkotó, illetve ennek megfelelően módosították az alapító szerződéseket is.

A Bíróság jelen ügyben a 2017-ben Van der Weegen ügyben hozott ítéletre utalt, amelyben az EUB kimondta, hogy egy tagállami intézkedést csak egy alapszabadság fényében vizsgálja meg, ha a vizsgált alapszabadsághoz képest többi alapszabadság csak másodlagos szerepet tölt be.

Az EUB hozzátette, hogy a vizsgált tagállami szabályozás a folyamatos mezőgazdasági hasznosítását is magában foglalja, amely a letelepedés szabadságába tartozik. A letelepedés szabadsága főszabályként abban az esetben nyer alkalmazást, ha állandó jellegű gazdasági egy gazdasági szereplő állandó jellegű gazdasági tevékenységet végez egy más tagállam területén.

A „KOB” Sia ügyben az EUB arra a megállapításra jutott, hogy a szabályozás célkitűzései alapján nem lehet egyértelműen meghatározni, hogy döntő jelleggel az ügyben a letelepedés szabadsága, vagy a tőke szabad mozgása nyer¹⁰ alkalmazást.¹¹

⁸ Európai Unió Bírósága, C-206/19,

⁹ Jacques PERTEK: *Droit matériel de l'Union européenne*, puf, 2006, 130-137. p.

¹⁰ Európai Unió Bírósága, C-206/19, 25. pont

¹¹ Az EUB ugyan megjegyzi, hogy az iratokból kitűnik, hogy az alapügy érintettje mezőgazdasági területeket kíván megszerezni azok hasznosítása céljából, valamint az is, hogy a kérdéses tagállami szabályozás nem kizárólag a földterületek megszerzésére vonatkozik, hanem egyúttal annak folyamatos mezőgazdasági célú hasznosítását is biztosítani kívánja.

Ebből következően a Bíróság annak meghatározásában, hogy melyik gazdasági alapszabadság kerül alkalmazásra, az alapügy ténybeli elemeit¹² vette alapul meg.¹³

Az EUB az ítéletben arra alapozta a letelepedés szabadsága, és nem a tőke szabad mozgásának döntő érintettségét, hogy egy gazdasági társaság csak azzal a feltételekkel szerezhethet mezőgazdasági földet mezőgazdasági tevékenység végzése céljából, ha képviselője, és tagjai bizonyítják, hogy e tagállamban van a lakóhelyük, valamint rendelkeznek a lett nyelv bizonyos fokú ismeretével.¹⁴

Az EUB a Van des Weegen és társai ügyben hozott ítéletet alapul véve megállapította, hogy – más esetekkel, többek között a Segro¹⁵ ügyben hozott ítélettel ellentétben – az ügy elsősorban a letelepedés szabadsága alkalmazási körébe tartozik, így kizárólag a letelepedés szabadsága által támasztott kritériumokat alapul véve kell megvizsgálni a kérdéses tagállami szabályozást.¹⁶

Hangsúlyozandó, hogy a fenti vizsgálatában az EUB a Segro ügyben hozott ítéletet említette meg, amely elsősorban nem a tagállami birtokpolitikai mozgással hozható összefüggésbe, és nem az Ospelt, illetve a Festersen ügyben hozott ítéleteket, amelyben¹⁷ az alapügyek érintettjei érintett szintén mezőgazdasági hasznosítás céljából kívánták megszerezni a kérdéses mezőgazdasági földterületet.

Az EUB végül mellőzte a tőke szabad mozgásának vizsgálatát, és kizárólag a letelepedés szabadságát alapul véve vizsgálta meg a kérdéses tagállami szabályokat.

A KOB Sia ügyben alkalmazást nyert az az ítélkezési gyakorlat,¹⁸ amelynek értelmében azokon a területeken bevezetett tagállami intézkedéseket, amelyek kimerítő uniós harmonizáció tárgyát képezik, nem az elsődleges jog, hanem a bevezetett másodlagos uniós jogi aktus alapján kell megítélni.¹⁹ Ebből következően a 2006/123 irányelv vonatkozó rendelkezései nyernek alkalmazást.

A Bíróság értelmezésében a vizsgált lett szabályozás által megkövetelt többlet-követelmények csak más tagállamok állampolgárai esetében nyernek alkalmazást, ebből következően a kérdéses rendelkezések a 2006/123 irányelv 9. 10. és 14. cikkével ellentétesek.

12 Európai Unió Bírósága, C-206/19, 25. pont

13 Az EUB analógiaként a C-375/12

14 Európai Unió Bírósága, C-206/19, 26. pont

15 Európai Unió Bírósága, C-52/16

16 Európai Unió Bírósága, C-206/19, 27-28. pontok

17 lásd: VAUCHEZ, Antoine. (2019): *Le travail politique du droit*, in *Le rôle politique de la Cour de justice de l'Union européenne*. Bruxelles: Bruylant, Bruxelles, 2019.

Léa NAVEL: *L'argument de continuité jurisprudence de la Cour de justice de l'Union européenne*, Bruylant, Bruxelles, 2021

18 i.m. 30. pont

19 Európai unió Bírósága, C-205/07, 33 pont

4. Milyen változást hoz a KOB Sia ügyben hozott ítélet?

Meglátásunk szerint az EUB KOB Sia ügyben hozott ítélet a tagállamai birtokpolitikával kapcsolatos döntések közé kell sorolni. Azt is meg kell jegyezni, hogy ha a kérdéses tagállami rendelkezések nem állampolgárság alapú hátrányos megkülönböztetést valósítottak volna meg, és ebből következően a vizsgált rendelkezések tényleges vizsgálat alá estek volna, többet tudnánk a tagállami mozgástérrel kapcsolatos változásokról.

Marc Fallon hangsúlyozza, hogy a belső piac jogának átfogó reformjára ténylegesen soha nem került sor, bizonyos változtatásokat az Európai Egységes Okmány, és a Maastrichti Szerződés e területen bevezetett.²⁰ Az EUB Festersen ügyben hozott ítéletben szintén a mezőgazdasági célra kívánták megvásárolni a kérdéses fölterületet, ennek ellenére a tőke szabad mozgása nyert alkalmazást.

Valérie Michel értelmezésében²¹ a gazdasági alapszabadságok elsősorban a tagállamokkal szembeni tiltásokat tartalmazzak: e tekintetben kevés szerep jut az uniós jogalkotónak. A magánszemélyek és gazdasági szereplők a tagállami bíróságok előtt a tagállamokkal szemben hivatkoznak uniós jogrendből eredő jogosultságaikra. Ezzel nem csak a saját érdekeiket juttatják érvényre, hanem a negatív integrációs forma tekintetében az unió kiegészítő ügynökévé válnak.²²

5. A 2006/123 irányelv alkalmazási körében hozott EUB ítéletek

A KOB Sia ügyben hozott ítéletben – mint ahogy említettük – nem került sor tényleges a birtokpolitikára irányuló rendelkezések vizsgálatára. Ezért érdemes az e területen folytatott uniós kontroll megismeréséhez az EUB által az ítéletben felhozott ítélkezési gyakorlatot vizsgálni. Az EUB a KOB Sia ügyben hozott ítéletében utalt a Rina Services ügyben²³ hozott ítéletére. A Bíróság ez utóbbi döntésében arra a kérdésre kereste a választ, hogy a 2006/123 irányelv rendelkezéseivel, illetve a letelepedés, és tőke szabad mozgása által meghatározott követelményekkel, összeegyeztethető e bizonyos tevékenység esetén az adott tagállam székhelyének

20 *L'unité des libertés de circulation*, sous la dir. de Édouard Dubout et Alexandre Maitrot de la Motte, Bruyant Bruxelles, 2013, 413-455. p.

21 *Le législateur européen et l'entrave*, in *L'entrave dans le droit du marché intérieur*, sous la dir. de Loïc Azoulai, Bruylant, Bruxelles, 2011, 283. p.

22 Azt, hogy az uniós jogot tagállamokkal szembeni kikényszerítését leghatékonyabban a magánszemélyek által indított eljárások biztosítják, elsőként R. Lecourt ismerte fel, *L'Europe des juges* c. munkájában, 283. p.

23 Európai Unió Bírósága, C-593/13

megkövetelése. Az az irányelv 14. cikke azonban kifejezetten tiltja²⁴ a tagállami székhely megkövetelését.

Érdemes megvizsgálni Pedro Cruz Villalón főtanácsnok indítványában elemzett legfontosabb megállapításait. Pedro Cruz Villalón is emlékeztetett, hogy főszabályként a másodlagos uniós jogi aktusokban lefektetett harmonizációs intézkedéseket kell alkalmazni, nem az elsődleges jogot²⁵.

Az EUB értelmezésében az EUMSZ 51. cikkben foglalt, letelepedés joga alóli kivétel nem alkalmazható az ítélet alapügyében vizsgált tevékenységekre, valamint a 2006/123/EK irányelv 14. cikkével ellentétes az olyan tagállami szabályozás, amely a vizsgált társaságok esetében megköveteli, hogy azok székhelye a kérdéses tagállam területén legyen.

6. Bizottság/Magyarország ügyben hozott ítélet²⁶

A másik EUB által hivatkozott döntés a Bizottság /Magyarország ügyben hozott²⁷ ítélet, amelyben a Bizottság – többek között- annak megállapítását kérte a Bíróságtól, hogy Széchenyi Pihenő Kártya kibocsátásával, és felhasználására vonatkozó szabályokkal, valamint az azzal összefüggő jogszabályokkal Magyarország megsértette a belső piaci szolgáltatásokról szóló 2006/123EK irányelvet.

A főtanácsnok feltette a kérdést, hogy jelen esetre 2006/123 irányelv nyere alkalmazást? A főtanácsnok értelmezésében az képezte a döntő szempontot, hogy az irányelv az adott területen kimerítő harmonizációt hajt-e végre.

Az állandó ítélkezési gyakorlat alapján a harmonizációs rendelkezések, és nem az elsődleges jog rendelkezései kell megítélni²⁸ a kérdéses tagállami szabályozás uniós joggal való összhangját.

Az indítvány²⁹ hivatkozik a Rina Services ügyben hozott ítéletre, amelyben³⁰ az EUB kimondta, hogy a 2006/123 irányelv 3. cikk (3) bekezdését nem lehet úgy értelmezni, hogy az lehetővé tenné a tagállamok számára, hogy az elsődleges joggal indokolják ugyanezen irányelv 14. cikke által tiltott követelményeket, ugyanis az akadályozná az irányelv által meghatározott harmonizációt. Az indítvány megállapítja, hogy Pedro Cruz Villalón főtanácsnok Rina Services ügyben készített indítványát a Bíróság követte a tekintetben, hogy az irányelv annak

24 i.m. 26-27. pontok

25 Főtanácsnoki Indítvány, 21-22. pontok

26 Európai Unió Bírósága, C-179/14

27 Európai Unió Bírósága, C-179/14

28 Főtanácsnoki indítvány, C-179/14, 68-69. pontok

29 i.m. 71. pont

30 Európai Unió Bírósága, C-593/13

horizontális jellegéből kifolyólag a szolgáltatások széles körét öleli fel, azonban nem célja a különböző tagállami anyagi jogi szabályozások harmonizációja. Ennek ellenére vannak olyan konkrét szempontok, amelyek teljes és pontos harmonizációt valósítanak meg.

Az Európai Bizottság – többek között – azt kérte az EUB-tól, hogy állapítsa meg, hogy azzal, hogy a magyar szabályozás bankok, és pénzüintézetek számára tartja fenn a SZÉP-kártya kibocsátásának jogát, megsérti a 2006/123 irányelv 15. cikk (1) (2) és (3) bekezdéseit.³¹

Az EUB hangsúlyozta, hogy e követelmények nem tartalmazznak állampolgárságon, vagy a létesítendő okirat székhelye szerinti hátrányosan megkülönböztető rendelkezéseket.³² Ennek ellenére a magyar szabályozás minden 35.000 főnél több lakosú településen a SZÉP-kártya kibocsátója számára ügyfelek számára nyitva álló helység fenntartását követeli meg, így csak a Magyarországon székhellyel rendelkező bankok, és pénzüintézetek tudják teljesíteni a szabályozás által meghatározott feltételeket. Ebből következően az EUB megállapította, hogy a fenti rendelkezés az irányelv közvetetten hátrányos megkülönböztetéshez vezet, így az nincs összhangban az irányelv 15. cikkének (3) foglalt követelményekkel.³³

A magyar kormány álláspontja szerint a kérdéses követelmények a fogyasztók, és a hitelezők védelmét szolgálják a fizetőképesség, a szakmai tudás, és hozzáférhetőség által. Az EUB nem zárta ki ezen érvek figyelembevételét, azaz nem vetette el annak lehetőségét, hogy eltekintsen azok közvetett hátrányosan megkülönböztető jellegétől, azonban ezen érveket azért nem tudta figyelembe venni, mivel a magyar kormány nem támasztotta alá, hogy e célkitűzések a letelepedés szabadságát kevésbé korlátozó rendelkezésekkel is előmozdíthatóak.³⁴

Meg kell jegyezni azt is, hogy az EUB nem tartotta szükségesnek megvizsgálni az Európai Bizottság által hivatkozott EUMSZ 49. cikk, és az EUMSZ 56. cikk megsértésére, azaz az elsődleges jog megsértésére vonatkozó kifogásokat.³⁵

Az EUB kimondta, hogy a magyar szabályozás azzal, hogy kizárja, hogy társaságok fióktelepei Széchenyi Pihenő Kártyát bocsássonak ki, megsérti az irányelv 14. cikk 3. pontját, azzal, hogy a magyar jogalkotó nem ismeri el e tekintetben a nem magyar jog alapján létrejött társaságokat, megsérti az irányelv 15. cikk (1),

31 A tárgyaláson a magyar kormány is elismerte, hogy a vonatkozó magyar jogszabályok nem tartalmazznak kifejezett utalást arra, hogy a SZÉP-kártya kibocsátása csak bankok számára lenne fenntartva, ezzel szemben a szabályozás által támasztott feltételeket a gyakorlatban csak bankok és pénzüintézetek teljesíthetik.

32 Európai Unió Bírósága, C-179/14 84-85. pontok

33 i.m. 90. pont

34 i.m. 91. pont

35 i.m. 118. pont

(2), és (3) bekezdésekben foglaltakat, illetve az irányelv ugyanezen rendelkezéseit sérti az, hogy a magyar jogalkotó bankok, és pénzintézetek számára tartja fenn a Széchenyi Pihenő Kártya kibocsátásának lehetőségét, valamint ellentétes az irányelv 16. cikkével az magyar jogszabályi rendelkezés, amely a Széchenyi Pihenő Kártya kibocsátásához magyarországi telephely meglétét írja elő.

7. Sérült-e az EUB gyakorlatának konzisztenciája a KOB Sia ügyben hozott ítélettel?

Antoine Vauchez hangsúlyozza, hogy az Európai Unió Bíróság esetében mindent úgy alakítottak ki, hogy az ítélkezési gyakorlatban kialakított l'acquis megmaradjon, és az az EUB munkarutinjának része maradjon. Ezen szerint nem változtatott a bírók fluktuációja, valamint új tagállamok folyamatos belépése sem.³⁶

Felmerül a kérdés: az ítélkezési gyakorlat változott meg, vagy az uniós jogalkotó megalkotta a 2006/123/EK irányelvet, és ez vezetett ahhoz, hogy mezőgazdasági területekkel kapcsolatos tagállami szabályok vizsgálata esetén nem a tőke szabad mozgását, hanem a letelepedés szabadságát, illetve az irányelvet kell-e alkalmazni.

Utóbbi esetben nem igazán beszélhetünk arról, hogy jelen ügyben sérült volna az EUB gyakorlatának konzisztens jellege, lévén az irányelv átültetési határideje 2009. december 28-án járt le. A legfontosabb birtokpolitikával kapcsolatos EUB ítéletek, mint az Ospelt³⁷ és a Festersen³⁸ ügyben hozott ítéletek jóval az irányelv megalkotását megelőzően születtek.

Felmerül a kérdés, hogy a Segro³⁹ ügyben, valamint a Bizottság/Magyarország ügyben⁴⁰ hozott ítéletben miért az elsődleges jog, illetve a tőke szabad mozgása nyert alkalmazást, hiszen ezen ítéletekben vizsgált tagállami jogszabályokat jóval a 2006/123/EK irányelv átültetési határidejének lejártát követően alkották meg?

E tekintetben az lehet a magyarázat, hogy a Segro, illetve a Bizottság/Magyarország ügyben hozott ítéletek esetében kevésbé hangsúlyosan jelen meg a vizsgált tagállami jogszabály szigorúan, és uniós szempontok szerint értékelhető⁴¹ birtokpolitikai jellege.

36 lásd: 21. lábjegyzet

37 Európai Unió Bírósága, C-452/01

38 Európai Unió Bírósága, C-370/05

39 Európai Unió Bírósága, C-52/16

40 Európai Unió Bírósága, C-235/17

41 Ezen ítéletekben vizsgált tagállami jogszabályok ugyan mezőgazdasági területekre vonatkoznak, azonban a szabályozás célkitűzése a visszaélések visszaszorításával, valamint a derogációs időszakok lejártával mutat erősebb kapcsolatot.

Kétségtelen, hogy az uniós jogalkotó aktusa, azaz a 2006/123/EK irányelv megalkotása nélkül nem került volna sor az ítélkezési gyakorlat ilyen formán történő módosulására.

8. Konzisztens ítélkezési gyakorlat lesz-e a KOB Sia ügyben hozott ítélet?

Az EUB – mivel a szabályozás célja nem tette lehetővé annak eldöntését, hogy a tőke szabad mozgása, vagy a letelepedés szabadságát kell-e alkalmazni – az ügy ténybeli elemeit vette alapul e kérdés eldöntéséhez⁴². A Bíróság által hivatkozott ténybeli elem⁴³ a következő: egy gazdasági társaság csak abban az esetben szerezhet mezőgazdasági földet az érintett tagállamban mezőgazdasági tevékenység végzése céljából, ha képviselője, és tagjai bizonyítják, hogy lakóhelyük az érintett tagállamban van, valamint rendelkeznek a lett nyelv bizonyos szintű ismeretével.

Nem világos, hogy milyen kritériumok alapján tekinti az EUB ténybeli oknak a lett jog által meghatározott kritériumokat? Az ítéletből világosan kitűnik, hogy a szóban forgó lett szabályozás olyan földterületekre vonatkozik, amelynek esetében a földhasználat fő kategóriája a mezőgazdasági célú használat.

A letelepedés szabadsága abban az esetben nyer alkalmazást, ha egy gazdasági szereplő egy más tagállam területén állandó jellegű gazdasági tevékenységet végez. A tőke szabad mozgása esetén az állandó gazdasági tevékenység végzése nem kritérium, ebben az esetben inkább a tőkebefektetés funkció kerül előtérbe, például lakóingatlan, vagy részvény vásárlása esetén.

Ha egy tagállami jogszabály a mezőgazdasági földterületek megvásárlásának feltételeként a mezőgazdasági használatot határozza meg, akkor a szabályozás célja alapján a nyer alkalmazást a letelepedés szabadsága.

Ezt támasztja alá egyébként az EUB ítélet további pontjaiban, amikor már a „szabályozásról” beszél, amely érintheti a letelepedés szabadságát⁴⁴.

9. Összegzés

Egyértelműnek tűnik, hogy változás következett be az uniós jogban: a tőke szabad mozgása helyett a letelepedés szabadságát, illetve a 123/2006/EK irányelvet kell alkalmazni a tagállami birtokpolitikai intézkedések esetén, azaz olyan esetekben, amikor a mezőgazdasági terület megszerzését a tagállami jogalkotó mezőgazdasági tevékenység folytatásához, illetve egyéb feltételekhez köti.

42 Európai Unió Bírósága, C-206/19

43 i.m. 26. pont

44 i.m. 33. pont

Vélhetően e tekintetben a KOB Sia ügyben hozott ítélet konzisztens változást hoz az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában. Ugyanakkor a fentiektől eltérő esetekben az ingatlanokkal kapcsolatos tagállami műveletek esetében minden bizonnyal továbbra is a tőke szabad mozgása nyer majd alkalmazást.

A SZERZŐDŐ FELEK KÖRÉN KÍVÜLI SZERZŐDÉSES KOCKÁZATOK KEZELÉSE

Nochta Tibor azon kedves kollégák sorába tartozik, akik rendszeresen és aktívan részt vettek más karok tudományos rendezvényein, érdeklődött a máshol folyó oktató és kutatómunka iránt. Számos alkalommal tartott történetileg is megalapozott, de többnyire a napi aktualitásig eljutó konferencia előadást. Kedves, nyitott személyisége megkönnyítette baráti viszony kialakítását. Volt szerencsém közről nyomon kísérni tudományos pályáját, annak jeles eseményein – PhD védés, habilitáció – személyesen is jelen voltam és osztoztam boldogságában. Szakmailag még közelebb kerültünk, amikor – a mindig is szívén viselt Polgári jog mellett – kereskedelmi jogot is oktatott és ellátta Pécsen a Kereskedelmi jogi Tanszék vezetését. Különös örömmel tölt el, hogy a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán közvetlen munkatársakká váltunk. Isten éltesen Tibor.

Az Ünnepeket köszöntő írás témája kapcsolódhatott volna Nochta Tibor szerződésekről, vagy kártérítésről, esetleg társasági jogról írott műveihez, de – abban a reményben, hogy szívesen fogadja – egy olyan témát választottam, amely egy Őt az utóbbi évtizedben izgató jogi kérdéshez, nevezetesen a szerződéses kockázatok kezeléséhez kapcsolódik.

1. A kockázatok fajtái

Nochta Tibor foglalkozott speciális helyzetekben felmerülő kockázatokkal² és általában a szerződésekhez kapcsolódó kockázatokkal.³ Utóbbi körben sokféle

1 tanszékvezető egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

2 Nochta, Tibor: A kockázat sportjogi összefüggéseiről, SPORTJOG 3, 4 pp. 34-38., 5 p. (2022), Nochta, Tibor: A veszély, kockázat és kárfelelősség sportjogi összefüggéseiről – különös tekintettel a COVID 19 hatásaira (Tamás Lajos professzor úr emlékére) SPORTJOG 2: 1 pp. 9-18., 10 p. (2021), Nochta, Tibor: Gondolatok a kezes helytállási kötelezettségével összefüggő kockázatokról, In: Birher, Nándor; Miskolczi-Bodnár, Péter; Nagy, Péter; Tóth, J. Zoltán (szerk.) Studia In Honorem István Stipta 70, Budapest, Magyarország, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2022) 518 p. pp. 353-359., 7 p.

3 Nochta, Tibor: Über das Vertragsrisiko In: Darázs, Lénárd; Herger, Cs. Eszter; Jakab, Éva;

olyan kockázatot azonosított, amelyek veszélyeztetik a felek szerződéshez kötődő célkitűzéseinek sikeres megvalósítását.

Nochta Tibor két tanulmányában is foglalkozik a különböző kockázatok felsorolásával, írásunkban összevontan említjük ezeket. Nochta professzor elsőként a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás értékkülönbségét és annak a veszélyét említi, hogy a másik fél tisztességtelen általános szerződési feltételeket alkalmaz.⁴ A szerződéskötést követően a szerződési tartalom egyensúlyának megbomlása jelent újabb kockázatot.⁵ Ebben a körben több írása is foglalkozik a gazdasági válság következtében beálló kockázatokkal.⁶ Bizonytalansági tényező továbbá a szerződő partner szerződésszerű teljesítésre irányuló szándékának mértéke és teljesítési képessége. „A szerződéskötéssel a felek által vállalt kötelezettségek nem megfelelő teljesítésének potenciális esélye – az életünket általában jellemző gazdasági, politikai és társadalmi bizonytalanságok miatt – önmagában egyfajta kockázat.”⁷ Tovább növeli a kockázatokat a partner által igénybe vett teljesítési

Karsai, Krisztina; Komlósi, László Imre (szerk.) *Neue Grenzen: Humboldt-Kolleg Budapest 2018 = New Frontiers: Humboldt Kolleg Budapest 2018* Budapest, Magyarország: Gondolat Kiadó (2021) 372 p. pp. 200-208., 9 p. Nochta, Tibor: Üzleti kockázat a szerződésekben In: Szakál, Róbert (szerk.) *Jogi tájékoztató füzetek elhangzott szakmai előadásokról* 325-330 Budapest, Magyarország Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Jogi Szekció (2020) pp. 25-38., 14 p. Nochta, Tibor – Papp, Tekla: *Üzleti kockázat a szerződéses viszonyokban* Budapest, Magyarország : Menedzser Praxis Kiadó (2019), 200 p.

- 4 Nochta, Tibor: A szerződési jog megváltozott kockázatai In: Miskolczi, Bodnár Péter; Kun, Attila; Boóc, Ádám (szerk.) *Gazdaság és jog: húsz év jogalkotási fejleményei a civilisztika területén* Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2019) 274 p. p. 40.
- 5 Nochta, Tibor: A szerződési jog megváltozott kockázatai 40.
- 6 Nochta, Tibor A gazdasági-pénzügyi krízis válságba sodorja-e a szerződés intézményét? In: Auer, Ádám; Papp, Tekla (szerk.) *A gazdasági világválság hatása egyes jogintézményekre Magyarországon és az Európai Unióban: Interdiszciplináris és jogösszehasonlító elemzés* Budapest, Magyarország : Nemzeti Közszerológati Egyetem (NKE) (2016) 272 p. pp. 179-199., 21 p. Nochta, Tibor: Mennyiben szerződési kockázat a gazdasági válság? In: Dr. Benisné, Dr Györfly Ilona (szerk.) *Harmincadik jogász vándorgyűlés* Budapest, Magyarország : Magyar Jogász Egylet (2011) pp. 197-208., 12 p. Konferenciaközlemény Nochta, Tibor: Ist die Wirtschaftskrise ein Vertragsrisiko? ZBORNIK RADOVA PRAVNI FAKULTET (NOVI SAD) 45 : 2 pp. 527-540., 14 p. (2011), Nochta, Tibor: Mennyiben szerződési kockázat a gazdasági válság? JOG ÁLLAM POLITIKA: JOG- ÉS POLITIKATUDOMÁNYI FOLYÓIRAT 3 : 2 pp. 87-97., 11 p. (2011) Nochta, Tibor: A gazdasági válság, mint szerződési kockázat In: Nótári, Tamás (szerk.) *Ünnepi tanulmányok Sárközy Tamás 70. születésnapjára* Szeged, Magyarország: Lectum Kiadó (2010) 517 p. pp. 202-217., 16 p
- 7 Nochta, Tibor: A szerződési jog megváltozott kockázatai 41.

segédek eljárása.⁸ A technikai fejlődés újabb szerződési kockázatokat generál.⁹ A harmadik személy beleegyezéséhez, hatóság jóváhagyásához kötött szerződések esetén a jóváhagyás megtörténte is egyfajta kockázat.¹⁰ Nochta Tibor – némi képp vitatható módon – úgy tartja, hogy a „... késedelmi kamat intézményéhez is köthetők kockázati elemek.”¹¹ Álláspontom szerint önmagában a késedelmi kamat jogintézménye nem kockázat, hanem a szerződésszegés előre látható jogkövetkezménye. Kockázatot az jelent, hogy a szerződésszegésért felelős személy vajon ténylegesen megfizeti-e a kamatot és a kamat jogszabályban meghatározott mértéke vajon elegendő visszatartó erőt jelent-e a késedelemtől, és elegendő kompenzációt a késedelemmel sújtott fél számára. Nochta Tibor a feltételt is a kockázatok között említi.¹²

A kockázatok körének listája bővíthetőnek látszik, pl. az üzleti partner kármegelőzési, kárenyhítési kötelezettségeinek teljesítése is bizonytalan, és az sem látható teljes biztonsággal előre, hogy a teljesítés elmaradása esetén vajon lesz-e lehetőség fedezeti vásárlásra, vagy a megrendelt szolgáltatás mással való elvégeztetésére.

- 8 „A közreműködő igénybe vétele egy szerződés teljesítése során önmagában kockázatt növelő hatású.” (Nochta, Tibor: Egyes szerződési intézmények kockázati természetéről, In: Boóc, Ádám; Csehi, Zoltán; Homicskó, Árpád Olivér; Szuchy, Róbert (szerk.) 70: Studia in Honorem Ferenc Fábíán Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2019) 546 p. pp. 349-358., 357.)
- 9 „Az információtechnológia fejlődése, az internethasználat elterjedése, a telekommunikáció, az elektronikus út lehetősége, a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok alakulásának új lehetőségeit teremtették meg és terjesztették el. A forgalom ma már tömeges méretekben használja az elektronikus utat szerződések megkötésére. Ezek a modern módszerek a vállalkozások és üzleti partnereik számára gyors szerződéskötést tesznek lehetővé, de nagymértékben kockázatt növelő tényezők is. Megnőtt a technikai ismeretek tekintetében tájékozatlanabb fél kiszolgáltatottsága.” (Nochta, Tibor: Egyes szerződési intézmények kockázati természetéről 350.)
- 10 „Számos olyan jogszabály van, amely a felek szerződési és jognyilatkozattételi szabadságát akként korlátozza, hogy a felek konszenzusa által létrehozott szerződés hatályosságához harmadik személy beleegyezését vagy hatóság jóváhagyását követeli meg. ... A beleegyezésről vagy jóváhagyásról történő nyilatkozattételig valamint a nyilatkozattételre megszabott határidő leteltéig a felek jogait és kötelezettségeit a függőben lévő feltétel szabályai szerint kell megítélni.” (Nochta, Tibor: Egyes szerződési intézmények kockázati természetéről, 352.)
- 11 „A késedelem általános következménye a pénzkövetelésnél a kamatfizetési kötelezettség. A kötelezett ... késedelmi kamatot köteles fizetni. Ez a késedelmének a szankciós kockázata.” (Nochta, Tibor: Egyes szerződési intézmények kockázati természetéről 354.)
- 12 „A feltétel (conditio) olyan jövőbeli, objektíve bizonytalan, a fél akaratától részben függő, vagy teljesen független esemény (tehát nem a fél jognyilatkozata!) lehet, amelytől a felek a szerződés hatályának beállását, vagy megszűnését teszik függővé.” (Nochta, Tibor: Egyes szerződési intézmények kockázati természetéről, 352.)

2. A kockázatok csoportosítása

Nochta Tibor a kockázatokat időrendi sorrendben rendszerezve tárja elénk külön említve elsőként a szerződéskötéshez kapcsolódó, majd a szerződéskötés és a teljesítés közötti időszakhoz, végül a teljesítéshez – annak elmaradásához – kapcsolódó kockázatokat.

Miközben az időrendi sorrend szerinti csoportosítás teljesen korrekt, megjegyzést érdemel, hogy alkalmazható egy másik csoportosítási szempont is. A 3. pontban bemutatásra kerülő jogi eszközök szempontjából fontosabbnak tűnik az az elhatárolás, hogy a kockázat vajon a felekhez (egyikükhöz) kapcsolódik-e, vagy a felek körén kívüli körülményhez kapcsolódik.

2.1. *A felekhez kapcsolódó kockázatok*

A felekhez (egyikükhöz) kapcsolódó kockázatok közé sorolhatjuk azt, hogy a partner vajon használ-e tisztességtelen általános szerződési feltételt, kihasználja-e a lehetőséget uzsorás szerződés megkötésére, teljesíti-e a szerződésben vállalt kötelezettségeit, ezek elmaradása esetén eleget tesz-e a rá irányadó jogkövetkezményeknek.

2.2. *Külső kockázatok*

A felek körén kívüli körülményhez kapcsolódó kockázatokhoz soroljuk a harmadik személy vagy hatóság beleegyező nyilatkozatának, jóváhagyásának a megtörténtét vagy elmaradását, és mindazt a külső körülményt, amelyek bekövetkezésére vagy elhárítására a feleknek nincs ráhatásuk. Nochta Tibor tanulmányaiban jellemzően a gazdasági válságot említi¹³ olyan külső okként, amely anélkül befolyásolja a szerződéses kapcsolatot, hogy abban bármelyik félnek szerepe lenne. Ilyen körülmény lehet egy háború, egy váratlanul nagymértékű infláció. Természeti csapások (árvíz, földrengés, vulkánkitörés) is hátrányosan befolyásolhatják a szerződések teljesítését. Az időről-időre jelentkező járványok (pestis, kolera, covid) is szerződési kockázatot jelentenek. Az állami intézkedések között is lehetnek szerződést befolyásoló hatásúak, például az importkorlátozás megnehezítheti, vagy a kiviteli tilalom akár lehetetlenné is teheti az érintett termékek kereskedelmét. Bizonyos

13 „A szerződések világába történő külső (közjogi) beavatkozás különösen a gazdasági krízisek idején erősödik fel. Egy válság olyan mértékű szerződési kockázatot jelent, amelynek hatásait általában nem lehetséges egyedül szerződési eszközökkel uralni, szükség van a szerződés megmentéséhez az állami-közjogi szerepvállalásra is.” (Nochta, Tibor: A szerződési jog megváltozott kockázatai 41.)

körben az extrém időjárás (aszály, vagy éppen a hirtelen lehulló túl sok csapadék) is befolyásolhatja a szerződés teljesítését. Tanulmányunk további részében elsősorban a külső kockázatokra koncentrálnak.

3. A kockázatok mérséklésére szolgáló jogi eszközök

A kockázatok mérséklésére szolgáló jogi eszközök ugyanúgy két nagy csoportba sorolhatók, mint maguk a kockázatok. A csoportosításunk azon alapul, hogy a szerződő partner lehetséges negatív magatartásával, vagy mindkét fél érdekkörén kívüli eseménynek a negatív hatásával szemben kell fellépni. A cél mindkét esetben kettős, elsődlegesen el kellene kerülni a nem kívánt hatás bekövetkezését, másodlagosan kompenzálni kell a mégis bekövetkező negatív hatást.

3.1. *A másik fél magatartásából fakadó kockázatok megelőzése*

A szerződő partner tevékenységéből, vagy mulasztásából fakadó hátrányok bekövetkezésének megelőzését a felek jogviszonyára automatikusan irányadó jogi normák, továbbá olyan jogintézmények szolgálják, amelyek – erre irányuló konszenzus esetén – a szerződésbe foglalva jelentenek segítséget.

3.1.1. Jogsabályok

A jogsabályok között találunk olyanokat, amelyek – szerződéstípustól függetlenül – általános hatályúak, de akad olyan is, ami kifejezetten egy szerződéstípus kapcsán számol a felek szerződéskötést követő magatartásának változásából származó kockázattal.

- a) A szerződéskötés során a tisztesség alapvető előírása jelenthet elsősorban segítséget a leendő szerződő partner machinációival szemben. A tisztességtelen általános szerződési feltételek törvényi tilalma, az uzsorás szerződés érvénytelenné nyilvánítása csökkentőleg hat arra, hogy a kockázatok valóra váljanak. Rosszabb esetben magatartás jogsértő jellege alapul szolgál a kártérítésre. Fogyasztói szerződések esetén részben szigorúbb szabályok, részben a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnő értékaránytalanságának tilalma nyújt további védelmet a kockázatok bekövetkeztével szemben, vagy valóra válásuk esetét segíti a jogérvényesítést.
- b) A tartási szerződések tekintetében a jogalkotás reálisan számol azzal a lehetőséggel, hogy az eltartó és az eltartott között megromlik a viszony. Ilyen esetre lehetővé teszi a tartási szerződés életjáradéki szerződéssé való átalakítását.

3.1.2. A hátrányt elszenvedő fél által igénybe vehető jogi eszközök

Léteznek olyan jogi eszközök, amelyek alkalmazása a hátrányt elszenvedő féltől függ. A jogszabály csak felkínálja a lehetőséget, de a fél kezében van a döntés arra vonatkozóan, hogy azt igénybe veszi e. Az ebbe a csoportba sorolható jogi eszközök kétféle hatásúak: megőrzik vagy megszüntetik a szerződéses viszonyt.

a) Konszenzuson alapuló szerződési biztosítékok

Jogi eszközök sora érhető el a szerződő fél számára, amelyek bármelyike a szerződésbe belefoglalva kompenzálhatja az esetleges szerződésszegéssel járó veszteséget. A jog csak az intézmény alkalmazásának a lehetőségét kínálja fel. A jogi eszköz tényleges alkalmazásához elsődlegesen az kell, hogy a felek egyetértsenek az alkalmazás lehetőségével, majd az egyik fél ténylegesen felhasználja a konszenzuson alapuló eszközt. „A szerződési kockázatok felek általi csökkentésének számos eszközét kínálja a magánjog a szerződéskötéskor. A szerződések megerősítésére és biztosítására szolgáló valamennyi intézmény kockázatmérséklő hatású azáltal, hogy vagy a szerződő felek pozícióját erősíti meg (foglaló, kötbér, jogvesztés kikötése, tartozáselismerés) vagy a szolgáltatás fedezetét biztosítja (zálogjog, óvadék, kezesség, garancia, biztosítékadás, fedezetlekötés bankszámlán).”¹⁴

b) A szerződés egyoldalú megszüntetése

Kivételesen a jog lehetőséget biztosít arra, hogy az egyik szerződő fél véget vessen a jogviszonynak. A szerződés megszüntetése kivételes megoldás, de vannak olyan súlyos szerződésszegések, amelyek azt eredményezik, hogy a másik fél már nem érdekelt a szerződés fenntartásában. Ilyen esetben felmondhatja a szerződést, vagy – ha ennek feltételei fennállnak – elállhat a szerződéstől. A felek szerződésben rögzített célja ilyenkor nem valósul meg, de a jogviszony egyoldalú megszüntetése és a kapcsolódó igények (tipikusan kártérítés) révén a partner szerződésszegése által sújtott fél elkerülheti a jelentősebb anyagi veszteséget.

3.2. Mindkét fél érdekkörén kívüli eseménynek negatív hatásával szembeni fellépés

Felleltározhatatlanul sokfélék azok az esetek, amelyekben valamilyen külső körülmény nehezíti a szerződési cél elérését. Ebből az következik, hogy a helyzet

¹⁴ Nochta, Tibor: A szerződési jog megváltozott kockázatai 40.

rendezése döntően a felekre hárul, az állam ilyenkor kisebb szerepet kap és ezen is osztozni kényszerül a jogalkotás és a bírói jogalkalmazás.

3.2.1. A felek konszenzusa

A jogpolitika elsődlegesnek tekinti a felek megállapodását, a helyzet konszenzusos rendezését. Ez logikus folyománya annak, hogy a jog úgy tekint a szerződő felekre, mint saját helyzetük jó ismerőire és saját érdekeik képviselőire. Van rá esély, hogy a szerződés részesei közösen megoldást találnak a külső körülmények hatásának ellensúlyozására és ennek megfelelően alakítják jogviszonyukat (módosítják a szerződést), vagy – rosszabb esetben – megtalálják a jogviszony felszámolásának legjobb módját (megszüntető szerződés).

3.2.2. Az egyik fél eljárása

Bizonyos helyzetekben az egyik szerződő fél is jogosult a szerződés módosítására annak érdekében, hogy a változó külső körülményekhez igazítsa a szerződés tartalmát. A jog hatalmasságnak hívja ezt a kivételes lehetőséget. A felhatalmazás eredhet törvényből (ilyen, pl. a hitelintézetek kamatváltoztatási joga a következő kamatperiódusra vonatkozóan pénzkölcsönszerződés esetén), vagy maga a szerződés is feljogosíthatja az egyoldalú módosításra az egyik szerződő felet.¹⁵

3.2.3. Állami beavatkozás

Láttuk a 3.2.1. pontban, hogy a szerződés módosítása elsődlegesen a felek feladata. Előfordulhat azonban, hogy a szerződéskötők nem számítottak az akaratukon kívüli körülmények változásával és így nem is szabályozták előre a kölcsönösen elfogadható eljárást. Annak is nagy az esélye, hogy a változást követően nem találnak valamenynyik számára elfogadható megoldást. Ilyenkor merül fel a kérdés, hogy az állam beavatkozhat-e a felek viszonyába. Nochta Tibor némiképp idealizált képet fest, amikor azt állítja, hogy „A feleknek, a jogalkotásnak, a joggyakorlatnak egyaránt célja – a szerződési jogra nehezedő belső és külső rizikótényezők miatt – a kockázatok elviselhető mederben tartása, végső soron a szerződés védelme, sokszor egyenesen megmentése.”¹⁶ Napjainkra talán már igazságtartalommal bír a kijelentés, de nagy utat kellett megtenni ehhez. Történetileg szemlélve a kérdést a nagy polgári jogi kódexek

¹⁵ A szerződés tartalmát valamelyik fél egyoldalúan akkor módosíthatja, ha ezt a szerződésben kikötötték, vagy, ha a felet erre jogszabály feljogosítja. [Ptk. 6:191. § (4) bek.]

¹⁶ Nochta, Tibor: A szerződési jog megváltozott kockázatai 39.

megalkotása idején – amennyiben a külső körülmények változása lehetetlenné tette a teljesítést – főszabályként felszámolták a jogviszonyt. Az állam tartózkodott attól, hogy beavatkozzon a felek viszonyába olyan esetekben, amikor a külső körülmények változása nem eredményezte a szerződés lehetetlenülését, „csak” megváltoztatta a szerződésből fakadó felek közötti jövedelmi viszonyokat, amelyek a szerződéskötéskor még minden szereplő számára elfogadhatóak voltak. Az állam kezdetben nem kívánta minden áron fenntartani a felek eredetileg kialakított értékegyenlőségi kapcsolatát, amely a szerződéskötést követően megváltozott. Ehhez ugyanis az eredetitől eltérően kell szabályozni a szerződés tartalmát. A külső körülmények alakulása többnyire nem egyformán érinti a szerződő feleket, egyikükre kevésbé hátrányos a változás, sőt akár előnyös is lehet számára. Éppen emiatt gyakori, hogy maguk a felek nem tudják közös megegyezéssel módosítani a szerződést, és az állam számára is nehéz a beavatkozás módjának megtalálása. E körülményekre tekintettel a kiinduló helyzet az volt, hogy sem a jogalkotás, sem a bíróságok nem avatkoztak be a felek viszonyába, nem nyújtottak segítséget a külső körülmények változása által sújtott félnek. Később a helyzet változott. „Megfigyelhető tendencia korunkban a törvényi és bírói jog egyre erőteljesebb behatolása a szerződés intézményébe. Az ügyletekben részt vevő felek számára a lehetséges kockázatok szerződéskötést megelőző felmérése a piacgazdaság körülményei között már egyre nehezebbé válik, a megkötött szerződések teljesítésének elnehezítése miatt pedig felmerül a szerződés külső segítséggel történő megmentésének szükségessége. Ez végső soron a szerződési szabadság korlátozását is eredményezi, a korlátozás azonban szükséges és arányos kell, hogy legyen, és nem járhat a szerződési szabadság teljes megszűnésével.”¹⁷

Miközben egyetértünk Nochta Tiborral abban, hogy a szerződésekbe történő állami beavatkozás egyre jelentősebb mértékű, és ezt a 8. pontban egyes európai országok joggyakorlatának változásával igazolni is fogjuk, előre kell bocsátani azt, hogy korlátok maradtak fenn az állami szerepvállalást illetően. Az állami beavatkozás több területen is behatárolt. A mai napig korlátok léteznek arra vonatkozóan, hogy milyen helyzetekben, milyen szerződésekbe és milyen módon avatkozhat be az állam. Ezeket a határokat külön pontok keretében mutatjuk be.

4. Állami beavatkozást megalapozó külső körülmények

Az állam időről-időre szembe találkozott olyan külső körülményekkel, amelyek a gazdaság egészére kihatással bírnak, vagy jelentős személycsoportokat hátrányosan érintenek. Az állam hirtelen kellett, hogy szembenézzen ezekkel a helyzetekkel, anélkül, hogy valamilyen előre megfogalmazott szempontrendszere lett volna arra,

¹⁷ Nochta, Tibor: A szerződési jog megváltozott kockázatai 40.

hogy mikor és hogyan lépjen fel (lásd 4.1. pont). Később a jogalkotás igyekezett előre felkészülni a később várható hasonló helyzetekre és meghatározta azokat a feltételeket, amikor a szerződéseket érintő beavatkozásra sor kerülhet (lásd 4.2. pont), és rögzítette a beavatkozás módját is (lásd 5. pont).

4.1. Szerződéseket érintő kivételes intézkedések magyar példákon keresztül

A külső körülmények változása miatt a szerződéses viszonyba történő állami beavatkozásra sor kerülhetett, de ehhez valamilyen különleges helyzetnek kellett bekövetkeznie. Nemzetünk története sajnos bővelkedik ilyen válságos helyzetekben, így szinte minden eshetőségre tudunk példát hozni.

4.1.1. Háború

Háborús időszakban az állam igyekszik a legfontosabb erőforrásokat a honvédelmi célokra összpontosítani. Központi termékgazdálkodást vezetnek be, ami elsőséget biztosít egy kijelölt állami szervnek gabona, bizonyos élelmiszerek, nyersanyagok megvásárlására, sokszor megszakítva a korábban kialakult szerződéses kapcsolatokat.¹⁸ Nem ritka a devizafelajánlási kötelezettség bevezetése, amely az exportból származó bevétel központi kezelését írja elő a háborús időszakban annak érdekében, hogy a devizából a hadi célokat leginkább szolgáló termékeket lehessen importálni. Nem érvényesül tehát a partnerválasztás szabadsága. Az állam gyakran a termények felvásárlási árait is meghatározza, amellyel erőteljesen beavatkozik a felek tartalomalakító szabadságába.

4.1.2. Békeszerződés

Az I. világháborút lezáró Párizs környéki békék a legyőzött államok vállalatai számára számos kötelezettséget írtak elő. A normál piacgazdaságban megszokottól eltérő módon a békeidőszakban is érvényesült termeléskorlátozás (pl. fegyver- és lőszergyártás terén), a gyártmányok jóvátételi kötelezettség címén történő elvonása, a győztes hatalmak vállalataival kötött szerződések megszüntetése, kártérítési kötelezettség kimondása, stb.¹⁹

18 Miskolczi Bodnár Péter: A magyar malomipar Trianon előtt és után 134-160. o. (elektronikus konferencia kötet) 100 rokov Trianonskej zmluvy – diplomacia, stat a pravo na prelome JUDr. Erik Stenpien, Ivan Svatuske (szerk.) Kosice 2021.

19 Miskolczi Bodnár Péter: A háború és a béke közvetlen és közvetett hatása in A közép-európai országok együttműködése: 1920-2020

4.1.3. Természeti katasztrófa

Hazánkban a szegedi árvíz nyomán volt megfigyelhető állami beavatkozás a szerződéses viszonyokba elsősorban az újjáépítés előmozdítása érdekében.

4.1.4. Hiperinfláció

A hosszú távra kötött szerződésekben a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás eredeti értékegyensúlya felborul az erőteljes infláció nyomán, ami szinte minden érintett országban valorizációs intézkedések bevezetését indokolta.²⁰

4.1.5. Gazdasági világválság

Az 1930-as években a búza világpiaci áresése a gazdaadósoknak nyújtott kedvezmények bevezetését indokolta.

4.1.6. Piacgazdaságra áttérés

A szocialista gazdaság sajátos árviszonyai és a mesterségesen alacsonyan tartott bérek idején a lakásépítési és -vásárlási kamatok alacsonyak voltak. A piacgazdaságra áttérés során piaci kamatokat állapítottak meg. A visszaható hatályú intézkedést a tartozás azonnali törlesztésére adott kedvezményekkel igyekeztek kompenzálni.

4.1.7. Rendkívüli időjárás

A 2010. év mezőgazdasági termelésre rendkívül kedvezőtlen időjárása miatt módosították a mezőgazdasági termékértékesítés szerződésre vonatkozó szabályokat.

4.1.8. A 2008-ban kezdődő pénzügyi válság

A pénzügyi válság bankmentő intézkedések sorát indokolta.

Miklósné Zakar Andrea – Manzinger Krisztián – Becsey Zsolt László (szerk.) Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Budapest 2021. 13-42. o.

20 Harmathy Attila: Az árak változása és a polgári jog Jogtudományi Közlöny 1982. 2. szám 73-83.

4.1.9. Valutaleértékelődés és kamatemelkedés 2008-2011 között

A bankkölcsönök 60%-át adó devizaalapú kölcsönt felvett adósok által fizetendő törlesztő részletek rövid időn belül 80%-kal lettek magasabbak, mint a szerződéskötéskor. A banki általános szerződési feltételek tisztességtelenségére vonatkozó új szabály és a svájci frank árfolyamának jogszabályi maximálása részben enyhítette az adósok terheit.

4.1.10. Covid járvány

Állami intézkedéssel kiviteli tilalmat rendeltek el mindazon gyógyszerekre és alapanyagokra, amelyek előmozdították a járvány megfékezését.

4.1.11. Orosz-ukrán háború

Az ukrán búza behozatali és az energiahordozók kiviteli tilalma jelentősen korlátozta e termékek kereskedelmét.

4.2. *Jogszabályban rögzített általános követelmény*

A jogtudomány – különösen az angol, német és francia szerzők – igyekeztek feltárni az állami beavatkozás határait. Hadd idézzük erről az Ünnepekt gondolatait. „Külső (jogalkotói, bírói) beavatkozásra akkor kerülhet sor, ha gazdasági-piaci változások következtében az ésszerű kockázatvállalás már olyan terjedelmű és olyannyira előreláthatatlan, amely valamelyik fél számára elviselhetetlen többletterhet jelent. Az ilyen módon előálló gazdasági lehetetlenüléssel felborulnak azok a gazdasági alapfeltevések, amelyekre a felek eredetileg alapították viszonyos szolgáltatásaik értékegyensúlyát, a körülmények megváltozása olyan mértékű és annyira előreláthatatlan, hogy minden józan számítást felborít és minden értelmes kockázatvállalást messze meghalad.”²¹

Az európai polgári kódexek a 20. században igyekeztek megfogalmazni azon váratlan helyzetek kritériumait, amelyek állami beavatkozást tesznek indokolttá. A hatályos magyar Ptk. 6:192. §-a az alábbi feltételek egyidejű fennállását követeli meg a szerződésbe történő állami beavatkozáshoz:

- a felek között tartós jogviszony áll fenn,
- a szerződés megkötését követően előállott körülmény
- ennek következtében a szerződés változatlan feltételek melletti teljesítése a

²¹ Nochta, Tibor: A szerződési jog megváltozott kockázatai 41.

- fél lényeges jogi érdekét sértené,
- a körülmények megváltozásának lehetősége a szerződés megkötésének időpontjában nem volt előrelátható;
 - a körülmények megváltozását nem ő idézte elő; és
 - a körülmények változása nem tartozik rendes üzleti kockázata körébe.

A korábbi Ptk. 241. §-a még csak az első három követelményt tartalmazta.

5. Az állami beavatkozással érintett szerződések köre

5.1. Egyes szerződéstípusok

Vannak olyan szerződéstípusok, amelyeket a külső körülmények változása érzékenyebben érint. A mezőgazdasági haszonbérlet kapcsán az időjárás alakulása jelentősen befolyásolja a haszonbérlet gazdálkodásának eredményességét. Az egyes országok jogalkotása a haszonbérbe adónak járó haszonbér mérséklését, elengedését írja elő arra is figyelemmel, hogy a földtulajdonost is hátrányosan érintette volna az időjárás, ha nem haszonbérbe adja a földet, hanem azon maga gazdálkodik.²²

Nochta Tibor is említi a magatermelte termékre vonatkozó magyar szabályozást, amely alapján a jogalkotó szerződésszerűnek ismeri el azt, ha a mezőgazdasági termelő 10%-kal kevesebb ilyen árut szolgáltat.²³

5.2. Szerződések nagyobb csoportja

A válsághelyzetek miatt bekövetkező változásokra könnyebben reagál az állam olyankor, ha valamilyen állami szerv az egyik szerződő fél. A tapasztalatok azt

22 Ptk. 6:352. § [*A haszonbér megfizetése*]

(1) A haszonbért időszakonként utólag kell megfizetni.

(2) A haszonbérlet arra az évre, amelyben elemi csapás vagy más rendkívüli esemény miatt az átlagos termés kétharmada sem termett meg, méltányos haszonbérmérséklést vagy haszonbér-elengedést igényelhet. Erre irányuló igényét köteles még a termés betakarítása előtt a haszonbérbeadóval közölni.

(3) A mérsékelt vagy elengedett haszonbér utólag nem követelhető.

23 Ptk. 6:232. § [*Saját termelésű mezőgazdasági áru szolgáltatására kötött adásvételi szerződés*]

(1) Ha az eladó az adásvételi szerződésben maga termelte mezőgazdasági termék, saját nevelésű vagy hizlalású állat későbbi időpontban történő szolgáltatására vállal kötelezettséget, jogosult a szerződésben kikötött mennyiségnél tíz százalékkal kevesebbet teljesíteni.

(2) Az (1) bekezdés szerinti szerződést az eladó jogosult a kikötött teljesítési idő előtt is teljesíteni, feltéve, hogy a vevőt a teljesítés megkezdéséről az átvételhez szükséges felkészülési idő biztosításával előzetesen értesíti.

mutatják, hogy az ún. közigazgatási szerződések körében nagyobb az állami hajlandóság a szerződésbe való beavatkozásra.

5.3. Valamennyi szerződés

A válságjelenségek közül főleg a hiperinfláció hatása olyan, amely valamennyi szerződést érinti, ahol pénzbeli ellenérték fizetésére kerül sor. A fizetésre kötelezett helyzete a pénzromlással egyre könnyebbé válik, viszont egy új fizetési eszköz bevezetése szinte teljesíthetetlen nehézség elé állítja. Az állam valorizációs intézkedései a szerződések döntő többségét érintik.

6. Az állami beavatkozás szervezeti megoldásai

A külső körülmények szerződéskötés és a teljesítés között bekövetkező változásának orvoslására az államnak többféle megoldása lehet.

6.1. Jogalkotás

A sokakat nagyon hasonló módon érintő változások hatásának tompítására az állam jogszabályt alkothat. A gazdaságba történő állami beavatkozással szemben a polgári korban eleve erős fenntartások vannak (*laissez faire, laissez passe*). Egy további megszokott korlátot is át kell lépni, mert a problémák kezelése visszaható hatályú normát igényel, miközben általánosan elfogadott, hogy egy új jogszabály csak a hatályba lépése után kötött szerződésekre vonatkozhat.

6.2. Bírósági ítélet

Annak megítélése, hogy a szerződés megkötése és teljesítése között bekövetkező változások hogyan érintik a szerződő feleket gyakran az egyedi körülmények mérlegelését igényli. Ilyen helyzetekben az állami beavatkozás megfelelő útja a bírósági eljárás. A kérdés az, hogy a bíróságoknak van-e hatásköre arra, hogy a szerződés tartalmát a felek megállapodásában rögzítettektől eltérően rendezze.

6.3. Kormányzati intézkedések

A válságok hatására kialakuló problémákon segíthetnek a nehéz helyzetbe kerülők számára központi forrásból adott támogatások, kedvezmények. Ezeket a kormányzati intézkedéseket nem soroljuk a szerződést érintő állami beavatkozá-

sok közé, mert nem a szerződést módosítják, hanem állami forrást biztosítanak a szerződés teljesítéséhez, vagy a hátrányossá váló szerződésből fakadó károk kompenzálásához. Ilyen esetben nem a másik szerződő fél hátrányára történik a válság által sújtott szerződő fél megsegítése.

„A szerződések jogi támasztékai gazdasági krízishelyzetekben megremegnek, a szerződés megmentése két irányból indul meg. Az egyik tendencia, hogy a szerződési egyensúly visszaállítása érdekében a szerződéstől a hangsúly áthelyeződik kivételesen a törvényre, a jogalkotásra. A másik, szerencsésebb megoldás – döntően jogpolitikai megfontolásból – a szociális szempontokat jobban kifejező bírói jog felé ível. Bírói méltányosság alkalmazására, érdekmérlegelésre van szükség, mert nem várható el a fizikailag és jogilag már aránytalan nehézségek árán teljesíthető szerződések változatlan fenntartása.”²⁴ Nochta Tibor írásában a bírói utat preferálja. A szocialista korszakban éltek számára könnyen érthető az állami jogszabályokkal szembeni fenntartás. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy a 21. századi jogalkotás egyre erőteljesebben védelmi jellegű, sokszor a gyengébb, kiszolgáltatott, vagy éppen nehéz helyzetbe kerülő személyeket oltalmazza, preferálja. Erre tekintettel sem látom célszerűnek a törvényhozást háttérbe szorítani a jogalkalmazáshoz képest. Sokkal inkább egy ésszerű munkamegosztást látnék szükségesnek, amelyben a külső körülmények által okozott tömegesen előforduló, azonos jellegű szerződési problémákat jogalkotás útján orvosolják, míg az egyedi, mérlegelést igénylő helyzetek megfelelő elbírálás bírói mérlegelést igényel.

7. A szerződés sorsa

Azt követően, hogy az állam eldöntötte, hogy beavatkozik-e a felek szerződéses viszonyába, milyen válsághelyzetekben lát erre lehetőséget, milyen szerződéseket érint a beavatkozás és jogalkotási vagy bírói úton lép fel, egy további fontos döntést kell meghozni a szerződés sorsát érintően.

7.1. A szerződéses jogok és kötelezettségek módosítása

A válsághelyzet körülményeihez való alkalmazkodást segíti a szerződésben a felek által eredetileg rögzített jogok és kötelezettségek állam általi módosítása. A szerződési feltételek módosítása azt a célt szolgálja, hogy a körülmények változása ellenére a szerződés betölthesse eredeti funkcióját és korrigálja a bekövetkezett vagyoneltolódást. A beavatkozás valószínűleg előnyösen érinti az egyik felet és hátrányt okoz a másik szerződő fél számára, de nem önmagában az igazságosság

²⁴ Nochta, Tibor: A szerződési jog megváltozott kockázatai 39.

vezérli a jogalkotót, vagy a bíróságot, hanem a szerződéses kapcsolat fenntarthatóságának a megteremtése.

7.2. *A szerződés megszüntetése, hatálytalanítása*

A szerződés további működését negatív módon érintő, drasztikus állami beavatkozás a szerződés megszüntetése, hatálytalanítása.

8. Tendenciák

Ebben a pontban jellemző folyamatokra hívjuk fel a figyelmet. Az egyes európai országok sok tekintetben eltérő megoldásai ellenére jól látható az állami beavatkozás terjedésének tendenciája.

8.1. *A 19. század utolsó harmadáig tartó időszak*

A polgári korszak kezdetén az állam főszabályként tartózkodott a szerződéses viszonyokba történő beavatkozástól, így nem merült fel sem az a kérdés, hogy ez a jogalkotó, vagy a bíróság feladata lenne és az a probléma sem jelentkezett, hogy módosítsák vagy megszüntessék a szerződést.

A francia Code civil 1134. cikke deklarálta azt, hogy a szerződés a szerződés-kötő felek viszonyában a törvény szerepét tölti be. A francia jogalkalmazás ebből azt a következtetést vonta le, hogy még a bíróság sem módosíthatja azt, amiben a felek megállapodtak.²⁵ A bírói szerződésmódosítástól való merev elzárkózásnak – a törvényi rendelkezésen túl – egyéb indokai is voltak:

- erkölcsi szempontként a szerződéses ígéret megtartásának követelménye,
- gazdasági indokként a kiszámítható magatartás favorizálása,
- történeti indokként pedig az támasztotta alá a bíróságoknak a szerződésektől való távoltartását, hogy a feudalista korból sok rossz tapasztalat maradt meg a megvesztegethető bíróságok beavatkozásairól.

A jog feladatáról alkotott általános felfogás is erősítette az állam passzivitására vonatkozó hagyományos nézetet, mivel úgy tekintették, hogy a jog feladata a

²⁵ Jellemző egy 1876 évi ítélet egy öntözéses jogvita kapcsán, amely amiatt került bíróság elé, hogy az 1567-ben kötött szerződésben rögzített árak 300 évvel később nem fedezték a locsolás költségeit. A keresetet elbíróló Cour de cassation nem módosította az eredetileg megállapított ellenértéket. Az ítélet indokolása arra hivatkozott, hogy „A tv nem adta meg a jogot a bíróságnak azt a jogot, hogy a szerződés feltételeit megváltoztassa”.

vállalt kötelezettségek kikényszerítése, nem pedig a szerződések tartalmának felülvizsgálata. Így a jogalkotást sem tekintették felhatalmazottnak arra, hogy felülírja korábban megkötött szerződések tartalmát. Nem szabad azonban megfedkezni arról, hogy néhány szerződéstípus kapcsán valószínűsíthető, hogy előbb-utóbb változás áll be a felek viszonyába, és erre a törvényhozás eleve reagál. A szerződő fél halálának a jogszabályok általában szerződést megszüntető hatást tulajdonítanak, vagy a német jogban a bérbeadott ingatlan tulajdonának bérbeadó általi elidegenítése megszünteti a bérleti szerződést (kauf bricht miete). Általánosan elismert a római jogi gyökerű vis maior szerződést megszüntető és felelősség alól mentesítő intézménye, bár Nocta Tibor helyesen mutat rá, hogy a fogalom²⁶ nem teljesen azonos jelentésű az egyes országokban.

8.2. Az 1870/1880-tól kezdődő és az I. világháborúval záruló időszak

A 19. század utolsó évtizedeiben változni látszik az állam szerződésekbe beavatkozó tevékenységének megítélése.

8.2.1. A közigazgatási szerződések újfajta megítélése

Franciaországban és az egységgé váló Németországban is megfigyelhető az a jelenség, hogy a két magánfél közötti szerződésektől eltérően kezelik azokat a szerződéseket, amelyekben az egyik szerződő fél maga az állam, vagy valamilyen állami szerv. A közigazgatási szerződések tartalma is eltér a klasszikus polgári jogi és kereskedelmi jogi szerződésektől, mivel az állam nem feltétlenül nyereséget kíván realizálni, hanem sokszor fejlesztési, közérdekű célok vezérlik.²⁷

Az egységes Németországban az 1870-es évek végétől felerősödött az állami beavatkozás tendenciája. Ez a folyamat főleg a közjog területén volt megfigyelhető, mivel az állam gazdasági céljait a közjog szolgálja, míg a polgári jogot politika-mentesnek tekintették. A közigazgatási szerződések világa egyre kevésbé mentes az állami beavatkozástól.

Franciaországban a közigazgatási szerződésekkel kapcsolatos jogviták elbírálására elkülönült szervezetrendszerrel működő közigazgatási bíróságok voltak jogosultak, amelyek a polgári bíróságoktól sok szempontból eltérő gyakorlatot

26 „Az angol-amerikai jogban az Act of God Istentől való cselekedetnek, a francia jogban force majeure-nek, a német jogban höherer Gewalt-nak nevezett kategórián ugyanazt érthetjük-e?” (Nochta, Tibor: A szerződési jog megváltozott kockázatai 43.)

27 Lásd Harmathy Attila: Szerződés, közigazgatás, gazdaságirányítás, Akadémia Kiadó Budapest, 1983. 201 p.

folytattak. Ennek egyik látványos példája a válsághelyzet miatt megszűnő értékegyensúly kezelése a szerződésekben. A Conseil d'Etat 1916 évben döntést hozott egy közszolgáltatási ügyben. Bordeaux város közvilágításáért a város nem akart emelt díjat fizetni, noha az évekkel korábban kötött szerződésben rögzített – a gázvilágításért fizetendő – díj nem fedezte az aktuális költségeket, amelyek részben háború, részben a lényegesen megváltozott árviszonyok miatt jelentősen emelkedtek. A Conseil d'Etat elrendelte a szerződéstől eltérő magasabb díj fizetését.

Főleg a koncessziós szerződések körében a bírói szerződésmódosítás elfogadottá vált, miközben a polgári ügyekben a Cour de cassation beavatkozást elkerülő gyakorlata is fennmaradt a Code civil 2016. évi módosításáig.

8.2.2. A bírói szerződésmódosítás első esetei

Láthattuk, hogy a francia joggyakorlatban – legalábbis a közigazgatási szerződések körében – a bíróságok már nem utasítják el a szerződések tartalmának újragondolását. Ezt a beavatkozást elsősorban a törvényekben rögzített alapelvek sérülésére hivatkozva hajtják végre, azzal indokolva például a szerződés módosítását, hogy a hiperinfláció miatt megváltozott ellenérték tisztességtelen, vagy a helyzet kihasználása a jóhiszeműséggel ellentétes.

Az állami beavatkozás a szerződés tartalmának módosítására irányul, kivéve azt, hogy a teljesítés lehetetlenné válása miatt a szerződés megszűnését állapítják meg.

8.3. *A két világháború közötti időszak*

Az I. világháború és az azt követő gazdasági világválság hatására tovább mérséklődtek az állam szerződéses jogviszonyokba történő beavatkozásával kapcsolatos korábbi aggályok. Az egyes országokban sokszor eltérő módon, de mindenhol erősödött az állami szerepvállalás.

Angliában a törvényi utat preferálták, egyes szerződések tartalmi módosítására a jogalkotás révén került sor. A munkaszerződéseket érintően a dolgozók, míg a bérleti szerződések tekintetében a bérlok védelme figyelhető meg a kiemelkedően magas inflációs időszakban. A jogalkotás játszott fő szerepet abban is, hogy 1943-ra általánosan elfogadottá vált a szerződések megszűnésének elismerése a teljesítés szerződéskötést követően beálló lehetetlenülése miatt. A jogtudomány a teljesítés lehetetlenülésén túl a teljesítés elnehezülésének (hardship) elismerését is szorgalmazta.

Németországban elfogadták a gazdasági lehetetlenülés gondolatát. Gazdasági lehetetlenülésnek nevezték azt a helyzetet, amikor a szerződés fizikailag lehetett ugyan teljesíteni, de a teljesítés a szerződéskötés idején fennálló körülményekhez képest

számottevően nehezebbé vált. Ilyen helyzetekben kétféle megoldást is alkalmaztak, egyrészt sor kerülhetett a szerződés megszüntetésére azáltal, hogy a nehéz helyzetbe került szerződő felet mentesítették a vállalt kötelezettség teljesítése alól, másrészt azt a megoldást sem zárták ki, hogy a külső körülmények változásának káros következményeit elosztják a felek között (Wegfall des Geschäftsgrundlage). Minderre nem a német Polgári törvénykönyv (BGB) adott felhatalmazást, amely megmaradt az alapelvekbe ütközés jogkövetkezményeinek levonásánál. Németországban a bírói ítéletek kaptak nagyobb szerepet, összhangban azzal a tendenciával, hogy a bíró egyre inkább a törvények társadalompolitikai céljainak megvalósítójává vált.

A francia joggyakorlatban is terjedőben volt a szerződés elnehezülésének (imprévision) gondolata.

8.4. *Törvényi szintű beavatkozás a II. világháborút követően*

Ebben a korszakban általánossá vált a teljesítés elnehezülésének törvényi szintű figyelembe vétele. A sort az olasz törvényhozás kezdte még a II. világháború alatt. A német BGB 2002-ben egészült ki a gazdasági lehetetlenülésre vonatkozó 313-314. szakaszokkal. A francia Code civilt 2016-ban módosították akként, hogy az 1195. cikk lehetővé teszi azt, hogy a bíróság az előre nem látható körülmények miatt módosítsa a szerződést, ha a felek ebben nem tudnak megállapítani. A bírói felhatalmazottság kiterjed arra, hogy megváltoztassa a szerződésnek az egyik fél számára rendkívül terhessé váló feltételeit.

9. *Értékelő megjegyzések*

Nochta Tibor helyesen mutat rá arra, hogy a szerződő feleket vezető célkitűzések megvalósulása számos kockázati tényezőtől függ és ezek száma folyamatosan bővül. A felsorolt kockázatok csoportosítása lehetőséget biztosít arra, hogy különbséget tegyünk a kockázatok két nagy csoportja egyfelől a szerződő féltől függő kockázatok, másfelől a külső körülményektől függő kockázatok között. Az előbbi körbe tartozó kockázatok felleltározhatók, a jogalkotás széles körben nyújt automatikus védelmet és számos jogi eszközt biztosít a fél számára. A külső körülményektől függő kockázatok sokrétűek, a jogalkotás csak a közelmúltban kezdte kidolgozni a fellépés szabályait, így elsődlegesen a szerződő felek feladata a megfelelő megoldás közös megtalálása. A tanulmány bemutatta azt, hogy a változások által inkább sújtott szerződő fél – egyre fokozódó mértékben – állami segítséget kaphat. Napjainkban egyre nagyobb a jogalkotás és a bírói joggyakorlat szerződést formáló fellépése iránti tolerancia.

JOGÁSZ ÉS KATONA. A PRAEFECTUS VIGILUM TISZTSÉGE A PRINCIPÁTUS KORÁBAN²

Tanulmányommal köszönteni szeretném a KRE ÁJK-án velem együtt oktató professzortársamat, a 65. születésnapját ünneplő Nochta Tibort. A tanár urat 16 évesen ismertem meg Szentlőrincen, s máig emlékszem a francia forradalom történetéről szóló magával ragadó előadására, amit a pécsi jogi karra felvételre készülő gimnazistaként áhítattal hallgattam. Pár évvel később a Pécsi Egyetem Jogi Karán megtapasztalhattam Nochta Tibor élményszámba menő polgári jogi előadásait, s már joghallgatóként éreztem baráti támogatását a kezdődő magánjogi tudományos törekvéseim iránt. Huszonhárom éven keresztül – bár külön tanszékeken – fegyelmezett katonaként együtt, közös szenvedéllyel szolgáltunk a pécsi joghallgatók elmélyültebb magánjogi tudásáért folytatott harcban. Budapestre kerülésem után örömmel értesültem arról, hogy a KRE ÁJK-án ismét kollégák leszünk, ráadásul közös tanszéken. A KRE ÁJK folyósóin való találkozásaink, eszmecsereink mindig a „károlis” napjaim értékes és élvezetes pillanatai voltak. Kívánom, hogy Nochta Tibor Professzor úr hallgatóbarát személyiségét és a polgári jog iránti szenvedélytől sugárzó óráit még joghallgatók generációi élvezhessék Pécsen és Budapesten egyaránt.

1 egyetemi tanár, KRE ÁJK Római Jogi Tanszék; NKE ÁNTK Állam- és Jegtörténeti Tanszék

2 Tanulmányommal köszönteni szeretném a KRE ÁJK Polgári Jogi és Római Jogi Tanszékén velem együtt oktató professzortársamat, a 65. születésnapját ünneplő dr. Nochta Tibort. A tanár urat 16 évesen ismertem meg Szentlőrincen, s máig emlékszem a francia forradalom történetéről szóló magával ragadó előadására, amit a pécsi jogi karra felvételre készülő gimnazistaként áhítattal hallgattam. Pár évvel később a Pécsi Egyetem Jogi Karán megtapasztalhattam Nochta Tibor élményszámba menő polgári jogi előadásait, s már joghallgatóként éreztem baráti támogatását a kezdődő magánjogi tudományos törekvéseim iránt. Huszonhárom éven keresztül – bár külön tanszékeken – fegyelmezett katonaként együtt, közös szenvedéllyel szolgáltunk a pécsi joghallgatók elmélyültebb magánjogi tudásáért folytatott harcban. Budapestre kerülésem után örömmel értesültem arról, hogy a KRE ÁJK-án ismét kollégák leszünk, ráadásul közös tanszéken. A KRE ÁJK folyósóin való találkozásaink, eszmecsereink mindig a „károlis” napjaim értékes és élvezetes pillanatai voltak. Kívánom, hogy Nochta Tibor Professzor úr hallgatóbarát személyiségét és a polgári jog iránti szenvedélytől sugárzó óráit még joghallgatók generációi élvezhessék Pécsen és Budapesten egyaránt.

Róma az 1. században több százezer lakosú nagyváros volt, amelynek szűk utcáin tűzvész esetén nehézségeket okozott a menekülés. A tüzesetek kialakulását elősegítette az is, hogy az épületek emeletei, erkélyei, melléképítményei fából készültek. További veszélyt jelentett, hogy a sütés és főzés nyílt tűzhelyeken történt, a világítást pedig nyílt lángú mécsesekkel, fáklyákkal oldották meg.³ Mindezek a körülmények és a gyakran előforduló tüzesetek indokoltá tették egy jól szervezett tűzoltó szervezet működtetését.⁴ Az általánosan elfogadott felfogás szerint Augustus Kr. u. 6-ban nevezte ki az első, a *tüzesetek megfékezéséért és Róma városának éjjeli közrendjéért felelős állami főhivatalnokot*, a *praefectus vigilumot*. A *praefectus vigilum* elnevezést a *vigilare* (örködni, virrasztani) igéből származtathatjuk. Ebben az évben került sor a *praefectus vigilum* parancsnokságának alárendelten a tűzvétszek megelőzését és Rómában az éjszakai városi közrend fenntartását biztosító katonai alakulatok, a *cohortes vigilum* felállítására is.⁵ A *praefectus vigilum* a principátus korának egyik legtekintélyesebb, lovagok által betölthető tisztségek sorába tartozott. Egyes szerzők szerint a római állam egyik vezető hivatalnokának, magát a császárt itáliai igazságszolgáltatási és igazgatási ügyekben helyettesítő *praefectus praetorioi* megbízás előszobájának volt tekinthető. Augustus a tisztség létrehozásakor két körülményt is figyelembe vett: egyrészt érzekelte, hogy a tűzvétszekkel szemben a köztársaság korának tűzrendészeti városi magisztrátusa, az *aedilis curulis* nem tud hatékonyan fellépni;⁶ másrészt felismerte, hogy a Róma túlnépesedése miatt állandósult urbanizációs kihívásokkal szemben a köztársasági, évente választott tisztviselők helyett a hosszabb ideig hivatalban lévő *praefectusok* eredményesebben tudnak helytállni.⁷ Rövid tanulmányomban elsőként a *praefectus vigilum* tisztség létrejöttének előzményeit, körülményeit, jogállását és hivatalát kívánom vizsgálni. Ezt követően térnek rá a *praefectus vigilum* tisztség ellátásával kapcsolatos katonai és jogi jellegű hatáskörök elemzésére.

3 SZILÁGYI János: Tűzvédelem Aquincumban és a római birodalom más városaiban. *Tűzoltó Múzeum évkönyve*, 1984/1. 23.

4 ROBINSON, Olivia: Fire Prevention at Rome. *Revue internationale des droits l'antiquité* 24, 1977, 377-388.

5 RUCIŃSKI, Sebastian: Le rôle du préfet des vigiles dans le maintien de l'ordre public dans la Rome impériale, *Eos* 90, 2003, 262-263.

6 ECK, Werner: Augustus' administrative Reformen: Pragmatismus oder systematisches Planen? *Acta Classica* 29, 1986, 113.

7 SABLAYROLLES, Robert: Fastigium equestre. Les grandes préfectures équestres. In: *Actes du colloque international de Bruxelles-Leuven*, 5-7 octobre 1995. Publications de l'École Française de Rome, 25, 1999, 358-359.

1. A praefectus vigilum tisztség létrejötte, jogállása és hivatala

A tűzvédelmi és éjjeli rendészeti feladatokkal felruházott állami tisztség, a *praefectus vigilum* létrehozása egyértelműen Augustus uralkodásához köthető. Róma városát már a köztársaság korában is gyakran sújtotta tűzvész, így az ellene való védekezés szükségessége már ebben az időben is foglalkoztatta a város magisztrátusait.⁸ A köztársaság korabeli tűzveszélyek elleni állami védelemről szól a köztársaság megszűnése után két évszázaddal később keletkezett alábbi Paulus fragmentum.

Paul. D.1.15.1 (libro singulari de officio prefecti vigilum): *Apud vetustiores incendiis arcendis triumviri praeerant, qui ab eo quod excubias agebant nocturni dicti sunt: interveniebant nonnunquam et ediles et tribuni plebis. Erat autem familia publica circa portam et muros disposita, und esi opus esset evocabatur: fuerant et privatae familiae; quae incendia vel mercede vel gratia extinguerant, deinde divus Augustus maluit per se huic rei consuli.*⁹

A klasszikus jogtudós Paulus megállapította, hogy a régi időkben (*apud vetustiores*) több magisztrátus is ellátott tűzvédelmi feladatokat. Elsőként a *triumviri nocturni* tisztséget említette. A három férfiből álló magisztrátus feladata az éjszakai (innen a *nocturni* elnevezés) járőrözés volt Róma városában. A *triumviri nocturni* (egyes források szerint *tresviri nocturni*) tisztség létrejöttéről nincsenek pontos ismereteink, de a Kr. e. 4. században már működött ez a három tagú testület.¹⁰ A hagyományok a gallok Kr. e. 390-ben való betörésekor előforduló gyakori tüzesetekhez kötik ennek a kollégiumnak a felállítását.¹¹ Az első *triumvir* neve, aki a *nocturni* testületben tevékenykedett, a Kr. e. 310 körüli időkből ismert. Livius szerint ő a híres Cn. Flavius volt, aki Kr. e. 304-ben *aedilis curulisként* tette közzé a *legis actió*s eljárás performuláit.¹² A *triumviri nocturni* feladatai közé tartozott az éjjeli járőrözés és a tüzesetek elleni fellépés megszervezése. A *triumviri nocturni tisztség* az általánosnak tekinthető felfogás szerint a Kr. e. 3. századra megszűnt, s feladatát a *tresviri capitales* vették át, akik a kisebb magisztrátusok (*magistratus*

8 PÓKECZ KOVÁCS Attila: *A principátus közjoga*. Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2016, 111-114.

9 A régieknek a tüzesetek megelőzéséért a triumvirek feleltek, akiket éjjelieknek is neveztek mert ekkor őrködtek. Néha az *aedilisek* és a *tribunus plebis*ek is közbeléptek. Emellett állami rabszolgákat is rendeltek a kapukhoz és a falakhoz, ahonnan hívni lehetett őket a tűz eloltására, s olyan magántulajdonban álló rabszolgák is voltak, akik fizetség ellenében, vagy ingyenesen oltották a tüzet, őket inkább előnyben részesítette az isteni Augustus. (Fordította Pókecz Kovács Attila).

10 NIPPEL, Wilfried: *Aufbruch und Polizei in der römischen Republik*. Stuttgart, Klett-Cotta, 1988, 35.

11 Lyd. de mag. 1,50.

12 Liv. 9, 46,3,;

minores), a huszonhatok (*vigintisexviri*) közé tartoztak.¹³ Livius szerint a *triumviri capitales* testületet Kr. e. 290 és 287 között állították fel,¹⁴ fő feladatai közé tartozott a börtönben tartottak őrizete.¹⁵ A háromtagú testület a nevét – a *capitalis* (halált hozó) jelző is erre utal – azért kapta, mert ők irányították a kivégzéseket, ami a börtönben őrzött és halálra ítélt fogvatartottak kötéllal való megfojtásával valósult meg.¹⁶ A börtönben való megfojtást Tacitus *triumvirale supplicium*nak nevezte.¹⁷

A Kr. u. 1. században élt történetíró, Valerius Maximus szerint a Kr. e. 241-ben a via Sacrán keletkezett tűz oltására késve érkező *triumviri nocturni* (M. Mulvius, Cn. Lollius, és L. Sextilius) személyek ellen a népgyűlésen vádat emeltek,¹⁸ s a népgyűlés a *triumvireket* marasztaló döntést hozott.¹⁹ Kr. e. 211-ben pedig P. Aquilius néptribunus emelt vádat P. Villius *triumvir nocturnus* ellen, mivel az hanyagul látta el az éjszakai őrseget. Valerius Maximus tudósítása szerint a népgyűlés az ő esetében is marasztaló döntést hozott.²⁰ Paulus arról is említést tett, hogy az *aedilisek* és a néptribunusok a *triumvirekhez* hasonlóan néha eljártak nagyobb tüzesetek megakadályozása érdekében.²¹

A Paulus fragmentum utolsó mondata arra enged következtetni, hogy a rabszolgatartók egy része meghatározott számú rabszolgát tartott készenlétben a kapuk és a városfalak közelében, hogy tűz esetén annak oltásában segítkezzenek, s ezért díjat (*merces*) kaptak. Egyetértek Zlinszky és Sárly álláspontjával, miszerint ebből a tényből arra lehet következtetni, hogy a római állam és a rabszolgatartók között vállalkozási szerződés (*locatio conductio operis*) jött létre a tűzoltási feladatok ellátására.²²

13 KUNDEL, Wolfgang: *Staatsordnung und Staatspraxis der römischen Republik, Zweiter Abschnitt, Die Magistratur*. München, H. C. Beck, 1995, 533-536.; CASCIONE, Cosimo: *Tresviri capitales: storia di una magistratura minore*. Napoli, 1999, Editoriale scientifica, 271-278.; RUCIŃSKI, i. m. 268-270.

14 Liv. per. 11,8.: *Triumviri capitales tunc primum creati sunt*.

15 Pomp. D. 1,2,2,30 (libro singulari enchiridii): *Constituti sunt... triumviri capitales qui carceris custodiam haberent...*

16 CASCIONE, i. m. 164-169.

17 Tac. ann. 5,9.

18 Val. Max. 8,1, damn. 5: ...*M. Mulvius, Cn. Lollius, L. Sextilius triumviri, quod ad incendium in sacra via ortum extinguendum tardius uenerant, a tribunis pl. die dicta apud populum damnati sunt*.

19 KUNDEL, i. m. 262.; SÁRLY Pál: Tűzrendészeti szervek az ókori Rómában. *Miskolci Jogi Szemle* 16, 2021, 279.

20 Val. Max. 8,1, damn. 6: *Item P. Villius triumvir nocturnus a P. Aquilio tribuno pl. accusatus populi iudicio concidit, quia uigilias neglegentius circumierat*.

21 KUNDEL, i. m. 481.; SÁRLY, i. m. 280.;

22 ZLINSZKY János: *Ius publicum (Római közjog)*. Budapest, Osiris-Századvég, 1994, 155.; SÁRLY, i. m. 279.

Miután Róma városának épületei nagyrészt fából épültek, a tüzesetek gyakoriak voltak, amit az állami rabszolgák (*familia publica*) feladata volt megfékezni. Augustus hűséges hívének, Agrippának a temetését Kr. e. 7-ben volt kénytelen elhalasztani egy nagy tüzeset miatt.²³ Ezért a következő évben létrehozta a tüzesetek megelőzésére felállított éjjeli őrseget (*cohors vigilum*).²⁴ Augustus Kr. e. 7-ben 14 régióra (*regiones*) osztotta Róma területét.²⁵ Mindegyik kerület élére egy felelőst állított, akiket a régi köztársasági *magistratusok* (*praetores, aediles, néptribunusok*) közül sorsolt ki.²⁶ Ennél az igazgatási megoldásnál Augustust egyrészt az a cél vezérelte, hogy a helyben felmerülő problémák megoldását olyan személyek feladatává tegye, akik ismerik a helyi viszonyokat; *másrészt*, hogy fellépjenek a köztársaság korának utolsó időszakában állandósult, a polgárok biztonságérzetét csökkentő fegyveres villongások ellen. A helyi viszonyokat jól ismerő felelősök egyben összekötő szerepet is játszottak a lakosság és a császári igazgatás között. A városi éjjeli rendfenntartó és tűzvédelmi katonai egységek (*cohors vigilum*) – amelyeknek száma a későbbiekben 7 lett – élén a lovagi származású *praefectus vigilum* állt, akinek fő feladata az éjjeli rend biztosítása volt. Az éjszakai közrend biztosításával a nappali közrendért felelős *praefectus urbis* váltotta, akivel szoros együttműködésben látta el feladatát.²⁷ A *cohors vigilum*ban szolgálatot teljesítők általában felszabadítottak voltak, az egyes *cohortasok* élén *tribunusok* álltak. Még Tiberius idejében, 24-ben született az a törvény (*lex Visella de libertinis*), amelynek alapján az éjszakai őrségben hat éven keresztül szolgálatot teljesítő *latinus Iunianus* jogállásúak megkapták a római polgárjogot.²⁸

A *praefectus vigilum* tisztség a lovagrendi hivatali karrierben nagyon előkelő helyen szerepelt, gyakran a *praefectus praetoriói* kinevezés előtt viselt hivatal volt.²⁹ A 2. századtól kezdődően a római kerületek (*vici*) az ő felügyelete alá kerültek. Ennek következtében Domitianus idején egy *centenarius* osztályba tartozó *procurator*-helyettest is kineveztek mellé (*subpraefectus vigilum*).³⁰ Az első, Traianus uralkodásának idején (113-ban) kinevezett *subpraefectus vigilum* C. Maesius Tertius

23 RODDAZ, Jean-Michel: *Marcus Agrippa*. Rome, Ecole française de Rome, 1984, 359.

24 Suet., Aug. 30, 2: ...*Adversus incendia excubias nocturnas vigilisque commentus est*...

25 NICOLET, Claude: L'origine des *regiones Italiae* augustéennes, *Cahiers Glotz* 2, 1991, 73-97.

26 ECK, i. m. 113.

27 Paul. D. 1, 15, 2-4.

28 ROTONDI, Giovanni: *Leges publicae populi romani*, Hildesheim 1962, 464-465., LEFEBVRE, Sabine: *L'administration de l'Empire Romain d'Auguste à Dioclétien*. Paris, Armand Colin, 2011, 91.

29 SABLAYROLLES, Robert: *Libertinus miles. Les cohortes de vigiles*, Rome, 1996, 83.; ALFÖLDY Géza: *Római társadalomtörténet*, Budapest, Osiris, 2002, 125.

30 SABLAYROLLES 1996, 104.

volt.³¹ A *praefectus vigilum* a 3. századtól a *vir eminentissimus* címet is viselte.³²

A *praefectus vigilum* társadalmi rangját jelentős mértékben befolyásolta az a tény, hogy közülük többen is bekerülhettek a császári tanács (*consilium principis*) tagjai közé. A források (Tabula Banatisana) Marcus Aurelius *consilium principis*-ében Cervidius Scaevola nevét kifejezetten említik a császári tanácsadó testület 12 tagja között. Feltehetően inkább Cervidius Scaevola jogtudósi tekintélye, mint *praefectus vigilumi* tisztsége játszott szerepet abban, hogy a *consilium principis* tagja lehetett, mint ahogy később Herennius Modestinus esetében is ez bírhatott jelentőséggel. Modestinus *praefectus vigilumi* tisztsége feltehetően Maximianus Thrax (235-238) uralkodásának idejére eshetett, de mindenképpen a 226 és 239 közötti intervallumba.³³ A *praefectus vigilum*mal kapcsolatos források említést tesznek arról is, hogy Itáliában a császár helyetteseként tevékenykedő *praefectus praetorio* helyettesítését (*vice agens*) is elláthatta. Erre volt példa Valerius Valens, aki 242-243-ban töltötte be a *praefectus vigilumi* tisztséget, és egy rövid időre helyettesítette is a Rómából III. Gordianus (238-244) császár kíséretében Keletre távozó *praefectus praetoriót*.³⁴ Ekkor viszont a *praefectus vigilumi* és a *praefectus praetorioi* feladatok egyidejű ellátása miatti terhek alóli mentesítés érdekében a *praefectus annonae* helyettese, Iulius Magnus járt el *vice agens sub praefecti vigilumként*.³⁵ A *praefectus vigilum* tisztséget betöltők társadalmi megbecsültségük alapján a lovagrend elitjéhez tartoztak. Ennek a gyakorlatnak mondott ellent Heliogabalus császár (218-222) örültnek tekintett tette, amikor egy Gordius nevű kocsihajtót nevezett ki *praefectus vigilumnak*.³⁶

A *praefectus vigilum* tisztséget betöltők közül jelenlegi tudásunk szerint 38 név ismert számunkra, bár a hivatalt betöltők listájának kérdése körül tudományos viták még nem jutottak nyugvópontra.³⁷

2. A *praefectus vigilum* feladatkörei

A *praefectus vigilum* működésével kapcsolatos legfontosabb jogforrás az a három *fragmentum*, amelyik a Digesta 1. könyvének 15. titulusában található „*De officio praefecto vigilum*” címmel. A fragmentumok tanulmányozása világossá teszi,

31 SABLAYROLLES 1996, 129-132.

32 CIL, XIV, 4378.; SABLAYROLLES 1996, 87-91.

33 CROOK, John: *Consilium principis. Imperial councils and counsellors from Augustus to Diocletian*, Cambridge 1955, 157.; SABLAYROLLES 1996, 127. 506-509.

34 SABLAYROLLES 1996, 127-128, 512.

35 SABLAYROLLES 1996, 536-537.

36 SHA Heliog. 12.

37 SABLAYROLLES 1996, 475-524.

hogy a *praefectus vigilum* a tűzrendészettel és az éjjeli közrend fenntartásával kapcsolatosan katonai és jogász feladatokat is ellátott.

2.1. A *praefectus vigilum* katonai jellegű jogkörei (*vir militaris*)

A *praefectus vigilum* parancsnoksága alatt álló katonák (*vigiles*) fő feladatai közé az éjszakai őrködés (*vigilare*), a polgárok figyelmeztetése a tűzveszély elkerülésére, az észlelt tüzek gyors eloltása tartozott. Ennek érdekében egész éjszaka járőrözniük (*coerrare*) kellett a tűzoltáshoz szükséges felszerelésekkel. Figyelmeztették (*admonere*) a lakókat (bérloket), hogy tegyenek meg mindent, hogy hanyagságuk (*negligentia*) miatt nehegy tüzesetek fordulhassanak elő, s tartsanak mindig vizet azon az emeleten, ahol tartózkodnak.³⁸ A *vigilek* felszerelése közé tartoztak a vödörök (*hamae*) és a csákányok (*dolabrae*). Az 1. században élt író, Petronius regényében még a *vigilek* által használt baltákról, bárdokról (*securae*) is említést tesz.³⁹

A csákányokat és a bárdokat a tűzfészekhez való eljutás céljából, az egyes akadályok töréséhez, romboláshoz, illetve a tűz elharapódzásának megakadályozásához is igénybe vették. Előfordult, hogy a tűz továbbterjedésének megakadályozásához nagyobb épületeket is le kellett rombolniuk a tűzoltóknak, ilyenkor katonai kőhajító gépeket (*ballistae*) is alkalmaztak.⁴⁰ Ilyen súlyos tüzesetről ad hírt Tacitus, aki szerint 64 nyarán a hat nap óta tomboló tűznek csak úgy tudtak véget vetni, hogy hatalmas területen lerombolták az épületeket.⁴¹

Ókori magánjogi források tartalmazzák a házak védelmére (*quae ad tutelam domus pertinet*) szolgáló házi felszereléshez (*instrumentum domus*) tartozó dolgokat. Egy Ulpianus forráshely felsorolta a tűzoltás céljából tartott dolgokat: ecet (*acetum*), posztók (*centones*), vízvezető csövek/fecskendők (*sifones*), póznák (*perticae*), létrák (*scalae*), kosarak (*formiones*), szivacsok (*spongiae*), vödörök (*amae*), seprűk (*scopae*).⁴² A felsorolás jelentősége abban áll, hogy ezeket az eszközöket a tűzoltók is használták (pl. az izzó sziklatömbök porlasztására használható ecetet), mivel a forrásban ott szerepel a tűzoltás céljából kitétel (*quod extinguendi causa paratur*). Sablayrolles szerint az ecettel-vízzel átitatott posztódarabok tűzállóbbnak voltak,

38 Paul. D. 1,15,3, 3-4 (libro singuli de officio praefecti vigilum): *Sciendum est autem praefectum vigilum per totam noctem vigilare debere et coerrare calcitum cum hamis et dolabris, ut curam adhibeant omnes inquilinos admonere, ne negligentia aliqua incendii casus oriatur.*

39 Petr. Sat. 78.

40 SÁRY, i. m. 286.

41 Tac. ann.15, 40.

42 Ulp. D. 33,7,12,18 (libro vicesimo ad Sabinum): *Acetum quoque quod extinguendi incendii causa paratur: item centones, siphones, perticae quoque, et scalae, et formiones, et spongiae», et hamas, et scopas contineri, plerique et Pegasus aiunt.*

így a tűzhöz közelítő vigilek biztonságát is növelhette az ilyen, speciálisan előkészített szövetet alkalmazó eljárás.⁴³ A feliratos emlékek arról tanúskodnak, hogy a posztók használata miatt a tűzoltókat *centonariusok*nak (*centonarii*) is nevezték.⁴⁴

Feladatai sikeres ellátása érdekében a *praefectus vigilum* hét tűzoltó „ezreddel” (*cohors*) rendelkezett, amelyeknek élén a *tribunus*ok álltak. A fentiekben már utaltunk Róma Augustus által történő 14 régióra osztására, így ebből következik, hogy a hét *cohors* mindegyike két-két kerületet felügyelt.⁴⁵ Mindegyik *cohors*nak saját tűzoltó laktanyája (*statio*) volt. A laktanyák közül a legfontosabb a Mars-mezőn álló az első ezredhez tartozott, mivel ez a Róma teljes területére kiterjedő illetékességgel rendelkező *praefectus vigilum* székhelye is ez volt egyben.⁴⁶

A feliratos emlékek arról tanúskodnak, hogy a *cohors*okat hét-hét századra (*centuriára*) osztották fel, melyeknek a századosok (*centuriók*) voltak a parancsnokai.⁴⁷ Az egyes *centuriók* irányítása alá mintegy 80 fő tartozhatott, így egy *cohors* kb. 560 főből állhatott. A teljes római tűzoltóság létszáma pedig kb. 3920 főt számlálhatott. A 3. századra (205-ben) a hét éjjeli őrseget alkotó ezredek létszámát *cohors*onként 1000 főre emelte Septimius Severus császár. A viszonylag magas létszámot a tüzek megfékezésének kevésbé fejlett módja, illetve az egyszerű eszközök indokolták. Leggyakrabban vödörrel merték a városi kutakból, vízvezetékekből, víztárolókból az oltáshoz szükséges vizet, amit kézről-kézre adva, csatárláncot képezve juttattak el az eloltandó tűzhöz.⁴⁸

Róma élelmiszerellátásának biztosítása körében Ostia kikötőváros központi jelentőséggel bírt, ezért a helyi tűzvédelem terén az egyes uralkodók különleges intézkedéseket hoztak. Claudius három rendvédelmi feladatokkal megbízott *cohortes urbanae*-t vezényelt a kikötőbe, amelyeket nem sokkal később, a Kr. u. 69-ben eltávolítottak. Miután Traianus Ostiát Róma elsőszámú kikötőjévé

43 SABLAYROLLES 1996, 360.

44 SZILÁGYI, i. m. 70-90.

45 Paul. D. 1, 15, 3, pr. (libro singulari de officio praefecti vigilum): *Nam salutem rei publicae tueri nulli magis credidit convenire nec alium sufficere ei rei, quam Caesarem. Itaque septem cohortes opportunis locis constituit, ut binas regiones urbis unaquaque cohors tueatur, praepositis eis tribunis et super omnes 'spectabili' viro qui praefectus vigilum appellatur.*; AULIARD, Claudine: Ville souveraine et souverain dans la ville, in: *Rome, ville et capitale. De César aux Antonins*, (Marie-Claude L'HUILLIER, Claudine AULIARD, Monique Clavel-Lévêque, Antonio GONZALÈS), Paris, Belin, 2002, 122.

46 RUCIŃSKI i. m. 265-266.

47 RAINBIRD, John S.: *The Vigiles of Rome*. Durham, Durham University (Doctoral thesis), 1976, 150.; DAUGHERTY, Gregory N.: The Cohortes Vigilum and the Great Fire of 64 AD. *The Classical Journal* 87, 1992/3, 230.; ROBINSON, Olivia: *Ancient Rome. City Planning and Administration*, London-New York, Routledge, 1992, 91.

48 SÁRY, i. m. 281-282.

fejlesztette, utóda, Hadrianus már tűzoltólaktanyát is felállított a településen. Hadrianus négyszáz fős, négy *centurio* és két *tribunus* parancsnoksága alatt szolgáló tűzoltó zászlóaljzat (*vexillatio*) vezényelt ide, amelynek a személyi állományát négyhavonként váltották.⁴⁹

Kezdetekben a *praefectus vigilum* irányítása alatt működő csapatok csak a tűzoltáshoz kapcsolódó technikai jellegű feladatokat végeztek. Az idők során – bár katonai kiképzést nem kaptak – a *praefectus vigilum* *cohorta*iban szolgálók egyre fontosabb közrendvédelmi funkciót is elláttak.⁵⁰ Ugyan ezek az alakulatok szűkebb értelemben nem voltak katonai jellegűnek tekinthetők, létszámukat tekintve egyre nagyobb politikai jelentőségre tettek szert. Ennek oka egyrészt a hét *cohorta* által megjelenített katonai erő nagyságában keresendő; másrészt abban, hogy ezek az alakulatok a *praefectus vigilum* személyén keresztül a *princeps*től függtek.⁵¹

Számos szerző kétségbe vonta a tűzvédelmi *cohorta*sokban szolgálatot teljesítők katonai jellegét.⁵² Sáry helyesen állapította meg, hogy ez a felfogás nincs összhangban a jogállásukra vonatkozó forrásokkal. Éppen ellenkezőleg, bár sajátos, tehát nem klasszikus ókori katonai jellegű feladatokat láttak el, jogállásuk szerint mégis katonáknak minősültek.⁵³ Suetonius Augustus uralkodásáról szóló művében azt írta, hogy a császár korábban szabadon bocsátott rabszolgákat Rómában a tüzesetek miatt (*Romae incendiorum causa*) mégis engedte katonáskodni. A *vigilek* katonák voltak, s így a katonáknak adott privilégiumok szerint végrendelkezhettek is. A klasszikus kori remekjogászok egyike, Ulpianus – akinek szövegét Jusztiniánusz kompilátorai a katonai végrendeletekről (*de bonorum possessione ex testamento militis*) szóló címben helyezték el – egyértelműen leszögezte, hogy a *vigilek* is katonák, s ezért kétségtelen, hogy a katonai jog szerint végrendelkezhetnek (*item vigiles milites sunt et iure militari eos testari posse nulla dubitatio est*).⁵⁴ Emellett a katonákhoz hasonlóan a *vigilek* is megkapták a szolgálati idejük alatt a gyámság viselése alól a mentességet.⁵⁵ A légiókban szolgáló katonák a szolgálati idejük befejeztével további időszakra is mentességet kaptak a gyámi feladatok alól.⁵⁶

49 SABLAYROLLES 1996, 45, 47-48.; LINDNER Gyula: Megjegyzések a Római Birodalom tűzvédelméhez. *Rendvédelmi füzetek*, 24/ 36-38, 2014, 69.

50 NIPPEL, Wilfried: *Aufbruch und Polizei in der römischen Republik*. Stuttgart, Klett-Cotta, 1988, 167-171.

51 SABLAYROLLES 1996, 96-100.

52 CANTER, Howard, Vernon: Conflagration in Ancient Rome, *The Classical Journal* 37/4 1932, 288.; ROBINSON 1992, 92.; LINDNER, i. m. 68.

53 SÁRY, i. m. 283-284.

54 Ulp. D. 37,13,1,1.

55 Herm. D. 27,1,41,1.

56 A 20 évet meghaladó katonai szolgálat után a mentesség 4 év, 12 év után 3 év, 8 év után 2,

Sajátos katonai jellegű jogállásukra tekintettel a *vigileknél* ez – a remekjogász Modestinus szerint – egy év volt (*Sed qui inter vigiles qui Romae sunt permilitavit, anni tantum vacationem habet*).⁵⁷ Véleményem szerint a *vigilek* szolgálati idejük befejezése utáni rövidebb időre történő gyámság alóli mentességének egyik oka az lehetett, hogy ők Rómában, és nem a távoli provinciákban látták el kötelezettségeiket. *Másrészt, bár katonáknak tekintették őket*, megbecsültségük más téren is elmaradt a légióban, vagy a pretoriánusoknál szolgáló katonákhoz képest.⁵⁸

2.2. A *praefectus vigilum*, mint jogász

A *praefectus vigilum* fő feladata a tűzvészek elleni küzdelem volt, melynek ellátását a parancsnoksága alá beosztott hét *cohortes* szolgálta.⁵⁹ Tevékenysége során szorosan együttműködött a vízellátásért felelős tisztviselővel (*curator aquarum*), illetve ellenőrizte azt is, hogy a rómaiak rendelkeznek-e a tűz tovaterjedését megakadályozó alapvető eszközökkel. A köztereken és a fürdőkben az éjszaka során rendvédelmi feladatokat is ellátott, így igazságszolgáltatási jogköre is folyamatosan nőtt a korai császárság időszakában. Elnökölt az éjszakai lopások ügyében eljáró bíróságon, valamint a tüzesetet szándékosan vagy hanyagságból okozók elleni eljárásoknál is bíraskodott.⁶⁰

Büntetőjogi hatásköreit a *Digesta* sorolja fel: ezek közé tartoztak a tűzokozás, a betöréses lopás, a zsebtolvajlás, a rablás és az orgazdaság esetén indított eljárás.⁶¹ A tűzokozók ellen adott hatáskör tekintetében különbség volt a szándékosan gyújtogatók és a gondatlanul tüzesetet okozók között.⁶² Csupán a hanyagsággal vádlottak tartoztak a *praefectus vigilum* joghatósága alá, mivel a szándékos gyújtogatás már súlyosabb esetnek minősült, ezért – mint *atrox bűncselekmény* – Septimius Severus és Caracalla 203–205 között kiadott *rescriptuma* értelmében már a *praefectus urbi*hoz került.⁶³ A hatáskörök megosztására azért is szükség volt,

5 év után 1 év mentesség járt (Mod. D. 27,1,8, 2-3.). Lásd: SÁRY, i. m. 284.

57 Mod. D. 27,1,8,4.

58 SABLAYROLLES 1996, 344.

59 SABLAYROLLES 1996, 95–103.

60 Pomp. D.1,2,2, 33 (libro singulari enchiridii): *Praefectus annonae et vigilum non sunt magistratus sed extra ordinem utilitatis causa constituti sunt*.

61 Paul. D. 1,15,3,1 (libro singuli de officio praefecti vigilum): *Cognoscit praefectus vigilum de incendiariis, effractoribus, furibus, raptoribus, receptatoribus, nisi si qua tam atrox tamque famosa persona sit ut praefecto urbi remittatur. Et qui plerumque incendia fiunt culpa inhabitatum, aut fustibus castigat eos qui neglegenter ignem habuerunt aut severa interlocutione comminatus fustium castigationem remittit*.

62 SABLAYROLLES 1996, 105.

63 Ulp. D.1,15,5 (libro singulari de officio praefecti urbi): *Imperatores Severus et Antoninus*

mert a szándékos gyújtogatás akár halálbüntetést is maga után vonhatott, míg a gondatlan (*negligentia*) tüzesetek szankciója a megbotozás (*fustium castigatio*) volt. Mivel a *praefectus vigilum* nem rendelkezett a halálbüntetés kiszabásának jogával (*ius gladii*), a szándékos gyújtogatás a *praefectus urbi*hoz került elbírálásra.⁶⁴

A *praefectus vigilum* hatáskörrel rendelkezett a közfürdők ruhatárosai (*capsarii*) által elkövetett bűncselekmények tekintetében is, amit főként a közrend védelme indokolt.⁶⁵ Az általuk elkövetett bűncselekmények és az éjszakai tolvajok (*fures nocturni*) kapcsán Ulpianus egyik szövege pontosítja a *praefectus vigilum* bírói feladatkörét.⁶⁶ Leszögezi, hogy a nyomozás után velük szemben *extraordinaria cognitio*s eljárás keretében kell eljárni, de csak akkor, ha a kiszabható büntetés éjszakai tolvajoknál vagy közfürdőkben ténykedő tolvajoknál (*fures balnearii*) nem súlyosabb, mint bizonyos idejű kényszermunka. Ha a tolvajok, betörők vagy egyéb elkövetők fegyverrel védekeztek, de senkit sem sebesítettek meg, akkor bányamunkára is lehetett őket ítélni, ha *honestiores*ek voltak, akkor száműzetéssel (*relegatio*) is sújthatták őket.⁶⁷

Paulus a 3. században működő jogtudós a *praefectus vigilum* hivataláról szóló művében megjegyzi, hogy eltérő módon büntetik a betörőket. Közölük a különösen súlyos, legkirívóbb (*atrociores*) bűncselekményeket elkövetők az éjszakai betörők, akiket botütésre (*fustigatio*) és bányamunkára (*damnatio in metallum*) ítélték, míg akik nappal követték el a betöréses lopást, azokat a megbotozás után vagy örökre, vagy meghatározott időre történő, könnyebb bilincsben való bányamunkára (*damnatio in opus metalli*) küldték.⁶⁸ Az éjszakai és a nappali be-

Iunio Rufino praefecto vigilum ita rescripserunt: Insularios et eos, qui neglegenter ignes apud se habuerint, potes fustibus vel flagellis caedi iubere. eos autem, qui dolo fecisse incendium convicentur, ad fabium Cilonem praefectum urbi amicum nostrum remittes; fugitivos conquirere eosque dominis reddere debes.

64 SABLAYROLLES 1996, 105-106.; RUCIŃSKI, i. m. 266.

65 Paul. D.1,15,3 (libro singulari de officio praefecti vigilum): *Adversus capsarios quoque, qui mercede servanda in balineis vestimenta suscipiunt, iudex est constitutus, ut, si quid in servandis vestimentis fraudulenter admiserint, ipse cognoscat.*

66 SABLAYROLLES 1996, 108-110.

67 Ulp. Dig. 47,17,1 (libro octavo de officio proconsulis): *Fures nocturni extra ordinem audiendi sunt et causa cognita puniendi, dummodo sciamus in poena eorum operis publici temporarii non egrediendum. Idem et in balneariis furibus. Sed si telo se fures defenderunt uel effractores uel ceteri his similes nee quemquam percusserunt, metalli poena uel honestiores relegationis adficiendi erunt.*

68 Paul. D. 47,18,2 (libro singulari de officio praefecti vigilum): *Inter effractres varie animadvertitur. Atrociores enim sunt nocturni effractores, et ideo hi fustibus caesi in metallum dari solent: diurni vero effractores post fustium castigationem in opus perpetuum, vel temporarium dandi sunt.*

törésszerű lopás is bottal való ütlegetés szankcióval járt. A két bányabüntetés között az eltérés a büntetés szigorúságában állt. Bár a bányamunka-büntetés esetén a szabad emberek minden esetben rabszolgává váltak, az éjszakai lopás büntetéseként bányamunkára ítélték (*in metallum damnati*) esetében ez életfogytig tartó büntetést jelentett, súlyosabb bilincsből és a nehezebb munkát jelentő kövek és ércek kibányászásában foglalkoztatták őket. Ezzel szemben a nappali betörőket büntetesként (*in opus metalli*) csak könnyebb bilincsek viselésére kötelezték, munkájuk is könnyebb volt, ami a kibányászott anyagok további megmunkálásában állt. A nappali betörés miatt elítéltek büntetése Paulus szerint lehetett életfogytiglani vagy meghatározott időre szóló. Mindkét bányamunkára szóló ítélet súlyossága miatt a halálbüntetéshez állt közel.⁶⁹

Az éjszakai lopások és a fürdőkben elkövetett lopások mellett a *praefectus vigilum* a szökött rabszolgák (*servi fugitivi*) letartoztatására is rendelkezett hatáskörrel.⁷⁰ Mindenkinnek, aki szökött rabszolgával találkozott, át kellett adnia azt a városi, vagy az állami hivatalnokoknak, akik a *praefectus vigilum*-nak, illetve a tartományi helytartóknak adták tovább.⁷¹ Ezt követően a szökött rabszolgát a *praefectus vigilum* adta vissza urának.⁷² Azokat a szökött rabszolgákat, akikre a gazdáik nem tartottak igényt, a *praefectus vigilum* eladhatta.⁷³ Az így eladott rabszolga vételára az államkincstárhoz került. A *praefectus vigilum*-tól vevő nem szerzett rögtön tulajdonjogot, mivel a rabszolga gazdája három évig peres úton még visszakövetelhetette rabszolgáját. Ilyenkor a vevő a kincstártól visszaigényelhetette a kifizetett vételarat.⁷⁴

Rövid tanulmányom összegzéseként a források alapján megállapítható, hogy a *praefectus vigilum* Augustus által felállított tisztségének előzményei a Kr. e. 4. századig, a *triumviri nocturni* tisztségig vezethetők vissza, akiknek feladatait a

69 SÁRY Pál: *Előadások a római büntetőjog köréből*. Miskolc, Miskolci Egyetemi kiadó, 2011, 112-117.

70 SABLAYROLLES 1996, 110-112.

71 Ulp. D. 11,4,1,2 (liber primus ad edictum): *Hoc autem senatus consultum etiam dedit militi vel pagano ad investigandum fugitivum in praedia senatorum vel paganorum (cui rei etiam lex Fabia prospexerat et senatus consultum Modesto consule factum), ut fugitivos inquirere volentibus litterae ad magistratus dentur, multa etiam centum solidorum in magistratus statuta, si litteris acceptis inquirentes non adiuvent. Sed et in eum, qui quaeri apud se prohibuit, eadem poena statuta. Est etiam generalis epistula divorum Marci et Commodi, qua declaratur et praesides et magistratus et milites stationarios dominum audire debere inquirendis fugitivis, et ut inventos redderent, et ut hi, apud quos delitebant puniantur, si crimine contingantur.*

72 Paul. D. 1,15,5 (libro singulari de officio praefecti urbi): *...fugitivos conquire eosque dominis reddere debes.*

73 Paul. sent. 1,6a,6.

74 Paul. sent. 1,6a,7.

tresviri capitales vették át. A *praefectus vigilum* a legelőkelőbb lovagi tisztségek közé tartozott, amit annak köszönhetett, hogy az *éjszakai rendfenntartói* és a tűzvédelmi tevékenységének keretében katonai parancsnokként rendvédelmi, s ezekhez a jogkörökhöz kapcsolódóan jogi jellegű feladatokat is ellátott.

AZ ÁLLATOK JOGI HELYZETE: JOGTÁRGYAK VAGY JOGALANYOK? ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSI LEHETŐSÉGEK

1. Bevezetés

Az állatokkal kapcsolatos szakirodalomnak az utóbbi években mind hazánkban, mind nemzetközi szinten látványos bővülését figyelhetjük meg. E szakirodalom két részre osztható: egyrészt a tételes jogi elemzésekre, így az állatok jogi helyzetének büntetőjogi vagy polgári jogi megítélésének, illetve a – közigazgatási vagy szabálysértési jogi jellegű – állatvédelmi szabályoknak a vizsgálatára; másrészt az állatok jogalanyiságával kapcsolatos jogelméleti-filozófiai megközelítésekre. A kettő természetesen nem független egymástól: a tételes jog változása kihat az elméleti implikációkra, az elméleti szempontok módosulása, vagyis az új, döntően erkölcsi-etikai perspektívák figyelembe vétele pedig képes módosítani a tételes jogi normákat, amennyiben ezen etikai szempontok a társadalom tagjai nagyobb részének viszonyulását is megváltoztatják, és ezáltal a tételes jog megváltoztatása társadalmi elvárásként, végső soron politikai igényként jelentkezik.

Napjainkban ennek lehetünk tanúi: a társadalom már nem „használati tárgyaként” tekint az állatokra (vagy azok egyre nagyobb részére), hanem érző lényként, a házi kedvencek esetében pedig egyenesen társként.² Mivel a jog a társadalmi erkölcsöt többé-kevésbé követi, így a XXI. század jogalkotása sem lehet közömbös a társadalom állatokhoz való viszonyulásának a megváltozása iránt. Ennek példái az egyre sokasodó állatvédelmi törvények szerte a világon (bár egyelőre még leginkább a kontinentális jog és a *Common Law* áthatotta jogrendszerekben), valamint az állatok kínzása, sanyargatása büntetőjogi szankcionálásának bevezetése. És természetesen ennek bizonyítéka a polgári jog lassú változása is, mely az állatokat egykori puszta jogtárgy mivoltukhoz képest speciális jogtárgyként, a dolgokhoz képest máshogy, érző lény mivoltukat elismerve kezdi kezelni.

1 dékán, tanszékvezető egyetemi tanár, Jegtörténeti és Jogelméleti Tanszék (KRE ÁJK)

2 Ahogyan Ambrus István megfogalmazta: „a közfelfogás az állatok jogi védelme körében az egyre magasabb védelmi igény irányába halad”. (Ambrus István: Az állatkínzás bűncselekményének jogi tárgyai, egyes dogmatikai kérdései, valamint *de lege ferenda* szabályozása, 452. o. In: Magyar Jog, 2021/7-8. szám, 452-466. o.)

Az Ünnepelet, Nochta Tibor és szerzőtársa, Lénárdné Maletics Borbála hívták fel a figyelmet egy újabb tanulmányukban arra, hogy európai tendencia az állatok jogi (polgári jogi) státuszának a megváltozása: „Az osztrák ABGB szabályai szerint az állatok nem dolgok; különleges törvények védik őket. A dolgokra vonatkozó rendelkezések az állatokra csak annyiban vonatkoznak, amennyiben nincs ettől eltérő szabályozás. A svájci ZGB is deklarálja, hogy az állatok nem tárgyak, azonban amennyiben az állatokra vonatkozóan nincsenek külön rendelkezések, az állatok a tárgyakra vonatkozó rendelkezések hatálya alá tartoznak. A német BGB szintén külön szakaszban szabályozza az állatokra vonatkozó rendelkezéseket, kimondja, hogy az állatok nem dolgok, őket különleges törvények védik, azonban eltérő rendelkezés hiányában a tulajdonra vonatkozó rendelkezések értelemszerűen alkalmazandók rájuk.”³

2. Az állatokkal kapcsolatos hatályos magyar szabályozás

A magyar polgári jog is tett egy lépést a fent jelzett irányba; a hatályos Ptk.⁴ 5:14. § (3) bekezdése értelmében: „A dologra vonatkozó szabályokat az állatokra a természetüknek megfelelő eltéréseket megállapító törvényi rendelkezések figyelembevételével kell alkalmazni.”⁵ A Ptk. miniszteri indokolása már a társadalom változó erkölcsi megítélésére és az európai (valamint a kortárs magyar jogi) fejlődési tendenciákra alapozza az új megközelítést, eszerint: „Az állatokra vonatkozó speciális szabály elsősorban az európai közösségi szintű jogharmonizációs célt szolgáló, az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény rendelkezésein alapszik. Az állatoknak a dolog fogalmi köréből való kivétele részben morális értékelést közvetít, részben pedig olyan tendenciákkal kívánja megteremteni az összhangot, amelyek más jogterületeken is egyes állatoknak a dolog fogalmi köréből való kiemelése mellett hatnak (például az állatkinzás büntetőjogi megítélésének kérdése).”

A Ptk.-Nagykommentár is ezt az erkölcsi szemléletet és az állatok perspektivikus, sajátos természetüket figyelembe vevő kezelésének igényét tükrözi vissza,

3 Lénárdné Maletics Borbála – Nochta Tibor: Az állatok magánjogi státusz helyzetéről, 314. o. In: Magyar Jog, 2022/5. szám, 313-316. o.

4 A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény.

5 A régi Ptk. (1959. évi IV. törvény) még a régi felfogást tükrözte, hatályon kívül helyezéséig mindvégig: a 94. § (1) bekezdése szerint „minden birtokba vehető dolog tulajdonjog tárgya lehet”, a (2) bekezdés pedig arról rendelkezett, hogy „ha a törvény kivételt nem tesz, a tulajdonjog szabályait megfelelően alkalmazni kell a pénzre és az értékpapírokra, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőkre”. Utóbbi rendelkezés lényegileg megmaradt az új Ptk.-ban is [5:14. § (2) bekezdés], de az az állatok jogi helyzetének rendezésén kívül az általános szabályt is módosította, eszerint már nem a birtokba vehető (minden) dolog, hanem a birtokba vehető „testi tárgy” lehet tulajdonjog tárgya.

miközben az állatok dologi jellegének megváltoztatását a Ptk. idézett szövege alapján (még) nem ismeri el, azaz a személyek és dolgok közötti dichotómiát elvileg érintetlenül hagyja. Ennek értelmében „[a]z állatok, személyiség hiányában és a birtokba vehetőségük folytán, természetük szerint dolgoknak minősülnek. Az ember és az állat viszonyának a társadalmi és jogi megítélése azonban az utóbbi néhány évtizedben erősen megváltozott. A tulajdonjog egyik lényeges tartalmának tekintett szabadság, amely szerint a tulajdonos a dologával azt tesz, amit akar, egyre több korlát alá esik, és ez különösen érinti az állatokkal való bánásmód szabadságát. Ezek a korlátok elsősorban közjogi jellegűek. [...] A modern jogfejlődés egyik tendenciája a tulajdonjogi (dologi jogi) szabályozás terén, hogy az állatokkal való bánásmód és az állattartással kapcsolatos elvárások miatt az állatok magánjogi megítélése is változóban van. Az európai polgári törvénykönyvek az állatvédelmi szabályozás hatálya alá tartozó állatokat sorra kiveszik a dolog fogalmi köréből, bár továbbra is a dolgokra vonatkozó szabályokat rendelik alkalmazni rájuk. Ehhez a tendenciához igazodik a Ptk. e rendelkezése is.”⁶

Egyéb megoldás híján azonban a Ptk. (a Kommentár szerint) továbbra is fenn tartja a régi dogmatikai megoldást, azzal, hogy a közjogi korlátokat (tehát nem az állatok dologi jogi minőségének változását) elismeri, és figyelembe veendőnek tartja: „ez az új szemlélet olyan kategóriát teremtett, amely nem illeszthető be pontosan a birtokba vehető és birtokba nem vehető vagyoni elemek megkülönböztetésén alapuló szabályozási struktúrába. Ez ugyanakkor még önmagában nem jár új vagyoni jogi minőséggel, mert eltérő szabályozás hiányában az állatokra továbbra is a dolgokra vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. Az állatok kivételes jogi státuszának rögzítése a különös állatvédelmi szabályokkal érintett területeket leszámítva elsősorban morális üzenetet hordoz. Mivel a dologi jogi és büntetőjogi dologfogalom egymáshoz képest jellemzően autonóm fogalmak, a büntetőjogi szabályok „továbbhatása” eltérő rendelkezés hiányában egyelőre nem jogalkotói cél, így az állatok új dologi jogi megítélése más jogterületekre nem hat ki. Ez tűnik helyes megközelítésnek a dolog fogalmának kötelmi jogi relevanciája (adás-vétel tárgya, hibás teljesítésre vonatkozó szabályok) kapcsán is. Az, hogy például a tulajdonátruházás szabályai az állatokra is vonatkoznak, következik abból is, hogy a törvény eltérő rendelkezése hiányában az állatokra is a dolgokra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.”⁷

6 Menyhárd Attila: A pénz, az értékpapír, a dolog módjára hasznosítható természeti erők és az állatok. (Kommentár a Ptk. 5:14. §-ához). In: Gárdos Péter – Vékás Lajos (szerk.): Nagykomentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. 2023. január 1. időállapotú 2023. évi Jogtár-formátumú kiadás.

7 Menyhárd: uo.

A közjogi rendelkezések körében a hatályos Btk.⁸ 244. §-a bünteti az állatkínzást,⁹ amennyiben azt gerinces állatokkal kapcsolatban követik el. Az alaptényállás [244. § (1) bekezdése] szerint „[a]ki a) gerinces állatot indokolatlanul oly módon bántalmaz, vagy gerinces állattal szemben indokolatlanul olyan bánásmódot alkalmaz, amely alkalmas arra, hogy annak maradandó egészségkárosodását vagy pusztulását okozza, b) gerinces állatát vagy veszélyes állatát elüzi, elhagyja vagy kiteszi, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”.¹⁰ A magyar jogrendszer az állatkínzást tehát immár azért tekinti bűncselekménynek, mert az szenvedést okoz egy érző lénynek, és nem pusztán – mint korábban – közrendvédelmi okokból.

Ezzel szemben, amikor az állatkínzás tényállását a magyar büntetőjogba az 1879:XL. tc. (az ún. kihágási Btk.) bevezette, még kizárólag a közrend védelme volt a cél; ezt bizonyította az is, hogy az állat kínzása vagy bántalmazása nem önmagában minősült kihágásnak, hanem csak akkor, ha azt nyilvánosan és botrányt

8 A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény.

9 Az állatkínzás tényállása a korábbi Btk.-ban (1978. évi IV. törvény) is büntetendő volt, melyet – 2004. április 24-i hatályba lépéssel – a 2004. évi X. törvény vezetett be. Ez a korábbi Btk. 266/B. §-aként iktatta be az állatkínzás bűncselekményét, a következő szöveggel: „(1) Aki a) gerinces állatot indokolatlanul oly módon bántalmaz, vagy gerinces állattal szemben olyan bánásmódot alkalmaz, amely alkalmas arra, hogy annak maradandó egészségkárosodását vagy pusztulását okozza, b) állattartóként, háziasított emlősállatot vagy az ember környezetében tartott veszélyes állatot elüzi, elhagyja vagy kiteszi, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő. (2) (2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki a vadászatról szóló törvény által tiltott vadászati eszközzel vagy tiltott vadászati módon vadászik, illetőleg a halászátról szóló törvény által tiltott halfogási eszközzel vagy módon halászik vagy horgászik.”

10 A 244. § többi bekezdése pusztán a minősített eseteket szabályozza: „(2) A büntetés büntetett miatt három évig terjedő szabadságvesztés, ha az állatkínzást a) az állat különös szenvedését okozva, b) több állat maradandó egészségkárosodását vagy pusztulását okozva, c) nagy nyilvánosság előtt, d) az állatok védelméről és kíméletéről szóló törvényben meghatározott, az állat kedvtelésből való tartásától, illetve az érintett állatfaj tartásától eltiltással érintett állattal szemben az eltiltás tartama alatt, vagy e) állatkínzás vagy tiltott állatviadal szervezése bűncselekmény miatti elítélést követő két éven belül követik el. (3) A büntetés egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha az állatkínzást a) mérge alkalmazásával vagy az állat elpusztítására alkalmas csapóeszközök alkalmazásával több állat pusztulását okozva, vagy b) különös visszaesésként követik el. (4) A (3) bekezdés szerint büntetendő, aki az (1) bekezdés a) pontjában foglalt bűncselekményt szaporítással összefüggő haszonszerzési cél érdekében, tíznél nagyobb számú kedvtelésből tartott állatra, a jó gazda gondosságának elmulasztásával követi el. (5) Aki a (3) bekezdés a) pontjában meghatározott bűncselekményre irányuló előkészületet követ el, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (6) A (3) bekezdés b) pontja alkalmazásában a különös visszaesés szempontjából hasonló jellegű bűncselekmény az állat pusztulását okozva elkövetett természetkárosítás, az állatkínzás, a tiltott állatviadal szervezése.”

okozó módon követték el. A későbbi szabálysértési rendeletek¹¹ is a közrend, tehát a többi ember jogainak védelme érdekében tiltották az állatkínzást; a 2004. évi X. törvény viszont, amely ezt a cselekményt vétségként beiktatta az új Btk.-ba, már az egyedi állatot is a jogi védelem alanyának, tehát a bűncselekményi tényállás jogosultjának ismerte el. A korábbi Btk. (egyik) kommentárja is már arról írt, hogy a tényállás által védett jogi tárgy (a közrend fenntartása mellett) „*az állat mint érző lény életének, egészségének védelme*”.¹² A hatályos Btk. vonatkozó tankönyv- és kommentárirodalma ugyanakkor ennél „óvatosabb” álláspontot képvisel: az állatkínzás jogi tárgyaként az állatok védelméhez fűződő *társadalmi érdeket* hangsúlyozza.¹³

Végül az 1998-ban elfogadott és 1999. január 1-ján hatályba lépett, ma is hatályos állatvédelmi törvény¹⁴ is már az állatok mint érző lények szenvedésének megakadályozása érdekében ír elő tevési és tartózkodási kötelezettséget az emberek számára, számos területen és vonatkozásban, melyek megszegése esetén – közigazgatási jogi szankcióként – az állatvédelmi hatóság egyebek mellett¹⁵ állatvédelmi

11 17/1968. (IV. 14.) Korm. rendelet, illetve 218/1999. (XII. 28.) Korm. rendelet.

12 Kis Norbert (szerk.): A Büntető Törvénykönyv magyarázata. III. kötet: Különös rész (2). Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 988. o.

13 Néhány példa, a teljességre törekvés igénye nélkül: „A bűncselekmény védett jogi tárgya az állatok észszerű védelméhez, kíméletéhez fűződő társadalmi érdek.” (Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: Büntetőjog II. Különös rész. Nyolcadik, hatályosított (2021. szeptemberi) kiadás. HVG-ORAC, Budapest, 2021, 385. o.) „A bűncselekmény jogi tárgya az állat mint érző lény életének, egészségének védelméhez, kíméletéhez fűződő társadalmi érdek.” (Karsai Krisztina (szerk.): Nagykomentár a Büntető Törvénykönyvhöz. Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 568. o.) „A bűncselekmény jogi tárgya a természet megóvásához, ezen belül az állatok védelméhez, illetve kíméletéhez fűződő társadalmi érdek.” (Új Btk. kommentár. 5. kötet. Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013, 37. o. Majdnem szó szerint, a természet védelmének deklarálásával együtt, ugyanezt l. még: Blaskó Béla – Hollán Miklós – Madai Sándor – Pallagi Anikó – Polt Péter: Büntetőjog, Különös rész I. Rejtjel Kiadó, Budapest – Debrecen, 2021, 366. o.; Polt Péter (szerk.): A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény Nagykomentárja. OPTEN, Budapest, 2016, 791. o.; Görgényi Ilona – Gula József – Horváth Tibor – Jacsó Judit – Lévay Miklós – Sántha Ferenc – Váradai Erika: Magyar büntetőjog különös rész. Wolters Kluwer, Budapest, 2020, 376. o.) „A bűncselekmény jogi tárgya az állatok kíméletéhez fűződő társadalmi érdek.” (Filó Mihály – Nemes András: Büntetőjog. Különös rész. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018, 118. o.)

14 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről.

15 Ilyen szankció lehet a hiányosságok kijavítására, pótlására történő kötelezés; az állatok gondozásával, a velük való helyes bánásmóddal kapcsolatos állatvédelmi oktatáson (állatvédelmi képzésen) való részvételre való kötelezés; 2-8 évig terjedő időtartamra az állattartónak állat kedvtelésből való tartásától történő teljes eltiltása, illetve az érintett állatfaj tartásától való eltiltása; ugyanennyi időre az állattartónak az állatok tartása, egészségi állapota tekintetében

bírságot szabhat ki.¹⁶ A törvény preambuluma kifejezetten hivatkozik arra, hogy „az állatok érezni, szenvedni és örülni képes élőlények, tiszteletben tartásuk, jó közérzetük biztosítása minden ember erkölcsi kötelessége”, ezért a törvény célja „az állatok ésszerű védelmének és kíméletének biztosítása”.

3. Az állatok erkölcsi megítélésének kérdése az újkori filozófiai gondolkodásban

Már David Hume azon a véleményen volt, hogy az állatok, vagy legalábbis azok közül jó néhány faj egyedei, nem különböznek releváns tulajdonságaikban az emberektől. Ő ugyan még nem mondta ki, hogy az állatoknak *jogai* vannak, de egyértelműen utalt arra, hogy bizonyos tekintetekben erkölcsileg nem meg-alapozható az emberektől eltérőkénti kezelésük. Az állatok ugyanis éppen úgy képesek gondolkodni (bár nem ugyanolyan kognitív szinten), mint az emberek, ugyanúgy célokat tűznek ki maguk elé, és ugyanúgy rendelnek eszközöket (igazítják saját cselekvéseiket) ezekhez a célokhoz, mint mi magunk; ebből pedig az következett számára, hogy a magatartásukat befolyásoló okok is ugyanazok, mint az emberek esetében. Éppen ezért Hume félreérthetetlen módon leszögezi, hogy az állati racionalitás evidencia: *„minden igazságnál nyilvánvalóbb a számomra, hogy az állatok is gondolkodnak és meg vannak áldva ésszel, csakúgy mint az emberek.”*¹⁷ Sőt továbbmegy: „nem lehet valaki olyan ostoba vagy tudatlan, hogy szem elől té vessze az e mellett szóló érveket, hiszen annyira kézenfekvők”.¹⁸ De a gondolkodás mellett az állatok „szenvedélyei” (a büszkeség és a szégyenérzet) is hasonlóak az emberekéhez, és ezek okai ebben az esetben is ugyanazok az állatoknál, mint az embereknél,¹⁹ továbbá asszociációs képességeik sem térnek el a miéinkétől.²⁰ Végül pedig az állatok is éppúgy képesek szeretetre és gyűlöletre, szimpátiára, irigységre és kárörömrre, ahogyan mi magunk,²¹ tehát az emóciók

történő rendszeres jelentéstételre kötelezése, vagy az érintett állatfaj vonatkozásában tartási gyakorlattal rendelkező személy igénybevételére kötelezése. [Vö: 1998. évi XXVIII. törvény 43. § (6)-(12) bekezdés.]

16 Az állatvédelmi bírság alapösszege jelenleg tizenötezer forint, kedvtelésből tartott állat esetében hetvenötezer forint. [1998. évi XXVIII. törvény 43. § (1a) és (1b) bekezdés.]

17 Hume, David: *Értekezés az emberi természetről.* (ford.: Bence György) Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1976, 246. o.

18 Uo.

19 „... az állatoknak a szenvedélyei megfelelnek az emberi szenvedélyeknek... Kétségtelen, hogy minden állatnál, de különösen a nemesebb fajták körében világosan felismerhetjük a büszkeség és a szégyenkezés sokféle jelét.” (I. m. 434. o)

20 Vö.: i. m. 436-436. o.

21 Lásd: i. m. 522-524. o.

különbségeivel sem indokolható az élőlények emberi faja és állati fajai közötti, az utóbbiak „alacsonyabbrendű” tudatán alapuló, a klasszikus filozófusok által felállított megkülönböztetések, már csak azért sem, mert ezek a filozófusok „olyan bonyolultságot és kifinomultságot tételeznek föl a gondolkodásról, mely meghaladja nemcsak az állatok képességeit, de még a mi nemünkön belül is a gyermekeket és a műveletlen embereket”.²²

Voltaire teológiai alapon érvelt az állatok értelmes lény mivolta mellett: ha Isten „minden élőlényel” kötött szövetséget, és „*minden állattól és minden embertől*” számon kéri az ember vérét, akkor az állatok sem lehetnek mások, mint „*értelmes lények*”, akik „*ismerik a jót és a rosszat*”.²³ A skolasztika állatokkal kapcsolatos felfogásának kritikájaként szögezi le, hogy az „állatok ugyanolyan szervekkel, érzelmekkel, észlelésekkel rendelkeznek, mint mi; emlékeznek, néhány gondolat összekapcsolására is képesek”.²⁴ Ebből következik, hogy nemcsak emlékezetük van, hanem képesek ideákat is alkotni és ezeket összekapcsolni egymással (Voltaire példájában a vadászkutya képes megalkotni a „vad” és a „gazda” ideáját, és ennek megfelelően viselkedni),²⁵ ebből következően az állatok nem egyszerű „gépek”, hanem spirituális lélekkel rendelkező lények.²⁶

A francia felvilágosodás másik nagy alakja, Rivarol szintén az állatok géphez való hasonlatosságának tételével (elsősorban Descartes nézetével) vitatkozva²⁷ érvelt az állatok „lelkes lény”²⁸ mivolta mellett. Bár azt a szélsőséget is igyekezett elkerülni, hogy az állatok értelme azonos lenne az emberével²⁹ (hosszan fejtegetve, hogy ez miért nem igaz), ám a velük mint tárgyakkal (puszta gépekkel) való bánásmód ellen számos érvet felhoz. Nyilvánvaló, hogy az állatok éreznek,³⁰ sőt képesek az eszmetársításra is;³¹ sőt az „*elvonatkoztatások terén a gyermekek nem fejlettebbek az állatoknál*”.³² Továbbá „*egyeseink közülük [...] a heroizmusig vitték odaadásukat, és bebizonyították, hogy érzésük, ha mint szellemnek meg is van-*

22 I. m. 247. o.

23 Voltaire: A tudatlan filozófus, 389. o. In: Voltaire Válogatott filozófiai írásai (szerk. Ludassy Mária). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991, 36-158. o.

24 Voltaire: Filozófiai levelek, 77. o. In: Voltaire Válogatott filozófiai írásai (szerk. Ludassy Mária). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991, 385-437. o.

25 Voltaire: A tudatlan filozófus, 389. o.

26 Voltaire: Filozófiai levelek, 77. o.

27 Vö: Rivarol: Az ember mint intellektuális és morális lény, 753. o. In: Ludassy Mária (szerk.): A francia felvilágosodás morálfilozófiája. Gondolat Kiadó, Budapest, 1975, 725-777. o.

28 Rivarol: i.m., 735. o.

29 Vö.: Rivarol: i.m., 761. o.

30 Rivarol: i.m., 741. o.

31 Uo.

32 Rivarol: i.m., 748. o.

nak a korlátai, mint szív, korlátlan lehet”. Különösen a kutyákat és elefántokat tartotta „kiváltságok fajoknak”,³³ akiknek a kognitív képességei kiemelik őket a többi állat közül.

A korábban bemutatott hume-i gondolatokhoz visszatérve, az állati jogok egyik korai szószólója, Jeremy Bentham az állatokat már egyértelműen a jog által védendő élőlények közé sorolta. Többek között azzal érvelt, hogy például akár „egy kifejelett ló vagy kutya [is] összehasonlíthatatlanul eszesebb vagy kommunikációképesebb, mint egy egynapos, egyhetes vagy akár egy egy hónapos csecsemő”.³⁴ Ám az állatok jogait megalapozó végső kérdés szerinte nem az, hogy tudnak-e gondolkodni vagy beszélni, hanem az, hogy tudnak-e szenvedni.³⁵ Bentham szerint a jogalanyként való kezelés ezért a „boldogságra való képességtől” (*susceptible of happiness*) függ; ezen képesség pedig nemcsak az emberekben van meg, hanem az állatokban is, noha az ókor óta hagyományosan csak a jog lehetséges tárgyaiként tekintettek rájuk.³⁶ Hitt azonban abban, hogy „egyszer eljőhet a nap”, amikor az állatok is megszerzik azokat a jogokat, amelyek mint „érző lényeket” (*sensitive beings*) megilletik őket.³⁷

4. Az állati jogok problémája a modern morálfilozófiában

Ami a jelenkort illeti: az állatok jogaiért folytatott küzdelem két meghatározó kortárs alakja Peter Singer és Tom Regan. Az állati jogok elismertetéséért vívott harc Singer 1975-ben megjelent, *Animal Liberation* című könyvével kezdődött, melynek közvetlen vagy közvetett, az államok törvényhozásait is befolyásolni tudó társadalmi szervezetekre gyakorolt hatása mára – egyebek mellett – az állatkínzást bűncselekménnyé nyilvánító és az állatokkal való kíméletes bánásmódot (például a vágóállatok szenvedést nem okozó szállítását és fájdalommentes leölését) előíró jogszabályokban jelenik meg. Singer szerint az élőlényeknek három fajtája van.

33 Vö.: Rivarol: i.m., 749. o.

34 „... a full-grown horse or dog is beyond comparison a more rational, as well as a more conversable animal, than an infant of a day, or a week, or even a month.” (Vö.: Bentham, Jeremy: *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. In: *The Works of Jeremy Bentham*, Vol. I., Edinburgh, 1843, 142. o.)

35 „... the question is not, Can they reason? nor, Can they talk? but, Can they suffer?” (Uo.)

36 Uo.

37 The day *may* come, when the rest of the animal creation may acquire those rights which never could have been withholden from them but by the hand of tyranny. ... It may come one day to be recognized, that the number of the legs, the villosity of the skin, or the termination of the *os sacrum*, are reasons equally insufficient for abandoning a sensitive being to the same fate?” (Bentham: i. m. 143. o.)

Az elsőbe azok tartoznak, amelyek nem rendelkeznek sem érzőképesseggel, sem én-tudattal (ezek egy tekintet alá esnek a dolgokkal); ilyenek például a növények vagy egyes állatok, de Singer (leghevesebb kritikákat kiváltó) tétele szerint ide tartozik az emberi magzat is fejlődésének kezdeti stádiumában. A második kategóriát azok alkotják, akik én-tudattal ugyan nem, de érzőképesseggel már bírnak, mint a legtöbb állat vagy a magzat egy későbbi fejlődési fázistól kezdve; végül a harmadikhoz számítanak azok, akik már én-tudattal is rendelkeznek. Ez utóbbihoz nemcsak az emberek nagy része tartozik, de meghatározott fajú állatok is. Az e harmadik csoportba tartozó élőlényeket Singer „személyeknek” (*persons*) nevezi, míg a második kategóriába tartozókat csak ún. „érző lényeknek” (*sentient beings*).³⁸

A „személyiség” kritériumai Singer szerint a következők: *„A személy képes arra, hogy felfogja saját létezését az időben, a személynek van ön-tudata, valamint önmagára vonatkozó múlt- és jövő-tudata.”*³⁹ Ezen feltételek alapján tehát egyes állatok (például az emberszabású majmok vagy az elefántok) – jogilag védelemre érdemes tulajdonságaik révén – rendelkeznek jogosultságokkal.⁴⁰ Ennek tagadása véleménye szerint nem más, mint állati fajok közötti diszkrimináció (*speciesism*), aminek épp úgy nincs semmilyen reális alapja (ezért etikátlan és jogtalan), mint ahogy az emberi rasszok vagy nemek közötti hátrányos megkülönböztetés is alap nélküli (amely így szintén erkölcstelen és jogtalan).

Regan ugyanezzel érvel: szerinte pusztán „jogi előítélet” (*legal prejudice*), hogy az ember kizárólag azért, mert ember, magasabb rendű, mint bármely állat, de ahogy egykor természetesnek tűnt, hogy a nőknek nincs választójoga, vagy hogy a feketéket rabszolgaságban lehet tartani, később mégis megváltozott a jogi környezet, úgy most is bár természetesnek tűnik, hogy az állatoknak nem lehet még annyi joguk sem, mint a tudatos gondolkodásra vagy érzésekre legkevésbé (egyes állatoknál is kevésbé) képes emberi lényeknek, ez a mostani jogi környezet is meg kell, hogy változzon, és egyszer majd éppúgy furcsának fog tűnni, hogy egy érző és gondolkodó állatot pusztán mint jogtárgyat kezeltünk, ahogy most érthetetlennek tűnik, hogy egykor ugyanezt tettük egy fekete rabszolgával.⁴¹

Regan az ezzel szembenálló (az állatok jogait tagadó) nézetet egy logikailag nem védhető, „antropocentrikus” világtkép következményének tartja,⁴² mely

38 Vö.: Halmi Gábor: Hogyan éljünk etikusan? In: Fundamentum, 2001/1. szám, 192. o.

39 Singer, Peter: „Provokatív nézeteim az életről és a halálról gondolkodásra serkentik az embereket” (Halmi Gábor interjúja). In: Fundamentum, 2001/1. szám, 61. o.

40 Vö.: i. m. 63. és 65. o.

41 Vö.: Regan, Tom: The Day May Come: Legal Rights for Animals. In: Animal Law, 2004, 23-24. o.

42 Vö.: i. m. 12. o.

megsérti a filozófusok által egyöntetűen elfogadott konzisztencia elvét, amely azt mondja ki, hogy releváns tulajdonságaikban megegyező dolgokat azonos módon kell kezelnünk, az eltérő módon való kezeléshez pedig igazolnunk kell a különböző módon kezelni kívánt dolgok közötti reális különbséget. Regan említett írásában azokat az „antropocentrikus” érveket cáfolja, amelyek igazolni kívánják az állatok és az emberek helyzetének eltérő voltát, ezáltal pedig jogaik különbözőségeit. Abból indul ki, hogy a „személy” mivolt feltételeiként a következő tulajdonságok jöhetnek szóba: érzékelőképesség (azaz látás, hallás stb.), érzelem (öröm és fájdalom érzése), kommunikációs képességek, vágyak, emóciók, hitek, preferenciák, múltbeli emlékek, a jövőre vonatkozó várakozások, szándékosság (célra irányuló tevékenység), gondolkodás, öntudat és morális autonómia.⁴³ Mivel az emberi gyermekek ugyanazokkal a tulajdonságokkal rendelkeznek, mint az állatok közül legalább az emlősök és a madarak (a fenti ismérvek a morális autonómia kivételével mind ezekre az állatokra, mind a gyermekekre jellemzőek, az erkölcsi autonómia viszont egyikükre sem), a gyermekeknek pedig kétségtávol vannak morális és jogi jogosultságaik (e tekintetben legalábbis nemigen van vita), ezért a konzisztencia követelménye szerint szükséges, hogy a fenti állatoknak is legyenek erkölcsi jogosultságaik (amelyeket persze egy következő lépcsőben az állam is el kell, hogy ismerjen a tételes jog körében).⁴⁴ Ezt a morális, illetve állami elismerést nevezi Regan „az állatok felszabadításának” (*enfranchising animals*).

Regan a lehetséges ellenérveket három csoportba sorolja. Az elsőbe tartozóak pusztán annyit állítanak, hogy az állatoknak azért nem lehetnek erkölcsi vagy jogi jogosultságaik, mert vagy nem képesek felfogni, mik is azok a „jogok”, vagy nem tudnak azok védelme érdekében fellépni, vagy nem tudják tiszteletben tartani sem a mi jogainkat, sem egymás jogait. Ezek a kijelentések azonban a gyermekekre is igazak, így vagy nekik sem lehetnének jogaik, vagy ugyanazon okokból, amelyek miatt a gyermekeknek is biztosítunk jogokat, az állatoknak is biztosítanunk kellene. A második ellenérv szerint az állatoknak nincsenek ugyanolyan védelemre érdemes tulajdonságaik, mint az embergyerekeknek; ez azonban Regan tényyszerűen nem igaz (legalábbis az emlősök és a madarak bírnak mindazon ismervvel, ha esetleg többel nem is, mint például a csecsemők). Végül a leginkább figyelemre méltó cáfolási kísérletek a harmadik csoportba tartoznak; ezek abból indulnak ki, hogy az emberi gyermekek lehetőségei mások, mint az állatokéi, és ez az, ami erkölcsileg és jogilag védelemre érdemes: a gyermekeknek azért vannak jogaik, mert belőlük lehet egy teljesen racionális és morális autonómiával rendelkező felnőtt, míg az állatokból nem.

43 Lásd: i. m. 14. o.

44 Vö.: i. m. 21-22. o.

Ezt a kijelentést Regan három érveléssel igyekszik cáfolni. Először is attól, hogy valaki potenciálisan a jövőben jogosultságokkal bírhat, még nem rendelkezik ténylegesen a jelenben azokkal. Ha például valakinek 18 éves korában választójoga *lesz*, még nem mondhatjuk, hogy 18 éves kora előtt arra joga *van*. Ugyanígy: attól, hogy valaki egyszer személlyé lehet, még nem illetik meg őt azok a jogok, amelyek a személyt magát megilletik (vagyis ha csak a felnőtt ember személy, mert csak ő bír bizonyos szintű rációval és erkölcsi autonómiával, akkor mindazok, akik nem személyek, egyformán nem lehetnek jogosultságok alanyai /a jövőben esetleg bekövetkező helyzet e tekintetben irreleváns/). Másodszor ha a fenti érv (vagyis hogy a jog a potencialitást védi) igaz, akkor mindenkinek, aki potenciálisan ember lehet, ezen lehetőségére tekintettel rendelkeznie kellene jogosultságokkal. Ekkor azonban a magzatoknak ugyanolyan jogokat kellene adni, mint a már megszületetetteknek (hiszen a racionális és morális felnőtt emberre válás potenciálja mindkettőben egyformán van meg), így viszont az abortusz tilos kellene, hogy legyen (ezt azonban az európai jogrendszerek egyike sem ismeri el). Végül harmadszor a gyermekek egy része olyan betegségben szenved, amely miatt bizonyosan nem válik morálisan autonóm lénnyé. Ha elfogadjuk, hogy a potencialitás *minden* esetben, *szükségképpen* a „személyiség” ismerve és a jogok forrása, akkor azt is el kellene ismerni, hogy ilyen potencialitás hiányában ezek a gyermekek nem lehetnek jogok alanyai (amit – talán éppen a korábban említett Peter Singer kivételével – senki sem ismer el). Vagyis akármire is hivatkoznak az állati jogok ellenfelei, Regan szerint nem tudnak olyan reális megkülönböztető tulajdonságot megnevezni, amely úgy igazolná a gyermekek jogait, hogy egyszerűsített az állatok hasonló jogait kizárná.

5. Konklúzió

Jelen rövid írásban nem törekedtünk az állatok erkölcsi megítélésével és az alanyi jogi értelemben vett állati jogokkal kapcsolatos morálfilozófiai vagy jogelméleti irodalom kimerítő feldolgozására, pusztán ízelítőt szerettünk volna adni abból az érvrendszerből, mellyel a ma még kevésbé – bár egyre inkább – ismert filozófiai irányzat tagjai meg kívánják alapozni az állatokkal való kíméletes bánásmódra vonatkozó, az emberek számára előírandó erkölcsi követelményeket. Mint láttuk, az irányzat (Singer kivételével) az emberekkel való összehasonlítás során nem az emberi (gyermeki, beteg-, stb.) jogokat kívánja csökkenteni, hanem az „állati jogokat” (az állatok erkölcsi és arra épülő esetleges jogi jogosultságait) kívánja növelni.

Egy társadalom erkölcséről sokat elmond, mennyire bántik jól azokkal, akikkel hatalmában állna rosszul is bánnia. Az állatokkal való bánásmód így nagyban az emberekről magukról szól: az érzésekkel is bíró állatok lehető fizikai kímélete, az állatok mint szenvedni képes élőlények kezelése, szükségtelen és indokolatlan bántalmazásuk, sanyargatásuk tilalma így nemcsak állatjogi kérdés, hanem az emberek és az azokból álló társadalom erkölcsi milyenségének kérdése is.

A SZÜLŐI FELÜGYELET RENDEZÉSÉNEK AKTUÁLIS KÉRDÉSEI A GYERMEK JOGAINAK TÜKRÉBEN

Bevezetés

A szülői felügyelet rendezésének szükségessége jellemzően akkor merül fel, ha a család felbomlik, a szülők párkapcsolata véget ér. Ez minden érintett számára trauma, még abban az esetben is, ha valójában megkönnyebbülést hoz. Mindenképpen egy veszteség, amit el kell gyászolni, a sérelmeket fel kell dolgozni. A feldolgozatlan veszteségek a tudattalanon keresztül folyamatos nyomást gyakorolnak ránk, hatással vannak az érzéseinkre, a közérzetünkre, a cselekedeteinkre és a döntéseinkre. A hosszú időn keresztül elfojtott negatív érzelmek akár testi-lelki betegségeket is kiválthatnak, nem vehetjük tehát őket félvállról. Természetesen a folyamat legnagyobb kárvallottja a gyermek, akinek még nem elég fejlettek az énvédő mechanizmusai ahhoz, hogy segítség nélkül feldolgozza az őt ért hatásokat. Számára az lett volna az ideális, ha egy szerető, boldog családban nőhet fel, de ha már ez nem sikerült, akkor a szülők felelőssége, hogy a gyermek a lehető legkisebb lelki sérüléssel vészelje át élete legnagyobb krízisét.² A válás a gyermek számára megterhelő, hiszen megváltozik körülötte minden. Ami addig biztos volt, az egy ideig bizonytalanná válik. Sok gyermek él át ilyenkor büntudatot és önvádat, azt képzelve, hogy a szülők kapcsolatának és a család felbomlásának oka az ő magatartása, gyakran szoronganak, mert félnek a jövő kiszámíthatatlanságától. Tekintettel arra, hogy a gyermeknek mindkét szülőjére szüksége van az egészséges személyiségfejlődéshez, nagy veszteség számára, ha az egyik teljesen eltűnik az életéből. Mivel a legtöbb gyermek mindkét szülőhöz erősen kötődik, ha nem jól kezelik ezt a helyzetet, a gyermek amúgy is labilis érzelmi állapotát tovább tetézhetik egy lojalitáskonfliktussal.³ Az, hogy a gyermekre nézve milyen rövid-és hosszútávú következményei lesznek a család felbomlásának az elsősorban attól függ, hogy a szülők miként tudják a konfliktusaikat kezelni.

1 adjunktus, Polgári Jogi Tanszék, Magánjogi Tudományok Intézete (KRE ÁJK)

2 VEKERDY Tamás: *Válás és ami körülötte van*. Centrál Kiadó, Budapest, 2019. (12.)

3 PILINSZKI Attila – GYETVAI Anna: *Közös szülőség a válás után: szakirodalmi áttekintés*. Mentálhigiéné és Pszichodiagnosztika, 2021/3. DOI: 10.1556/0406.22.2021.007 (240.)

Amennyiben nem képesek az egymással szembeni sérelmeik feldolgozására és rendezésére nagyon rossz mintát adnak tovább gyermeküknek, akinek ennek következtében számos nehézséggel kell majd szembenéznie felnőtt életében, a párkapcsolatok és a családalapítás terén. Világos tehát, hogy nem csak az egyének, hanem az egész társadalom érdeke az, hogy a szülők képesek legyenek felismerni milyen fontos a kapcsolat felbomlása alatt és azt követően tanúsított hozzáállásuk és magatartásuk. Valószínűleg a társadalmi felfogás megváltozására van szükség ahhoz, hogy megkérdőjelezhetetlen alapelvvé váljon a gyermek érdekének figyelembevétele. Hiába jelenik meg ugyanis minden jogszabályban, ha éppen a szülők nincsenek tekintettel rá, vagy tévesen értelmezik a gyermek érdekét, esetleg a másik szülő elleni harcban csak eszköznek tekintik. Meggyőződésem, hogy az érzelmekkel túlfűtött családjogi pereket nem lehetséges pusztán a jog eszközeivel szabályozni, de a társadalmi változásokat a kezdet kezdetén jogszabályokkal tudjuk beindítani és katalizálni. Tanulmányomban ezért szeretném röviden áttekinteni azokat az utóbbi időben bekövetkezett változásokat és az azokhoz kapcsolódó aktuális kérdéseket, melyek a családjogi pereket, azon belül a szülői felügyelet rendezését érintik, elsősorban a gyermek oldaláról megközelítve.

1. A gyermek érdeke

Magyarország 1991-ben csatlakozott az 1989. november 20. napján New Yorkban kelt, a Gyermek Jogairól szóló ENSZ Egyezményhez, melyet az 1991. évi LXIV. törvény hirdetett ki. Azaz immár 32 éve a magyar jogrendszer része, mégis csak az utóbbi néhány évben került az érdeklődés középpontjába az Egyezmény 3. cikke, amely így szól: *„a szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenképp felett álló⁴ érdekét veszik figyelembe elsősorban”*. A gyermek érdeke tehát az elsődleges szempont minden olyan eljárásban, ahol gyermek is érintett. Sok szó esik erről mostanában, mégis a mai napig rengeteg megválaszolatlan kérdéssel kell szembenéznünk. Mert szép dolog kijelenteni, hogy a gyermek érdeke a legfontosabb, de tudjuk-e egyáltalán, hogy mi a gyermek érdeke? Ki tudja? Ki jogosult és képes ezt meghatározni? Elképzelhető-e, hogy a gyermek érdeke rövid-és hosszútávon eltérő lehet? Amennyiben igen, mitől függ, hogy melyik a fontosabb? Ezekre a kérdésekre jelenleg nem létezik megnyugtató válasz. A gyermekjogi megközelítés segítségével azonban némileg leegyszerűsödik a kérdés, amikor azt mondja, kérdezzük meg a gyermeket. A gyermek véleményének birtokában egy lépéssel közelebb kerülhetünk a helyes válaszokhoz.

4 Az eredeti angol nyelvű szövegezésben: the best interest of the child. A magyar fordítás nem kellően pontos, helyesebb a legjobb érdek vagy a legfőbb érdek kifejezések használata.

2. A gyermek véleménynyilvánítási joga

A gyermek véleménynyilvánítási jogát számos nemzetközi dokumentum és nemzeti jogszabály tartalmazza. A Gyermek Jogairól szóló Egyezmény 12. cikke szerint „*az Egyezményben részes államok az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják azt a jogot, hogy minden őt érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét, a gyermek véleményét, figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni. Ebből a célból nevezetesen lehetőséget kell adni a gyermeknek arra, hogy bármely olyan bírói vagy közigazgatási eljárásban, amelyben érdekelt, közvetlenül vagy képviselője, illetőleg arra alkalmas szerv útján, a hazai jogszabályokban foglalt eljárási szabályoknak megfelelően meghallgassák*”. A Ptk⁵ is hasonlóképpen rendelkezik. A 4:148. § szerint „*a szülőknek tájékoztatniuk kell gyermeküket az őt érintő döntésekről, biztosítaniuk kell, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermekük a döntések előkészítése során véleményt nyilváníthasson, törvényben meghatározott esetben szüleivel közösen dönthessen. A szülőknek a gyermek véleményét – korára, érettségére tekintettel – megfelelő súllyal figyelembe kell venniük*.” A 2022. augusztus 1. napján hatályba lépett Brüsszel 2B rendelet⁶ preambuluma (2) bekezdése „*egyértelművé teszi, hogy a gyermeknek joga van ahhoz, hogy valódi és tényleges lehetőséget biztosítsanak számára véleménye kifejezésére a vele kapcsolatos eljárások során*.” A rendelet a tagállamokra bízta, hogy a gyermeket ki (bíró, szakértő) és hogyan (tárgyalóteremben vagy máshol) hallgatja meg.⁷ Emellett kihangsúlyozza, hogy a meghallgatás a gyermek joga, az nem jelenthet abszolút kötelezettséget, hanem a gyermek legjobb érdekét figyelembe véve kell arról dönteni, például azokban az ügyekben, ahol a felek közötti megállapodás jött létre,⁸ továbbá vannak kivételes esetek is, amikor el lehet tekinteni a meghallgatástól.⁹ Amennyiben a bíróság a nemzeti joggal és eljárásokkal összhangban lehetőséget biztosít a gyermeknek a véleménynyilvánításra, „*a gyermek korára és érettségi fokára figyelemmel kellően tekintetbe kell vennie a gyermek véleményét*.”¹⁰

5 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

6 1111/2019 EK rendelet

7 GYENGÉNÉ NAGY Márta: *A megújulás küszöbén. A joggyakorlat hatása az átdolgozott Brüsszel 2a rendeletre.* Családi Jog, 2021/4. (5.)

8 Brüsszel 2B rendelet preambuluma 39. bek

9 „amennyiben az eljárás csupán a gyermek vagyonára vonatkozott, és feltéve, hogy az eljárás tárgyát figyelembe véve e lehetőség biztosítására nem volt szükség, vagy abban az esetben, ha más nyomós indokok állnak fenn, tekintettel különösen az ügy sürgősségére. Ilyen nyomós indokra lehet hivatkozni például akkor, ha a gyermek testi és lelki épsége vagy élete közvetlen veszélyben van, és minden további késedelem azzal a kockázattal járna, hogy a veszély realizálódik.” Brüsszel 2B rendelet preambuluma 57. bek

10 Brüsszel 2B rendelet 21. cikk

A gyermekbarát igazságszolgáltatás fogalmát az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása¹¹ vezette be 2010-ben. A gyermekbarát igazságszolgáltatás¹² minimum szabályai közé tartozik, hogy a gyermeket megfelelően – életkorának és érettségének megfelelő színvonalon – tájékoztassák a jogairól, kötelességeiről és az eljárás menetéről. Az alapvető jogok közé tartozik továbbá az eljárásban való részvétel joga, a gyermek meghallgatása és joga a szabad véleménynyilvánításra, továbbá az, hogy véleményét és akaratát figyelembe is vegyék a döntéshozatal során. Ezeken felül joga van a képviseletre és a segítségnyújtásra a jogok érvényesítésében, illetve ahhoz, hogy az eljárási rendet az életkorából fakadó szükségleteihez igazítsák.¹³

Az Európai Unió Alapjogi Chartája 24. cikke szerint a gyermekeknek joguk van a jólétükhöz szükséges védelemhez és gondoskodáshoz. A gyermekek véleményüket szabadon kifejezhetik. Az őket érintő ügyekben véleményüket életkoruknak és érettségüknek megfelelően figyelembe kell venni. Továbbá a Hágában, 1980. október 25. napján kelt Gyermekek Jogellenes Külföldre Vitelének Polgári Jogi Vonatkozásairól szóló egyezmény, valamint a Hágai Gyermekvédelmi Egyezmény¹⁴ is tartalmaznak a gyermek véleménynyilvánítási jogára vonatkozó szabályokat.

2.1. Dilemmák a gyermek véleménynyilvánítási jogával kapcsolatban – mire van szüksége a gyermeknek?

Hosszú időn keresztül tartotta magát az a megcsontosodott sztereotip hozzáállás, hogy a gyermeknek semmi keresnivalója a bíróságon. Korábban szinte egységes volt az álláspont, mely szerint, aki a gyermeket be akarja vonni a perbe, annak a gyermeknevelési képessége erősen megkérdőjelezhető. Abból indultak ki, hogy a gyermeket mindenképpen meg kell kímélni az eljárás okozta stressztől. Tekintettel arra, hogy a lojalitáskonfliktust úgysem lehetséges feloldani, a legjobb, ha nem a gyermeknek kell a döntést meghozni, hanem helyette döntenek. Úgyis a szülők tudják a legjobban, hogy mi a jó a gyereknek. Vagy esetleg úgy vélték, hogy a gyermek úgysem érti mi történik körülötte, nyilvánvalóan véleményt sem képes formálni. Tipikus álláspont volt az is, hogy a gyermek meghallgatása

¹¹ Elfogadták 2010. november 17-én.

¹² A gyermekközponitú igazságszolgáltatás is hasonló jelentéstartalommal bír.

¹³ GYURKÓ Szilvia: *Kihívások az igazságszolgáltatási rendszerben – gyermekbarát eljárás a gyermekek szemével*. Családi Jog, 2011./3. 2-3.)

¹⁴ 2005. évi CXL. törvény a szülői felelősséggel és a gyermekek védelmét szolgáló intézkedésekkel kapcsolatos együttműködésről, valamint az ilyen ügyekre irányadó joghatóságról, alkalmazandó jogról, elismerésről és végrehajtásról szóló, Hágában, 1996. október 19-én kelt Egyezmény kihirdetéséről.

miatt csak elhúzódna a per, illetve, ha a gyermeket is bevonják az eljárásba az csökkentheti a bíróság és a szülők tekintélyét. Ilyen és ehhez hasonló vélemények akadályozták sokáig, hogy a Gyermekjogi Egyezmény alapelvei a gyakorlatban is megvalósulhassanak. Szerencsére lassan teljes egészében meghaladottá válnak ezek a megközelítések és helyette a gyermekközpontú hozzáállás kerül előtérbe, mely arra helyezi a hangsúlyt, hogy valójában mire is van szüksége a gyermeknek.

Ahhoz, hogy a gyermek képes legyen élni a véleménynyilvánítási jogával mindenképpen tájékoztatásra van szüksége, természetesen érettségének megfelelő szinten. A tájékoztatás azért fontos, mert az ember – a gyermek pedig különösen – attól fél a legjobban, amit nem ismer, amiről nem rendelkezik kellő információval. A gyermeknek elsősorban arról kell tudnia, hogy mennyire fog megváltozni az élete. Egyáltalán nem kíváncsi azonban arra, hogy szülei kapcsolata miért és hogyan romlott meg, hogy ki kit hibáztat, azaz a „szaftos” részleteket semmiképp sem szabad megosztani a gyermekkel, őt ne vonják be a szülők az egymással szembeni játszmáikba. A gyermeket az eljárás előtt, alatt és után is tájékoztatni szükséges a jogairól, a lehetőségeiről, a kötelességeiről. Arról, hogy az eljárás hozzávetőlegesen meddig fog tartani, mi fog történni, mire számíthat. Lényeges az is, hogy az ítéletet valaki érthető módon elmagyarázza neki.¹⁵ Fontos az is, hogy ne egyszerre zúdítsuk a nyakába az információkat, hanem emészthető részletekben. A tájékoztatás megtörténhet szóban, írásban, levélben, illetve online elérhető rövid videók segítségével. A bíróság honlapján jelenleg is elérhetnek a gyermekek egy nekik szóló tájékoztatót,¹⁶ melyben a legfontosabb kérdésekre kaphatnak választ, számukra érthető módon megfogalmazva. Ezt egy nagyon jó megoldásnak tartom, de mindenképpen problematikus, hogy nem könnyű rátalálni, sokkal több és feltűnőbb helyen kellene ezeket elhelyezni, illetve az is megfontolást érdemelne, hogy az egyes korcsoportok számára eltérő mélységben és nyelvezettel kellene megfogalmazni. Még a nagyobb gyermekeknek szánt anyagok esetében is érdemes a jogi szakkifejezéseket – amennyire lehet – kerülni, vagy előzetes magyarázatot követően használni azokat.

A tájékoztatást követően arra van a gyermeknek szüksége, hogy kérdéseket tehessen fel és azokra kielégítő, érthető válaszokat kapjon. Fontos továbbá, hogy elmondhassa a véleményét. Amennyiben nem akarja elmondani, akkor ezt tartsák tiszteletben, ha elmondja, azt vegyék komolyan. A véleményének kifejezése és annak figyelembevétele semmiképp sem jelentheti azt, hogy a szülői felügyelt gyakorlására vagy a kapcsolattartásra vonatkozó döntést neki kellene meghozni,

15 VÍSONTAI-SZABÓ Katalin: *Hogy mondjam el, hogy Te is megérted?* Családi Jog, 2018/1. (1-8.)

16 <https://birosag.hu/birosagokrol/gyermekkozpontu-igazsagszolgalatas/valaszolunk-kerdeseidre/valnak-szuleid> (2023.06.29.)

vagy hogy annak minden egyéb szempontot háttérbe szorítva kellene érvényesülni, hiszen ez túl nagy lelki terhet jelentene a számára. A döntés befolyásolása helyett a gyermek meghallgatásának sokkal inkább az a célja, hogy érezze, a döntést nem a feje felett hozták meg, hanem az ő érdekeit is figyelembe vették, hiszen ő az eljárás legfontosabb szereplője.¹⁷ Ezen túlmenően a nagyobb – már kamaszkorú – gyermekek esetében az is megjelenik, hogy szeretnének egyenrangú partnerként részt venni az eljárásban, mert tisztában vannak vele, hogy az ő életükről és jövőjükéről van szó. Összefoglalva a legfontosabb a gyermek számára, a bizalom, a biztonság, a hitelesség, a megértés, az empátia, az elfogadás, a diszkréció, az őszinteség és a támogatás. Mindezek biztosítása az eljárásban részt vevő felnőttek – beleértve a szülőket is – feladata.

Az eljárás során a felnőtteknek elsősorban a gyermek jóllétére kell koncentrálni, a családjával való jó kapcsolat megőrzésére kell helyezni a hangsúlyt.¹⁸ Ehhez elengedhetetlen, hogy megértsük és – úgy, ahogy van, feltételek nélkül – elfogadjuk őt. A gyermekközpontú megközelítésbe nem férnek bele az előítéletek, a sztereotípiák, az elfogultság. Minden esetben reagálni kell az érzelmeire, csökkenteni kell a félelmét. Biztosítani kell róla, hogy a szülei kapcsolatának megszűnése nem az ő hibája. Soha ne abból induljunk ki, hogy mi felnőttek jobban tudjuk, hogy mi a jó neki, hiszen felnőttfejjel mi egész másképp látjuk a világot, mint ő. Nem szabad általánosítani, mert minden gyermek helyzete egyedi mérlegelést kíván. Nem szabad titkolózni sem, azzal nem védjük meg a gyermeket a fájdalomtól, hanem hatalmas sebeket ejtünk a lelkén. Fontos, hogy tartsuk be vállalásainkat és ígéreteinket. Ne ígérjünk felelőtlenül, főleg nem olyasmit, ami nem rajtunk múlik. Mindig adjunk időt a gyermeknek az alkalmazkodásra és a feldolgozásra. Összességben tehát mindig gondosan, érzékenyen, tisztességesen és tisztelettel kell bánni a gyermekkel.

2.2. A gyermek értesítése a véleménynyilvánítás lehetőségéről

A 2021. évi LXII. törvény 47. §-a kibővítette¹⁹ a Ptk. 4:171. § (4) bekezdését azzal a félmondattal, melynek értelmében a bíróságnak értesítenie kell az ítélő-képessége birtokában lévő gyermeket a nyilatkozattétel lehetőségéről, amely azt jelenti, hogy a gyermeknek valós és tényleges lehetőséget kell biztosítani arra,

17 GYURKÓ Szilvia: *Rám is gondolatok*. Bookline, Budapest, 2015. (184.-189.)

18 Nicola TAYLOR – Robyn FITZGERALD – Tamar MORAG – Asha BAJPAI: *International Models of Child Participation in Family Law Proceedings Following Parental Separation/Divorce*. The International Journal of Children's Rights. 2012/4. (651.)

19 Együtt a Gyvt. és a Pp. is módosult.

hogy véleményét kifejezésre juttassa, de nem jelenti azt, hogy a gyermeket mindenáron meg kell hallgatni, hiszen számára ez egy jog, nem pedig kötelesség.²⁰ A módosítás hatályba lépését követően meglehetősen nagy felháborodást váltott ki, a sajtóban számos negatív vélemény látott napvilágot. Ezen vélemények hátterében – álláspontom szerint – az ismeretek hiánya húzódik. Az emberek többsége nincsen tisztában a gyermekek jogaival, szükségleteivel és igényeivel, vagy meglehetősen sajátosan értelmezi azt. A fogadtatásban – véleményem szerint – az is szerepet játszott, hogy a szülőket, a gyerekeket és az ügyvédek nem készítették fel a változásra, pedig szükség lett volna a gyermekekkel kapcsolatos ismeretek bővítésére. Ezen tudás birtokában biztosan másmilyen reakciókat váltott volna ki a jogszabályváltozás. Hiszen a kezdeményezés elismerésre méltó. Hogyan másképp tudnánk a gyermek számára tényleges lehetőséget biztosítani, ha a folyamat már ott elakad, hogy nem is értesül róla? A bíróságok még azt is kiválóan megoldották, hogy a leveleket egyes korcsoportokra lebontva, az adott életkornak megfelelő színvonalon, számukra érthető módon fogalmazták meg, pszichológus szakértők bevonásával. Jelenleg már csak egy kérdés van, amelyet nem sikerült tisztázni: hány éves kortól szükséges a gyermek számára a levelet kiküldeni. Ezzel kapcsolatban nagyon eltérő gyakorlatnak lehetünk tanúi. Vanak bíróságok, ahol életkortól függetlenül kézbesítésre kerül a felhívás, tehát akár csecsemőkorúaknak is, máshol meghatározott életkoroknál húzzák meg a határt (3-7 éves korig terjedő skálán). A jogszabályok ebben nem sok segítséget és iránymutatást adnak, hiszen a Brüsszel 2B rendelet és a Ptk. is csak annyit ír: az ítélőképessége birtokában lévő gyermek. Egy vonatkozó kúriai döntés szerint²¹ az ítélőképesség vizsgálata során az életkor nem lehet döntő tényező, annak meglétét vagy hiányát a bíróságnak minden esetben egyedileg kell vizsgálni. A Ptk. és a Gyvt.²² semmiféle támpontot nem ad, ugyan többször hivatkozik az ítélőképessége birtokában lévő gyermekekre, annak definícióját azonban nem adja meg. A Gyer. meghatározása szerint az²³ „*ítélőképessége birtokában lévő gyermek: az a kiskorú, aki életkorának és értelmi, érzelmi fejlettségének megfelelően képes – meghallgatása során – az őt érintő tények és döntések lényegi tartalmát megérteni, várható következményeit belátni.*” Álláspontom szerint túl nagy elvárás egy gyermekkel szemben, hogy képes legyen a döntések következményeit belátni, hiszen ez sokszor még

20 WOPERA Zsuzsa: *A gyermek véleményének megismerése és értesítésének aktuális kérdései a családjogi perekben*. Jogászvilág, 2022. november. <https://jogaszvilag.hu/szakma/a-gyermek-velemenyeinek-megismerese-es-ertesitesenek-aktualis-kerdesei-a-csaladjogi-perekben/> (2023.04.16.) (1.)

21 BH298.2019.

22 1997. évi XXXI. törvény

23 149/1997.(IX.10.) kormányrendelet 2. § (a) pont

a felnőttek számára is nehézséget jelent. A másik végletet a Laura Lundy által kidolgozott modell jelenti, amely abból indul ki, hogy már egy újszülöttnak is lehet véleménye, amelyet valamilyen formában képes is kifejezni,²⁴ legfeljebb a felnőttek nem értik meg. Véleményem szerint az arany középút megtalálása érdekében az ítélőképesség helyett arra kellene helyezni a hangsúlyt, hogy az adott gyermek képes-e véleményt formálni és azt a környezete számára érthető módon kifejezni.²⁵ Ez sok mindentől függ, többek között a személyiségétől, a szellemi érettségétől, valamint attól, hogy milyen körülmények között nevelkedett: segítették-e a szülei az érzelmi megélésében és kifejezésében, kikérték-e a véleményét a döntések meghozatala előtt, illetve tanult-e az iskolában a jogairól? Az mindenképpen kijelenthető, hogy azok a gyerekek, akik – életkorukból adódóan, azaz nem betegség miatt – még nem tudnak beszélni, nem tudnak élni a véleménynyilvánítás jogával.²⁶ Jelenleg tehát nincs egységes definíciója az ítélőképességnek és az sem teljesen világos, hogy mi alapján és ki tudja megítélni annak meglétét. A Kúria Pfv.20666/2020/11. számú precedensképes határozata szerint az ítélőképesség nem szakkérdés, azt a bíróság mérlegeléssel állapítja meg, ehhez azonban általános támpontjai nincsenek, tehát minden bírónak egyedül kell megküzdeni ezzel a feladattal.

3. A szülői felügyelet rendezésére irányuló perek sajátosságai – a gyermek érdekében bevezetett módosítások

A 2022. évi XXIV. törvény – a gyermek érdekében – különféle eljárást gyorsító módosításokat vezetett be a Pp.-ben²⁷ szabályozott személyállapoti perek körében. Az új Pp. 2018-as hatályba lépését követően viszonylag gyorsan nyilvánvalóvá vált, hogy a vagyoni jogvitákra szabott eljárási szabályok számos érdeksérelmet okoznak és nehezen is alkalmazhatók családjogi perekben.²⁸ A korábbi szabályok

24 Laura LUNDY: *Voice is not enough. Conceptualising article 12 of the United Nations Convention of the Rights of the Child*. British Educational Research Journal, 2007/6. (927-942.)

25 Marie-Francoise LÜCKER-BABEL: *The right of the child to express views and to be heard: An attempt to interpret Article 12 of the UN Convention on the Rights of the Child*. The International Journal of Children's Rights. 1995/3-4. (397) <https://doi.org/10.1163/157181895X00177> (2023.06.11.)

26 Az 5/2020 MISZK módszertani levél szerint a 3 évesnél fiatalabb gyermekek esetében csak fejlettségi szintük vizsgálható, egyéb szakértői vizsgálatok elvégzése az ő esetükben még a pszichológusok számára is nehézséget okoz.

27 2016. évi CXXX. törvény a Polgári Perrendtartásról

28 HEGEDŰS Ákos: *A személyi állapotot érintő perek legújabb koncepcionális változásai*. Iustum, aequum, salutare. 2022/3. (183.)

sok esetben az eljárások elhúzódását eredményezték, emiatt a perben érintett gyermekeknek sokáig kellett bizonytalanságban élni, ami igen rossz hatással volt a személyiségfejlődésükre, egyúttal a szülők (és a gyerekek) tisztességes eljáráshoz és annak ésszerű időn belül történő befejezéséhez való jogát is sértették, ráadásul a családjogi perekben jellemző dinamikusan változó életviszonyokhoz sem volt képes rugalmasan alkalmazkodni.²⁹ Az eljárások gyorsítása érdekében a bíróságnak ma már lehetősége van arra, hogy a perfelvételi tárgyalásokat több, akár egymást követő napra tűzze ki.³⁰ Külön kiemelendő, hogy azokban a perekben, amelyben kiskorút érintő kérdésben határoz, a bíróság általános intézkedési kötelezettségének határideje harminc napról tizenöt napra,³¹ a tárgyalás kitűzésére vonatkozó határidő négy hónapról két hónapra rövidült,³² továbbá lehetőség van arra, hogy bontóperekben a bíróság a perfelvétel lezárását követően azonnal áttérjen az érdemi tárgyalásra.³³ A bíróságnak az ideiglenes intézkedés iránti kérelem tárgyában a kérelem bírósághoz érkezésétől számított harminc napon belül határoznia kell.³⁴ Remélhetőleg a bíróság képes lesz tartani ezeket a feszes határidőket. Az ideiglenes intézkedés korábban is azt a célt szolgálta, hogy a gyermek sorsa a per tartama alatt is rendezve legyen, addig is legyen egy kiszámítható rend az életében, azonban sokszor nem volt képes ezen feladatának eleget tenni, mert időnként 6-8 hónapig is tartott míg megszületett. További változás, hogy a gyermek érintettsége esetén lehetőség van arra, hogy a bíróság a Pp. általános részében foglalt feltételek hiányában is elrendelje az ideiglenes intézkedést, ha az a gyermek érdekében szükséges.³⁵

A Ptk. 4:164. § (1) bekezdését a 2021. évi CXXII. törvény 86. §-a módosította, mely változás 2022. január 1-én lépett hatályba. A korábbi szöveg a következő mondattal egészült ki: „*A közös szülői felügyelet úgy is gyakorolható, hogy a szülők felváltva, azonos időtartamban jogosultak és kötelesek a gyermek nevelésére és gondozására.*” Megszületett tehát – a gyakorlatban már régóta működő – váltott gondoskodás jogszabályi megalapozása.

A szülők megállapodása hiányában a bíróságoknak korábban komoly fejtörést okozott, hogy melyik szülőt jogosítsák fel a szülői felügyelet gyakorlására – abban a meglehetősen gyakori esetben – amikor mindketten egyformán alkalmasak voltak a

29 GONDÁN-EVETOVITS Andrea: *A személyiállapotot érintő perek szabályozásának legutóbbi módosítása és annak értékelése az elsőfokú bírói szemszögből.* Családi Jog. 2021/3. (1.)

30 Pp. 223. § (1) és 226. § (1)

31 Pp. 431. § (5)

32 Pp. 432. § (3a), 434. § (8)

33 Pp. 456. § (4)

34 Pp. 435. §

35 Pp. 435. §

gyermek nevelésére és a gyermek is mindkét szülőhöz egyformán kötődött.³⁶ Ezen dilemmák nyomán, valamint az erős társadalmi nyomás következtében a 2021. évi CXII. törvény 86. § 2022. január 1. napjával módosította a Ptk. 4:167. § (1) bekezdését, amely a következő mondattal egészült ki: „*a bíróság az egyik szülő kérelmére is dönthet a szülői felügyelet közös gyakorlásáról, ha az a kiskorú gyermek érdekében áll.*” Nem kell tehát mindenáron választani a szülők között, így egyikük sem szorulhat ki a gyermek életéből.³⁷ Két hangsúlyos elemet érdemes kiemelni. Az egyik a feltételes módban való megfogalmazás, miszerint a bíróság nem köteles így dönteni, csak a döntés lehetőségéről van szó. A másik pedig, hogy csak abban az esetben, ha az a gyermek érdekében áll. A külföldi példák azt mutatják, hogy azokban az országokban, ahol lehetőség van a váltott gondoskodásra, valamint a közös szülői felügyeletet a bíróság is elrendelheti csökkent a válások száma, nőtt a tartásdíjat önként fizetők száma, kevesebb végrehajtási és egyéb eljárás indult, a gyermekek pedig sokkal kiegyensúlyozottabbak lettek.³⁸

Összegzés

A szülők kapcsolatának megromlása és a család felbomlása a gyermek számára komoly veszteség, az élete ebben az időszakban krízisbe kerül. Abban, hogy ezt miként tudja a gyermek feldolgozni jelentős szerepe van a szülők hozzáállásának és magatartásának, annak, hogy képesek-e a konfliktusaikat kezelni, valamint tekintettel tudnak-e lenni a gyermek érdekére és szükségleteire. A gyermek érdekének elsődlegessége régóta fontos alapelve a magyar jogrendszernek, az utóbbi időben azonban egyre fokozódó jelentőségre tesz szert. A gyermek véleménynyilvánítási joga fontos garanciája annak, hogy jogai és érdeke valóban érvényre jussanak. Korábban számos előítélet és dilemma uralta ezt a területet, de mára ezek kezdenek háttérbe szorulni és helyette inkább arra tudunk koncentrálni, mire van szüksége a gyermeknek ebben a nehéz időszakban. Az utóbbi években több módosítás is hatályba lépett a Pp-ben, illetve a Ptk-ban, melyek mind a gyermek érdekében születtek. A jogszabályi háttér tehát már megvan, azok gyakorlatba átültetése jelenleg zajlik. Annak érdekében, hogy a gyermek jogai ne csak „papíron” létez-

36 KÖRÖS András: Különélő szülők – közös szülői felelősség, első lépések a Ptk. szülői felügyeletre vonatkozó szabályainak gyakorlatában. In.: GÁRDOS-OROSZ Fruzsina- MENYHÁRD Attila (szerk.): *Az új Polgári Törvénykönyv első öt éve*. TKJ, Budapest, 2019. (90.)

37 SZEIBERT Orsolya: *Új mérföldkő a hazai családjogi szabályozásban: a bíróság által elrendelhető közös szülői felügyelet és váltott gondoskodás*. Családi Jog 2022/1. (13.)

38 WOPERA Zsuzsa: *Változások a közös szülői felügyelet gyakorlásában 2022. január 1.-től*. Jogászvilág. <https://jogaszvilag.hu/szakma/valtozasok-a-kozos-szuloi-felugyelet-gyakorlasaban-2022-január-1-jetol/> (2023.05.27.)

zenek, hanem azokkal valóban élni is tudjanak a kiskorúak, megfontolandó a gyermek ügyvédje/jogi képviselője³⁹ jogintézményének bevezetése, esetleg külön családjogi bíróság⁴⁰ felállítása, ahol speciális szakértelemmel rendelkező bírák és egyéb szakemberek az egész családot támogathatnák a krízis időszakában.

39 GYURKÓ Szilvia: *A gyermekek önálló jogi képviseletének kérdése a családjogi perekben – a gyermekrészvétel jogának érvényesülése*. Családi Jog 2022/1. (1-9.)

40 SZEIBERT Orsolya: *A gondoskodó családjogi bíróság eszméje*. Családi Jog 2022/4. (32.-36)

